Virág Zsolt

MAGYAR KASTÉLYLEXIKON

Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái

Virág Zsolt TU<?

MAGYAR KASTÉLYLEXIKON

Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái

A kötet megjelenését támogatta:

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

Műemlékek Állami Gondnoksága

Fo-Rom Invest, Budapest, 2003

Írta és szerkesztette: dr. Virág Zsolt

Művészettörténeti lektor: Dercsényi Balázs
Családtörténeti lektor: Gudenus János József
Helytörténeti lektor: dr. Horváth István

A kötet megjelenését Csalai Kégl Miklós támogatta.

Kiadja:
Fo-Rom Invest Kft.
***Iroda:* 1054 Budapest, Báthory u. 8.**
tel./fax: (1) 269-2773
drótposta: kastelylexikon@axelero.hu
***Kiadó:* 6000 Kecskemét, Széchenyi tér 12-14.**
tel: 76 / 507-953 ; fax: 76 / 507-954
postacím: 6001 Kecskemét, Pf. 776.
drótposta: var-kastely@axelero.hu
Felelős kiadó: Kovács Imre ügyvezető igazgató

www.kastelylexikon.hu

Kötetterv és tipográfia: Jozipovics György
Nyomdai munkálatok: Print 2000 Nyomda
Honlap: dr. Gettler András

A szerkesztés lezárva: 2002. 10. 01.

A kötetben található adatokkal kapcsolatban bármilyen észrevételt, kiegészítést, illetve új információt szívesen veszünk.

Az épületek felmérését végezte:
Bacsó Rita, Fajta Marianna, Nokta Balázs, dr. Somorácz Gergely, dr. Szalay István, dr. Virág Zsolt

Színes fotók: Bánhidy László, Erneszt Ildikó, Fajta Marianna, Nokta Balázs, Varga László, Kastélylexikon Archívum
Légi fotók: Sztraka Ferenc, László János

Az archív képekért köszönetet mondunk az Iparművészeti Múzeumnak, a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély könyvtárának és a bicskei Nagy Károly Városi Könyvtárnak.

Köszönet az alábbi magánszemélyeknek, akik saját archív képanyagukat rendelkezésünkre bocsátották: dr. Sándor Csaba, Bánhidy László, Bárczay Istvánné, Földházi Teréz, dr. Ghyczy Béla, Hegedüs Pál, dr. Horváth István, János Emma, Kecskésné Pastinszky Krisztina, Konkoly Thege Miklós, Keleti József, Pick József, dr. Pusztai László, Rokolya Ferencné, Számadó Emese, Szontaghné Fiáth Mária Eugénia, Varga László, Wagenhoffer Vilmos

A címlapon a komárom-szőnyi Solymosy-Gyürky-kastély, az előzéken a bajnai Sándor-Metternich-kastély látható.

Minden jog fenntartva!
A kiadó és a szerző írásbeli engedélye nélkül tilos a kiadvány egészének vagy bármely részének sokszorosítása, illetve bármilyen más formában történő felhasználása, rögzítése!

ISBN 963 00 4248 7 ö
ISBN 963 206 894 7

Tata
Esterházy-kastély

Ács

Ács a megye északnyugati részén, a Duna mentén, az M1-es autópálya mellett fekszik. A település területe már a római korban is lakott volt, a telep akkor az „Ad statutas" nevet viselte, melyet Ads formában használtak. 1346-ban Nagymartom Simon fia birtokolta a falut, 1434-ben Pál és Vilmos grófok tulajdonát képezte. Ács is elpusztult a török hódoltság elején, 1540-ben. A XVIII. század első felében népesült be újra a falu Komáromból idetelepült protestáns magyar lakosokkal. A XVIII. század második felében Ács már a környék egyik leggazdagabb települése volt. A napóleoni háborúk idején, 1809-ben a település mellett is összecsaptak a magyar seregek a franciákkal. 1871-ben alapították meg az ácsi cukorgyárat, amely a megye legrégebbi élelmiszeripari üzeme.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*
- *Malom-tó*

Ács
Esterházy - Liechtenstein - Zichy-kastély

Zichy park 1.

A török hódoltság idején Ács a *hathalmi* Hathalmy család tulajdonát képezte, majd a Lengyel, a Kolos és a Poglányi családoké lett. A XVII. század második felében a pannonhalmi (akkor Szent Márton-hegyi) bencés apátságé volt, a század végén pedig *galánthai* gróf Esterházy Károly egri püspök szerzett itt nagyobb kiterjedésű birtokot.

A família ezen ága 1613-ban kapott bárói rangot, majd 1626-ban grófi címet Esterházy (I.) Miklós nádor személyében. Ez lett később a fraknói grófi ág, mely (II.) Ferenctől, a nádor fiatalabb fiától származott. (Az idősebb fiú, Esterházy Pál nádor 1687-ben birodalmi hercegi rangot kapott.)

A birtok gazdasági felvirágoztatását az Esterházyak kezdték el, különösen az uradalom juhtenyésztése és gyümölcstermesztése volt kiemelkedő.

A kastély a püspök birtokossága idején, 1796-ban már biztosan állt, a barokk stílusú épület felépítése az előkerült évszámos téglák alapján az 1780-as évekre tehető, tehát Esterházy a birtok megszerzése után nem sokkal elkezdhette építését.

Károly püspök 1799-ben bekövetkezett halála után bátyjának, Esterházy Ferenc kancellárnak és horvát bánnak (az Esterházyak cseklészi mellékága megalapítójának) azonos nevű fia, Ferenc örökölte az ácsi uradalmat. Ő 1815-ben hunyt el, birtokai ekkor fia, Esterházy Károly kezére kerültek, aki királyi főajtónállói címet viselt és Tolna vármegye főispáni posztját töltötte be.

1824-ben *nikolsburgi* herceg Liechtenstein Alajos vásárolta meg az ácsi uradalmat Esterházy Károlytól, ekkor a kastélyról is említés történt. A Liechtenstein német fejedelmi családról az első ismert adat 1133-ból származik, az előnevet adó Nikolsburgot 1249-ben, a birodalmi hercegi rangot 1608-ban, a Troppau hercege címet pedig 1620-ban kapták, mindkettőt elsőszülöttségi örökléssel. A família mindhárom ágát honosították (indigenálták) Magyarországon (1608, 1687, 1715), a birodalmi hercegi címet az első ág valamennyi tagjára kiterjesztették 1620-ban.

A hercegi családnak Ácson kívül például Majkon (Komárom vármegye) és Hőgyészen (Tolna vármegye) is volt egy ideig kastélya és birtoka hazánkban.

1848-ban még a hercegi családot említették az uradalom tulajdonosaként. Később, a XIX. század végén *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy (I.) Ernő vásárolta meg a kastélyt és a birtokot, aki a Zichy család oroszvári főágazatának, vedrődi ágazatának seregélyesi ágához tartozott. A família 1655-ben kapott magyar bárói, 1679-ben magyar grófi címet.

Az ácsi birtokvásárlásra azért volt szükség, mert a seregélyesi családi kastélyt Zichy (I.) Ernő cs. kir. kamarás bátyja, Sándor örökölte. (I.) Ernő gróf 1919-ben hunyt el, az ácsi uradalom fiára, (II.) Ernőre szállt. Ő a Külügyi Társaság és a Népszövetségi Liga tagjaként a nemzeti kisebbségek érdekében tevékenykedett, valamint a Pester Lloyd és a Budapesti Hírlap felelős szerkesztőjeként is működött.

bázták, így azt új, az eredetire hasonlító bővítménnyel helyettesítették. (Ez a szárny most rövidebb.)
Belseje egytraktusos elrendezésű, az udvari oldalon folyosó húzódik. Az előcsarnok falait ión fejezetes pilaszterek díszítik, innen az emeletre faragott, neobarokk falépcső visz fel. Egyik termében vörös márvány kandalló áll, ez a terem az eredeti sárga és zöld színekkel kerül helyreállításra.
Az épület hátsó traktusa alatt dongaboltozatos pince húzódik.

A Zichy család nevéhez fűződik a kastély historizáló (eklektikus, döntően neobarokk) stílusú átalakítása a XX. század első negyedében, mely minden bizonnyal 1901-1902-ben történt, bár egyes források 1920-ra teszik. A Zichy családnak 1941-ben 2200 katasztrális holdnyi földbirtoka volt Ácson.

• *Szabadon álló, főszárnyának középrészén egyemeletes, mellékszárnyain földszintes, U-alaprajzú épület. A főhomlokzat 2+(1+1+1+A+1+1+1)+3+3 osztású. Az emeletes középrizalit fokozatosan, tengelyenként lép elő a fal síkjából. Középen félköríves záródású kapu nyílik, melynek küszöbrésze a köznyelv által "gerecsei vörös márványnak" nevezett vörös mészkőből készült. A középrészt neobarokk manzárdtető borítja, az ablakokat pilaszterek keretelik. A főhomlokzat jobb szélén félkörívesen kiemelkedő, kupolával fedett sarokrizalit látható, amely később hozzáépített historizáló (eklektikus) bővítmény.*
Hátsó homlokzata 1+1+3+1+1 tengelyes a földszinti részen, a középrizalit emeletén 1+A+1+A+1 nyílásritmusú, előtte 4 oszlopon nyugvó erkély áll, melynek osztópillérei között egykor egyszerű vasrács húzódott. A középrizalit két oldalán manzárdtetős pavilonszerű részek húzódnak, a szárnyak találkozásánál ívesen kiemelkedő szakasz látható. A szárnyak egyszerű, dísztelen kiképzést kaptak. (Eredetileg árkádos rész húzódott végig az udvari oldalon, melyet a XX. század elején beépítettek.)
Jobb oldali oldalhomlokzata 2+(1+bővítmény+3) osztású, a bal oldalhomlokzat szélén rizalit lép ki a fal síkjából, a jobb széle pedig átalakított.
A balszárnyat a II. világháború idején lebom-

A kastélyt a II. világháború után kisajátították, majd 1948-ban művelődési házat és könyvtárat helyeztek el falai között. Jelenleg a Bartók Béla Művelődési Ház található az épületben, egy részében pedig ifjúsági klub működik. A kastély belsejét 2002 tavaszán újították fel.
Az egykor 70 hektáros kastélypark egy része ma is megvan, ebben az egykori díszkutat medencévé alakították, sporttelepet hoztak létre és új építményeket emeltek. A kastély főhomlokzata előtt elterülő részében Szent István király szobrát állították fel.

A park hátsó részében Zichy (I.) Ernő római kori köveket gyűjtött össze a XX. század elején, melyek egy része ma is látható. A grófi család két érdekes kialakítású, földbe mélyített temetkezőhelyet is kialakított itt. Ezek közül a "Mennyországnak" nevezettet betemették életveszélyes állapota miatt, a "Pokolnak" nevezett csillagboltozatos kriptában a koporsók helye még ma is látszik. (Állítólag innen egy alagút vezetett a komáromi Monostori erődig, ami igen valószínűtlen.) A visszaemlékezések szerint a kastélyparkban a XIX. század második felében még váromladékszerű romok voltak láthatók.

Ács-Concóhátpuszta
Forster - Degenfeld-Schonburg-kastély

Concóhátpuszta

A puszta az 1863. évi tagosítás után alakult ki, abban az évben már Forster Gézát említették tulajdonosaként. A kastélyt is abban az évben emeltette Forster historizáló (eklektikus) stílusban, melyben főleg a neoreneszánsz elemek voltak meghatározóak.
Tőle vásárolta meg 1900-ban, más forrás szerint 1906-ban *hocheneybachi, dürnaui és neuhausi* gróf Degenfeld-Schonburg Ottó a kastélyt és a birtokot. A Degenfeld-Schonburg család sváb eredetű, 1625-ben kapott birodalmi bárói rangot, majd 1716-ban Kristóf porosz királyi államminiszter személyében birodalmi grófi címet nyert.
Ottó gróf m. kir. huszárkapitány, johannita lovag volt, a felsőpakonyi kúriatulajdonos Degenfeld József fia. Concóháti birtokán nyugalomba vonulása után vette át a gazdaság irányítását, földjeinek területe 428 katasztrális holdat tett ki.
Degenfeld Ottó - valószínűleg a birtok megvásárlása után - kibővíttette a kastélyt, melyhez kétoldalt lapostetős, földszintes mellékszárnyakat csatolt. A hátsó homlokzat tetőteraszát is ekkor alakították ki minden bizonnyal.
Ottó gróf 1937-ben bekövetkezett halála után özvegye, *jeszeniczei* Jankovich Marianne és három gyermeke (Nándor, Mária Klára és Ottó) lett a kastély tulajdonosa. Az 1941. évi földbirtok-összeírás szerint gróf Degenfeld Ottó örököseinek 428 katasztrális holdas földbirtoka volt Concóháton.

A hátsó homlokzatot szinte teljesen átalakították, díszeit leverték. Itt az emeletes bővítményen elhelyezett mellvédes tetőterasz érdemel említést, sarkán egy nyolcszögletű, bástyaszerű rész áll. (Ezen homlokzat kialakítása eredetileg is aszimmetrikus volt.) Az épület alatt dongaboltozatos pince húzódik, a kastélyhoz tartozó egykori majorsági épületek közül egy magtár és négy istállóépület még látható.

A kisajátítás után a Concóháti Állami Gazdaság kapta meg az épületet, később a Komáromi Mezőgazdasági Kombinát tulajdonába került, melyek átalakításokat végeztek a kastélyon. (Az özvegy grófné 1953-ban Ácson hunyt el.)
Az épület a rendszerváltozás után magántulajdonba került, jelenleg üresen áll, omladozik, egy részét benőtte a növényzet. Helyreállítására készültek ugyan tervek, ezek azonban nem valósultak meg.
A kastély egykori kiterjedt parkjának egy része ma is megvan, meglehetősen rossz állapotban. Ma is látható benne néhány nyárfa, feketefenyő, hegyi juhar, kocsányos tölgy, és a kastélyhoz vezető szelídgesztenyesor egy része. (A helyi hagyomány szerint a parkot Mária Terézia királynő utasításai szerint alakították ki, és a park Herkályi erdők megnevezéssel vonult be a köztudatba.)

• *Szabadon álló, középrészén emeletes, mellékszárnyain földszintes, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+3+2 osztású, a jelzésszerűen előrelépő középrizalit szélei kváderes díszítésűek; az ablakok felett itt háromszögszemöldökpárkány látható, a homlokzati szakaszokon pedigegyenes kiképzésű. (A négytetőablakutólagosépítésű lehet.) A középrizalit előtt erkélyes bejárati rész húzódik. Az emeletes középrész két oldalán földszintes, lapostetős mellékszárnyak húzódnak.*

Ács-Jegespuszta (Zichy) - Auspitz - Jurcsek-kúria

Jegespuszta

A helyi hagyomány szerint a mai historizáló (eklektikus) és szecessziós stílusú kúria egy korábbi kúria felhasználásával épült, melyet egy *zichi és vásonkeöi* Zichy grófné emeltetett 1867-ben, a kiegyezés idején. (A grófné Zichy Dánielné volt állítólag, a grófi családnak azonban sosem volt Dániel nevű tagja.) Az viszont biztos, hogy Jegespuszta a Zichy család tulajdonát képezte az ácsi uradalom részeként.

A Zichyek Jegest bérlet útján hasznosították 1890-től, akkor az 1917-ben *"pusztapéteri"* előnévvel magyar nemességet nyert Auspitz család lett az itteni birtoktest bérlője. *Pusztapéteri* Auspitz György már régebb óta, 1870-től - a Jegespuszta szomszédságában elterülő - 7000 holdas Nagyszent jánospuszta bérlője volt (egészen 1920-ig). Az Auspitz família belterjes gazdálkodást folytatott bérelt földjein, a korszerű gazdálkodási elveknek köszönhetően a birtokok igen jól jövedelmeztek. Auspitz György okleveles gazdaként irányította az uradalom gazdálkodását, az I. világháború idejét kivéve, amikor huszárfőhadnagyként szolgált.

Az uradalom sertés- és növendékmarha-tenyésztéssel és hizlalással is nagytételben foglalkozott. Külön érdekessége volt a jegespusztai gazdaságnak, hogy harminc darab saját tenyésztésű bivallyal rendelkezett. Az uradalomnak a birtok egész területét behálózó saját mezei vasútja volt, mely nagymértékben megkönnyítette a mezőgazdasági munkákat. (Ez a vasúthálózat össze volt kötve az ácsi cukorgyár vasúthálózatával, így a jegespusztai cukorrépatermést könnyen be tudták szállítani a cukorgyárba.)

Később valószínűleg megvette Auspitz a jegespusztai birtok egy részét, hiszen 1907-ben már mint tulajdonost is említették, ugyanakkor még 1938-ban is gróf Zichy (II.) Ernó'né (mint bérbeadó) birtokaként voltak jegespusztai földek feltüntetve.

1926-tól Auspitz György bérbe vette a Fejér vármegyei Magyaralmás uradalmát és kúriáját is a *galánthai* Esterházy grófok csákvári ágától. Auspitz Pál pedig egy időben *nikolsburgi* Liechtenstein herceg vaspusztai szeszgyárát bérelte.

A birtok bérbevétele után minden bizonnyal a Zichyek kúriájában lakott az Auspitz família, melyet az 1920-as évek táján alakíthatott át ma is látható formájában.

Jegespuszta területe 1939-ben 1575 katasztrális holdat tett ki, 1941-ben Auspitz Györgynek és Vilmosnak 1666 hold földje volt itt. A pusztán a birtokos család iskolát is fenntartott.

Az Auspitz családtól 1941 után elvették az uradalmat, melyet Jurcsek Imre szerzett meg, aki a naszály-billegpusztai birtoktestet és kastélyt bérelte a *galánthai* Esterházy grófok tatai ágától. (Jurcsek a Szálasi-kormány közellátásügyi miniszterének, Jurcsek Bélának volt a testvére, minden bizonnyal ennek köszönhetően kapta meg Jegespusztát.)

helyezték el. A padlózatba az átalakítás idején padlófűtést építettek be. Az épület főhomlokzata előtt egykor szökőkút állt, a parkban rózsalugasok voltak.

• Szabadon álló, földszintes, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+1+1+1+2 osztású, két szélén erősen előrelépő oldalrizalitok húzódnak, melyek felett volutás díszítésű, neobarokk oromzat látható. Középen trapéz alaprajzú, oromzat nélküli középrizalit áll.

Az épület ablakait neobarokk jellegű vasrácsok díszítik, melyek a két oldalrizaliton kosárrács kiképzésűek. Az ablakokat (részben megmaradt) pilaszterek keretelik.

A hátsó homlokzat közepén három pillér által tartott, tornácszerű rész húzódik, két szélén fadíszítésű, háromszög-oromzatos, kétablakos rizalitok lépnek ki enyhén a fal síkjából. Az oldalhomlokzatokon is megmaradtak az eredeti ablakok.

A kúria alatt pince húzódik, ablakait a lábazatban

A kisajátítás után a Jegespusztai Állami Gazdaság tulajdonában állt a birtok, a major, és az irodaként használt kúria 1958-ig. Ekkor a Nagyszentjánosi Állami Gazdaság tulajdonába került a terület, mely bérbe adta azt a Banai Kinizsi Termelőszövetkezetnek az 1980-as években. Ekkor az épületben baromfifeldolgozó üzemet helyeztek el.

A major 1994-ben négy magáncég tulajdonába került, közülük a Jeges-Coop használta a kúria épületét; a cég a további romlás megakadályozására az épület tetejét helyreállította és egyéb felújítási munkálatokat is végzett rajta. 1996-ban a kúria magántulajdonba került, jelenleg üresen áll.

Az épületet övező park még látható, eléggé rossz állapotban; az egykori cselédlakásokat ma is használják.

Ászár

Ászár a megye délnyugati részén, a 81-es út mentén fekszik. A falu területén már a kőkorban, a bronzkorban és a vaskorban is lakott település volt, majd az illírek azal törzse telepedett itt meg. Ebből a faluból fejlődött ki később a római kori település. 1268-ban Ászár földesura György fia Márton ispán volt, 1327-ben királynéi birtokként említették a települést. A XIV. század végén már a Kanizsai család birtokát képezte a helység, majd a Rozgonyiak, a Bothok, a Somiak, végül az Enyingi Törökök kezére került. Török István halála után leányágon öröklődött tovább a település. A XVIII. században jelentős sörfőző üzem működött Ászáron, 1890-ben pedig az ország legnagyobb burgonyakeményítő- és szörpgyárát hozták itt létre. Ászár 2003. január l-jétől önálló település.

LÁTNIVALÓK:

- *Római katolikus templom*
- *Evangélikus templom*
- *Jászai Mari szülőháza*
- *Barokk sörház*

Ászár
(Esterházy) - Schwarzenberg - Burg-kúria

Győri u. l/A

Ászár területét 1628-ban vásárolta meg *galánthai* gróf Esterházy (I.) Miklós nádor *bedeghi* Nyáry Pálné *Enyingi* Török Zsuzsanna gyermekeitől. A nádor később *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy Istvánnak zálogosította el a falut, mely kiváltása után, az 1666-os birtokmegosztás révén Esterházy (II.) Ferenc tulajdonába került. A XIX. század végén is az Esterházyak csákvári ága - a csákvári és a majki uradalom tulajdonosa - volt itt a legnagyobb földbirtokos.

A birtok egy részét 1895-ben gróf Esterházy Miklós sógora, herceg Schwarzenberg Alajos vásárolta meg lótenyésztés céljára. A herceg 1896-ban (más forrás szerint 1906-ban) Ászáron ménest alapított; az itteni birtokvásárlást a kisbéri és a bábolnai ménesek közelsége indokolhatta.

A Schwarzenberg család 1492-ben kapott birodalmi bárói, 1599-ben birodalmi grófi, 1670-ben birodalmi hercegi rangot, ez utóbbit elsőszülöttségi örökléssel, melyet 1746-ban az egész családra kiterjesztettek.

Alajos herceg egykor cs. kir. lovaskapitány volt, 1933-ban Ászárt és Bécset tüntették fel állandó lakhelyeiként. Azt a kúriát amelyben Schwarzenberg lakott minden bizonnyal még az Esterházy grófok emeltették gazdatiszti lakás és birtokigazgatási központ céljára. Felépítésének idejét nehéz meghatározni, mivel az épület kialakítása meglehetősen jellegtelen; minden bizonnyal a XIX. század elején emelték.

- *Utcasorban álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Utcai homlokzatán 7 szabályos elosztású, dísztelen ablak látható, jobb szélén a kocsiáthajtós kapu nyílik. Udvari homlokzatán egykor pilléreken nyugvó, kosáríves árkádos tornác futott végig, melyet utólag befalaztak, de nyomai még láthatóak. Az épület egytraktusos elrendezésű.*

Az ászári ménes létrehozásában Esterházy is segített sógorának, ő építtette meg a lovak istállóit, melyeket Schwarzenberg az akkori viszonyok között a legkorszerűbbnek számító felszereléssel látott el, bevezette a villanyvilágítást és a vízvezetéket. A herceg költségeket nem kímélve kiváló anyakancákat és törzsméneket vásárolt meg ászári ménese számára.

A birtokon telivér lovakat tenyésztettek, a ménes értékes állatait hamarosan külföldön is sokan vásárolták. Ászár idővel a magyar lótenyésztés egyik központjává vált, és külön érdekesség, hogy a herceg engedélyezte az ászári gazdáknak, hogy jobb lovaikat ménesének angol telivér ménjeivel fedeztessék.

Schwarzenberg Alajos herceg 1937-ben bekövetkezett halála után Burg Mária lett a ménesbirtok tulajdonosa, melyhez akkor 628 katasztrális holdas gazdaság is tartozott, ami a lovak ellátását biztosította. (1935-ben Esterházy Móric gróf is rendelkezett Ászáron 825 katasztrális holdnyi földbirtokkal.)

1945 után kisajátították a ménesbirtokot, a kúriában 1962-ben óvodát helyeztek el. Ezt a funkciót tölti be napjainkban is.

Bábolna

Bábolna a megye északnyugati részén, az M1-es autópálya közelében található. A település első írásos említése 1268-ban Babuna alakban történt, a középkorban a Katapán nemzetség birtokát képezte. A török hódoltság elején, 1529-ben elpusztult a helység, 1590-ben viszont már ismét lakott hely volt. 1635-ben a Szapáry família tulajdonába került a terület, melynek 1784-87-ben 60 fő volt a lakossága. 1789-ben kincstári tulajdonba került a puszta, ahol ménesbirtokot építettek ki. 1848-ban 283 fő lakott Bábolnán, a lakosság nagy része katona volt, illetve a ménesbirtok személyzetéből került ki. A kiegyezés után állami tulajdonba került a ménes, a lótenyésztés még a II. világháború után is folytatódott itt. Bábolna 1958-ban lett önálló község, addig a szomszédos Banához tartozott közigazgatásilag. 2001-ben a település városi címet kapott.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *protestáns (református és evangélikus) templom*
- *ménesközpont*
- *Kocsimúzeum, Vadászmúzeum*
- *Híres Lovak Temetője*

Bábolna
Szapáry - M. Kir. Ménesbirtok kastélya

Mészáros u. 1. *műemlék*

A Banához tartozó Bábolnapuszta 1635 -ben került a *muraszombathi, széchyszigeti és szapári* Szapáry család birtokába. 1638-ban Szapáry András Győr vármegyei alispán volt Bábolna tulajdonosa, aki 1642-től pozsonyi kamarai tanácsos és 1640-47 között ideiglenes koronaőr volt.

Halála után fia, Szapáry (I.) Péter örökölte a birtokot, aki Moson vármegye alispáni posztját töltötte be, majd 1681-ben alországbíró lett. Szapáry tekintélyes nagyságú birtokokat szerzett, többek között a család két első előnevét adó települést is ő vásárolta meg 1687-ben, melyekre a következő évben királyi adománylevelet is kieszközölt. Szapáry 1690-ben I. Lipót királytól magyar bárói rangot kapott. (I.) Péter 1699-ben halt meg, hatalmas vagyonát fiai, Miklós és (II.) Péter örökölték, akik 1722-ben magyar grófi címet szereztek.

A bábolnai birtokrészt (II.) Péter legfiatalabb fia, Szapáry (I.) János örökölte. Ő az 1750-es évek közepén halt meg, az itteni barokk stílusú kastély és melléképületeinek felépítése valószínűleg az ő nevéhez köthető, mivel egy térkép alapján megállapítható, hogy 1756-ban már biztosan állt az épület. Valószínűbb azonban, hogy már korábban, a XVIII. század első negyedében felépült a kastély, (II.) Péter birtokossága idején. (I.) János gróftól fiatalabb fia, József örökölte Bábolnát.

A források tanúsága szerint a XVIII. század első felében a Konkoly Thege család is rendelkezett Bábolnapusztán részbirtokkal, melyet 1719-ben Konkoly Thege Julianna férje, *verbói* Szluha László szerzett meg Tagyossal és Kajáhddal együtt. 1726-ban Szluha László udvari kancelláriai tanácsos bárói rangot kapott *"ikladi"* előnévvel, itteni birtokát 1729-ben fia, György örökölte. Ó a katonai pályán futott be karriert, tábornok és ezredtulajdonos lett, 1743-ban pedig grófi címet kapott. Bábolnapusztai birtoktestét 1748-ban gróf Szapáry Józsefnek adta el Győrben 90 000 forintért, így az uradalom egész területe a Szapáryak kezére került.

Szapáry József Szerém vármegye főispánjaként (1792-1807), majd Moson vármegye főispánjaként (1807-1822) működött.

A gróf az itteni uradalmat 1789-ben eladta a kincstárnak állami ménesbirtok céljára. A kincstár azért vásárolta meg Bábolnapusztát, mert Csekonics József huszárkapitány, a Mezőhegyesi Ménesbirtok alapítója és vezetője 1787-ben azt javasolta II. József királynak, hogy Bécs és Mezőhegyes között létesítsenek a ménes számára egy olyan fiókintézményt, mely a lovaknak ezen az útvonalon pihenőhelyül szolgálhat. A király hozzájárulását adta a tervhez, majd 1788 októberében Csekonics már arról számolt be, hogy Bábolnapusztát alkalmasnak tartja a célra. Viszont ottjártakor tulajdonosa, gróf Szapáry József

nem tartózkodott otthon, így nem tudott vele tárgyalni az adásvételről. Ekkor az Udvari Haditanács kapta meg utasításban, hogy szerezze meg Bábolnát.

Szapáryval 1789 januárjában született meg az egyezség, hogy a pusztát és épületeit felajánlja a ménesbirtok céljára más kamarai birtokokért cserébe. Még abban a hónapban rendeletet adtak ki a birtok leltárának elkészítésére, majd 1789 februárjában a király legfelsőbb utasítása alapján már a mezőhegyesi ménesbirtok felügyelete alá rendelték Bábolnát.

A király megbízásából Csekonics a katonai méntelep és állami ménesbirtok céljára Bábolnapuszta mellett Ölbő- és Kiscsanakpusztákat is megvásárolta Szapárytól, a teljes vételár 450 000 arany forintot tett ki, melyet az Udvari Haditanács rendelete alapján 1789. október 7-én a Magyar Kamara fizetett ki. A kastélyban ekkor helyezték el a ménesbirtok központját.

Bábolna kezdetben a - szintén II. József és Csekonics - által létrehozott Mezőhegyesi Ménesbirtok fiókintézményeként működött. A birtok átalakítása és kiépítése Csekonics elképzelése szerint és a császári hadmérnökök tervei alapján még a vásárlás évében megkezdődött. Az istállók és a kórház terveit Hild János készítette el, az építkezéseken a segédmunkát a Bábolnán állomásozó katonák végezték. Ekkor készülhettek el az eredetileg téglalap alaprajzú, emeletes kastély földszintes, U-alakban csatlakozó mellékszárnyai is.

Miután Csekonics József 1806-ban nyugalomba vonult, kiderült, hogy Bábolnát igen nehéz Mezőhegyesről irányítani. Ezért az Udvari Haditanács 1806. november 1-jei határozata alapján Bábolna önálló ménesbirtok lett, melyet ezután gazdasági és szakmai kérdésekben is a Haditanács irányított. (Csekonics József érdemeiért fia, János 1833-ban a *"zsombolyai és janovai"* előneveket kapta, 1864-ben pedig magyar grófi rangra emelték.)

Amikor I. Napóleon francia császár hadai 1809. június 15-én Győrnél megsemmisítő vereséget mértek a magyar nemesi felkelőkre, a francia sereg a hadizsákmány reményében megszállta Bábolnát. Mivel a ménest időben - május 15-én - elmenekítették Mezőhegyesre, a franciák dühükben felgyújtották a ménesbirtok épületeit. (Ekkor semmisültek meg a ménesbirtok eredeti iratai is.)

A francia hadak elvonulása után azonnal elkezdődött az épületegyüttes helyreállítása, ennek köszönhetően még a tél beállta előtt sikerült a legfontosabb épületek - így a kastélyszárny - tetejét elkészíteni. 1810-ben újjáépítették a ménesistállót, a kancaistállót, a fedett lovardát és a kaszárnyát is. Bábolnán 1816-ban a bécsi fő-ménesparancsnokság utasítása alapján kezdték el az arab vérű lovak tenyésztését, majd a jó eredmények hatására az 1850-es években két ízben is vásároltak lovakat Szíriában. (Az egyre híresebbé váló ménest 1822. február 5-én gróf Széchenyi István is meglátogatta.) A ménes állományának frissítésére 1836-tól arab méneket és kancákat importáltak.

Az 1848-49-es szabadságharc idején az osztrák hadvezetés utasítására a ménest 1849 áprilisában "lábon" útnak indították Kisbéren és Pápán keresztül Grácba (Grazba), ahonnan csak 1850 februárjában és májusában érkezett haza nagyobb része. 1852. június 1-jén I. Ferenc József is meglátogatta a ménesbirtokot.

A kiegyezés után, 1869. január 1-jétől az állami ménesbirtokok irányítását - így a bábolnaiét is - a magyar Földművelésügyi Minisztérium vette át. 1897-ben a sziámi király érkezett Bábolnára családjával és népes kíséretével, hogy megtekintse a ménesbirtokot.

A szakszerű tenyésztés eredményeként az 1900-as Párizsi Világkiállításon Obajan IV. arab telivér kanca aranyérmet, Shagya X. arab telivér kanca pedig ezüstérmet nyert. Az arab lovak mellett lipicaiakat is neveltek Bábolnán. 1937. május 20-án III. Viktor Emánuel olasz király is meglátogatta a ménesbirtokot, ahol a híres ötösfogatot is kipróbálta.

Egy 1939-ből származó leírás szerint a kastélyban a m. kir. ménesbirtok igazgatósága, a ménesparancsnokság és a méntelep osztályparancsnoksága működött. 1944 novemberében parancs érkezett a ménes Németországba való kitelepítésére, melynek a telep parancsnoka, Anker ezredes eleget is tett. A ménes ott az amerikai zónába került, így nagy nehézségek árán, de szinte veszteség nélkül került vissza Bábolnára a II. világháború után. A lovak másik részét Tost József százados vezetésével a Bakonyban rejtették el, így azok is viszonylag jól vészelték át a háborút.

• *Szabadon álló, főszárnyán emeletes, mellékszárnyain földszintes, U-alaprajzú épület, melynek mellékszárnyaihoz istállószárnyak csatlakoznak. (Maga a telep egy minden oldaláról körülépített, téglalap alaprajzú udvart zár körül, ennek egyik rövidebb végén áll a kastélyszárny.)*

Kerti (fő)homlokzata 3+7+2+1+2+8+3 nyílásritmusú, jelzésszerűen előrelépő közép- és oldalrizalitok emelkednek ki síkjából. A rizalitok a földszinti részen sávozottak, a vasrácsos ablakok felett sugaras díszítésűek. Az emelet ablakai felett egyenes szemöldökpárkány látható. A középrizalit nagy fokapuja szegmensíves záródású, a rizalit előtt két pilléren nyugvó erkély látható. A rizalitok sarkai kváderes díszítést kaptak.

Hátsó homlokzata 5+(1+1+A+1+1)+5 osztású, középrésze előtt szegmensíves árkádokkal összekötött pilléreken nyugvó, trapéz alakú erkély húzódik. A vas erkélyrácsban a "B" betű Bábolnát, az ajtó feletti magyar címer és az 1789-es évszám a ménesbirtok alapítását jelöli.

A földszintes szárnyak udvari homlokzata baloldalt 8+A+3 osztású (utána az istállórész következik),

a obboldalt (istállórész)+A+8+A+1 nyílásritmusú. A főszárny belseje egytraktusos elrendezésű, az udvari oldalon dongaboltozatos folyosó fut végig. Az emeletre vaskorlátos lépcső vezet fel az egykori kocsiáthajtóból.

A II. világháború után a Bábolnai Állami Gazdaság vette át a ménes kezelését és a kastély hasznosítását, a lótenyésztés 1948-ban indult meg újra. A kastélyszárnyban az állami gazdaság és a ménes központja működött továbbra is. A ménesbirtok és a nemrégen felújított kastély jelenleg a Bábolna Rt. tulajdonában áll, a telepen ma is lovak tenyésztésével és tréningezésével foglalkoznak.
A kastély gondozott parkjában látható a megye egyetlen egylevelű akácfája, ennek a tövében temették el 1910-ben Obajant, Bábolna híres törzsménjét.

A kastély hátsó homlokzata előtt ifj. Vastagh György a Shagya nevű arab lóról készített szobra áll, valamint egy kőmedencés szökőkút látható, melyet egykor szobor díszített. A főhomlokzat előtt gesztenyefasor vezet a pilléres kapuhoz, a kastélyparkot pilléres vasrácsos kerítés övezi. A kastélytól balra, a park területén áll egy kiskastélynak nevezett épület.

A hátranyúló istállószárnyakban ma is megvannak az eredeti márványjászlak, melyeket 1789 után helyeztek el. A téglalap alakú udvar egyik hosszanti oldalának közepén áll a Hősi kapu, mely az 1960-as évekig a telep főbejárata volt, és amelynek kocsiáthajtójában emléktáblákat helyeztek el.

Egykor a ménesbirtokhoz tartozott - a kastéllyal szemben álló - egykori tiszti kaszinó épülete is, melyben jelenleg étterem, kávéház és a ménesbirtok történetét bemutató múzeum működik.

Bajna

A település a megye keleti részében terül el, környéke már a vaskorban is lakott hely volt. A leletek között késő kelta és római kori edények is megtalálhatók. A falu neve első ízben 1293-ban tűnt fel írásos formában, ekkor került Basztélyi András tulajdonába a település. 1300-ban Bajnát a Zovárd nemzetség szerezte meg, majd a Bessenyei család tulajdonába került. 1450-ben már a Both család volt a falu földesura, a török hódoltság idején - az 1570-es években - 10 adózó porta volt a területen.

A XVIII. század közepén már a Sándor család volt a falu teljes területének a földesura, egészen 1945-ig ők - illetve utódjuk, a Metternich-Sándor család - maradtak Bajna birtokosai. A II. világháború idején komoly harcok folytak a település határában.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *klasszicista istállóépület*
- *barokk kőkereszt*
- *Őr-hegy kirándulóhely*

Bajna
Sándor - Metternich-Sándor-kastély

Rákóczi u. *műemlék*

A település birtokosa a török hódoltság elején a *bajnai* Both család volt, melyet első ízben 1450-ben említettek az oklevelek. 1526-ban Both Istvánt és Ferencet említették Bajna tulajdonosaként, majd haláluk után özvegyeik és leszármazottaik - mivel István elfoglalta korábban elhunyt Ferenc testvére birtokrészét - hosszú pereskedésbe bonyolódtak a bajnai uradalom tulajdonjoga kapcsán. Ez 1541-43 után már csak jogi szempontból volt érdekes, ugyanis ekkortól Esztergom vármegyének a Duna jobb partján elterülő része török hódoltság alatt állt, bár voltak olyan periódusok, amikor konszolidálódott a helyzet, és a birtokosok érvényesíteni tudták jogaik egy részét.
A XVI. század közepe táján kihalt a *bajnai* Both család férfiága, ezután a bonyolult leányági örökösödési viszonyok következtében igen sokan támasztottak igényt a birtokra. A jobbágyok egy

része már a XVI. század második felében visszatért Bajnára, 1622-ből pedig fennmaradt egy összeírás, melynek tanúsága szerint a faluban álló udvarházban Balogh János lakott, aki valószínűleg az egyik leányági örökös, a *(galánthai és) nebojszai* Balogh família tagja volt. Rajtuk kívül a *szlavniczai* Sándor, a Géczy, a Kincsy, a Somody, a Páhy, a Gugy, a Farkas, a *gyöngyösi* Nagy, és a Hagymássy családoknak volt az uradalomban kisebb-nagyobb birtokrésze.

1642-ben a Both-örökösök egy része a nyitrai káptalan előtt 20 évre zálogba adta birtokait egyik öröktársuknak, özvegy *gyöngyösi* Nagy Jánosné Etyeky Barbarának 2000 magyar forintért. A birtokok végül több zálogbirtokos kezén mentek keresztül, végül az egyik Both-örökös, *szlavniczai* Sándor (I.) Mihály feleségének, *szentgyörgyi* Kerekes Évának a kezére kerültek 1676-ban apja, Kerekes Mihály révén. Ekkorra azonban ismét jelképessé vált a tulajdonjog, ténylegesen a kerületet igazgató pasa valamelyik katonája volt Bajna ura.

Sándorné 1688-ban *esztergomi* Bottyán János kapitánynak (Vak Bottyánnak, a későbbi kuruc generálisnak) adta zálogba 15 évre a birtokot 2500 forintért. 1701-ben fia, Sándor Menyhért alispán váltotta ki - I. Lipót király engedélyével - a zálogban lévő Bajnát, mellyel megalapozta a família későbbi hatalmas uradalmát. A falut a családi birtok központjává tette, majd elkezdte megszervezni az uradalom gazdálkodását. A birtoktest átvételekor Bajnán egy rendkívül elhanyagolt állapotban lévő (egykori) nemesi rezidenciát említettek, valamint egy templomot, melyet Sándor helyreállíttatott, valamint tizenkét házhelyet.

Sándor Menyhért - majd fia, (II.) Mihály - a későbbiekben elkezdte felvásárolni a távoli rokonok kezén lévő egykori Both-birtokrészeket, 1765-re már a Sándor család kezében összpontosultak a környékbeli birtoktestek.

A *szlavniczai* Sándor család eredetileg Trencsén vármegyéből származott, a nemesi előnevét adó Szlavnicza (mai magyar nevén Szalonca) falura 1456-ban új adománylevelet kapott az uralkodótól *Kaszai* Bechich Tamás, akitől a családfa levezethető. Az ő fia volt Sandrin, akitől a Sándor név ered, unokája pedig Márton, aki már a *szlavniczai* Sándor nevet használta.

A barokk kori kastély

A család később több ágra szakadt: a sztriczei ágra, a grófi (bajnai) ágra, és a lúkai ágra; ez utóbbiból Sándor Gáspárt - *késmárki* gróf Thököly Imre fejedelem egykori kuruc tábornokát - 1706-ban bárói rangra emelte I. József király, ága azonban kihalt. A família másik főnemesi ága, a grófi ág Sándor (II.) Lászlótól származott, aki Nyitra vármegye alispánja volt, ahová a család a XVII. században költözött át. Ő vette feleségül *(galánthai és) nebojszai* Balogh Erzsébetet, a *bajnai* Both család örökösét, általa formálhattak a Sándorok jogot a bajnai uradalomra. Az alispán fia Sándor (I.) Mihály volt, aki *szentgyörgyi* Kerekes Évával, a bajnai uradalom későbbi zálogbirtokosával kötött házasságot.

Az ő fiuk volt a bajnai birtokot magához váltó Sándor Menyhért, aki Esztergom vármegyében telepedett le, ahol 1696 és 1721 között - negyedszázadon keresztül - viselte az alispáni tisztséget, emellett ő volt a vármegye országgyűlési követe is. Sándor eközben komoly vagyont is gyűjtött, majd érdemei elismeréseként - és részben azért, mert a Rákóczi-szabadságharc idején a labancok oldalán állt - 1719-ben III. Károly király magyar bárói rangra emelte.

Sándor Menyhért a vármegyénél betöltött pozíció - ja miatt Esztergom városában vett magának házat, ott lakott állandó jelleggel. Mivel a Bajna környéki erdők vadban igen gazdagok voltak, a báró a mai kastély helyén, minden bizonnyal a török időkben nagyrészt elpusztult - és a birtok átvételekor is említett - Both-féle udvarház felhasználásával egy vadászkastélyt emeltetett. 1722-ben az alispán már vadászni hívta fiát Bajnára, ekkorra már elkészülhetett az épület, amely mellett a földesúr egy vadaskertet is kialakított.

Menyhért báró 1723-ban bekövetkezett halála után az imént említett fia, (II.) Mihály örökölte birtokait, aki abban az évben lett királyi tanácsos és az Aranygyapjas-rend lovagja is. Ő folytatta a bajnai uradalom területének növelését, hamarosan Nagysáp, Sárisáp és több más puszta is a tulajdonába került. A báró 1743-ban megvette a Komárom vármegyei Kömlődöt, majd 1744-ben a szintén Komárom vármegyei Gyermelyt és Szomort is. (Gyarmatpuszta már korábban, 1717-ben a família tulajdonába került királyi adományként.)

Sándor báró 1758-ban vásárolta meg a család másik nagy birtoktestét, a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei biai uradalmat, melyhez Bia, Torbágy és Both helységek tartoztak. (A két nagy birtokrészt később bajna-biai uradalom néven közös egységként kezelték.) Az uradalom korszerű, hatékony gazdálkodásának megszervezése is az ő nevéhez fűződik. (Érdekesség, hogy a bajna-biai uradalom később is kettős székhellyel működött, ugyanis a tulajdonos fő rezidenciája a bajnai kastély volt, ugyanakkor a birtokigazgatási központot, a jószágkormányzó hivatalát és az uradalom levéltárát Bián helyezték el az ottani kastélyban.)

Sándor (II.) Mihály nevéhez fűződik a család bajnai kastélyának kiépítése, ugyanis ő bővíttette ki a vadászkastélyt abból a célból, hogy megfelelő rezidenciával rendelkezzen a településen. 1742-ben már a bajnai "kastélyból" (Castello Bajnesi) keltezett egy levelet (II.) Mihály báró, a legkorábbi évszámos tégla pedig 1743-ból való. Ugyanakkor 1761-ben említés történt a Canonica Visitatioban

(egyházlátogatási jegyzőkönyvben) arról is, hogy a bajnai kúria házikápolnáját 1742. április 9-én szentelték fel. Az átalakítási munkálatok tehát az 1740-es évek első felében folyhattak, melyek eredményeképpen Bajnán egy emeletes, gazdag homlokzati díszítésű kastély létesült.

Sándor (II.) Mihály 1773-as (más forrás szerint 1766-os) halála után egyetlen fia, Sándor Antal örökölte a bajna-biai uradalmat, aki a birtok központjában álló kastélyt kismértékben átalakíttatta, földszinti termeit és néhány emeleti szobáját pedig 1775 körül barokk festményekkel díszíttette. A rezidencia - valószínűleg újonnan kialakított - házikápolnáját 1776 októberében szenteltette fel *németújvári* gróf Batthyány József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek. Sándor a kastély mellett egy új vadaskertet is kialakított.

Ekkor már a bárói család tulajdonát képezte a Győr vármegyei rárói uradalom is, melyet Antal báró a felesége, *viczai, loósi és hédervári* Viczay Eszter grófnő kezével szerzett meg. A földbirtokos nevéhez fűződik az esztergomi Sándor-palota barokk stílusban történt kiépítése is.

Szlavniczai báró Sándor Antalt és gyermekeit - Vincét, Jozefát, Annát és Esztert - 1787. augusztus 27-én grófi rangra emelte II. József király.

Antal gróf 1801-es halála után egyetlen fia, Vince lett a hatalmas birtokok tulajdonosa, akinek legnagyobb szenvedélye a lótartás volt. 1804-ben megalapította a gyarmatpusztai ménest egy 250 lóból álló alföldi vadménes megvásárlásával, valamint ő emeltette 1802-ben a bajnai kastély mögött ma is látható, tekintélyes méretű klasszicista stílusú istállót. Az ő nevéhez fűződik a híres budavári Sándor-palota klasszicista stílusú épületének felépítése is, mely később a mindenkori miniszterelnök rezidenciája volt. (Felújítása 2002-ben fejeződött be.) Sándor megbízásából a XIX. század legelején a bajnai kastély termeinek egy része koraklasszicista stílusú kifestést kapott.

Vince gróf 1822-ben hunyt el, ekkor egyetlen fia, a tizenhét éves Sándor Móric kezére került Bajna is. Az itteni kastélyt 1834-ben, Metternich-Winneburg Leontine hercegnővel való házasságkötése előtt egy évvel építtette át és bővíttette ki, hogy a hercegnőnek méltó rezidenciát biztosítson.

Az átalakítások terveit egyik legkiválóbb klasszicista építészünk, Hild József készítette, mint az az egykorú kastély-leírásból kiderül. Az épület alaprajza - más klasszicista kastélyokkal ellentétben - meglehetősen bonyolult, mely nagyrészt a barokk kori épületmaghoz való igazodással magyarázható.

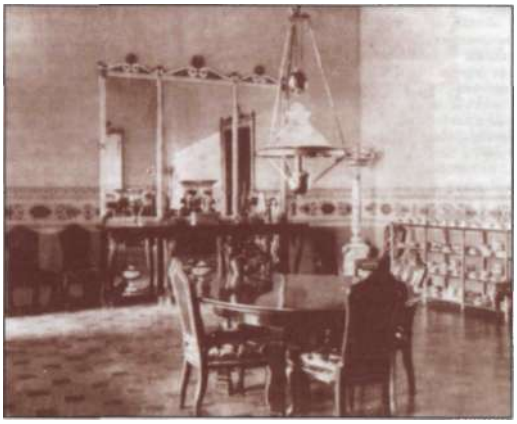

A kastély átalakítása 1835. május 1-je előtt már befejeződhetett, hiszen Móric gróf ekkor kapott arra engedélyt, hogy az új házikápolnát használatba vegyék.

Ekkor készült el a kastély főépülete mögötti földszintes szárnyak nagyobb része is, melyek egy négyzetes díszudvart és egy hozzá kapcsolódó négyzetes gazdasági udvart zárnak körül. Utóbbinak egyik szárnyát - a szintén ekkor elkészült, egykor egzotikus növényekkel betelepített - pálma- és üvegház (korabeli nevén "orangerie") alkotja, melyet külön kazán fűtött.

• *Szabadon álló, egyemeletes, téglalap alaprajzú kastély, melyhez hátranyúló, földszintes melléksárnyak csatlakoznak, melyek két szabálytalan négyzetes udvart zárnak be.*

Főhomlokzata 1+2+3+2+1 tengelyes, középrészének földszintjén pilléreken nyugvó, három félköríves záródású árkád húzódik, az emeleti részt négy sásleveles fejezetű oszlop díszíti, a rizalitot timpanon zárja le, mely alatt fogazatos díszítés látható. (A portikuszt azért kellett ebben az esetben az emeletre helyeznie Hildnek, mert a hagyományos elrendezés esetén a terep egyenetlenségei miatt kevésbé érvényesült volna ezen építészeti elem. A klasszicizmusban általános megoldás volt, hogy domboldalban emelt épület esetén az oszloprendet a földszint helyett az emeletről indították.)

A portikusz mögött három félköríves záródású ajtó sorakozik, előttük vaskorlátlal ellátott erkélyt alakítottak ki, a frízen az 1834-es klasszicista átépítésre utaló "Anno MDCCCXXXIV" évszám látható a sásleveles fejezetű pilaszterek között.

A homlokzat nyílásai egyenes záródást kaptak, melyek a földszinten félköríves keretelésűek, az emeleten pedig egyenes szemöldökpárkány látható felettük. A csak jelzésszerűen kiemelkedő

oldalrizalitok emeleti ablakai felett ez az egyenes szemöldökpárkány volutás konzolokon nyugszik, alattuk kőbábos köténydíszt helyeztek el. A kastély ablakai és ajtajai egykor mindenütt zsalugáteresek voltak, a főhomlokzat két oldalrizalitjának földszinti ablakai ajtóvá módosultak.

Az oldalhomlokzatok öttengelyesek, kiképzésük mindkét szinten a főhomlokzatéval egyezik meg. A hátsó homlokzat 1+2+3+2+1 osztású. A földszinti rész a homlokzat teljes hosszán előrelép a fal síkjából, erkély fut végig rajta, melynek vaskorlátját posztamensek tagolják. A jelzésszerűen előrelépő középrizaliton két toszkán fejezetű pillér és négy toszkán fejezetű oszlop tartja az erkélyt. A középrizalitot a főhomlokzatéhoz hasonló timpanon zárja le, egykor mindkét timpanon tükrét a Metternich-Sándor hercegi címer díszítette, melynek nyomai még láthatóak. A homlokzat frízében itt a "C. M. Sándor Renovavit" felirat olvasható.

Az emelet homlokzati szakaszainak nyílásai itt egységesen egyenes záródást kaptak, felettük egyenes szemöldökpárkány húzódik, a földszinti falszakaszon félköríves ajtók és ablakok sorakoznak.

Az archív képeken látható, hogy az épületet egykor a főpárkány felett körülfutó kőbábos attika díszítette, melyet valószínűleg később, a historizmus (eklektika) korában helyeztek el.

A kastély belsejének térelrendezése a barokk kori falakhoz történő igazodással magyarázható. A földszinten csehsüveg-, donga- és keresztboltozatos helyiségek sorakoznak, az előcsarnokban 3 pillérpár tartja a boltozatot.

A hátranyúló, udvart alkotó oldalszárnyak a hátsó homlokzathoz egy-egy kocsiáthajtós résszel kapcsolódnak, melyek négyszakaszosak, keresztboltozatosak.

A kastély főépülete mögötti díszudvar északi oldalán lévő szárnyban a vendégszobákat, a keleti oldalon - az udvar végében - lévő szárnyban az uradalmi intézőséget és a gazdatisztek lakását helyezték el. A hátsó - szintén négyzetes - udvar a gazdasági részt foglalta magában, a két udvar közötti (déli) szárnyon pedig a kiszolgáló helyiségek sorakoztak. A díszudvari szárnyak szobáit díszítőfestéssel látták el.

Nemrégen tárták fel az egyik mellékszárny alatt a pinceszinten kialakított egykori hercegi konyhát, mely valószínűleg az 1896-os átalakítás során nyerte el végső formáját. Itt még látható az eredeti "gerecsei vörös márványból" készített, egy tömbből kifaragott húsvágópult. A tűzhely is megmaradt, melyben a különböző fajtájú húsokat külön rekeszekben sütötték meg. Feltárásra került a nagyméretű mélyebb, valamint a kisméretű sekélyebb jégverem is; előbbi mennyezetén még a csigák is megmaradtak. (A jeget a Balatonról hordták ide telente, és egész éven át kitartott.)

A kastély mögött áll- a szintén védettséget élvező- 1802-ben épült klasszicista stílusú uradalmi istállóegyüttes, mely hazánk első klasszicista stílusú épületeinek egyike.

A kastély belső termeinek berendezését, díszítését, festményeit Alessandro Sanquirico készítette, aki a milánói Scala díszlettervezőjeként működött. Az épület 59 helyiségének díszítése egészen 1842-ig tartott, a termek többsége halvány színekkel megfestett díszítésű lett. Az egyik terem "etruszk stílusú", egy másik "pompeji stílusú" bútorzatot és falfestményeket kapott, egy harmadik falfestményei Raffaello képeinek mintájára készültek, ez a "scala raffaelesca" nevet kapta, ennek menynyezetét Maria Piazza stukkátor berakásos stukkói is díszítették. A kastély belső tereiben a fehér és az égszínkék színek voltak meghatározóak az "etruszk terem" kivételével. A különböző stílusú termek különböző bútorainak egy részét a gróf egy angliai útja során Londonban rendelte meg, másik részét pedig a már említett Sanquirico tervezte. Az erkélyrácsokat és a két kocsiáthajtó díszkapuit a bécsi Ludwig Forster cége készítette.

A korabeli leírás szerint a kastély földszintjén az ebédlőtermet, a biliárdtermet, a dohányzót, a kártyaszobát, a házikápolnát, valamint a télikertet helyezték el. Az emeleten a gróf és a hercegnő (grófné) lakosztályát alakították ki. A grófi lakosztály a nappali- és hálószobát foglalta magában, illetve azt a termet, ahol Sándor Móric fegyver- és képgyűjteményét, könyvtárát és vadásztrófeáit elhelyezték.

Ekkor alakították ki közvetlenül a kastélyépület körül a virágoskertet, távolabb pedig - mintegy harminc holdnyi területen - angol stílusú tájképi parkot telepítettek, melyet a falu lakói elől csak

akkor zártak el, amikor a Sándor család Bajnán tartózkodott. Ennek a parknak két bejárata volt, mindkettő mellett klasszicista stílusú, oszlopos, timpanonos portásházat emeltek. (Közülük az egyik ma is megvan.) Ugyanekkor került felépítésre az angolparkban a vadászház, a műbarlang és a remetelak is.

A kastély átépíttetője, Sándor Móric cs. kir. kamarás, aranysarkantyús vitéz volt a legendás "Ördöglovas", akinek vakmerő tetteiről Európaszerte meséltek: *"Volt, hogy két lóval, szánkóval hajtott át Budáról Pestre a Duna zajlani készülő, hajladozó jegén; vagy lóháton robogott fel budai palotájának lépcsőzetén a második emeletre; a vásárokon cserepesek, üvegesek és más árusok törékeny holmivalteli sátrait ugratta keresztül lovával, a bécsi Práterben pedig egy ízben Ferdinánd császár szeme láttára ugratott át egy rendőrt, aki útjában állt. A budavári hegyoldal szűk, meredek lépcsőin hol lóháton nyargalt föl, hol négylovas hintóval hajtott le a Vízivárosba. Ismerős dámáknak úgy kívánt jó reggelt, hogy felágaskodtatta a lovát a földszinti ablakig, s míg a ló patája a párkányt kaparta, ő könnyedén tisztelgett.*

Ezekben a bravúrokban hű társa volt a pompás paripa: Tatár. Minthogy egyes német tartományok kisebb egyetemei szabott árért küldtek abban az időben diplomát bárkinek, anélkül, hogy akárcsak egyszer is megjelent volna a professzorok előtt -Sándor Móric diplomát hozatott "Herr Tatár" részére, s a doktori kutyabőrt kiszegeztette Tatár jászla fölé, az istállóban...

Sándor Móric ... nem sok vizet zavart a politikai vagy társadalmi életben. Legfeljebb néhanapján hercegi apósa megtréfálásával, lovasbravúrjaival szerzett némi örömet, mondhatnók: kárörömet a magyar és az osztrák főváros lakosságának.

A vakmerő lovas nagy árat fizetett kedvteléseiért. A sok eséstől, ficamtól, töréstől aránylag fiatalon élőhalott ronccsá vált. Két évtizeden át feküdt magával tehetetlenül betegágyában. Úgy kellett etetni, mint a gyermeket. 1878-ban halt meg, hosszú szenvedés után."

Sándor Móric egyszer 31 óra alatt tette meg leváltás nélkül a Bécs-Buda utat. Volt, hogy lóval átugratta a 7 méter széles bajnai árkot, bál idején a budai Fehér Hattyú Fogadó dísztermébe lovon ment fel a lépcsőn, a biai kastély portikuszából lóval leugratott a rózsafák felett a kocsifelhajtóra, és Pozsonynál is átkelt a zajló Duna jegén. Egyszer a grófnak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye megtiltotta, hogy hintójába (az első sorba) három lovat fogjon be, mivel az az uralkodói család privilégiuma. A gróf erre befogott négy lovat az első sorba, és úgy ment a vármegyeházára fellebbezni.

Sándor Móricról komponálta Kálmán Imre az "Ördöglovas" című operettjét. Hosszú ideig élt a gróf bajnai kastélyában Prestel, a XIX. század ismert állatfestője, aki több mint 300 képen örökítette meg Sándor lovasbravúrjait. (A képek ma is megvannak.) Móric gróf Itáliában megismerkedett Ferenczy Istvánnal, a híres szobrásszal, aki később a pesti Sándor-palota vendége volt hosszú ideig, ahol nyugodtan alkothatott. Sándor messzemenően támogatta gróf Széchenyi István lovakkal kapcsolatos terveit, ő is több lóversenydíjat alapított.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a gróf kiváló gazda volt, uradalmainak gazdálkodását a legkorszerűbb elvek alapján felvirágoztatta, a lótenyésztés mellett a juhtenyésztést is magas színvonalra emelte. Ő telepíttette a Bajnát Gyarmatpusztával összekötő út melletti fasort is.

A gróf a családi birtokok közül eladta a Győr vármegyei Ráró uradalmát, majd 1831-ben megvált a budavári Sándor-palotától is, melyet az őrgróf Pallavicini család vásárolt meg.

A grófi párnak egyetlen fia született, Sándor Leó, aki azonban gyermekkorában elhunyt. A feljegyzések szerint halála után a Sándor család sokáig nem használta a bajnai kastélyt az emlékek miatt.

Mivel gróf Sándor Móric 1878-ban bekövetkezett halálával férfiágon kihalt a Sándor família grófi ága, a birtokokat a bajnai, biai és gyarmatpusztai kastélyokkal, valamint a gyermelyi kúriával lánya Paulina, és unokája Klementine örökölték. Ők I. Ferenc József király engedélyével 1897-ben egyesítették a Sándor és a Metternich neveket és címereket, azután mindketten a herceg Metternich-Sándor nevet használták.

A két család között érdekes kapcsolat állt fenn, ez is indokolta a névegyesítést; Metternich kancellár Leontine nevű lányának és Sándor Móricnak a házasságából egy lány született, Paulina, akit nagybátyja, (Leontine féltestvére,) Metternich Richárd herceg vett feleségül. Ebből a házasságból három lány született: Zsófia, Antoinette és - a már említett - Klementine hercegnők. A herceg diplomata volt, így a család igen sokat utazott.

(A Metternich-Winneburg család 1635-ben kapta a birodalmi bárói, 1679-ben a birodalmi grófi, 1803-ban a birodalmi hercegi rangot, ez utóbbit elsőszülöttségi örökléssel. 1813-ban nyerték el az osztrák hercegi címet, hazánkban 1825-ben honosították a famíliát.)

Sándor Paulina alakíttatta át a - báró Sándor Antal által 1774-ben emelt - gyarmatpusztai kápolnát családi sírbolttá, a munkálatok 1879-es befejezése után ez lett szülei és testvére nyughelye, valamint a bajnai templomban és temetőben nyugvó családtagok földi maradványait is ide hozták át.

A kastélyt 1896-ban - minden bizonnyal a millenniumi nagy kastélyfelújítási hullámnak is köszönhetően - renoválták, és új technikai vívmányokkal látták el. Ekkor modernizálták a - nemrégiben feltárt - pinceszinten elhelyezett konyhát, bevezették a gázvilágítást. Nem sokkal később, a Metternich és a Sándor családnevek egyesítése után helyezhették el a fő- és a hátsó homlokzat timpanonjában a két főnemesi família egyesített címerét.

Metternich-Sándor Paulina hercegnő 1921-ben bekövetkezett halála után lánya, Klementine hercegnő örökölte a hatalmas birtokokat. A hercegnő - a visszaemlékezések szerint - meglehetősen visszavonult életet élt Bajnán, csak nővére, Zsófia lakott itt férje halála után minden évben júniustól októberig.

(Metternich-Sándor Klementine hercegnő - mivel nem volt férje és gyermeke -, hogy örökösről gondoskodjon 1926-ban örökbe fogadta nővérének unokáját, a hat éves herceg Hohenlohe-Schillingsfürst-Breunner-Enkewoirth-Ratibor und Corvey Ferenc Albrechtet, aki ezután a herceg Metternich-Sándor-Ratibor und Corvey nevet viselte. A német főnemesi családoknál a sok név--s címegyesítés miatt nem ritkák az ilyen összetett családnevek.)

A II. világháború idején Klementine hercegnő Svájcba menekült, a front alatt a kastély és gazdasági épületeinek berendezése, felszerelése a harcok során nagyrészt elpusztult, a megmaradt tárgyakat a környék lakói hordták szét. 1945. június 22-én még megpróbálta Metternich-Sándor Klementine hercegnő a svájci nagykövetség segítségével a kastélyból elvitt ingóságokat a községi vezetőséggel összegyűjtetni, a kérésnek azonban semmi foganatja nem lett. (A hercegnő 1963-ban halt meg Nyugat-Németországban, kilencvenhárom éves korában.)

A kisajátítás után a Földművelésügyi Minisztérium tulajdonába és a falu kezelésébe került a kastély, melyet ideiglenesen a Kommunista Párt vett igénybe, majd 1945 júliusától az Országos Segélyalap a tatabányai bányászgyerekek üdülőjét helyezte el falai között.

Az épületben 1950-től gépállomás és az Alkotmány Mgtsz irodái működtek, udvarán traktorok, cséplőgépek álltak. (A kastély márványlépcsőit tüskés kerekű traktorokkal mászták meg fogadásból.) A melléképületekben az 1960-as évek végéig szükséglakások működtek.

Amikor 1967-ben kiköltözött a gépállomás, egy Bajna történetét és a Sándor család életét bemutató helytörténeti kiállítást rendezett a kastélyban az esztergomi Balassa Múzeum, amely 1971-ig működött. Ezután egy rövid ideig tsz-melléküzemágak vették igénybe az épületet, majd 1975 táján ezek is kiköltöztek. Azóta üresen áll a kastély, bár az 1970-es években a Bábolnai Állami Gazdaság terveket készíttetett a rezidencia vendéglátóházzá történő átalakítására; az OMF-nek köszönhetően az átalakítási munkálatok meg is kezdődtek, de az állami gazdaság keretének kimerülése után hamarosan abba is maradtak.

Később egy magyar-amerikai kutató- és diákközpontot szeretett volna létrehozni Bajnán egy

amerikai egyetem az MTA támogatásával, 1982 és 1986 között erre is készültek tervek a Műemléki Felügyelőségnél, végül azonban az egyetem 1988-ban visszalépett.

Az 1990-es évek elején a Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG) elvégezte a legszükségesebb állagmegóvási munkálatokat a kastélyon, amely 1995 óta a Kincstári Vagyoni Igazgatóság (KVI) kezelésében áll. A KVI 2002 májusában elkezdte a főépület homlokzatainak és tetejének felújítását, állagmegóvását, a munkálatok jelenleg is zajlanak. A bajnai kastély vagyonkezelési pályázatát a közeljövőben írja ki a Kincstári Vagyoni Igazgatóság.

A II. világháború után az angolpark igen komoly károkat szenvedett, egy részét házhelyeknek parcellázták fel, többi részét tűzifának vágták ki. Az 1950-es évek végén a helyi labdarúgócsapat pályáját is itt alakították ki, és a községen átvezető út nyomvonalát is a fák között jelölték ki.

A park területe jelenleg 10,1 hektárt tesz ki, néhány szil, hárs, juhar, erdei fenyő, bokrétafa és fehérakác ma is látható.

Bajót

Baját a megye északi részén található, környéke már az őskorban is lakott hely volt a régészeti leletek tanúsága szerint. A rézkor, a bronzkor, valamint a római és az avar kor emlékei szintén megtalálhatók a falu közelében. A helység első okleveles említése 1202-ben történt, ekkor Imre király Benedek erdélyi vajdának és feleségének adományozta Bajótot. A vajda halála után rokonai, a spanyol eredetű Bajóti Simon és Bertrand örökölték a falut, a XIV században már a Kanizsai család volt a település földesura. A török korban elnéptelenedett Bajótot az 1640-es években kezdték el újra benépesítem. A XVIII. században a helység földesura az esztergomi érsek lett, egészen 1945-ig az érsekség maradt a település legnagyobb birtokosa. A II. világháború idején jelentős harcok zajlottak a község területén.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *péliföldszentkereszti rendház*
- *péliföldszentkereszti kálvária*
- *kirándulóhelyek, Öreg-kő*

Bajót-Szarkáspuszta (Brzorar/Bezerédi) - Zoltai-kastély

Szarkáspuszta

A Bajóthoz tartozó Szarkáspuszta az 1860-as évek elejétől a Brzorar família tulajdonát képezte. A felvidéki kisnemesi származású Brzorar Rezső 1862-ben a közeli Mogyorósbánya falu belterületén romantikus stílusú kastélyt építtetett, mely ma már nincs meg.

A szarkáspusztai kastély felépítése is minden bizonnyal az ő nevéhez köthető, melyet az épület tégláin talált RB monogram is igazolni látszik. Az itteni kastély és a majorság is az 1860-as években készülhetett el.

Brzorarnak és testvérének több érdekeltsége volt a környéken, a kastély mögötti Szarkás-hegyen a XX. század elején szénbányájuk volt, melyhez szénrakodó is tartozott a Duna-parton.

(A Brzorar família neve többféle formában fennmaradt, például Brzorár, Brzorard, Brozorard, Brozorad stb. Ezek közül a leggyakrabban használt a Brzorar változat volt.)

Bezerédi Gyula, a XIX. század utolsó, és a XX. század első negyedének ismert szobrászművésze Brzorar Rezső fia volt, nevét később változtatta Bezerédire. A bécsi akadémián tanult művész készítette például a budapesti Washington-szobrot, alkotásai láthatók a Keleti pályaudvar főhomlokzatán és a Parlamentben is.

A kastély később a Zoltai család tulajdonába került, minden bizonnyal a XX. század első negyedében. Az épület ezután 1945-ig minden bizonnyal a Zoltai famíliáé maradt. A család legismertebb tagja Zoltai Lajos őrnagy, hadosztályparancsnok volt, aki pilótaként a II. világháború idején a 3. Bombázórepülő-osztálynál, majd az 1. Csatarepülő-osztálynál teljesített szolgálatot pilótaként.

• *Szabadon, domboldalban álló, főhomlokzatán emeletes, hátsó részén - a töltés miatt - részben emeletes, részben földszintes épület.*

Tagolás nélküli főhomlokzatának nyílásritmusa eltér a földszinti és az emeleti részen. A földszint V+1+A+2+A osztású, az emelet V+1+F+1+V+4+V+2+F+1+V tengelyes (V=vakablak, F=fülke). A vakablakokon zsalugáternyomok láthatóak, a félköríves záródású fülkékben egykor szobrok állhattak. A földszinten a nagyméretű bejárati ajtó szegmensíves záródású, az ablakok is szegmensíves keretelésűek.

Hátsó homlokzatán sincsenek rizalitok, 1+A+1+A+1+A+2+V a nyílásritmusa, középső részén bontás látható. Bal oldali oldalhomlokzata két ablakos, a jobb oldalin két vakablak látható, a homlokzatok felett egykor háromszög-oromzat húzódott. Belső elrendezése kéttraktusos, a földszinti helyiségek egy részét szegmensíves boltívek tartják.

Többféle jelzésű téglát használtak fel a kastély építéséhez: "RB", "AM" és "SX" feliratúak is előkerültek, többön pedig bányászjel látható.

A kisajátítás után termelőszövetkezeti tulajdonba került a majorság, majd a rendszerváltozás után magántulajdonba került.

A kastély jelenleg üresen áll, tetőzete beomlott, falainak elhordását megkezdték. Az elvadult növényzet a hátsó homlokzatot szinte teljesen benőtte.

Az épülettől lentebb fekvő majorban a magtárak és az istállók még állnak, a kastélyhoz hasonlóan elhanyagolt állapotban.

Bakonybánk

A település a megye délnyugati részén, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megye határán található. Az első település a római korban alakult ki területén, első okleveles említése pedig 1340-ből maradt fenn Bankfelde formában. 1488-ban Bánki Márton és Mátyás volt a földesura, 1520-ban pedig Bánkházi Józsa János volt a tulajdonosa. A török hódoltság idején 1541-ben és 1635-ben is elpusztították a települést. A XVII. század elején az Ördögh és a Germanecz família volt Bánk birtokosa. 1784-8/'-ben 55 ház állt a faluban. A település lakói főként mezőgazdasággal és fuvarozással foglalkoztak. 1945-ben komolyabb harcok zajlottak a falu területén. Bakonybánkot 1950-ben csatolták Veszprém megyétől Komárom megyéhez.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *Kintli-ház, népi építészet*
- *hősi emlékmű*
- *kirándulóhelyek*

Bakonybánk Hunkár-kúria

Kossuth L. u. 27/B.

Bakonybánk településen a *muraszombathi, széchyszigeti és szapári* Szapáry família 1623-ban szerzett birtokokat, minden bizonnyal Szapáry András Győr vármegyei alispán révén. A falut a család - valószínűleg báró Szapáry Péter alországbíró - a XVII. század végén a *galánthai* gróf Esterházy családnak adta el, de a Rákóczi-szabadságharc idején már a *bezerédi* Bezerédj família is birtokos volt Bánkon. A XVIII. század második felében Nagy Benedek, később a *hajdenczi* Hunkár, a *pottyondi és csáfordi* Pottyondy és a Dombay família is szerzett birtokokat a településen.

A XIX. században gróf Esterházy Lászlónak és a Hunkár családnak volt itt nagyobb földterülete, a XX. század elején a Stróbel család vált jelentős birtokossá.

A kúriát emeltető Pozsony vármegyei eredetű *hajdenczi* Hunkár família - melynek eredeti neve Hayduch volt - 1667-ben Hunkár János révén kapott címeres nemeslevelet. Az 1754-55-ös nemesi összeírás még Győr vármegyei birtokosként említette a famíliát, mely később az akkor Veszprém vármegyéhez tartozó Bánkon és Szolgagyőrpusztán is szerzett birtoktesteket.

Az épületet minden bizonnyal a nemességszerző János ükunokája, Hunkár (II.) Antal földbirtokos emeltette az 1780-as évek táján, a kúria eredetileg klasszicizáló későbarokk (copf) stílusjegyeket mutatott. Hunkár (II.) Antal fia és örököse Hunkár Mihály volt, tőle fiára, (III.) Antalra szállt vagyona.

Hunkár (III.) Antal 1809-ben a nemesi felkelő seregben századosként harcolt I. Napóleon francia császár hadai ellen, majd a vármegye táblabírája és országgyűlési követe lett. A reformországgyűléseken a liberális ellenzékhez tartozott, az 1848-as forradalom után Veszprém vármegye főispánja lett, majd 1849-ben bácskai kormánybiztosként működött. A szabadságharc bukása után elfogták, és a komáromi erődben raboskodott. Kiszabadulása után, 1861-ben a zirci választókerületben országgyűlési képviselőnek választották. Hunkár tulajdonában állt a szolgagyőri kastély is, a földbirtokos ott lakott állandó jelleggel.

1862-ben bekövetkezett halála után fia, Hunkár (IV.) Antal örökölte a birtokot, akit 1874-ben az akkor alapított Kisbéri Takarékpénztár Rt. elnökének választottak a részvényesek. (Ezen szövetkezet elnöki tisztségét 1908-ban Hunkár Béla töltötte be.) Valószínűleg az ő fia volt vitéz Hunkár (V) Antal, aki a kúria utolsó tulajdonosa volt, neki 1935-ben 600 katasztrális holdat tettek ki bakonybánki birtokai.

- *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 3+A+4+A+2 osztású. Bal oldali homlokzatának metszett sarkain egy-egy ajtó nyílik, köztük két félköríves záródású, nagyméretű ablak húzódik. (Ezen rész utólagos bővítmény lehet.)*

A bal oldali ajtóhoz kétoldalról lépcső vezet fel, melynek eredetileg áttört kőmellvédes korlátja volt. Ez a lépcső középső és jobb oldali részén ma is megvan, a bal oldalit fakorláttal pótolták. A lépcső felett kőoszlopokon nyugvó előtető húzódik.
Hátsó homlokzata részben átalakított, 1+A+4+ bővítmény+2 osztású. A kúria előtt pilléres kerítés húzódik. (Az épület egy telken áll a szomszédos Bezerédj-kúriával.)

A kisajátítás után általános iskolát és kultúrházat helyeztek el az épületben, jelenleg a Bánki Donát Általános Iskola és diákotthon működik falai között. A kúriát a közelmúltban felújították.

Az épület udvarán egykor kert terült el, melynek fái közül egy jegenyetölgy ma is látható.

Bakonybánk
Bezerédj-kúria

Kossuth L. u. 27/A.
A *bezerédi* Bezerédj család már a XVIII. század elején rendelkezett földbirtokokkal a településen. A família a Lörenthe nemzetségből származik, 1431-ben Zsigmond királytól kapott címeres nemeslevelet. A Bezerédjek 1456-ban új birtokadományt kaptak Bezerédre és Lőrintére, mely két helységnek még a XIX. század közepén is tulajdonosai voltak. A família legismertebb tagja a Tolna vármegyében birtokos Bezerédj Imre kuruc brigadéros volt, II. Rákóczi Ferenc fejedelem egyik legvitézebb parancsnoka, akit végül a szabadságharc elárulása miatt 1708-ban kivégeztek.
A Bezerédj família az itteni kúriát 1807-ben emeltette, valószínűleg koraklasszicista stílusban. A XIX. század első felében - a helyi hagyomány szerint - Bezerédj István volt a tulajdonosa, aki az 1830-as években a reformországgyűléseken az ellenzék egyik vezetője volt. Ő volt az első olyan földesúr, aki jobbágyaival örökváltsági szerződést kötött, és egyike volt azon nemeseknek, akik önként vállalták az adófizetést a forradalom előtt. 1848-49-ben Bezerédj országgyűlési képviselő volt, 1850-ben halálra ítélték, de végül kegyelmet kapott. A Bezerédj-birtokok közül a szűkebb politikai tevékenységének színhelyén, Tolna vármegyében elterülő hídjapusztai birtok és kúria valóban az ő tulajdonát képezte, de lehetséges, hogy tényleg ő bírta a bakonybánki birtokot és kúriát is.

A Bezerédj családot 1935-ben már nem említették a falu földbirtokosai között, valószínűleg a kúriát is eladták ekkorra. Arra vonatkozóan nincs adat, hogy ki vásárolta meg tőlük.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Utcai (fő)homlokzata 2+(l+A+l)+2 osztású, középen jelzésszerűen előrelépő, oromzat nélküli rizalit húzódik.*
Hátsó homlokzatának közepén bővítmény húzódik, mellette két-két régi ablak található, melyeknek eredeti pálcarácsa is megvan még. Bal oldali homlokzatán egy eredeti ablak látható, a jobb oldali homlokzat átalakított. Belseje kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű.

A kúria 1945 után pártház lett, jelenleg a könyvtár, a posta és az orvosi rendelő működik benne. Érdekesség, hogy a kúria udvarán álló kútban fegyvereket találtak.

Bakonybánk
Stróbel-kúria

Kossuth L. u. 21.
A késői szecessziós jellegű kúriát Stróbel Zoltán földbirtokos emeltette a falu főutcáján 1922-ben. A Stróbel família nem volt nemesi család, az építtető apja még mezőgazdasággal foglalkozott, földműves volt. Stróbel Zoltán üzleti vállalkozásai révén viszonylag gyorsan komoly vagyont szerzett, ez teremtette meg a kúriaépítés anyagi alapjait. Később azonban az anyagi erejét meghaladó költekezései miatt megcsappant Stróbel vagyona.

• *Szabadon álló, magasföldszintes, domboldalban épült, L-alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+2+1+1+2 osztású, lábazatát és falait kőberakás díszíti. Az épület homlokzatának - az archív kép tanúsága szerint- egykor gazdagabb díszítése volt, részben az oromzatokat is átalakították.*
Jobb oldali homlokzata is átépített, az ehhez kapcsolódó hátranyúló szárny egykor gazdasági melléksárny lehetett. Bal oldali homlokzata - mely egy manzárdtetővel fedett sarokrizalitnak tekinthető - az épület legszebb részlete nagyméretű ablakaival, középen háromszög-oromzatos rész lép ki a fal síkjából. Hátsó homlokzatán "vörös márvány" burkolatú lépcső visz fel az emeleti bejárathoz, a szárnyak találkozásánál hatszögletű sisakkal ellátott, kiugró rész húzódik. Az udvari homlokzat többi részét átalakították.
A kúria alatt alagsorszerű földszinti rész található, az épületet palatető fedi.

A kúriát 1945 után elvették a Stróbel családtól, és több részre osztották fel. Napjainkban kereskedelmi és vendéglátó helyiségek, lakás, disco és ifjúsági

klub található falai között, valamint itt rendezték be a község neves szülöttének, Bánki Donátnak az emlékszobáját, mivel a kúria a szülőháza helyén épült fel. Bánki édesapja, Lőwinger Ignác 1848-49-ben honvéd főorvosként működött, majd a község orvosa lett. Bánki Donát 1859. június 6-án született, egyetemista korában változtatta a család Lőwingerről Bánkira a nevét. Csonka Jánossal együttműködve több közös találmányt jelentettek be, ezek közül talán a karburátor a legismertebb. 1894-ben Bánki kéthengeres motorkerékpárt készített, majd 1901-től a gőzturbinákkal kezdett foglalkozni. A Magyar Tudományos Akadémia is tagjai sorába választotta, 1914-16 között a műegyetem gépészmérnöki szakosztályának (karának) dékánja volt. A feltaláló 1922-ben hunyt el.
A kúria mögött elterülő park egy részét felparcellázták, a megmaradt részt az eredeti pilléres kertkapu és kerítés övezi. Itt 1984-ben egy emlékparkot alakítottak ki, melyben látható a Bánki Donát által kifejlesztett vízturbina egy példánya is.

Bakonysárkány

A falu a megye déli részén, Fejér megye határán terül el. Elsőírásos említése 1193-ban történt, ekkor erősítette meg III. Béla király a fehérvári keresztesek tulajdonjogát Sarcajn településre. A falut IV. Béla 1247-ben Bencs ispánnak adományozta, majd 1387-ben a csókakői vár tartozéka lett. Zsigmond király Kokas Lászlónak adta Sárkányt, később a Rozgonyi család lett a falu földesura. 1493-ban Egerváry Lászlóé, 1521-ben Kanizsai Lászlóé lett, majd a törökök 1543-ban elpusztították. A hódoltság elmúltával a csókakői uradalommal együtt, annak egyik lakatlan pusztájaként a Hochburg család szerezte meg. A faluba magyar, német, és szlovák telepesek költöztek, a XVIII. század végén 530 lakosa volt Sárkánynak. 1848. október 2-án - a pákozdi csata után - a Bécs felé menekülő Jellasich horvát bán katonái jelentős károkat okoztak a településen. 1950-ben Fejér megyétől Komárom megyéhez csatolták a falut.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *pajtasor, népi építészet*
- *kirándulóhelyek*

Bakonysárkány-Vértesymajor
Vértesy - Than-kúria

Vértesymajor
Sárkány település a csókakői uradalom részét képezte, melyet a török hódoltság elmúltával, 1691-ben báró Hochburg (Haas) Jánosnak adományozott I. Lipót király. Hochburg udvari főhadiszállító és élelmezési biztos volt, a csókakői uradalomért 60 000 forintot fizetett ki az udvari kamarának.
A később grófi rangra emelt Hochburg család férfiága 1752-ben kihalt Hochburg Domonkossal, a nagy kiterjedésű birtokok ekkor a leányági örökösökre szálltak. Sárkánypusztát már korábban, 1748-ban is három Hochburg-leszármazott birtokolta közös tulajdonként: báró Tripsné Auersperg Mária Antónia grófnő, *karancsberényi* gróf Berényi Györgyné Hochburg Anna Mária grófnő, valamint *orteneggi és ottensteini* gróf Lamberg Ferenc József. A török hódoltság alatt elnéptelenedett falut 1747-48-tól kezdve újratelepítették, a folyamat egészen a század végéig tartott.
Amikor 1752-ben sor került a birtokok felosztására, Sárkány a *karancsberényi* gróf Berényi családé lett. Berényi Györgynétől középső lánya, Mária grófnő örökölte az itteni birtoktestet, aki 1766-ban *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy Jánoshoz ment feleségül. Két lánya közül Sárkány falu *bethleni* gróf Bethlen Józsefné Zichy Jozefáé lett az 1789-es birtokmegosztás után.
Tőle lányára, Bethlen Jozefa grófnőre szállt a birtok, aki *magyarcsesztvei* báró Miske József erdélyi kancellár, birodalmi miniszter felesége lett. A település - a bodajki kastéllyal és uradalommal együtt - fiukra, Miske Imrére szállt, aki - eladó-

sodása után - 1872-ben itteni 1200 katasztrális holdas birtokát a sárkányi és a (vértes)kethelyi lakosoknak adta el 260 000 forintért. Abban a korban még igen ritka volt, hogy földművesek nagy értékű birtokokat közösen megvegyenek, ennek a két falunak a lakói viszont a gazdasági fellendülés következtében igen jól álltak anyagilag. Mint később kiderült, a birtokvásárlás mégis meghaladta anyagi erejüket, így a földterületek nagyobb részét az 1880-as évek elején el kellett adni.

Így vásárolt 1882 után a *vértesaljai* Vértesy (eredeti nevén Verner) család több részletben bakonysárkányi birtokokat, ahol létrehozta saját gazdasági egységét, a Vértesymajort.

A Vértesy família német eredetű nemesi család, 1565-ben kaptak címeres nemeslevelet, Magyarországra a XVIII. század elején költöztek. 1878-ban nyerték el a magyar nemességet Vértesy névvel és *"vértesaljai"* előnévvel, melyet 1892-ben az uralkodó megerősített.

A birtok tulajdonosa, Vértesy György eleinte Móron lakott, és az ispán irányította a gazdálkodást. Később Vértesymajorban kúriát emeltetett a család, amely 1910-re készülhetett el, ugyanis a família tagjai - Vértesy György örökösei - ekkortól kezdve éltek itt. A kúria ritka emléke a magyar népies jellegű szecessziós építészetnek.

• *Szabadon álló, földszintes, megközelítően téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 4+2+A+2 osztású, középen ívelt záródású, bemélyedő bejárati rész húzódik, mely felett előreugró előtető látható. A félköríves záródású ajtó kereteit, a felette húzódó trapéz-oromzaton zárt erkély jellegű kiemelkedés van. Az épület jobb oldali homlokzata A+2 osztású, baloldalán enyhén előrelépő, háromszög-oromzatos rizalit húzódik. Hátsó homlokzata 1+3 osztású, bal szélén oldalrizalit lép ki a fal síkjából, felette trapéz-oromzat húzódik, 4 félköríves világítóablakkal. A rizalit mellett fából ácsolt lépcső visz fel az oldalán kialakított ajtóhoz. Bal oldali oldalhomlokzata átalakított, jelenleg 1+1 tengelyes.*
Az épület kereteit ablakainak egy részét vasrács borítja, jellegzetes a kúria magasteteje, tetőablakai és kéményei. Az épület részben alápincézett.

A majorban a kúrián kívül 5 gazdasági épület állt. 1910-ben *csalai* Kégl Józsefné Vértesy Annának 433 katasztrális holdnyi földbirtoka volt itt, Vértesy Ferencnének pedig 79 katasztrális holdnyi. Az 1930-as évek közepén dr. Vértesy Ferenc pénzügyminiszteri tanácsos és gyermekei, Vértesy László és Vértesy Lujza voltak a birtok tulajdonosai.

Vértesy Lujzát 1925-ben *nemesapáti* báró Than Ervin vette feleségül, az esküvőt itt tartották a majorban. A *nemesapáti* báró Than család Abaúj és Szepes vármegyei eredetű volt, a nemesi címet 1610-ben nyerték el. A bárói rangot Than Károly kémikus, egyetemi tanár, főrendiházi és MTA-tag három fia kapta 1910-ben: Károly altábornagy, Albin százados, követségi tanácsos, valamint Ervin okleveles gépészmérnök. (Than Mór festőművész az idősebb Károly bátyja volt.)

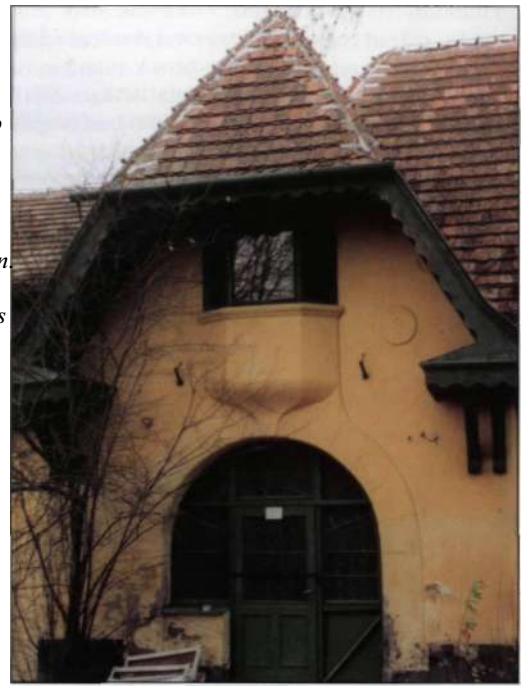

A helyi hagyomány szerint a báró szobáját a bejárati ajtó felett, a magastetős padlástérben alakították ki.
A Vértesy és a Than családoktól összesen 486 katasztrális holdnyi földet vettek el 1946-ban. Ekkor még egy időre meghagyták nekik a kúriát, valamint egy istállót és egy kocsislakást. Az épületek azonban használhatatlanok voltak mivel a II. világháború után teljesen kifosztották őket, sőt ajtóikat, ablakaikat és padlózatukat is elvitték.
A kisajátítás után a Kisbéri Állami Gazdaság irodáit helyezték el a kúriában, a majorban pedig szarvasmarhákat tenyésztettek.
A rendszerváltozás után magántulajdonba került az épület, előbb varroda, majd szerelőüzem működött benne. Jelenleg raktárként hasznosítják a kúriát. Magas kerítéssel övezett parkja ma is megvan.

Bakonysárkány Wagner-kúria

Béke u. 80.
A Bakonysárkány főutcáján álló kúria magját az 1700-as évek elején emelték, építtetője valószínűleg a Wagner család volt. Ez a família nem rendelkezett nemesi címmel, a földműves rétegből emelkedett fel a sárkányi földbirtokosok sorába. Wagner Fülöpöt 1780-ban a három legmódosabb parasztgazda egyikeként említették, annak ellenére, hogy "mindössze" 8 katasztrális holdas földterületen gazdálkodott.
A XIX. század közepén Wagner Antal volt az addigra jelentősen megnövekedett birtok tulajdonosa, 1883-ban Wagner István 68, Antal 37 katasztrális holdnyi birtokkal rendelkezett. 1892-ben Wagner István a községi nagykocsmát is megvásárolta. Az 1910-es birtokösszeírás szerint id. Wagner János földjei 132 katasztrális holdat tettek ki. 1935-ben Wagner Jánost Bakonysárkányon kívül Szákon is birtokosként említették.
A Wagnerek kúriájához a helyi hagyomány több bakonyi betyártörténetet is kapcsol, pincéjéből állítólag rejtekalagút vezetett a császári erdőbe, amin keresztül a pandúrok elől a Wagneréknél időző betyárok elmenekülhettek.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület, melyet szinte teljesen átalakítottak és megfosztottak díszítőelemeitől. Csak hátsó, udvari homlokzata őrizte meg - részben - eredeti kiképzését, ezen hat kosáríves árkád által tartott, mellvédes tornác húzódik, melyet utólag beüvegeztek. Belseje egytraktusos elrendezésű.*

1945 után kisajátították az épületet, jelenleg is az óvoda és az általános iskola alsó tagozata működik falai között, de tornatermet és konyhát is kialakítottak benne. A kúria egykori kertje már nincs meg, az egyik kapupillér még látható az épület előtt.

Bana

A falu a megye északnyugati részén, Győr-Moson-Sopron megye határa mellett, az M1-es autópálya közelében terül el, A falu területén a honfoglaló magyarok már a X. században megtelepedtek, Bana határában gazdag melléklettel rendelkező lovassírok kerültek elő. Okleveles formában 1236-ban tűnt fel először a település neve, már akkor is a Bana alakot használták. A falu váráról Anonymus is említést tett krónikájában, az Árpád-korban királyi várispánsági székhely volt Bana. 1369-ben Némai Jakab kapta meg adományként a falut, a XV. században a Rozgonyi család és több köznemesi família tulajdonát képezte a terület. A török hódoltság elején, 1529-ben elpusztult a település, csak a XVII. században telepítették újra református vallású magyarokkal; 1784-87-ben már 844 fő lakott Banán. 1809-ben Napóleon francia császár hadai átvonultak a falun. Érdekesség, hogy Jókai Mór író szülei 1812-ben itt kötöttek házasságot.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*
- *Pulay család síremléke*

Bana
Milkovics - Benes - (Ivánkay)-kúria

Jókai u. 56.

A török hódoltság elején, 1529-ben elnéptelenedett település lakói a XVI. század második felében tértek vissza Banapusztára. 1631-ben a Szilágyi családé volt a falu, melyet akkor Szilágyi János és László Szapáry Andrásnak és Mihálynak zálogosított el. 1666-ban már a *muraszombathi, széchyszigeti és szapári* Szapáry família tagjaié volt az egész birtoktest, a családot 1690-ben bárói, 1722-ben grófi rangra emelte az uralkodó.

A hódoltság elmúltával a *jeszeniczei* Jankovich, a Komáromy, a *méhkerti* Milkovics, a *(tergoveczi)* Modrovich, a *nemespulai* Pulay, a Rudasich, a Sebő, az *endrédi* Somogyi, és a *patkós-teszéri* Zámory családok voltak Bana tulajdonosai, később a Vallásalap és a bábolnai ménesbirtok is szerzett itt földterületeket.

A kúriát a *méhkerti* Milkovics család emeltette, pontos építési ideje ismeretlen, és arra az átalakítások miatt az épület stílusjegyeiből sem következtethetünk.

A *méhkerti* Milkovicsok Dalmáciából származtak, Milkovics János 1606-ban kapott nemesi címet.

Az 1754-55-ös nemesi összeírás idején a família Jakab nevű tagja Győr vármegyében élt, a Milkovicsok 1804-ben már a Komárom vármegyei Ácson és Ekelen, 1848-ban pedig Banán voltak földbirtokosok.

Valószínűleg Milkovics Antal volt ekkor az itteni kúria tulajdonosa - esetleg építtetője - aki 1847-ben és 1848-ban Komárom vármegye képviselőjeként tagja volt az országgyűlésnek.

- *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület, falait téglából és vályogból emelték. A kúria egy részét lebontották, homlokzatait teljesen átalakították, nyílászáróit kicserélték, már semmilyen eredeti stílusjegy nem ismerhető fel rajta.*

A XX. század első negyedében Benes József tulajdonába került a kúria, aki a Hungária Vegyi és Kohóművek igazgatója volt. (A faluban "bokszgyárosként" ismerték Benest.)

A kúriát lánya, Benes Jossina kapta meg nászajándékként Ivánkay Kálmánnal való házasságkötésekor, a házaspár 1921-ben költözött be az épületbe. Az 1930-as években Ivánkayné baromfifeldolgozót üzemeltetett a kúria mögött elterülő majorsági részen, ahol a lóistállók is helyet kaptak.

1935-ben is Benes József budapesti lakos volt az akkor 786 katasztrális holdat kitevő birtok tulajdonosa, de már Banára költözésük évétől, 1921-től Ivánkay Kálmán bérelte tőle a birtok teljes területét.

Ivánkaynak, aki okleveles gazda volt, jól jövedelmező gazdasága volt Bana határában, amely leginkább intenzív sertéshizlalással foglalkozott, a bevétel másik fontos részét a tejgazdaság jelentette; a tejet helyben is dolgozták fel.

Érdekesség, hogy Ivánkay bevezetett a birtokon az uradalmi dolgozók részére egy családipótlék-rendszert, mely szerint a harmadik gyermektől kezdve - a gyermek 12 éves koráig - fejenként napi fél liter tejből és évi 100 kg rozsból álló juttatást kapott a család. Ivánkay komoly szerepet játszott a vármegye és a község gazdasági és közéletében, Banán több egyesület elnöki posztját is betöltötte.

A kisajátítás után, 1949-től a Búzakalász Tsz, majd a Banai Kinizsi Termelőszövetkezet irodáit helyezték el a kúriában, melyet gyökeresen átépítettek. Ezenkívül kultúrház, mozi, állatorvosi lakás és tanácsi kirendeltség is volt az épület falai között. A rendszerváltozás után egy kft. tulajdonába került az épület, melyben a cég irodái találhatók.

Bársonyos

A település a megye nyugati szélén, Győr-Moson-Sopron megye határa mellett terül el, a 81-es út közelében. A terület neve első ízben 1216-ban tűnt fel egy birtokösszeírásban, melyben a Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) bencés apátság birtokait írták össze, ekkor még nem faluként, hanem tájegységként említették. Benépesülése 1418-ban kezdődött meg, 1488-ban 10 jobbágytelek volt a településen. A török időkben Bársonyos is elpusztult, majd 1733-ban Nyitra vármegyei szlovák telepesekkel népesítették be a falut, mely az elpusztult helységtől délre épült fel újra. A helység lakossága főként szőlő- és borterméléssel foglalkozott. Bársonyost 1950-ben csatolták Veszprém megyétől Komárom megyéhez.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *nádfedeles parasztházak, népi építészet*
- *pinceházak*
- *kirándulóhelyek*

Bársonyos-Pervátpuszta
Jékey-kúria

Bársonyos települést 1216-ban adományozták Kált és testvérei a pannonhalmi (akkor Szent Márton-hegyi) bencés apátságnak, II. András király 1229-ben erősítette meg Uros apát kérésére a falu tulajdonjogát. Ezután hosszú időn keresztül a szerzetesrend tulajdonát képezte a falu, majd 1517-ben az *Enyingi* Török család szerezte meg egy részét. A falu és a hozzá tartozó öreghegyi szőlős a török hódoltság után, 1738-ban már ismét a pannonhalmi bencés főapátság tulajdonát képezte.
Pervátpusztán 1935-ben birtokosként említették *bulyi és jékei* Jékey Máriát, aki 279 katasztrális holdas birtokkal rendelkezett itt. A Jékey család Szabolcs vármegyei eredetű, 1291-ben nyert adományt Jéke falura. Később egyes ágai Szatmár vármegyében és Erdélyben telepedtek le.
Jékey Mária minden bizonnyal vásárlás útján szerezte meg Pervátpusztát, és bár Bécsben élt, az akkor Veszprém vármegyéhez tartozó Bársonyos melletti majorban is emeltetett magának kúriát, minden bizonnyal az 1930-as években. Ez a vidéki rezidencia nyaraló céljára szolgált, a birtok igazgatási központja lehetett, a gazdatiszt lakhatta állandó jelleggel.

- *Szabadon álló, földszintes, megközelítően téglalap alaprajzú, historizáló (eklektikus) stílusú épület. Főhomlokzata 4+A+4 osztású, középen három félköríves árkádon nyugvó, háromszögoromzatokkal díszített kocsialáhajtó lép ki erősen a középrizalit elé, melyet összetett oromzat zár le. A kocsialáhajtó egy részét klinkertégla borítja.*

utólag befalaztak. A jobb oldali szárnyon látható még a 4 eredeti ablak, a bal oldali rész részben átépített, de ott is vannak eredeti nyílászárók. A bal oldali oldalhomlokzat 1+A+1 osztású, a jobb oldalihoz bővítményt csatoltak. Belseje kéttraktusos elrendezésű, középen folyosó fut végig, az eredeti ajtók nagy része máig megmaradt. Az épület alatt pince húzódik, melynek ablakait az épületen körülfutó emelt szintű lábazatban helyezték el.

A homlokzati szakaszok ablakai felett is összetett háromszög-oromzatok láthatóak, a széleket koszorú- és füzérmotívumok díszítik.
Hátsó homlokzatának közepén átalakított középrizalit látható, mely egykor pilléreken nyugvó, klinkertéglás mellvéddel ellátott nyitott rész lehetett, melyet

A kisajátított kúria 1967-től idősek otthonaként működik. Az épületet az új funkció miatt 1969-ben egy 52 fő befogadására alkalmas emeletes szárnnyal bővítették.
A kúriát egykor kiterjedt park övezte, melynek nagyobb része ma is megvan.

Csép

Csép a megye nyugati felének középső részén, a 13-as út mellett fekszik. A község területén előkerült leletek szerint a környék már a bronzkorban is lakott volt. A falu határában a honfoglalás korából származó sírok is előkerültek. Első okleveles említése 1257-ből származik Cheep alakban. 1427-ben a település királynői birtok volt, majd a Csepy család kezére került, 1517-ben pedig a Vas família lett a földesura az akkor igen jelentős falunak. A török hódoltság során elnéptelenedett falut Pázmándy Gergely földesúr telepítette újra. Később a család által alapított nemesi közbirtokosság gazdálkodott a területen, a falu a környék kulturális központjának számított. Birtokosai között volt Bajza József, Thaly Kálmán, Vachott Sándor, valamint Vörösmarty Mihály feleségének családja is. A helység neve évszázadokon keresztül Csép volt, a Csép változat csak 1909-ben lett véglegesítve.

LÁTNIVALÓK:

- *református templom*
- *helytörténeti gyűjtemény*

Csép
Thaly-kúria

Kossuth L. u. 89. *műemlék*

Csép a török hódoltság előtt a környék legjelentősebb települése volt, amely 1543 után teljesen elnéptelenedett. A török idők elmúltával, 1672-73-ban már Pázmándy Gergely tulajdonában állt a település, aki szlovák jobbágyokkal telepítette újra Csépet, a lakosok azonban a kedvezményes évek elmúltával elvándoroltak. 1713-ban a földbirtokos maga is itt telepedett le. (A Pázmándy család egyik ágának 1720-ban a *"szomori és somodon"* előneveket adományozta az uralkodó.)

Pázmándy Gergely majorságot is létesített a faluban, ahol hamarosan megindult a gazdálkodás. A földbirtokosnak hét gyermeke született, örökösei - az akkori idők leghatékonyabb gazdálkodási formáját alkalmazva - nemesi közbirtokosságot szerveztek a 4660 holdas területen. Ez abból állt, hogy a közbirtokoscsaládok közösen művelték aföldet, irányították a terület hasznosítását, valamint közösen aknázták ki az ún. kisebb királyi regáléjogokból - mint például a kocsmáitatás, a vendégfogadó vagy a mészárszék tartása - behajtható jövedelmeket.

A három Pázmándy fiú és négy Pázmándy leány utódaiként a *kismányai* Micskyek, a *széchy-szigeti*

Thalyak, a *csajági* Csajághyak, a Konkoly Thegék, a *csöglei* Baloghok, a *nagybaráthi* Huszárok, a Nyáryak, a Gáthyak, és a Bereczkyek jutottak itt kisebb-nagyobb tulajdoni hányadhoz és lettek a közbirtokosság tagjai, melybe később a Miskey, a Szathmáry, a Buzás, az *Edelényi* Szabó, a Pomotyi, a Vörösmarty, az *árva-nagyfalusi* Bajza, a Csapó, a *Kiskeszi* Kiss, a Nagy, a Halász és a Máthéffy családok is bekerültek.

Ezen családok tagjai nemcsak a helyi közösségi életben, hanem a vármegyei közéletben is tevékenyen részt vettek, vezető posztokat töltöttek be. Később nemesi kúriáikat is felépítették a településen, javarészt a XIX. század első felében, klasszicista stílusban. (Borovszky szerint ezen közbirtokos családoknak köszönhetően 1907-ben Csépen "kb. 16 ... régi nemesi kúria" volt, melyek közül kilencet ismerünk, valamint három olyat, melyet csak a népnyelv nevez kúriának. Lehetséges, hogy a többi - eddig ismeretlen - kúria hasonlóan népies jellegű volt.

A *széchy-szigeti* Thaly família ezen kúriája népies késő barokk és koraklasszicista stílusban (valószínűleg) a XIX. század elején épült, minden bizonnyal Thaly (III.) István emeltette.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata teljesen átalakított, egykor valószínűleg tornác húzódott rajta végig. Ennek ma már egy (kosáríves) nyílása látható csak, a többit régebben befalazták. A homlokzat bal szélén lévő pinceajtó eredeti.*

A háromszög-oromzatos oldalhomlokzatokon nincsenek ablakok, csak az oromzatok ovális világítóablakai: a bal oldalin 1, a jobb oldalin 3 nyílás. A hátsó homlokzat 4 tengelyes, az ablakok eredeti formájukban maradtak fenn.

Belsejében a keresztboltozatos konyhában még megvan a kemence és a rakott kályha, illetve elfalazva az egykori nyitott kémény is. A többi helyiségben az eredeti fagerendás mennyezet látható. A kúria alatt dongaboltozatos pince húzódik.

A Pozsony vármegyei *széchy-szigeti* Thaly család az ottani Mária-Thal helységről vette nevét. 1526 után költöztek a Thalyak Komárom vármegyébe, birtokaik Csépen, Szentmihálypusztán, Neszmélyen és (Rév)Komáromban terültek el. A nemességet Thaly (I.) János kapta 1602-ben Rudolf királytól (II.) János, Gergely és András nevű fiaival, valamint Márton nevű öccsével együtt. A Csépen és Szentmihálypusztán földbirtokos Thaly-ág Thaly (II.) Jánostól ered, akinek fia Thaly (I.) Ferenc főszolgabíróként és a vármegyei felkelő nemesség főhadnagyaként működött, unokája, Thaly (I.) István a koroncói csatában hősi halált halt kuruc tisztként, dédunokája pedig Thaly (II.) Ferenc volt, aki 1741-ben a poroszok elleni háborúban főhadnagyként esett el. Utóbbi fia Thaly (II.) István volt, akinek fia (III.) István a gesztesi járás főszolgabírájaként, majd Fejér és Komárom vármegyék táblabírájaként működött.

A csépi kúriát emeltető Thaly (III.) István fia volt Thaly (I.) Lajos, aki szintén a gesztesi járás főszolgabírói tisztségét töltötte be. Az 1848-as forradalom után, a májusi vármegyei választmányi gyűlésre a gesztesi járás küldöttségében ő is helyet kapott.

A kúriát halála után fia, a Thaly család legismertebb tagja, dr. Thaly Kálmán történetíró, politikus, író és költő örökölte, aki itt is született a csépi kúriában 1839-ben.

Thaly jogot és bölcseletet végzett Pesten, újságíró, majd gimnáziumi tanár lett. 1869 és 1875 között a honvédelmi minisztériumban volt osztálytanácsos, majd ekkortól kizárólag történettudományi kutatásokkal foglalkozott. 1878-ban Budapesten a ferencvárosi kerület országgyűlési képviselője volt, majd 1881-től kezdve hosszú időn keresztül a debreceni I. választókerület függetlenségi párti képviselője. A pártnak másod-, majd tiszteletbeli elnöki posztját is betöltötte. Az ő kitartó munkájának köszönhető, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvait hazahozták, Thaly volt a millenniumi ünnepségek és az országos kiállítás egyik szervezője és kormánybiztosa is. Kutatóként főleg a kuruc korral foglalkozott, sok új forrásadatot publikált, az általa kiadott kuruc versek közé viszont a saját maga által költötteket is beillesztette eredetiként feltüntetve. Részt vett a Magyar Történelmi Társulat megalapításában és az MTA is tagjai sorába választotta.

A csépi kúriát később valószínűleg eladta Thaly, és a família más tagját sem említették 1935-ban az itteni földbirtokosok között. Az épület és a birtok új tulajdonosának neve nem ismert.

1945 után is lakóház maradt az épület - melyet akkor két részre osztottak -, jelenleg is ezt a funkciót tölti be.

Csép
Thaly - Mihályi-kúria

Kossuth L. u. 101.

Ezt a kúriát *széchy-szigeti* Thaly (II.) István legfiatalabb fia, Thaly (III.) Ferenc emeltette minden bizonnyal, aki a másik csépi Thaly-kúriát építtető (III.) István öccse volt. (A három fiútestvér közül a középső Thaly (I.) Zsigmond volt, aki 1817 és 1828 között Komárom vármegye alispáni posztját töltötte be.)

Az eredetileg népies klasszicista stílusú kúria felépítése a XIX. század első negyedére tehető. (III.) Ferenc halála után fia, Thaly (II.) Zsigmond örökölte az épületet és a birtokot, aki 1814-ben született Csépen, majd jogot és műszaki akadémiát végzett. Vármegyei táblabíró volt, az 1848-as forradalom után pedig százados lett a komáromi önkéntes nemzetőr csapatban. 1849-ben alezredes lett és Komárom várerődítési igazgatójaként működött. Mivel összeesküvést szőtt a vár feladásának megakadályozására, Klapka György tábornok letartóztatta. Komárom feladása után előbb Erdélybe ment, ahol elfogták, majd a fogságból történt szerencsés kiszabadulása után külföldre menekült. Brüsszelben, Londonban és Párizsban tartózkodott, majd Jersey szigetére költözött, ahol 1866-ig élt. Akkor - engedély és amnesztia nélkül - hazatért Magyarországra, és másik birtokán, Nagyigmánd-Szentmihálypusztán telepedett le. (1876-ban ott egy historizáló (eklektikus) stílusú kúriát is emeltetett.)

1886-ban bekövetkezett halála után idősebb fiára, Thaly (III.) Zsigmondra szállt minden bizonnyal a csépi kúria és birtok, mivel a szentmihálypuszta-thalymajori uradalmat biztosan a fiatalabb fiú, (V.) Ferenc örökölte.

A Thalyak valószínűleg a XX. század elején adták el a kúriát *rétalapi* Mihályi Lászlónak. A Mihályi família nemesi címét László apja, Mihályi Ignác Komárom vármegyei földbirtokos és nagybérlő

kapta 1895. szeptember 25-én *„rétalapi"* előnévvel, feleségével, Lózert Alojziával együtt.

A Mihályi családnak a csépi birtokon kívül Kömlődön és Kömlőd-Felsőmihályipusztán is voltak birtokai és kúriái, valamint egy időben Kocson bérelték a *galánthai* Esterházy grófok ottani gazdaságát. 1935-ben Mihályi Lászlónak 477 katasztrális holdas birtoka volt a településen, 1941-ben már a kiskorú Mihályi Andort, Lajost és Tamást említették az akkor 451 katasztrális holdas földterület tulajdonosaként.

• Szabadon álló, földszintes, jelenleg L-alaprajzú épület. A főbejáratot egykor két „vörös márvány" oszlop díszítette, a középrész előtt és mögött pedig fából készült terasz húzódott.
Napjainkban egy eredeti ablak látható az épületen, illetve eredeti formájában maradt meg a tornác fadíszítése is. A kúria belsejében ma is látható a gerendás famennyezet.
Az udvarban egykor gazdasági melléképületek és istállók álltak, a vizet kanalas kút szolgáltatta, a kertben díszcserjék és mogyoróbokrok sorakoztak.

1945 után a Felvidékről elmenekülni kényszerült családok költöztek a kúriába. Az épület állaga később egyre jobban leromlott, ezért mintegy kétharmad részét 1980 körül lebontották. Később a megmaradt részben csirkét tenyésztettek, melyet akkor át is alakítottak. A kúriát 1999-ben teljesen felújították, azóta vendégházként szolgál.

Csép
Csapó - Pálffy-kúria

Kossuth L. u. 97.

A kúriát a Csapó család emeltette, amely 1630-ban szerzett nemesi címet Csapó György Komárom vármegyei másodalispán révén.

Ezen Csapó família tagja volt Csapó Etelka, Petőfi Sándor egyik fiatalkori szerelme, valamint nővére, Csapó Mária, a reformkorban jelentős szerepet játszó Vachott Sándor felesége. (Petőfi és Vachott barátok voltak.)

A XIX. század végén kerülhetett a kúria és a birtok dr. *felsőcsicsói és szilasi* Pálffy Sándor ügyvéd egy Csapó lánnyal kötött házassága révén a *felsőcsicsói és szilasi* Pálffy família kezére.

Az ügyvéd a birtokot unokaöccsére, Pálffy Elek Komárom vármegyei árvaszéki elnökre hagyta, aki ezáltal - a XX. század első negyedében - Csép egyik legtekintélyesebb földbirtokosa lett. 1933-as

halála után két fiára szállt vagyona; 1935-ben ifjabb dr. Pálffy Elek 198 katasztrális holdas és Pálffy Béla 150 holdas birtokát *csöglei* Balogh Ferenc helyi földbirtokos bérelte.
A kúriát ekkor Pálffy Béla lakta, aki 1938-ban községi bíró volt, az I. világháború idején pedig az orosz fronton harcolt a 17. gyalogezred kötelékében, utána pedig három évet hadifogságban töltött. 1941-ben 349 katasztrális holdnyi birtoka volt a két Pálffynak Csépen.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzatán egy erősen előrelépő rizalit által megosztott tornác fut végig, melyet 4 (egykor 6) + 4 oszlop tart, amik jellegzetes népies kialakítású kockafejezettel rendelkeznek. A főhomlokzat jelenleg l+3+(l)+2+A osztású.*
A hátsó homlokzat nyílásainak egy részét átalakították, a homlokzat jellegtelen. Belseje kéttraktusos, folyosó nélküli elrendezésű, belsejében néhány gerendás mennyezetű szoba látható. Az épületet palatető fedi, melyen még láthatóak az eredeti díszes kialakítású bádog tetőablakok.

A kúriát egykor mind a fő-, mind a hátsó homlokzati részen terasz díszítette, melyeket már régen elbontottak. Belsejében egykor díszes cserépkályhák álltak.

A II. világháború után termelőszövetkezeti tulajdonba került a kisajátított épület, a Nagyigmándi Új Élet Mgtszé lett. Jelenleg üresen áll, állapota teljesen leromlott.

Csép
Balogh (Ferenc)-kúria

Kossuth L. u. 62.
A *csöglei* Balogh família - mint nemesi előneve is mutatja - a Veszprém vármegyei Csögléről származik, Balogh Ádám 1610-ben kapott címeres nemeslevelet. A Komárom vármegyei Csépen a család egyik ága 1790-ben telepedett le, a vármegye közgyűlésén 1805-ben hirdették ki - Pozsony vármegye által kiállított - nemesi bizonyítványát.

A kúriát minden bizonnyal Balogh József, a helyi református egyház presbitere és gondnoka emeltette (neo)klasszicista stílusban a XIX. század második felében. 1891-ben bekövetkezett halála után fiára, Balogh Ferencre szállt az épület és az 550 katasztrális holdas birtok.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+3+2 osztású, az előrelépő timpanonos középrizalit ablakai között ión fejezetű pilaszterek láthatóak, rozetta motívumokkal.*

A rizalit szélein toszkán jellegű pilaszterek vannak. A jobb oldali homlokzata 1+A osztású, a bal oldalin nincsen nyílás. Hátsó homlokzata 2+(l+A+l)+2 tengelyes, középen falsíkba mélyedő terasszerű rész húzódik, melyet előtető borít. A két oldalrizalit ablakai között félköríves záródású faltükör húzódik, felettük timpanon látható. A kúriát manzárdtető fedi, ablakainak eredeti táblái ma is megvannak. A kúria mögött húzódó udvarban egy átalakított melléképület áll, egykori kertje már nincs meg.

Balogh Ferenc öt éven keresztül viselte Csép falu bírói tisztségét, később a református egyház presbitereként működött. Két fia volt, József és Ferenc, akik okleveles gazdaként működtek a családi birtokon. 1941-ben Balogh Ferencnek 120 katasztrális holdnyi birtoka volt Csépen, ő bérelte a *felsőcsicsói és szilasi* Pálffy testvérek birtokait is. A kúria a II. világháború után a Nagyigmándi Új Élet Mgtsz tulajdonába került, amely irodákat helyezett el falai között. Jelenleg üresen áll az épület.

Csép
Bajza - Balogh (Zsigmond)-kúria

Kossuth L. u. 93.

Az *árva-nagyfalusi* Bajza család 1792-ben kapott címeres nemeslevelet Pál személyében, aki árva-váraljai tiszttartó volt. Fia, Bajza Mihály a Heves vármegyei Szücsibe költözött, a nemesi címet 1802-ben hirdették ki a vármegyében.

Az ő fia volt Bajza József kritikus, publicista, lapszerkesztő, aki ezen csépi kúria tulajdonosa volt egy időben. Bajza a reformkorban jelentős irodalomszervezői szerepet töltött be, több lapot (Kritikai lapok, Aurora, Athenaeum) szerkesztett, részt vett a Kisfaludy Társaság megalapításában és 1837-től rövid ideig az akkor megnyílt pesti Magyar Színház igazgatója volt.

Bajza *csajági* Csajághy Juliannát, a Csépen már régebb óta földbirtokos Csajághy família tagját 1838-ban vette feleségül, ekkor szerezhette meg a csépi kúriát is. Az épületet valószínűleg nem ő emeltette, ugyanis stílusjegyei alapján felépítése a XIX. század elejére tehető.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata A+2+A+2 osztású, a bal oldali oldalhomlokzatán egy, a jobb oldalin három eredeti pálcarácsos ablak látható. Felettük háromszögoromzat húzódik két-két világítóablakkal. A hátsó homlokzat A+4 osztású, itt is eredeti ablakok vannak, az egyik zsalugáteres. A kúria alatt dongaboltozatos pince húzódik.*

Julianna húga, Csajághy Laura 1843-ban Bajza barátjához, Vörösmarty Mihály költőhöz ment feleségül, akik a pesti piaristáknál voltak iskolatársak.

Bajzának egy lánya született, Lenke, ő Heckenast Gusztáv, majd *beniczei és micsinyei* Beniczky Ferenc felesége lett, illetve egy fia, Bajza Jenő, a fiatalon elhunyt költő, drámaíró és műfordító.

A kúriát valószínűleg *csöglei* Balogh (I.) Zsigmond vásárolta meg a Bajza családtól. (A *csöglei* Baloghok 1610-ben kaptak nemesi címet.) Baloghnak 535 katasztrális holdat tett ki csépi birtoka a XX. század elején, 1907-ben bekövetkezett halála után fia, Balogh (II.) Zsigmond vette át a birtok irányítását, aki főként állattenyésztéssel foglalkozott.

Balogh a helyi kulturális és közéletben komoly szerepet játszott, egy ideig a falu bírója, majd a vármegyei törvényhatósági bizottság tagja volt. Balogh (II.) Zsigmondnak 1935-ben 368, 1941-ben 346 katasztrális holdas birtoka volt Csépen.

Az épület 1945 után is lakóház céljára szolgált, napjainkban is ezt a funkciót tölti be.

Csép
Balogh (János) - (Glatz) - (Bárány) - Demény-kúria

Kossuth L. u. 75.
A kúriát *csöglei* Balogh János földbirtokos emeltette, valószínűleg a XIX. század második felében. Lányának, Balogh Margitnak először egy Glatz nevű földbirtokos lett a férje, majd egy Bárány nevű birtokoshoz ment feleségül. Balogh Margit első házasságából született lánya, Glatz Sarolta Demény Elemér csendőr alezredes felesége lett, így a Demény família kezére került a kúria.
Ez a Demény család minden bizonnyal azonos azzal a *nyáregyházi* Demény családdal, amelynek Gyula nevű tagja irodai főtisztként szolgált a vármegyénél.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Homlokzatait részben átalakították, nyílászáróit kicserélték. A hátsó homlokzaton még látható néhány rovátkolt díszítésű eredeti ablak. Bal oldali homlokzatához új bővítményt csatoltak. Belsejében az eredeti ajtók még láthatóak. A szobák többsége síkmennyezetes, a jobb oldali részben néhány boltozott szoba is van.*
A kúria egy része alatt dongaboltozatos pince húzódik, melynek ajtaja szintén eredeti. Itt látható a padozatba építve egy "CSU" feliratú 1903-as évszámmal ellátott tégla. Dadon található hasonló, valószínűleg az Esterházyak csákvári uradalmára utal a rövidítés.

A kisajátítás után több lakást alakítottak ki az épületben, ekkor részben át is építették. Egy időben kultúrterem is volt a kúriában, valamint közvetlenül 1945 után a kisgazda párthelyiséget is itt rendezték be. Jelenleg többlakásos lakóház.

Csép
Micsky-kúria

Petőfi S. u. 55.
A *kismányai* Micskyek 1731-ben már nemesi címmel rendelkeztek, a família Bars vármegyéből, Kismányáról származik, később Pest, Moson, Zala, Fejér és Komárom vármegyékben szerzett birtokokat. Az 1754-55-ös nemesi összeírásban Komárom vármegyében Istvánt említették a család tagjai közül, 1821-ben Micsky Sándor és János Csépen, Micsky Sámuel és József Ógyallán volt birtokos a vármegyében.
Kismányai Micsky Lajos csépi földbirtokos a vármegye egyik utolsó táblabírája volt, az egykor népies klasszicista stílusú kúriát minden bizonnyal ő emeltette a XIX. század első negyedében.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata átalakított, A+1+középrész+1+A osztású, a rácsos ablakok viszont eredeti formájukban maradtak fenn, az ajtókat zsalugáter borítja. A kosáríves jobb oldali ajtó a pincébe vezet le, "gerecsei vörös márvány" kőkeret szegélyezi, eredeti vaskilincse és vasalása még látható. A középrész egykor két kockafejezetű oszlop által tartott, timpanonos nyitott rész volt, melyet mára befalaztak.*
A hátsó homlokzat átalakított, két eredeti ablak látható csak rajta. A bal oldali oldalhomlokzat 2+A osztású, a jobb oldali szintén átalakított. A kúria alatt pince húzódik. Az épületet palatető borítja, melyen bádog tetőablakokat helyeztek el.

Micsky Sándor - a kúriát építtető Lajos fia - az 1848-49-es szabadságharcban a Komárom vármegyei nemzetőrségben hadnagyként szolgált, majd főhadnaggyá léptették elő. 1849 áprilisában a Délvidékre helyezték át, ahol zászlóaljparancsnokként a kátyi ütközetben 17 kisebb-nagyobb sebet kapott. Később Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, Pótharaszton és Dánszentmiklóson gazdálkodott, utóbbi helyen egy kúriát is emeltetett, amely mára elpusztult.
A kúria a kisajátítás után is lakóház maradt, jelenleg is ezt a funkciót tölti be.

Dad

A falu a megye déli részén terül el, a területén előkerült legkorábbi leletek a rézkorból származó rézcsákányok. Első okleveles említése 1230-ban történt Dad formában, ekkor a Csát nemzetség birtoka volt a falu. A XV. században a település a gesztesi vár tartozékaként a Rozgonyi család tulajdonát képezte. 1517-ben már Enyingi Török Imre volt a földesura, majd amikor a török hadak 1529-ben megostromolták Gesztes várát, Dadot is elpusztították. 1640-ben Csáky László volt a falu földesura, ő telepítette újra a falut református vallású lakosokkal. 1718-ban egy tűzvész miatt a falu teljesen leégett, de hamarosan újjáépítették, 1784-87-ben már 1020 lakosa volt a helységnek. 1819-ben és 1823-ban földrengés rázta meg a települést, 1860-ban és 1873-ban pedig ismét tűzvész pusztított.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *református templom*
- *barokk sörház*

Dad
Esterházy - (Preszlényi) - Latzkó - Herczel - Dócza - Nováky-kúria

Badacsonyi u. 16.

Dad 1683-ban - a győztes párkányi csata után - szabadult fel a török uralom alól. A település akkor *körösszeghi és adorjáni* gróf Csáky (II.) László Komárom vármegyei főispán tulajdonát képezte, majd 1693-ban a *galánthai* gróf Esterházy család birtokába került. Az Esterházyak igen rövid időn belül újratelepítették a falut, egy 1699-es összeírás már 91 és fél adózó portát tüntetett fel itt.

A birtok gazdasági megerősítése is elkezdődött, *fellenthali* Fellner Jakab uradalmi építész vezetésével ekkor fejezték be a korábban elkezdett uradalmi sörházat Dadon. (Fellner 1747 októberében vette át az építkezés vezetését.) Szintén Fellner tervei szerint épült fel Dadon 1764-ben a plébániaház, valamint 1773-ban két boltozott kőhíd Kecskéd és Dad között. Ezenkívül 1779-ben ő kezdte el újjáépíteni a katolikus templomot, melyet 1780-ban bekövetkezett halála miatt már nem tudott befejezni, így az építkezés vezetése utódjára, Grossmann József uradalmi építészre maradt.

Dad mindvégig az Esterházyak tatai uradalmának részét képezte, osztotta annak sorsát. Esterházy (III.) Ferenc tábornagy fiai 1762-ben egyezséget kötöttek birtokaik felosztásáról, ekkor a legidősebbé, a tatai ág megalapítójáé, (II.) Miklós testőrkapitányé lett a tata-gesztesi uradalom. A gróf 1765-ben bekövetkezett halála után idősebb fiára, (IV.) Ferenc nápolyi követre szállt Tata, tőle 1811-ben unokaöccse, (III.) Miklós örökölte az uradalmat. (Apja, Esterházy János gróf 1800-as halála után ő lett a csákvári uradalom tulajdonosa is.)

Esterházy (III.) Miklós 1856-ban hunyt el, ekkor a família hatalmas birtokainak egy részével együtt Dad is legidősebb fiára, (IV.) Miklósra szállt, akitől 1885-ben Miklós József nevű fia tulajdonába került az uradalom. Esterházy Miklós József 1897-es halála után unokatestvéréé, (V) Ferencé lett a tatai hitbizomány.

Az Esterházyak - az 1900. évben égetett téglákból - valószínűleg a XX. század legelején építtették fel a dadi kúriát az itteni bérlő számára, amely akkor még a településen kívül állt.

A birtoktest bérlője ekkor Preszlényi volt, akinek lányát a gróf háziorvosa, Castilion vette feleségül. Ekkoriban híres volt a dadi juhtenyésztés.

- *Szabadon álló, földszintes, megközelítően téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata részben átalakított, 2 eredeti pálcarácsos ablak látható rajta.*

jobb oldali homlokzatán faoszlopokon nyugvó lombfűrészdíszes kocsialáhajtó húzódott egykor, melyet mára beépítettek, de faragott díszítésű oromzata most is látható. Ezen a homlokzaton 2+1 eredeti pálcarácsos ablak látható.

A hátsó homlokzat közepén manzárdtetős rizalit húzódik. Ezt a II. világháború után újra kellett építeni, mert egy tank itt rejtőzött el a bombatámadás elől.

A bal oldali homlokzaton 2+A a nyílásritmus, bal szélén eredeti bővítmény kapcsolódik a kúria sarkához.

Belseje két-, illetve háromtraktusos elrendezésű, jobb oldali részében középfolyosós. A szobák síkmennyezetesek, az eredeti ajtók máig megvannak, és látható itt néhány régi bútor is. Az épület alatt húzódó pincében "CSU 1900" feliratú téglák láthatóak a padlóba építve. (A CSU talán a csákvári uradalomra utalhat.)

Egészen 1915-ig maradt Dad nagyobb része az Esterházyaké, ekkor az 1909 óta tulajdonos Esterházy (VI.) Ferenc gróf a birtok egy részét és a kúriát Latzkó Gusztávnak adta el. (1939-ben - a család másik, csákvári ágához tartozó - gróf Esterházy Móric egykori miniszterelnöknek még volt itt egy kisebb birtoka, ide tartoztak a kecskédi és környei részek is.)

Az I. világháború idején Latzkó sógora - Klára nevű testvérének férje -, dr. *pusztapéteri* báró Herczel Manó lett a birtok és a kúria társtulajdonosa. Herczel orvos volt, egyetemi tanár, a budapesti Szent Rókus kórház főorvosa és I. Ferenc József császár és király háziorvosa. Magyar nemességét 1901-ben, magyar bárói rangját 1917-ben kapta. Herczel annyira jónak találta Dad levegőjét, hogy a Kanász-hegyre szanatóriumot szeretett volna építeni, ez azonban nem valósult meg, bár olasz hadifoglyok már elkezdték a tereprendezési munkákat is.

1920-ban a földreform során a dadi birtok egy részét kisajátították. Latzkó ezenkívül - a helyi hagyomány szerint - minden az I. világháborúban hősi halált halt katona özvegyének 5000 négyszögöl földet ajándékozott. A megmaradt földterületen tovább gazdálkodott a Latzkó-Herczel-féle uradalom.

Mivel Latzkó Gusztáv nagy házat vitt, valamint pénzét a Paupera Ferenc-féle Földhitelbankba fektette, a pénzintézet 1929-es csődje után anyagi helyzete megrendült. (Paupera bankár volt Bajor Gizi színésznő második férje.) A kúriát ekkor Latzkó Dócza Bélának adta el 100 katasztrális hold földdel együtt.

1938-ban Nováky György svéd állampolgár vásárolta meg Dóczától az épületet, melyet később feleségének ajándékozott. 1941-ben Nováky Csépen is rendelkezett 84 katasztrális holdnyi földbirtokkal. Amikor Novákyné is áttelepült Svédországba, két helyi család költözött az épületbe.

1945 után a Felvidékről Dadra menekült családok költöztek a kúria egy részébe, a másik részében tejátvevő-telep és szódaüzem működött. A lakók idővel elbirtoklás útján megszerezték az épület tulajdonjogát.

A kúriához egykor nagy park és majorság is tartozott, a visszaemlékezések szerint gondozott virágágyások, lugasok, teniszpálya, saját vízvezeték és áramfejlesztő, tejház és gyümölcsös szolgálta a lakók kényelmét. A kúriát eredetileg egy jegenye-

soron keresztül lehetett megközelíteni, amely a hátsó homlokzat előtt húzódott; az épület körül út futott körbe, a diófa mellett pedig szökőkút működött.
A parkot az 1970-es években felparcellázták, a telkeken családi házakat építettek, a kúria bejáratához vezető jegenyesort kivágták. 1982-83-ban felújították az épületet, mely jelenleg magántulajdonú lakóház.

Dág

Dág falu a megye délkeleti szélén fekszik, területe már az újkőkor idején is lakott volt, a patak völgyében pedig bronzkori telep maradványait tárták fel. A mellette fekvő Kiscsévpusztán avar kori és római kori leletek kerültek elő. A középkorban Csév önálló falu volt, első okleveles említése 1262-ben történt. A török időkig a margitszigeti apácák, az esztergomi érsek, a Sáfár család, a Hont-Pázmán nemzetség és a Road nemzetség is rendelkezett itt birtokokkal. A török idők alatt elnéptelenedett Dág és Csév is, előbbi a XVIII. század közepén népesült be ismét. Ekkor már az esztergomi főkáptalan tulajdonát képezte a terület, amely egészen 1945-ig a környék fő birtokosa maradt. A település lakosságának fő foglalkozása a gazdálkodás és a bányászat volt.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*

Dág-Kiscsévpuszta
esztergomi főkáptalan kúriája

Kiscsévpuszta
1472-ben Vitéz János esztergomi érsek a csévi birtokot az esztergomi káptalannak adományozta, ezután egészen 1945-ig káptalani tulajdonban maradt a terület. 1935-ben az Esztergomi Római Katolikus Főkáptalannak 578 katasztrális holdas birtoka volt a település határában.
A kúriát birtokigazgatasi központ és gazdatiszti lakás céljára emeltette a főkáptalan, felépítésének ideje a XIX. század második felére tehető. Az épület historizáló (eklektikus), döntően (neo)klasszicista stílusjegyeket mutat.

- *Főhomlokzata 2+(l+A+l)+2 osztású, középen újonnan kialakított kétpilléres, háromszög-oromzatos középrész áll. A jobb oldali oldalhomlokzata 2, a bal oldali 2+A osztású. A hátsó homlokzat közepén négy pilléren nyugvó új bővítmény látható, mellette l-l ablak kétoldalt. A sarkokon pilaszterek nyomai láthatóak.*

Belseje kéttraktusos elrendezésű, egy eredeti cserépkályha még látható benne. Alatta dongaboltozatos pince húzódik.
A majorban ma is látható egy magtár, egy borospince, két cselédlakás-sor és több gazdasági épület.

1945 után a Kiscsévpusztai Állami Gazdaság, 1951-től a Jószerencsét tszcs, 1964-től a Sárisápi Új Élet Mgtsz, majd a Piliscsabai Állami Gazdaság tulajdonában állt a major és a kúria. A rendszerváltozás után magántulajdonba került az épület, melyet teljesen felújítottak.

Dorog

A város a megye északkeleti részén, a 10-es átmentén található. A településen valamennyi régészeti korból kerültek elő leletek, a római korban az Aquincum-Brigetio út egyik fontos állomása volt a település területén. 1278-ban egy oklevél szerint Erzsébet királyné birtoka volt Dorog egy része, valamint a királyné szakácsainak is volt itt földje, mely utóbb a margitszigeti apácák tulajdonába került. Egy évtizeddel később már a Hont-Pázmán nemzetség is rendelkezett itt birtoktesttel, a káptalan birtokait pedig 1307-ben Csák Máté foglalta el. Dorogon a török hódoltság elején még megmaradt 10 adózó porta, az 1570-es összeírás viszont már lakatlan helyként tüntette fel. A faluba 1694 és 1696 között német telepesek költöztek, a Rákóczi-szabadságharc idején azonban ismét elpusztult Dorog, újratelepítésére azonban hamarosan ismét sor került. A környék legnagyobb birtokosa évszázadokon keresztül az esztergomi főkáptalan volt. A szénbányászat az 1850-es években kezdődött meg Dorogon, melynek következtében a település lakossága ugrásszerűen megnőtt, az I. világháború után pedig a helység városias arculata is kialakult. Dorog a városi rangot 1984-ben kapta meg.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római kori lakóház maradványa*
- *emlékművek*

Dorog
Schmidt-kastély/villa

Esztergomi út 42.

Dorog és környéke az esztergomi káptalan birtoka volt a török hódoltság után. A XX. század elején a bányászat folytán kezdett a falu egyre gyorsabban fejlődni. Az igazán dinamikus fejlődés akkor indult meg, amikor Schmidt Sándor lett az itteni bánya igazgatója, 1911-ben ugyanis Winklehner Jánost, a korábbi dorog-annavölgyi bányaigazgatót Petrozsénybe helyezték át, és helyére a fiatal Schmidt Sándor dorogi bányamérnököt nevezték ki előbb felügyelőnek, majd igazgatónak. (A nemes Schmidt családban minden férfi bányamérnöki végzettséget szerzett, de Schmidt Sándor volt az első bányamérnök Magyarországon, aki műszaki doktorátust tett.)

Ekkor ismét Dorog lett a bányaigazgatás központja, és a település városias külseje is ekkor kezdett fokozatosan kialakulni, mely annak köszönhető, hogy Schmidt folyamatos megbízásokkal látta el Gáthy Zoltán építészt, aki Dorog mai arculatát fő vonalaiban kialakította. Az általa tervezett épületek révén szinte a semmiből, a kis bányatelepből városias külsejű település alakult ki. Az akkori viszonyokhoz képest európai színvonalú közösségi és szociális létesítményeket hoztak létre, akkor készült el a munkásotthon, a kultúrház, a kórház, az egészségház, a patika, a mozi, a sportklub és az uszoda.

Gáthy tervezte a Schmidt család otthonául szolgáló kastélyt is. Az építész Dorogon már tervezett korábban egy lakóházat, a tömedékaknai Kompolthy-villát, mely egy hatszobás, manzárdtetős, függőkerttel ellátott épület volt. Ez olyan jól sikerült, hogy Schmidt az építészt bízta meg saját rezidenciájának felépítésével is. A Dorogi-patak mellett emelt kastély egy 16 szobás manzárdtetős épület lett, melyhez portásház, istálló, garázs és kertészlakás tartozott. Az épület körül nagy kiterjedésű parkot alakítottak ki, melyben később egy mesterséges tavat is létesítettek. A historizáló (eklektikus) stílusú kastély 1923-24-ben készült el.

• *Szabadon álló, középrészén emeletes, megközelítően téglalap alaprajzú neobarokk jellegű épület. Főhomlokzata 1+3+A+2+1 tengelyes, két szélén erősen előrelépő földszintes sarokrizalitok lépnek ki a fal síkjából, közöttük mellvédes, lábazaton álló terasz húzódik, melyről ívelt lépcső vezet le a kertbe. A homlokzati szakasz középső, emeleti részét a manzárdos tetőrészben alakították ki. A bejárati résznél két ión fejezetű oszlop által tartott erkély látható, a homlokzat ezen részét timpanon zárja le. Hátsó homlokzatának közepén félköríves záródású ablakokkal ellátott középrész húzódik, jobb szélén pedig félkörívesen előrelépő rizalitszerű rész. A homlokzatot középen itt is timpanon zárja le.*
A kastély falai egyszerű kiképzést kaptak, az alatta húzódó pince ablakait az épület lábazatában helyezték el. Az épületet manzárdos palatető borítja.

Schmidt tevékenyen részt vett a helyi közéletben is, a munkások és Schmidt kapcsolatára jellemző, hogy amikor a Tanácsköztársaság idején Szamuely Tibor személyesen jött le csapatával Dorogra, hogy Schmidtet letartóztassa, a munkások bizalmijai kijelentették, hogy a telep azonnal beszünteti a munkát, amennyiben nem mennek el és tovább zaklatják az igazgatót. A Bethlen-kormány is elismerte az igazgató tevékenységét, 1922-ben bányaügyi főtanácsossá nevezték ki Schmidt Sándort.

A Schmidt-kastélyban komoly társasági élet folyt; a legnevezetesebb esemény az volt, amikor 1925-ben Schmidt Sándor és felesége, *szemerjai* Madán Teréz három lánya egy napon ment férjhez. A korabeli társasági lapok részletesen beszámoltak a ritka eseményről, az esztergomi bazilikában Csernoch János hercegprímás adta össze a három párt.

1944 őszén német katonák szállták meg az épületet, Schmidtéké már korábban Pestre költöztek. A kisajátítás után munkásszállót rendeztek be a kastélyban, mintegy 10 katasztrális holdas kertjében pedig faépületeket emeltek szállás céljára. A park másik részét felparcellázták, ezen a részen ma bölcsőde, óvoda és sportpálya található.

Később a kastélyt az akkor megalapított Esztergom-Kenyérmezői Technikum számára alakították át kollégiumnak. Később a vízmű kapta meg az épületet, és irodákat helyezett el benne; ekkor bontották le a parkban álló faépületeket is. (Ebben a parkban rendezték egykor a Dorogi Rockfesztiválokat.)

Jelenleg is a vízmű központja működik a kastély falai között.

Esztergom

Esztergom ősi városa a megye északkeleti részén, a Duna mentén fekszik. A város és környéke már az őskortól lakott hely volt; a római korban a Várhegyen erődítményt emeltek, ez a Solva nevű erősség a Duna-menti limes egyik fontos pontja volt. 970-ben Géza nagyfejedelem a Várhegyen rendezte be állandó székhelyét, és itt koronázták meg 1001-ben Szent István királyt is. Ebben az évben szervezték meg az esztergomi érsekséget is, melynek érseke a magyar katolikus egyház első számú vezetője lett. 1256-ig Esztergom volt az Árpád-házi királyok székvárosa és Magyarország fővárosa. A város virágzásának a tatárjárás vetett véget, a települést elpusztították, a királyi várat azonban nem tudták bevenni. Miután IV. Béla Budára helyezte át székhelyét, a királyi palotát az érsek kapta meg. Esztergom az érseki udvarnak köszönhetően szinte mindig az ország egyik kulturális központjának számított, Vitéz János idején pedig európai jelentőségű kulturális élet folyt itt. A török seregek 1543-ban foglalták el Esztergomot, az érseki udvar már korábban Nagyszombatba költözött. 1595-ben sikerült visszafoglalni a várost, 1605-ben azonban az oszmán seregek ismét bevették, a hódoltság véglegesen csak 1683-ban múlt el. 1706-ban rövid időre II. Rákóczi Ferenc fejedelem seregei kezére került a város, amely 1708-ban visszakapta szabad királyi városi rangját. A település fejlődése töretlen volt a későbbi évszázadokban, különösen azután, hogy Rudnay Sándor érsek 1820-ban visszahelyezte Esztergomba székhelyét. 1848-ban itt alakult meg elsőként az országban a nemzetőrség. 1856-ban szentelték fel a Bazilikát, 1895-re készült el a Dunán a Mária Valéria híd. A II. világháborúban a bombázások következtében súlyos károk érték a várost, ekkor robbantották fel a Duna-hidat is, melynek újjáépítése 2001-ben fejeződött be.

LÁTNIVALÓK:

- *Vár, Vármúzeum*
- *Bazilika, Bakócz-kápolna*
- *vízivárosi templom*
- *ferences templom és rendház*
- *kerektemplom a Hősök terén*
- *érseki palota*
- *Sándor-palota*
- *Generálisház*
- *kanonoki házsor*
- *Keresztény Múzeum*
- *Főszékesegyházi Kincstár*
- *Balassa Bálint Múzeum*
- *Babits Mihály Emlékmúzeum*
- *Szent Tamás-hegyi kálvária*

Esztergom
Bottyán - Kuckländer-kúria

Széchenyi tér 1. *műemlék*

Az Esztergom főterén álló mai épület elődjét *esztergomi* Bottyán János kuruc brigadéros emeltette. Bottyán neve egy elhíresült tette kapcsán került be az 1660-as évek második felében az akkori köztudatba, mely szerint a törökök kezén lévő Érsekújvárba - ahol éppen vásárt tartottak - parasztruhába öltözve belopózott. Amikor délben a müezzin kijött a minaret erkélyére és énekelni kezdett, Bottyán utánament az erkélyre, majd mindenki szeme láttára felnyalábolta, megpörgette és kidobta a török papot. A kitört hatalmas zűrzavarban a vitéznek sikerült társai segítségével elmenekülnie. Másnap pedig a (vág)sellyei végvári vitézekkel jelent meg Bottyán a vár alatti síkságon, és - azzal a felszólítással, hogy ő ölte meg előző nap a müezzint -, párbajra hívta a legjobban vívó török vitézeket. Azok azonban - bár a pasa minden kincset beígért katonáinak - nem mertek vele kiállni.

Később Bottyán vitézsége és tudása révén egyre előrébb lépett a tiszti ranglétrán, hírneve is egyre terjedt. Ennek köszönhette, hogy Lakatos Judit asszony - egy tehetős földbirtokos, Józsa Pál özvegye - 1669-ben feleségül ment hozzá, így Bottyán vagyonos ember lett. (A feleség hatalmas gulyákat és birtokokat hozott a házasságba.)

Bottyán ennek ellenére is a vitézi életet élte, részt vett az 1680-as évek török hódoltság alóli felszabadító csatáiban, 1683-ban az esztergomi vár lovasságának főhadnagya lett, majd I. Lipót király a hadjárat befejezése után ezredessé nevezte ki és egy magyar huszárezred tulajdonosává tette. 1684-ben a váci, 1687-ben a zsámbéki vár kapitánya lett. 1691-ben *székest* gróf Bercsényi Miklós szegedi főkapitány helyettese, szegedi vicekapitány volt, ezredesi rangban. A török háborúkat lezáró 1699-es karlócai béke után viszont jóval több időt töltött új lakóhelyén, Esztergomban.

Itt Bottyán már a város török alóli felszabadítása után nem sokkal, 1684-ben felépíttette családi kúriáját, mely egy földszintes, árkádok nélküli, korabarokk jellegű ház volt minden bizonnyal. Bottyán 1687-ben *"esztergomi"* előnévvel címeres nemeslevelet kapott, a városban álló kúriáját pedig I. Lipót király 1698-ban "nemesi kúriának" nyilvánította a huszárezredes korábbi katonai érdemeinek elismeréséül. Ez azzal járt, hogy a királyi dekrétum alapján a kúria, annak telke, és egyéb tartozékai kikerültek a városi szenátus fennhatósága alól. Ez akkora felháborodást keltett a városban, hogy - annak ellenére, hogy korábban az esztergomi polgárok nagyon tisztelték Bottyánt, és örültek, hogy városukban telepedett le és ott kúriát épített - a város főbírója fegyveresekkel megostromolta a kúriát. A kaput bedöntötték és elfogták Bottyánt, akit a főbíró házához hurcoltak. Végül azonban a nyitrai káptalan birtokba iktatta az ezredest a város tiltakozása ellenére is.

A Rákóczi-szabadságharc megindulása után báró Kuckländer, Esztergom várának császári főkapitánya állandóan figyeltette Bottyánt, annak ellenére, hogy a szabadságharc kezdetén az ezredes még a császári-királyi seregben küzdött. Ennek fő mozgatórugója az volt, hogy Kuckländer szerette volna megszerezni Bottyán tekintélyes vagyonát.

Amikor 1703 végére Rákóczi csapatai néhány város és vár kivételével felszabadították a Tiszántúlt, Felső-Magyarországot, és a Duna-Tisza közét, 1704. április 18-án a várparancsnok esztergomi kúriájában letartóztatta felségárulás vádjával Bottyánt, akit fél év esztergomi vártömlöcbeli raboskodás után Bécsbe indított megerősített kísérettel. Útközben a csapat Nyergesújfalun, a

bíró házában szállt meg éjszakára. Ott azonban - a fogoly kilétéről értesült helyi lakosok - éjszaka kibontották a falat, és kiszabadították az ezredest. Közben három legény Bottyán feleségétől elhozta kardjait, fegyvereit és két kedvenc lovát. Ezután dunai csónakosok áteveztek vele a folyó túlpartjára, majd október 11-én megérkezett a szabadságharc vezetőinek akkori főhadiszállására, Selmecbányára. Bottyánt Rákóczi generálisnak nevezte ki, és a szabadságharc egyik legsikeresebb hadvezére, legendás tábornoka lett.

Az esztergomi kúriát még 1704-ben elkobozták Bottyántól, az épületet báró Kucklander esztergomi főkapitány kapta meg, akinek ezzel régi kívánsága teljesült. Vak Bottyán 1709-ben - a tarnaörsi táborban - bekövetkezett halála után az örökösök pert indítottak a vagyonért, ezenkívül a kincstár is igényt tartott a kúriára, mivel a generális fiúutód nélkül halt meg. A perek 1719-ig, Kucklander haláláig tartottak; a báró azonban még halála előtt feleségének ajándékozta az épületet. Amikor az özvegy 1726-ban elhunyt, az épület a királyi kamarára szállt. (Az esztergomi elöljárók a báróné ideje alatt is eredménytelenül tiltakoztak a kúria nemesi kiváltságai ellen.)

A budai kamarától Esztergom városa 1728-ban megvásárolta a kúriát 4400 forintért városháza céljára, majd a vétel után nem sokkal, minden bizonnyal 1729-ben emeletet építtetett rá, és barokk stílusban átalakíttatta.

Az épület az 1750-es években leégett. Az újjáépítést már 1755-ben engedélyezte a kamara, a munkálatok azonban anyagi erőforrások híján csak 1770-ben kezdődtek el, rövid idő múlva azonban pénz hiányában megszakadtak. 1771-ben szünetelt az újjáépítés, a városháza végül 1772-73-ban készült el, ekkor kapta ma látható formáját. Az átalakítás során a városháza elé árkádsort építettek, valamint ekkor készült el a külső fafolyosó helyett a belső folyosó, ezáltal a tűzveszély is jelentősen csökkent.

A későbarokk és rokokó stílusú újjáépítés terveit minden bizonnyal Hartmann Antal helyi mester készítette - szignált terv azonban nem került elő -, a munkálatokban közreműködött Mayer Jakab mint építésvezető és felügyelő építőmester, valamint Schaden Lénárt és Kirchhoffer András kőművesmesterek, akik a kivitelezési munkákat végezték. A városháza újjáépítésében Raitzinger Tamás és Holtzer Tamás kőfaragó, Velzer József és Freundt István ácsmester, valamint Carlo Adami és Carlo Carili szobrász is részt vett.

1778-ban a kúria bal oldalához - Mária Terézia királynő 6000 forintos adományának felhasználásával - a város 8041 forintos költséggel egy új szárnyat emeltetett, melyben a gimnáziumot helyezték el. Ezt a részt szintén Hartmann Antal tervezte és Schaden Lénárt és Kirchhoffer András építette. Az 1779-ben elkészült torony terveit viszont már az utóbbi két kőművesmester készítette, az oromzaton látható vörös márvány kronosztikon pedig Barbarino Antal munkája.

A tanintézet 1779-ben nyílt meg és több mint száz évig szolgált oktatási célra. Később az Esztergomi Bencés Főgimnázium működött ebben a szárnyban, itt volt növendék *bellusi* Baross Gábor későbbi közlekedési miniszter is 1861-65 között. Ezután ezen szárny egy részében elemi leányiskola, másik részében városi hivatalok kaptak helyet.

A városháza jobb oldali szárnya csak később, az 1850-es évek második felében épült fel. Ebben 1908-ig elemi fiúiskola működött, az emeletet pedig a város hivatali helyiségei foglalták el.

Az épület megszakítás nélkül mindmáig városháza céljára szolgál.

• *A város főterén álló, egyemeletes, U-alaprajzú épület. Főhomlokzata az emeleti részen 6+3+6 osztású, alul viszont* 5-5 *kosáríves záródású árkád húzódik, melyek pilléreken nyugszanak. (Utóbbi miatt*

lábasháznak is nevezték az épületet.) Középen jelzésszerűen előrelépő rizalit húzódik, melynek földszinti részén kosáríves kocsiáthajtó nyílik "vörös márvány" (valójában vöröserezetű homokkő) kapuval, a kétoldalt látható félköríves fülkékben - a hagyomány szerint - egykor a városi őrök álltak.
Az emeleti részen három konzolon nyugvó, szalagfonatos kőmellvédű erkély húzódik; a kőkeretes ajtaja felett félköríves, középen megtört szemöldökpárkány van, az ablakok felett gazdag rocaille-stukkós díszítés látható. A középrizalit mindkét szélén két szintet átfogó kompozit fejezetű pilasztereket helyeztek el, a rizalitot lezáró timpanon tükrében a város 1773-ban készített, "vörös márványból" faragott címere látható. A homlokzati szakaszokon elhelyezett ablakok is kőkeretesek, felettük ívelt szemöldökpárkány látható, közöttük falsávok húzódnak.
A bal oldali homlokzat 6+3+5 *tengelyes, középen enyhén előrelépő timpanonos rizalit húzódik, felette barokk torony látható. Az épület udvari homlokzatai egyszerű kiképzésűek, a hátsó homlokzatot vasrácsos erkély díszíti.*

A kúriát manzárdtető fedi, mely elkészülte után komoly hatást gyakorolt az esztergomi házak tetejének kialakítására.

Esztergom-Kenyérmező
Fuchs - Megyeri Krausz - (Eckstein-Szokop) - Drezdner-kúria

Vasút sor 8.
Esztergom, Dorog és Tokod között, a Dunától nem messze fekvő Kenyérmezőpuszta területe a XIX. század közepén mintegy 2000 katasztrális holdat tett ki. A puszta terméketlen volt, futóhomok és gyep borította. Kenyérmező - vagy a gyakrabban használt német elnevezés szerint Nixbrod - Esztergom város tulajdonában állt, a település gazdálkodó közössége legeltetésre használta, de erre a célra éppen terméketlen volta miatt a puszta nem igazán volt alkalmas.

Kenyérmezőből ezért az 1860-as évek táján a város 474 katasztrális holdat eladott Fuchs Miksa földbirtokosnak. Az új tulajdonos az addig értéktelen puszta futóhomokját termővé tette és intenzív gazdálkodásba kezdett rajta, főleg gabonát és takarmánynövényeket termesztett.

Fuchs a majorságot is hamarosan kiépítette a területen: gazdasági épületeket, istállókat és cseléd-lakásokat emelt, illetve ekkor készült el a kúria is, amely 1886-ban egy kataszteri térkép tanúsága alapján már biztosan állt.

Az épület historizáló (eklektikus), (neo)klasszicista stílusú, körülötte kisebb angolparkot is telepítettek.

• *Szabadon álló, földszintes, eredetileg téglalap alaprajzú, napjainkban T-alakú épület. Főhomlokzata 3+(1+A)+2-eredetileg3+(2+A)+2-osztású, azabIakok szalagkeretesek. Középen két-két sűrített oszlopon nyugvó, lapos timpanonos portikusz húzódik, melyhez "gerecsei vörös márványból" készült lépcső vezet fel. A középrész két szélét féloszlopok díszítik. Az épület előtt díszes vasrács húzódik, két szélén egy-egy posztamensen nyugvó, kőből készült virágváza áll.*

A jobb oldali oldalhomlokzaton 2 eredeti vasrácsos ablak húzódik, a bal oldalin egy eredeti nyílás látható. Hátsó homlokzata nagyrészt átalakított, középrészéhez utólag csatolták a bővítményt.

Fuchs Miksa 1874-ben egy teljesen felszerelt szeszgyárat és szeszfinomítót is létrehozott Kenyérmezőn.
A tulajdonos 1886-87 fordulóján eladta a birtokot dr. Krausz Izidornak, aki nagyteljesítményű gőzmalmot építtetett a majorban. A földbirtokos a malomiparral kapcsolatban már korábban is rendelkezett tapasztalatokkal, mivel övé volt az egyik legnagyobb budapesti malom is. Akkoriban Esztergom vármegye területén - néhány dunai és patakra települt vízimalmon kívül - nem volt nagyteljesítményű malom, így a vállalkozás igen jól jövedelmezett.

Ezenkívül Krausz mezőgazdasági szeszgyárat is létesített itt, melyben a birtokon termelt ún. szeszkrumplit dolgozták fel. A gyár melléktermékeinek hasznosítására a gazdaság marhahizlalásra is berendezkedett. A korábban terméketlen pusztán tehát egy igen korszerű, összetett gazdálkodási forma alakult ki, ahol szinte minden melléktermékет fel tudtak dolgozni a különböző ágazatokban. Sőt még 60 katasztrális holdnyi homoki szőlőt is telepítettek, amikor a filoxéra Magyarország szőlőállományának nagy részét elpusztította. A birtok jövedelmei még inkább megnőttek, amikor az Almásfüzitő felé (1891), majd a Budapest felé (1895) vezető vasutat kiépítették.

A Krausz família nemesi címét 1882-ben Krausz Mayer földbirtokos és gyáros kapta *"megyeri"* előnévvel. A kenyérmezői birtok tulajdonosa, dr. Krausz Izidor pedig 1909-ben - a közgazdaság terén kifejtett tevékenységéért - I. Ferenc József királytól engedélyt kapott arra, hogy nevét *megyeri* Megyeryre változtassa. (A földbirtokos rokona - valószínűleg testvére -, *Megyeri* Krausz Lajos a Fejér vármegyei Bodajkon vásárolt birtokot és kastélyt.)
A kúria a helyi társasági élet központjaisvolt, 1908-ban például farsangi táncmulatságot rendeztek falai között, ahová bárki bemehetett 80 fillér belépődíj lefizetése ellenében. 1911. július 24-én pedig Székely Mihályt, a magyar repülés egyik úttörőjét látta vendégül ebédre Megyeryné, aki motoros repülőgépével a vasútállomás mellett szállt le a környék lakóinak hatalmas lelkesedésétől kísérve.
Megyery 1920-ban bérbe adta - az időközben 810 katasztrális holdasra nőtt - földbirtokát és gazdaságát Eckstein és Szokop bérlőknek, akik a birtokbavétel után megalapították itt a "Dr. Megyery Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaság Kenyérmező" nevű céget.

Az uradalom földjeit már ez a cég adta bérbe a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nek, mivel ők főként ipari tevékenységet végeztek. (A virágzó ipartelep ekkor egy gőzmalomból, egy mezőgazdasági szeszgyárból és szeszfinomítóból, valamint egy ecetgyárból állt.) Ezenkívül a cég nagybani bor- és terménykereskedéssel is foglalkozott.
A bérlők egyike, Eckstein Simon 1926-ig működött a Dr. Megyery cégen belül, utána átvette saját családi cégük, az Eckstein Lajos és Fia irányítását.
Az 1930-as években Kenyérmező gazdasági jelentősége egyre jobban csökkent, ekkor a kúriát Drezdner Iván vásárolta meg.
Az épületet és a majorságot a II. világháború után kisajátították, ekkor a birtokkal együtt állami gazdasági és termelőszövetkezeti kezelésbe kerültek. Kenyérmezőn az ÁG kertészete, valamint a Kesztölci Mgtsz szántóföldjei terültek el. A majorsági épületek is a tsz kezelésében álltak.
A kúriában irodákat, majd lakásokat helyeztek el, az épület jelenleg is lakóházként működik. A parkban labdarúgópályát alakítottak ki, de a fák egy része - például a főhomlokzat előtti gesztenyefák - ma is láthatóak.

(A kenyérmezői szeszgyár még 1944-45-ben olyan súlyosan megrongálódott a harcok során - mivel három hónapig itt húzódott a frontvonal -, hogy végül le kellett bontani. A majorság gazdasági épületei és a gazdatiszti lakás viszont máig megvannak.)

Gyermely

A település a megye délkeleti szélén, Fejér megye határán fekszik. Gyermely területe már a kőkorszak idején is lakott volt, de kelta, avar és római kori leletek is előkerültek itt. Első írásos említése 1181-ből maradt fenn, a falu a veszprémi püspök birtoka volt, majd 1307-ben a Csák nemzetség tulajdonába került. A török hódoltság idején Gyermely egészen a XVII. század elejéig lakott hely maradt, ekkor azonban ez a falu is elnéptelenedett. A török idők elmúlta után az elmenekült lakosok visszatértek, illetve Szomorról és Zsámbékról költöztek ide református vallású magyarok. A falu földesura ezekben az időkben a Csáky, a Krapff, a Kinti, az Esterházy, a Pamhakel, majd végül a Sándor család lett, utóbbi família egészen 1945-ig birtokos volt a településen.

LÁTNIVALÓK:

»római katolikus templom
• református templom
> gyarmatpusztai sírkápolna
> Közép-Európa legnagyobb vadgesztenye erdeje
> kirándulóhelyek

Gyermely
Sándor - Metternich-Sándor-kúria

Tabán út 12.

Gyermely területét a török hódoltság vége felé, 1649-ben *körösszeghi és adorjáni* gróf Csáky (I.) László országbíró, Komárom és Zólyom vármegyei főispán vásárolta meg 45 000 forintért a tatai uradalom részeként. A gróf fiának, Csáky (II.) László Komárom és Zólyom vármegyei főispánnak 1697-ben bekövetkezett halálával kihalt a Csáky család ezen ága, így a birtok visszaszállt a kamarára. 1698-ban báró Krapff Ferenc József osztrák tábornok és udvari haditanácsos kapta meg, a kincstár részben ezzel rendezte a báró felé fennálló tartozásait.

Krapff Gyermelyt később Kinti Orbán (Gindl Urbán) győri polgárnak engedte át adósságai fejében, majd 1727-ben a tatai uradalom részeként ez is *galanthai* gróf Esterházy (I.) József országbíró tulajdonába került.

Az uradalom központjától távol eső Gyermelyt

1744-ben Pamhakel Mihály Komárom vármegyei főjegyzőnek adta el Esterházy, akitől még ugyanabban az évben, 1744-ben *szlavniczai* báró Sándor (II.) Mihály kezére került a település. A 35 000 forintos vételár utolsó részletét 1761-ben törlesztette a báró.

Az általa emeltetett barokk stílusú kúria az 1760-as évek elején már biztosan állt, hiszen feljegyezték, hogy az 1763. június 28-i földrengés - a becslés szerint - 30 forintos kárt okozott a „kastélyban", az „urasági házban" pedig 2,4 forintosat. (Az urasági ház alatt minden bizonnyal a birtokigazgatási központként szolgáló épületet érthették.)

Ezután egészen 1945-ig a családjáé - és utódjáé - maradt a birtoktest. Gyermely a bajna-biai uradalom sorsát osztotta később, a Sándor család a bajnai kastélyban lakott állandó jelleggel. A *szlavniczai* Sándor família Trencsén vármegyei eredetű, 1456-ban kapott új adománylevelet a nemesi előnevét adó Szlavnicza falura. A Gyermelyt is birtokló grófi ág Sándor (II.) László Nyitra vármegyei alispántól származott, akinek unokája, Sándor Menyhért kapta a bárói címet 1719-ben. Ő 1696 és 1721 között Komárom vármegye alispánjaként, valamint több ízben országgyűlési követeként működött, a család tekintélyes vagyonát is ő alapozta meg.

Menyhért báró fia volt a gyermelyi kúriát emeltető Sándor (II.) Mihály. Tőle fia, Sándor Antal cs. kir. kamarás, a Hétszemélyes Tábla bírája örökölte birtokait, akit - gyermekeivel együtt - 1787-ben grófi rangra emeltek. Antal gróftól fia, Vince örökölte a bajna-biai uradalmat, majd unokája, Móric. Gróf Sándor Móric, a híres „Ördöglovas" volt a família utolsó férfitagja, 1878-ban bekövetkezett halála után lányára, Paulinára szálltak kiterjedt birtokai a bajnai, a biai és a gyarmatpusztai kastélyokkal, valamint a gyermelyi kúriával együtt.

Sándor Paulina nagybátyjához, herceg Metternich-Winneburg Richárdhoz ment feleségül 1856-ban, a házasságból három lány született: Zsófia, Antoinette és Klementine. Paulina grófnő és legkisebb lánya I. Ferenc József király 1897-ben kelt engedélyével egyesítették a Sándor és a Metternich neveket és címereket. Azután mindketten a herceg Metternich-Sándor nevet használták.

A XX. század első felében Gyermelyen volt a Metternich-Sándor család tulajdonában álló bajna-biai óriásuradalom Komárom vármegye területére eső részének egyik alközpontja. (Bár jogilag ez egy uradalom volt, előfordult, hogy egyes részeit külön uradalomként tüntették fel.) Ezen birtokegységnek ebben a vármegyében két intézősége volt (Gyarmat és Somodor), valamint egy erdőbirtok-gondnoksága. (Az egész bajna-biai uradalom egyébként 16 420 katasztrális holdat tett ki, melyből 6814 hold volt az erdő; ez hat intézőségre, és három erdőbirtok-gondnokságra oszlott.) Az uradalmat 1940 körül a Bián székelő Fodor Zsigmond jószágigazgató vezette, tisztikara 17 főből állt.

A gyermelyi kúriát később, a XX. század első felében már magtárként hasznosították. Paulina hercegnő 1921-ben bekövetkezett halála után Metternich-Sándor Klementine hercegnő lett a birtokok tulajdonosa, „gyermelyi uradalma" (uradalomrésze) 1941-ben 5324 katasztrális hold kiterjedésű volt.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+A+1+bővítmény osztású, kőkeretes ajtaja előtt utólagosan hozzáépített lépcső húzódik. A jobb oldali - utólagos - bővítmény mögött nyílik a kúria egy része alatt húzódó pince ajtaja.*

Hátsó homlokzata egyszerű kiképzésű, 5 tengelyes. Bal oldali oldalhomlokzata 1+A+1 osztású, előtte lépcső húzódik, a jobb oldali kétablakos. Az oldalhomlokzatok felett háromszög-oromzatok láthatóak.

Az épület egyszerű architektúrát kapott, a széleken páros falsávok (lizénák) láthatók, az ablakok szalagkeretesek.

A kúriában a kisajátítás után művelődési házat helyeztek el, egészen a rendszerváltozásig ezt a célt szolgálta az épület. 1992-ben magántulajdonba került a kúria, melyet ekkor helyreállítottak. Az 1990-es évek második felében egy ideig művésztelepként működött, nyaranta szabadtéri kiállításokat szerveztek az itt alkotó művészek.

Az épület egy domb tetején áll, egykor kisebb kert övezte.

Gyermely-Gyarmatpuszta Sándor - Metternich-Sándor-vadászkastély

Gyarmatpuszta *műemlék*

A Trencsén vármegyei eredetű *szlavniczai* Sándor család 1717-ben királyi adományként kapta meg Gyarmatpusztát. A birtokszerző Sándor Menyhért Komárom vármegye alispánja és országgyűlési követe volt, 1719-ben pedig bárói címet nyert.

1723-ban bekövetkezett halála után fia, (II.) Mihály lett a birtoktest tulajdonosa, tőle Antal nevű fia örökölte Gyarmatpusztát. A terület ekkor már a bajna-biai uradalom részét képezte, Sándor Antal septemvirként 1787-ban II. József királytól grófi címet kapott.

Az ő birtokossága idején már megvolt Gyarmatpusztán az uradalmi vadaskert, melyet első ízben Vályi András említett 1796-ból származó leírásában. Ennek hatalmas területe 1814-ben 800 holdat tett ki, ekkor 100 szarvas, 150 dám és ugyanennyi vaddisznó élt benne. (Ez utóbbi leírás részletesen ismertette a vadaskert beosztását, növényzetét, vízellátását, sőt még a kerítés anyagát és méreteit is.)

Sándor Antal 1774-ben Gyarmatpusztán kis kápolnát emeltetett Remete Szt. Antal és Remete Szt. Pál tiszteletére. Halála után fiára, Vince gróffra szálltak birtokai. A gyarmatpusztai ménest 1804-ben Sándor Vince alapította meg, amikor megvásárolt egy 250 lóból álló alföldi vadménest, melynek legjobb egyedeit a pusztán továbbtenyésztették.

A gróf 1822-ben bekövetkezett halála után egyetlen fia, Móric örökölte bajna-biai és rárói uradalmait a bajnai, a biai és a rárói kastélyokkal, a gyermelyi kúriával és a budavári palotával.

Az emeleti részén romantikus stílusjegyeket mutató gyarmatpusztai vadászkastélyt gróf Sándor Móric építtette ki jelenlegi formájában 1856-ban; könnyen elképzelhető, hogy az épület földszinti része - mely az alaprajzot is meghatározta - korábbi.

• *Szabadon álló, domboldalban épült, főhomlokzatán emeletes, hátul földszintes épület. A kastély téglalap alaprajzú központi tömbjének sarkaihoz négy rézsút álló, négyzetes saroktorony csatlakozik. Az épületet manzárdtető borítja, a tornyok sisakjai nem válnak külön a központi rész tetejétől. Főhomlokzatán a két torony között trapéz alakú, vasszerkezetes erkély húzódik, alsó részén az építésre utaló 1856-os évszám látható. A homlokzati részen az emeleten és a földszinten is egy-egy ajtó húzódik.*

A négy torony mindegyikének külső oldalán egy földszinti és egy emeleti ablak látható. A hátsó tornyok belső oldalán egy-egy ajtó is nyílik. Az oldalhomlokzatokon egyaránt egy földszinti ajtó és egy emeleti ablak van. A töltésfalhoz csatlakozó részen is egy-egy nyílás látható.

A hátsó homlokzat ezen töltésfal miatt egyszintes, itt az emeleti részen egy ajtó nyílik; felette szegmensíves világítóablak látható.

Az ajtók mindenütt kőkeretesek, füles szemöldökpárkány díszíti őket, az ablakok többsége szintén hasonló kiképzést kapott.

Belsejében mindkét szinten egy nagy ovális teremből nyílnak a tornyok négyzetes helyiségei, az egyikben a szinteket összekötő csigalépcsőt helyezték el. A földszinti termet vörös márvány padló borítja, itt egykor cserépkályha állt. Mennyezetén egy eredeti facsillár látható. A töltésfal alá benyúló dongaboltozatos konyha és pince is innen nyílik, ezeket egy szegmensíves záródású ajtón keresztül lehet megközelíteni. A lépcsőház mellett feltártak egy régi - hosszú ideig befalazott - árnyékszéket is.

A park kőkerítését pilléres kapu szakítja meg, mellette klasszicizáló kapusház áll. (Ez hasonló motívumokat tartalmaz, mint a bajnai kastély kapusháza.) A majorhoz tartozott egy barokk oromzatú tisztilak is.

Sándor Móric még apjánál is jobban szerette a lovakat, ő volt a híres "Ördöglovas", számtalan lovasbravúr fűződik a nevéhez. Az itteni ménes fejlesztéséért igen sokat tett. A Bajna és Gyarmatpuszta között húzódó fasor telepítése szintén a gróf nevéhez fűződik.

Sándor Móric 1878-ban hunyt el, vele kihalt a gróf Sándor família férfiága. (Móric grófnak született ugyan fiúörököse Metternich Klementina hercegnővel kötött házasságából, ő azonban még hatéves kora előtt meghalt.) Az uradalmakat lánya, Paulina grófnő örökölte, aki herceg Metternich Richárd felesége volt. Ebből a házasságból három lány született, közülük a legfiatalabb, Klementine hercegnő lett anyja 1921-ben bekövetkezett halála után a hatalmas bajna-biai uradalom tulajdonosa.

Ő 1897-ben az uralkodótól engedélyt nyert arra - anyjával együtt -, hogy a herceg Metternich-Sándor kettős családnevet használja. 1939-ben Gyarmatpusztán volt a Komárom vármegye területére eső 6200 katasztrális holdas Metternich-Sándor-uradalomrész központja, ide tartozott a gyermelyi rész is. (Bajna Esztergom vármegyéhez tartozott egykor, Trianon után Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye volt a terület neve.) Gyarmatpusztán az uradalomnak szeszgyára is volt.

Metternich-Sándor Paulina hercegnő vendégeivel minden évben Gyarmatpusztán töltötte a szarvasbőgés idejét. 1940 táján a téglafallal körülkerített, 560 katasztrális hold kiterjedésű vadaskert vadállománya szarvasból, őzből, vaddisznóból, dámvadból és muflonból állt.

A vadászkastélyban a II. világháború előtt számtalan Sándor Móricra vonatkozó emlék volt elhelyezve, festmények, metszetek, illetve a gróf hatalmas vadászfegyver-gyűjteménye.

1945 után zárt kormány-vadászterületet hoztak létre Gyarmatpusztán, a vadászkastély is ehhez a létesítményhez tartozott. Ekkoriban egy új vadászszállót is felépítettek a tó partján.

Jelenleg a KVI tulajdona, de a Pilisi Parkerdőgazdaság Rt. bajnai erdészetéhez tartozik a terület, a vadászkastély még üresen áll, de hasznosítására már elkészültek a tervek.

A kastélyt övező park a tóval nagyrészt eredeti állapotában maradt fenn, Gyarmatpusztán található Közép-Európa legnagyobb összefüggő vadgesztenyése is, melynek 2000 fáját a grófi család a XIX. század második felében telepíttette.

A kastélyparkot övező kerítésen kívül álló Metter-

nich-Sándor-sírkápolnát az 1774-ben Sándor Antal által emeltetett kápolna historizáló (eklektikus) stílusú átépítésével alakították ki 1879-ben, Prokopp János tervei szerint. Metternich-Sándor Paulina hercegnő szülei, és korán elhunyt fiútestvére (Leó) részére a kápolna alatt kriptát alakíttatott ki, illetve az addig a bajnai temetőben nyugvó Sándor-ősök földi maradványait is ide hozatta át. A családi sírkápolna belső kiképzése is historizáló (eklektikus), a padok faragása rokokó jellegű, az oltár velencei, a szenteltvíztartók hatalmas kagylókból készültek, az ablakok eredetileg színes ólomüvegből voltak, ez utóbbiak azonban a II. világháború alatt - egy kivételével - megsemmisültek. Az oltár előtt nyílik a grófi kripta lejárata, melyet fehér márványlap borít. A latin nyelvű felirat tanúsága szerint "itt nyugszik gróf Sándor Móric, felesége, herceg Sándor Leontina (született Metternich-Winneburg) és gyermekük, Sándor Leó". Körben a falakon a Sándor család többi tagjára emlékező márványtáblákat helyeztek el. A kápolnában látható egy kronosztikon, amely az építkezés évszámát adja: AEDES FVNEBRES A PAVLINA PRINCIPESSA A METTERNICH EX VOTO ERECTAE. (MDCCCLXVVVIIII - 1879.) A kápolnát 2002 nyarán felújították.

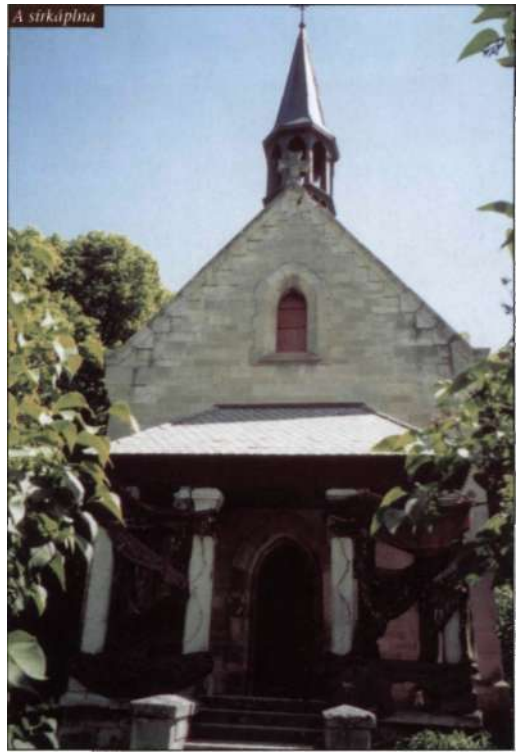
A sírkápolna

Kerékteleki

A község a megye nyugati szélén, a 81-es út mellett terül el, első okleveles említése 1237-ből származik. A XV. század első felében a Teleki család volt a földesura, melynek birtokát 1453-ban Kerekes Pál tatai várkapitány kapta meg királyi adományként. 1488-ra a falu elnéptelenedett, ekkor már csak 1 adózó portát írtak itt össze. Kerékteleki területe több évszázadon keresztül lakatlan volt, csak az 1720-as évek táján kezdett ismét benépesülni. Ekkor Takó István nemest említették a falu birtokosaként, melynek 1784-87-ben már 660 lakosa volt. A XX. század első felében a kisbéri Állami Ménesbirtok volt a falu határának legnagyobb földbirtokosa. A községet 1950-ben Veszprém megyétől Komárom megyéhez csatolták.

LÁTNTVALÓK:

- *Ratkovszky-ház*
- *kirándulóhelyek*
- *római katolikus kápolna*

Kerékteleki-Szolgagyőrpuszta Hunkár-kastély

Szolgagyőrpuszta

A település benépesülése a török hódoltság után az 1720-as években indult meg. 1784-87-ben *németújvári* gróf Batthyány Tivadar, Bíró Farkas, illetve több középnemesi család birtoka volt a falu, utóbbiak ekkor már nemesi közbirtokosság formájában hasznosították földjeiket.

Akkoriban a Veszprém vármegyéhez tartozó Szolgagyőr önálló falunak számított, melyet már a XVIII. század folyamán megszerezhetett a *hajdenczi* Hunkár família. A Pozsony vármegyei eredetű, 1667-ben nemesi címet szerző család másik neve korábban Hayduch volt, tagjai az 1754-55-ös országos nemesi összeírás idején Győr vármegyében éltek, akkor a család két Ádám nevű, valamint egy József nevű tagja igazolta nemességét.

A szolgagyőri kastély a XIX. század elején épült, stílusa későbarokk és koraklasszicista stílusjegyeket tartalmazott. Építtetője és tulajdonosa Hunkár

(III.) Antal volt, aki az 1809-es francia háborúk alkalmával a nemesi felkelő sereg (inszurgensek) egyik századosa volt.

Hunkár Veszprém vármegye egyik legtekintélyesebb földbirtokosa, táblabírája, több ízben országgyűlési követe volt, a reformkor idején a liberális ellenzék egyik helyi vezetője lett. 1848-ban a Batthyány-kormány Veszprém vármegye főispánjává nevezte ki, 1849 elején bácskai kormánybiztos, majd a kegyelmi szék bírája volt, illetve az 1849-es debreceni országgyűlési ülésszakon a főrendiház tagjaként működött. A szabadságharc bukása után emigrált, majd hazatérte után 1861-ben országgyűlési képviselővé választották.

1836. december 8-án érdekes események történtek a Hunkár-kastélyban. Sobri Jóska, a híres bakonyi betyár estefelé csapatával körülvette a kastélyt, és az összes cselédet fegyverrel beterelte, majd bezárta a pincébe. Utána néhány társával bement a kastélyba Hunkárhoz. A földbirtokost lefegyverezte, a halálra rémült feleségét pedig megnyugtatta, hogy semmi bántódása nem esik, ha teljesítik kéréseiket. Végül elvitték a Hunkár család valamennyi értékét: 36 000 forintnyi pénzt, aranyat, ezüstöt, az ékszereket, a díszruhák láncait, az ezüstsarkantyúkat és az összes használható fegyvert. Az emeleti fegyvertárban őrizték az 1822-ben elhunyt Hunkár (I.) Mihály két kiskorú fiának kincseit is, Sobriék azt is elvitték.

Hunkár (III.) Antal Bécsben jelentette V. Ferdinánd királynak, valamint Budán József nádornak a kastélyát ért támadást, akik utasítást küldtek az érintett vármegyéknek és a budai katonai parancsnokságnak, hogy rendezzenek hajtóvadászatot Sobri és csapata kézrekerítésére. Az ötszáz pandúron és a katonaságon kívül a rablók üldözését a mindenfelé megszervezett népfelkelés is segítette. Sobri a Bakonyon át a Balatonhoz menekült, majd Tihanynál átkelt és Tolna vármegye felé tartott. Miután 1837. február 16-án a Tolna vármegyei Lápafőnél az üldözők bekerítették, Sobri öngyilkos lett, hogy ne kerüljön a pandúrok kezére.

Hunkár (III.) Antaltól fia, Hunkár (IV.) Antal örökölte a bakonybánki kúriát és birtokot, a szolgagyőri kastélyt és uradalmat pedig öccsének, Hunkár (I.) Mihálynak a fiai, (II.) Mihály és Sándor kapták meg. Hunkár Sándor Veszprém vármegye alispáni posztját töltötte be 1861-ben, tőle fiára, Dénesre szállt a szolgagyőri birtok, aki 1906-1907-ben Veszprém vármegye főispánjaként működött.

Hunkár Dénes 1917-es halála után két fia közül a fiatalabbra, Hunkár Bélára szállt a szolgagyőrpusztai kastély, az idősebb Andor pedig a közeli Nyeszkenyepusztán vásárolt birtokot és építtetett kastélyt.

Hunkár Béla 1908-ban a Kisbéri Takarékpénztár Rt. elnöki tisztségét töltötte be, majd az 1920-as évek első felében Veszprém vármegye főispánja lett.

A Hunkárok mindvégig tevékenyen részt vettek a vármegyei közéletben is, Hunkár Sándor 1845-ben Veszprém vármegye alszolgabírája, Hunkár Benjamin 1836-ban Győr vármegye adószedője, Hunkár (I.) József Győr vármegye táblabírája volt, Hunkár (III.) László fia, Hunkár István pedig századosként harcolt az 1848-49-es szabadságharcban.

1935-ben Kerékteleki határában Hunkár Andornak 804, Hunkár Bélának 719 katasztrális holdnyi birtoka volt.

• *Szabadon, egy dombtetőn álló, középrészén emeletes, szárnyain földszintes, U-alaprajzú épület, melyet részben átalakítottak, díszeitől megfosztottak. Főhomlokzata eredetileg 3+3+3 osztású lehetett, ma már 2+3+2 tengelyes az átalakítások miatt. A középrizalit sarkai legömbölyítettek, a homlokzaton néhány helyen még látszik egy-egy levert pilaszter fejezete, illetve a főpárkány nyomai. Az oldalhomlokzatok 4 ablakosak, felettük hatalmas háromszög-oromzat húzódik.*

A hátsó homlokzat az emeleti részen 4 osztású, a földszint átalakított, csak a középen látható kosárív záródású kapunyílás eredeti. Belsejében a kapu mögött húzódó előcsarnok 2 szakaszos keresztboltozatos, lehetséges, hogy egykor kocsiáthajtó volt, melyet utólag átalakítottak. Belseje a földszinten kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű.

A kastély hátranyúló földszintes szárnyait átalakították. Az épület tetőzetét nemrégen helyreállították. A kastély egykori parkjának egy része ma is látható.

A kisajátítás után a Bakonyszombathelyi Állami Gazdaság tulajdonába került a kastély, melyben irodákat és lakásokat helyeztek el. Később a Kerékteleki Béke Termelőszövetkezet használta az épületet, amely 1978-ban egyesült az Ászári Termelőszövetkezettel. A domb aljában álló gazdasági épületek és cselédházak egyik részét lebontották, másik része romos, a többi épületet ma is használják.

Az épületet a rendszerváltozás után egy cég vásárolta meg, egy részében ipari üzem működött. Jelenleg üresen áll.

Kerékteleki-Nyeszkenyepuszta Hunkár-kastély

Nyeszkenyepuszta

Nyeszkenyepuszta területe a török hódoltság után hosszú időn keresztül a *németújvári* gróf Batthyány család kisbéri uradalmához tartozott, melyet Batthyány Lajos nádor vásárolt meg. A nádor halála után a birtok - és vele Nyeszkenye - apáról fiúra öröklődött: 1765-től Tivadaré (Tódor), 1812-től Antalé, 1828-tól Gusztávé és Kázméré lett, majd miután a két fivér 1837-ben felosztotta birtokait egymás között, a kisbéri uradalom tulajdonosa Kázmér lett.

Batthyány Kázmértól a szabadságharc idején játszott vezető szerepe miatt (Baranya vármegye főispánja, a Délvidék parancsnoka, a Szemere-kormány külügy-, valamint földművelési, ipari és kereskedelmi minisztere volt) a bukás után elkobozták a kisbéri uradalmat.

Ezután a birtoktestet - 1853. július 8-án - a kincstár által akkor megalapított Kisbéri Ménesbirtok kapta meg, ettől vásárolhatta meg Nyeszkenyepusztát a *hajdenczi* Hunkár família az 1900-as évek táján. (A Kisbéri Ménesbirtok még a XX. század első felében is a Kerékteleki határában elterülő földek nagyobb részének birtokosa volt.)

A kastélyt minden bizonnyal Hunkár Dénes veszprémi főispán, szolgagyőrpusztai földbirtokos idősebb fia, Hunkár Andor emeltette, valószínűleg a birtok megszerzése után nem sokkal. 1935-ben Hunkár 719 katasztrális holdas birtok tulajdonosa volt Kerékteleki határában. A kastély egészen a kisajátításig a família tulajdonában maradt.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület, melynek historizáló (eklektikus) stílusában a neobarokk elemek dominálnak. Főhomlokzata 3+(1+A+2)+3 osztású, középen rizalit húzódik, mely elé vaskorlátos, "vörös márvány" padlóval borított négyzet alaprajzú terasz lép ki, ahonnan "vörös márvány" lépcső visz le a kert szintjére. A középrizalit oromzata barokk ívű, rajta a Hunkár család címere látható.*

Bal oldali homlokzata 4+A+2 nyílásritmusú, a két jobb oldali ablaka vak, az ajtóhoz "vörös márvány" lépcső vezet fel. A jobb oldali homlokzat 2+A+3 osztású, a bal oldali két nyílás itt is vak.

Hátsó homlokzata 3+1+3 tengelyes, középen oromzat nélküli rizalit lép ki a fal síkjából. A szárnyak belső oldala kettő, a szárnyvégek pedig egytengelyesek, melyek egy része vak.

A kastély falai sávozottak, az ablakok felett sugaras kiképzésűek, a főpárkány is díszített. Az épületen körülfutó lábazatban az ablakok fenti osztásával megegyező osztású pinceablakok láthatóak, melyek többsége vak. (A kastély alatt síkmennyezetű pince húzódik.) A középrizalit teteje manzárdos kiképzésű.

Az épület főszárnya belül kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű, az oldalszárnyak egytraktusosak, itt a folyosó a szárnyak belső oldalán fut.

A kastélytól jobbra négyzet alaprajzú, manzárdtetős melléképület áll, melynek homlokzati kiképzése és díszítése megegyezik a főépületével.

A kastély 1945 után a Kisbéri Állami Gazdaság kezelésébe került, ezután egy ideig Nyeszkenyén helyezték el a gazdaság ménesét. Később a Bábolnai Állami Gazdaságé lett az épület, amely szolgálati lakásokat helyezett el falai között.
Jelenleg a Bábolna Rt. tulajdonát képezi a napjainkban üresen álló épület, melynek tetőzetét és külső homlokzatát felújították. A kastély körül elterülő egykori park és erdő ma már nincs meg.

Kisbér

A város a megye délnyugati részében, a 81-es és a 13-as út mentén fekszik. A település területén őskori leletek is előkerültek, de az avar korban és a népvándorlás korában is lakott volt. Első írásos említése 1277-ben történt, ekkor IV. László király a hántai prépostságnak adományozta Bér falut. A Kisbér név 1358-ban fordult elő először, a település a török hódoltság elejéig egyházi birtok maradt. 1529-ben a török hadak felgyújtották a falut, 1531-re viszont már újjáépült a település. A tizenöt éves háború alatt ismét elpusztított helységet Enyingi Török István szerezte meg, és a gesztesi vár uradalmához csatolta. Később Siey János lett a földesúr, aki újratelepítette a községet. 1669-ben már a győri papnevelő intézetet említették tulajdonosként, majd 1683-ban a törökök harmadszor is elpusztították a települést. A Rákóczi-szabadságharc idején, 1706-ban jelentős csata zajlott le Kisbér határában. A település több birtokos kezén ment keresztül, 1760-ra viszont Batthyány Lajos lett az egész terület tulajdonosa. Kisbér és környéke 1852-ig maradt a Batthyányak tulajdona, melyet akkor elkoboztak a családtól, és az uradalomban még abban az évben katonai lótenyésztés céljára ménesbirtokot hoztak létre. Kisbér hamarosan az ország egyik legnagyobb lótenyésztési központja lett, itt született Kincsem, a híres versenyló is. A ménesbirtok a II. világháború után is tovább működött átalakult szervezeti keretek között, egészen 1961-es felszámolásáig. 1986-ban a település városi rangot kapott.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *evangélikus templom*
- *lovarda*
- *Wenckheim Béla lovasszobra (Fadrusz János alkotása)*
- *Kozma Ferenc mellszobra*

Kisbér
Batthyány - M. Kir. Ménesbirtok kastélya

Szabadság park 3. *műemlék*

A török hódoltság elmúltával hosszú ideig vitás volt Kisbér és a hozzá tartozó uradalom tulajdonjoga, a területet többen szerették volna megszerezni. A kisbéri és a nagybéri birtokot végül *nozdroviczi* Nozdroviczky Miklós és Damkackl József kapta meg 1740 után, a korábban hozzá tartozó Apáthy-, Battyán-, Ivánka-, Nádasd-, Nagydinnye-, Tarcs-, és Vasdinnye-pusztákat pedig - Mária Terézia királynő adományaként - báró Toussainet József Ferenc szerezte meg 1749-ben.

A báró ezeket 1755-től bérbe adta *bélai* Horváth Józsefnek és feleségének, Petrovszky Teréziának. Probléma akkor merült fel, amikor Toussainet 100 000 forintot vett fel kölcsönként *németújvári* gróf Batthyány Lajos nádortól, melyet a szerződésben rögzített időre nem tudott visszafizetni. Mivel a megállapodásban lekötötte fedezetként ezt a birtokát is, több éves pereskedés és három egyezség után - részben az adósság fejében - a kisbéri uradalom ezen része a Batthyány família tulajdonába került 1759-ben. A nádor ekkor megszerezte a környező birtoktesteket is, ezért - valamennyi követelés kielégítésére - összesen 220 586

forintot fizetett ki Toussainet bárónak, özv. Horváth Józsefné Petrovszky Teréziának, Nozdroviczky Miklósnak és Damkackl Józsefnek. 1760-ban Batthyány Kisbér és tartozékai megvételére királyi jóváhagyást és megerősítést kapott.

A birtokszerző Batthyány Lajos főpohárnokmester (1723-51), a Hétszemélyes Tábla elnöke, Vas vármegye főispánja (1728-61), kancellár (1732-46), majd 1751-től haláláig, 1765-ig (az utolsó nemzeti) nádor lett.

A *németújvári* Batthyány család 1628-ban György és Gáspár személyében kapott magyar bárói rangot, majd 1630-ban Ádám személyében magyar grófi címet. A família 1755-ben nyert engedélyt elsőszülötti örökléssel a Strattmann név használatára, majd ugyanígy kaptak 1763-ban cseh, 1764-ben birodalmi hercegi címet Lajos nádor bátyja, Batthyány-Strattmann Károly-József személyében. (A családnak tehát mindig csak egy tagja volt herceg és a Batthyány-Strattmann név viselője.)

Miután a kisbéri uradalom egész területe véglegesen Batthyány Lajos nádor tulajdonába került 1759-60-ban, a birtokközpontban elkezdődött a kastély felépítése, melyhez a terveket a Batthyány família körmendi építészeti hivatala készíthette.

Az építkezésről az első adat az 1762. május 18-án kelt tiszttartói jelentés, melyben Fesztely Gáspár János azt írta a nádornak, hogy a kertkapu építése folyik, és a kastélyban készül a kertészlakás. A kastély kő ajtófélfái akkor már elkészültek, a főlépcső és a kertészlakás ajtófélfáit pedig akkor faragták. A következő levélben július 12-én arról számolt be a tiszttartó, hogy a kastély építése még csak a fele magasságot érte el, ezért több kőművest alkalmazott, így a munka már gyorsabban haladt. Az október 30-ai jelentés szerint a kastély épületén már az asztalosok, lakatosok és az üvegesek dolgoztak.

Batthyány Lajos, Magyarország nádora a kisbéri kastély végleges elkészülte előtt, 1765-ben hunyt el. Kisbért harmadik fia, Tivadar (Tódor) gróf örökölte. Az építkezés az ő birtokossága alatt fejeződött be, valószínűleg 1768 körül; az abban az évben készült birtokkönyvben Prenner Antal uradalmi mérnök azt írta, hogy *"az uradalmi kastély két emeletes, eléggé tágas, beszállásolásra alkalmas."*

Batthyány Tivadar (Tódor) gróf komoly szerepet játszott a korabeli hazai ipar fejlesztésében, kiterjedt birtokain vas- és rézbányákat, manufaktúrákat, kénsavgyárat, tűkészítő üzemet, majolikagyárat alapított és üzemeltetett, Kisbéren

kartonfestő-, posztó- és edénygyára működött. A kisbéri uradalmat mintagazdasággá fejlesztette fel, a halastavakon malmok működtek, és francia bérlők itt próbálkoztak Magyarországon először nagyüzemi dohánytermesztéssel is. Nádasdpusztán pedig a nagybani méhészkedést honosították meg német telepesek az 1770-es évek elején. Kisbér a virágzó fejlődésnek - és földesura közbenjárásának - köszönhetően mezővárosi címet kapott.

1809-ben, a francia háborúk idején a nemesi felkelő csapatok egyik főhadiszállása volt a kisbéri kastély. A magyar seregek főparancsnoka, Habsburg József nádor 1809. augusztus 24-én helyezte át Pápáról Kisbérre a főhadiszállását. Szárnysegéde, *kisfaludi* Kisfaludy Sándor költő is a

kastélyban lakott ekkor. Az ő leírásából is tudjuk, hogy akkorra már elkészült a kisbéri angolkert első változata, melyet Tivadar gróf alakított ki, majd később fia, Antal gróf épített ki teljes pompájában.

Batthyány Tivadar 1812-ben hunyt el, ezután fiára, Batthyány Antal grófra szállt Kisbér és a többi uradalom, aki családjával gyakran külföldön - főleg Bécsben és Milánóban - tartózkodott. Antal gróf a kisbéri kastélyt csak vendégfogadásokra, bálokra, illetve vadászatok alkalmával használta. Az ő birtoklása alatt épült ki az angolpark végleges változata, mely Magyarország egyik első ilyen jellegű kertje volt. A kastélyhoz ugyanis régebben, közvetlenül a felépítése után egy szabályos elrendezésű, hármasosztású barokk kert és vadaspark tartozott. Később alakították ki a rezidencia

főhomlokzata előtt a hímzéses partert, a zöld gyepszőnyeget pedig ún. "alakfákkal" (bukszus, tiszafa) díszítették. Később Batthyány Tivadar és Antal ezt a parkot - a kor szellemének megfelelően - száz holdas területű angol tájképi kertté építtette át. Ehhez felhasználták a már régebb óta meglévő tavat és a területet átszelő patakot, melyen három kisebb híd ívelt át. A tóban szigetet hoztak létre, melyen a kor divatos növényeit ültették el, a vízfelületet jegenyesoros sétaút övezte. A parkban vízesést is kialakítottak, melynek boltíves hídját vörös márvány domborművek díszítették. A zúgó felett Neptunusz nagyméretű kőszobrát helyezték el, melyet J. Klieber bécsi szobrász készített. A parkot kanyargós, kaviccsal borított sétányok hálózták be.

Az angolparkban természetesen itt is kialakították a szokásos kerti építményeket: a műromot, a kápolnát, a remetelakot, sőt a gróf színházat és a kastéllyal szemben kupolás üvegházat is emeltetett.

Ma is megvan a parkban a mészkősziklából épült műrom, mely a "pokolnak" nevezett barlang járatlabirintusba torkollik. Ez egykor egy pihenőterembe vezetett, föléjük mesterséges dombot emeltek, melyről szép kilátás nyílt a parkra és a kastélyra. (A domb alatt húzódó pihenőtermet nyáron hűtőzőnek használta a grófi család és a vendégsereg.)

1813-ban Mária Ludovika császár és királyné, I. Ferenc felesége vendégeskedett Kisbéren, Antal gróf - a már említett - színházat és üvegházat erre az alkalomra építtette, előbbiben akkor a legjobb bécsi művészek tartottak előadást. A királynénak Antal gróf 10 és 6 éves fiai, Gusztáv és Kázmér szolgáltak fel az asztalnál apródoknak öltözve.

Batthyány Antal 1828-ban bekövetkezett halála után két fiára, Gusztávra és Kázmérra szállt vagyona, akik a hatalmas uradalmakat hosszú ideig közösen irányították.

Gusztáv gróf (1870-től az 5. Batthyány-Strattmann herceg) Angliában ismerte meg az angol telivér lófajtát, melynek tenyésztése és versenyeztetése a szenvedélyévé vált. Ő honosította meg Kisbéren az angol telivér lovak tenyésztését, 1829-ben idehozatta Angliából Privateert, az akkori idők egyik legjobb ménjét, és a kisbéri határban versenypályát is kiépíttetett.

A Batthyány testvérek 1837-ben felosztották maguk között az addig közösen kezelt családi birtokokat; Kázméré lett a kisbéri, a bicskei, a siklósi, a hantosi és a somodori uradalom. Miután Batthyány Kázmér véglegesen hazaköltözött külföldről, állandó lakhely céljára kastélyai közül a kisbérit és a bicskeit választotta ki, pesti rezidenciáját pedig a Duna-parti Wodianer-palotában rendezte be.

A dédapja, Lajos nádor által emeltetett kisbéri barokk kastélyt ekkor klasszicista stílusban átépíttette, és északi szárnyát L-alakban kibővíttette. A rezidencia eredeti barokk kori nyílásritmusát megtartották a klasszicista átépítés során is. Ekkor került a főhomlokzaton lévő bejárati kapu fölé a négy dór oszlopon nyugvó erkély is. A régi épületrész bal oldali (északi) szárnyának belső részét is átépítették, ehhez kapcsolódott az új szárny.

A főszárny és az új toldalékszárny között szintkülönbség volt, melyet a földszint és az emelet közé egy vakpadlás beépítésével oldottak fel. Ennek az új résznek az emeletén a személyzeti szobákat helyezték el; érdekesség, hogy egy ételfelvonót is kialakítottak a két szárny között, mellyel a fogadótermekhez juttatták fel a különböző fogásokat.

• *Szabadon álló, egyemeletes, összetett alaprajzú (az egyik szárnyvégen bővített U-alaprajzú) épület. Főhomlokzata 6+2+6 osztású, középrészén a kocsiáthajtó kosáríves, kőkeretes, fából készült kapuja fölött négy dór oszlopon nyugvó vasrácsos erkély látható. A főhomlokzat ablakai egyenes záródásúak, felettük egyenes szemöldökpárkány húzódik, az ablakok eredeti belső rácsai ma is megvannak. A földszinti rész kváderes, a felső rész sávozott díszítésű, mely az ablakok felett sugarassá módosul.*

Bal oldali homlokzata 11+bővítmény osztású, a jobb oldali 13 tengelyes. A szárnyvégek három ablakosak, a hátranyúló szárnyak belső oldalai 8 tengelyesek, a hátsó homlokzat 7 osztású, földszintjének közepén a kocsiáthajtó kosáríves hátsó kapuja nyílik. (Az udvari rész földszinti ablakai félköríves záródásúak.)

A balszárnyhoz merőlegesen kapcsolódik az újabb szárny, melynek mindkét hosszú homlokzata 11 tengelyes, a vége pedig 3 osztású.

Belsejében a kocsiáthajtó 6 szakaszos, (megközelítően) keresztboltozatos. A földszinti előcsarnok boltozata vörös márvány pilléreken nyugszik, a pad--ót is vörös márvány lapok borítják. Az emeletre kétkarú vörös márvány lépcső vezet fel, kovácsoltvas korlátját vörös márvány osztópillérek tagolják.

A fenti nagyméretű előcsarnokból nyílt egykor a díszterem, a nagyebédlő, valamint a grófi lakosztályok is az emeleten kaptak helyet.

A kastély belseje a főszárnyban kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű, az egytraktusos oldalszárnyakban a belső oldalon fut végig a folyosó.

Batthyány Kázmér hamarosan bekapcsolódott a reformkori politikai életbe, ő lett az elnöke az 1844-ben - Kossuth Lajos kezdeményezésére - megalakult Országos Védegyletnek, a másodelnöke a Gyáralapító Társaságnak, elnöke a Vukovár-fiumei Vasúttársaságnak. Az ország gazdasági fellendítésében komoly szerepet vállalt mind elméleti, mind gyakorlati téren. Batthyány mecénásként támogatta az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdaság, a közlekedés, a tudomány, a művészet és az oktatás fejlesztését is.

Az 1848-49-es szabadságharc idején is aktív szerepet vállalt, Baranya vármegye főispáni posztját töltötte be, majd 1849 februárjától a Délvidék parancsnoka lett. Később a Szemere-kormányban külügyminiszter, valamint földművelési, ipari és kereskedelmi miniszter lett.

A szabadságharc alatt, 1848 decemberének végén a kisbéri kastélyt - és pincéjét - báró Jellasich horvát bán katonái kifosztották.
Batthyánynak a szabadságharc bukása után menekülnie kellett, mivel a szabadságharcban játszott vezető szerepe miatt kötél általi halálra ítélték, sőt az ítéletet Pesten az Újépület mögötti vesztőhelyen jelképesen végre is hajtották 1851-ben.
Teljes vagyonát zár alá helyezték, majd I. Ferenc József király személyes utasítására 1852-ben elkobozták. (Batthyány Kázmér bátyját, herceg Batthyány-Strattmann Gusztávot 1870-ben a XI. törvénycikk alapján 1 709 316 forinttal kárpótolták az elkobzott birtokokért.)
A kincstári tulajdonba került kisbéri uradalomban 1853. július 8-án megalapították a Királyi Katonai Ménest, azaz egy kincstári ménesbirtokot alakítottak ki, melynek legfontosabb célja a hadsereg minőségi lovakkal való utánpótlásának biztosítása volt. A kastély épületében ekkor a ménesbirtok központját helyezték el.

A telep vezetésével Ritter Ferenc altábornagyot bízták meg, aki az angolparkban 1853 után - hat év alatt - felépíttette a ménes minden igényét kielégítő, a maga korában rendkívül korszerű, ma is látható épületegyüttest. A ménesbirtoknak saját kórháza is volt (ez ma a Táncsics Gimnázium épülete), valamint említésre méltó a kaszinó épülete és a lovarda is. Az angolpark nagy részét viszont felszámolták, területén istállók épültek. (Ekkor készültek el a Kisbérhez tartozó Battyán-, Losonc-, Pala-, Parrag-, Vasdinnye-, és Tarcspuszták uradalmi épületei is.)
1868-tól magyar állami tulajdonba került át a ménesbirtok, amely 1869-től Magyar Királyi Állami Ménesintézet néven működött. A gazdálkodás hatékonyabb megszervezése érdekében 1870-ben a ménest leválasztották az ellátását végző uradalomról. A 11 078 katasztrális holdas kisbéri uradalmat ekkor négy gazdasági területre osztották: Battyánra, Nádasdra, Tarcsra és Vasdinnyére, valamint a nagybéri erdészeti intézőségre.
Az egyre híresebbé váló ménesben angol félvér lovakat tenyésztettek, a gyorsan fejlődő ménesbirtokot I. Ferenc József király több ízben is meglátogatta, először 1857. augusztus 15-én járt itt. Az itt tenyésztett versenylovak a nemzetközi porondon is megállták a helyüket, a Buccanser nevű négy év alatt 19 versenyen 11-szer nyert és 3 helyezést ért el.

Ettől a lótól származott a Kisbér nevű is, amely 1876-ban megnyerte az Epson Derbyt, és a Grand Prix de Paris-t is. A leghíresebb itt született versenyló azonban az 1874. március 17-én napvilágot látott Kincsem volt, amely eredményeit tekintve mindmáig a világ legjobb versenylovának számít.

Az I. világháború idején, 1919-ben román csapatok fosztották ki a ménesbirtokot, mellyel igen komoly károkat okoztak. A II. világháború alatt a kastély pincéjében rendezték be a hadifoglyok fogdáját.

A szovjet katonák 1946 tavaszán hagyták el a települést, és akkor adták át az addig általuk használt épületeket, így a kastélyt is. A hadsereg távozása után a helyi vezetés őriztette az épületet, így az megmenekült a lebontástól és az építőanyag céljára történő széthordástól.

Még abban az évben a helyi állami és pártszervek kezdeményezték, hogy a ménesbirtoktól a kastély a Népjóléti Minisztériumhoz kerüljön át, és kórházat létesítsenek benne. Ezt a törekvést siker koronázta, 1947-ben kórházat alakítottak ki az épületben. (A híres ménest viszont 1961. december 31-én felszámolták.)

Jelenleg is a Kisbér Városi Kórház és Rendelőintézet található a kastély falai között, melyet 1993-ban újítottak fel.

Az épület védett parkja jelenleg 1,75 hektár területű, a benne álló "pokol" nevű műrom 1945 óta nyári vendéglőként működik. A park területén - a kastéllyal szemben - áll Közép-Európa legnagyobb fesztávú lovardája, mely építésekor egyedülállónak számított. Az előtte látható lovasszobor Fadrusz

János alkotása, a ménesbirtok egyik alapítóját, majd komoly tekintéllyel rendelkező vezetőjét, báró Wenckheim Bélát ábrázolja. (A parkon tóvá duzzasztott patak folyik át ma is; a tó létesítésekor a kitermelt földből mesterséges dombot építettek, melyet ma Wenckheim-halomnak neveznek.)

A kastélytól nem messze áll az 1755 és 1759 között emelt kiskastély, mely ma is barokk stílusú. Ez eredetileg pékháznak épült, később a gazdatisztek és az ispánok lakásait helyezték el falai között. Ezt az épületet is a *németújvári* gróf Batthyány család emeltette, majd a kisbéri uradalommal együtt a kincstári ménesbirtok tulajdonába került. A II. világháború idején ebben a kiskastélyban működött a kisbéri városparancsnokság Oliferov Iván kozák kapitány vezetésével.

Kisigmánd

Kisigmánd a megye északnyugati részén, az Mles autópálya közelében terül el. Környéke a régészeti leletek tanúsága szerint már a római korban is lakott volt. A település a XI. század elején a Wigman nemzetség tulajdonát képezte, a Kisigmánd név írásos formában 1453-ban fordult elő első ízben. A XIV. század közepén a Héderváry család volt a földesura, majd V László király a Rozgonyiaknak adományozta. Az 1500-as évek elején már a Both család kezén volt a falu, melyet a török seregek 1543-ban teljesen elpusztítottak. Csak a XVII. században népesült be ismét, református vallású magyarok költöztek ide, a Both família leszármazottai révén pedig jelentős volt a nemesi lakosság aránya is. 1809-ben a napóleoni háborúk idején a hadműveletek érintették Kisigmándot is. 1848 után határához csatolták a török időkben elpusztult Szentmihálypuszta területét is, mely ma már Nagyigmándhoz tartozik.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*

Kisigmánd
Bóday-kúria

Ady E.u. 10.

Kisigmánd és környéke a XVIII. században már a vármegye egyik legnagyobb nemesi települése volt, közbirtokosságának tagjai a ***bajnál*** Both család leányági leszármazottai közül kerültek ki. Kezdetben a *kiscsejtei* Csejthey, a Bóday, az Eötvös, a Matocsányi és a Nagy családok alkották a közbirtokosságot, később a *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy, a *méhkerti* Milkovics, a *széchy-szigeti* Thaly és a *szentkirály-szabadjai* Szőke családok is birtokosok lettek itt. Utóbbiaknak főként az akkor Kisigmándhoz - ma már Nagyigmándhoz - tartozó Szentmihálypusztán terültek el a földjei, és majorsági központjukat is ott alakították ki. (Ezek a Thaly-, Milkovics-, Ghyczy-, Szőke- és Bódaypuszták voltak.)

A Bóday família Mihály nevű tagja 1718-ban nyert címeres nemeslevelet, a családot már a XVIII. század közepén Komárom vármegyei birtokosként említették, az 1754-55. évi országos nemesi összeírásban hét Bódayt említettek a vármegye nemeseinek sorában. Az akkor Kisigmándhoz tartozó Szentmihálypusztán az 1800-as évek elején már biztosan rendelkezett földterülettel a Bóday család, később ott is emeltettek egy kúriát Bódaypusztán.

A família tagjai is a hivatalviselő nemesek közé tartoztak: például Bóday János 1824-ben főszolgabíró, Bóday Dénes táblabíró, Bóday Aladár 1896-ban központi számvető (gazdasági vezető), Bóday Vilmos 1896-ban árvaszéki nyilvántartó volt a vármegyénél.

Ezt a kúriát viszonylag későn, 1930-32-ben építtette Bóday Imre egy Zsilka nevű süttői kőművesmesterrel a falu belterületén. Más forrás szerint a kúria felépítését később, 1938. május 1-jén fejezték be. Bódaynak 1941-ben 200 katasztrális holdas birtoka volt Szentmihálypusztán.

• *Szabadon álló földszintes, téglalap alaprajzú, részben átalakított épület. Főhomlokzata jelenleg 2+(l+A+l)+2 osztású, középen gömbölyített sarkú rizalitszerű rész lép elő a fal síkjából, melyet manzárdtető borít. A homlokzati szakasz ablakait kicserélték.*

A kúrián terméskő lábazat fut végig. Az építkezés évszáma (1930-32) a kéménybe van belevésve, az épület tetőszerkezetét vasszeg felhasználása nélkül építették meg, az illesztékek is fából készültek.

A II. világháború idején a kúria bal oldali homlokzata belövést kapott egy tanktól. Az épületet 1945 után nem kisajátították, hanem megosztották és új lakókat költöztettek falai közé. Bóday Imre egészen az 1950-es évekig a kúriában lakhatott, de végül - politikai nyomásra - át kellett ruháznia az épület tulajdonjogát, és el kellett költöznie a faluból. Ekkor általános iskolát, óvodát, tanítói lakást, kultúrotthont és KISZ-helyiséget helyeztek el az épületben.

A kúria később orvosi rendelő és orvosi lakás lett az 1980-as évek elején, majd magántulajdonba került, jelenleg lakóház. Az épületet övező kert egy részét felparcellázták és kiirtották, a megmaradt részben még látható néhány hársfa és fenyőfa. A kúria mögött elterülő egykori gazdasági épületek és egy magtár ma is állnak.

Kisigmánd-Újpuszta Ghyczy (Pál)-kúria

Újpuszta

A Kisigmándhoz tartozó Újpuszta területe a török hódoltság után került a *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy família birtokába. A família 1244-ben már a Veszprém vármegyei Gic falu földesura volt, ezt a települést 1299-ben, 1306-ban és 1307-ben Giczi (Ghyczy) Gergely két fia, István és Máté a Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) apátságnak engedte át. (A bencések 1653-ban Ghyczy Jánosnak, Péternek, Miklósnak és Mihálynak visszaadták Gic falut.)

Az Újpusztán birtokos Ghyczyek Lénárttól származnak, az ő négy fia - különösen katonai téren - fontos tisztségeket töltött be: György Érsekújvár kapitánya, József Nyitra vármegye alispánja és a nemesi előneveket adó Assakürt és Ablanczkürt megszerzője, János Nagyvárad kapitánya és Erdély kormányzója, Farkas pedig Steinisnácz kapitánya volt. 1564-ben I. Miksa királytól címerbővítést nyert a család, melyet Komárom vármegye területén 1747-ben csúzi, a XIX. században pedig nemesócsai földbirtokosként említettek.

A vármegyei igazgatásban a família egyes tagjai mindig vezető szerepet játszottak, első vagy másodalispáni tisztséget a Ghyczyek közül József (ő később Torontál vármegye főispáni helytartója is volt), Ferenc, Rafael, Kálmán (ő pénzügyminiszterként is működött később), és Dénes töltött be. Ghyczy Ferenc, Ghyczy Rafael és Ghyczy Kálmán Komárom vármegye országgyűlési követeként is működött a XIX. század első felében. A liberális Ghyczyek közül az 1848-49-es szabadságharc idején Imre főszázadosként harcolt, Ignác kapitányként, István pedig egy rohamszázad parancsnokaként.

Az újpusztai kúriát 1867-ben Ghyczy Pál emeltette historizáló (eklektikus), (neo)klasszicista stílusban.

A XX. század elején Ghyczy Elemért említették az újpusztai kúria és birtok tulajdonosaként, akinek még 1941-ben is 507 katasztrális holdnyi földbirtoka volt Szentmihálypusztán. A földbirtokostól a család másik, ghyczypusztai ágához tartozó Jenő kapta meg a kúriát és a birtokot, aki a família egyik legismertebb, legmagasabb tisztséget betöltő tagja volt.

Ghyczy Jenő 1893-ban született, diplomataként 1929-36-ban a prágai, 1935-39-ben a berlini követségen dolgozott, 1940-43-ban rendkívüli követként és meghatalmazott miniszterként, közben 1941-43-ban kvázi külügyi államtitkárként működött, végül 1943 júliusa és 1944 márciusa között külügyminiszteri posztot töltött be.

Ghyczy Jenő Budapesten élt, a kúriába csak pihenni járt le, főként nyaranta. Az intéző, Koppány Nándor lakta az épületet állandó jelleggel.

Dr. Ghyczy Jenő 1941-ben 320 katasztrális holdas szentmihálypusztai birtoktest tulajdonosa volt.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+9+1 osztású, két szélén jelzésszerűen előrelépő oldalrizalitok húzódnak, ezek (egyenes záródású) ablakai felett egyenes szemöldökpárkány is húzódik. Az oldalhomlokzatok 4 tengelyesek, a hátranyúló szárnyak végei kétosztásúak. A hátsó homlokzat 1+A+1 tengelyes, a középen nyíló ajtóhoz "vörös márvány" lépcső vezet fel, felette szecessziós jellegű előtető látható. Az épületen "vörös márvány" lábazat fut körbe, az ablakok eredeti belső rácsai ma is megvannak. A kúria alatt pince húzódik.*

1949-50-ben átépítették a kisajátított épületet, ezután a Komárom Megyei Mezőgazdasági Kombinát irodáit és három szolgálati lakását helyezték el benne.

Az épületben jelenleg a Komáromi Mezőgazdasági Termelő és Szolgáltató Rt. Szarvasmarha Tenyésztési Vállalkozási Egységének központja és irodái találhatók.

A kúria felépítése után, a XIX. században parkot is kialakítottak az épület körül. Ennek legfőbb nevezetességei az értékes tulipánfák voltak, de akác, juhar, kőris és fenyőfák is sorakoztak a parkban, melyben sétautakat alakítottak ki és padokat helyeztek el. (A fák nagy része mára kipusztult.)

A Ghyczyek az Újpusztára vezető út két oldalán szilfákat ültettek, a hagyomány szerint ez volt az első Magyarországon telepített szilfasor.

A major több egykori gazdasági épülete és a kilenc cselédlakás-sor egy része áll még napjainkban is.

Kisigmánd
Ghyczy (Ignác)-kúria

Fő u.48.
A Veszprém vármegyei eredetű, 1244-ben már okiratban említett *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy família ezen kúriáját Ghyczy Ignác emeltette. A klaszszicista stílusú rezidenciát 1846-ban Kisigmánd falu belterületén, a település főutcáján építették fel.

• *Egykor szabadon álló, magasföldszintes, U-alaprajzú épület volt. Főhomlokzata 1+3+3+3+1 osztást kapott, középen négy pillér által tartott, mellvédes, háromszög-oromzatos, növényekkel befuttatott középrész húzódott.*
A jelzésszerűen előrelépő oldalrizalitok egy-egy ablaka felett egyenes szemöldökpárkányt alakítottak ki, az épület minden ablakát zsalugáter borította. Az alagsor-a lábazatban elhelyezett-ablakainak osztása eltért a felette elhelyezett ablakok osztásától.
A kúria jelenleg álló része teljesen átalakított, ma már felismerhetetlen.

Ghyczy Ignác *a galánthai* Esterházy grófok tatai és mezőlaki uradalmainak jószágigazgatói posztját töltötte be, majd 1848-ban a tatai nemzetőrök kapitánya lett és részt vett a schwechati csatában is. 1849-től Habsburg István és József főhercegek (és királyi hercegek) kiterjedt uradalmainak gazdasági vezetője volt. Ghyczyt 1865-ben és 1869-ben a tatai kerület országgyűlési képviselőjévé választották, a parlamentben is különösen gazdasági téren fejtett ki komoly tevékenységet. A kisigmándi kúriában lévő 14 000 kötetes könyvtárát végrendeletében a magyar képviselőház könyvtárára hagyta.
A XX. század elején már egyik fia, Ghyczy Dénes lakta az épületet, akitől 1925-ben bekövetkezett halála után fia, az ifjabb Dénes örökölte a kúriát, aki a bölcsész- és a jogtudományok doktora volt. Másik fia, Ghyczy Jenő külügyminiszter az újpusztai birtok tulajdonosa lett, mely a família másik - szintén Kisigmánd-Szerntmihálypusztán birtokos - ágától szállt rá. 1935-ben Ghyczy Dénes és Jenő testvéreknek - akik budapesti lakosok voltak - 643 katasztrális holdas közös birtoka volt a település határában, melyet akkor *szentkirály-szabadjai* Szőke Lajos helyi földbirtokos bérelt tőlük. 1941-ben már csak dr. Ghyczy Dénes 320 holdas földterületét említették.
1945 után az egykor U-alaprajzú épület nagyobb részét lebontották, a megmaradt rész azóta is lakóházként szolgál. Parkját a II. világháború után kiirtották és felparcellázták, az egykori majorsági cselédházak egy része még ma is áll.

Kisigmánd
Kolosváry Lózert - Leopold - (Deutsch)-kúria

Fő u. 40.

Kolosváry Lózert Kálmán 1899-ben került Kocsról Kisigmándra, a falu belterületén építtette fel kúriáját és a mögötte elterülő majorságát a XX. század elején. Az épületegütteshez 332 katasztrális holdat kitevő birtok tartozott a település határában, valamint egy 30 katasztrális holdas birtokrész Kocs mellett.

- *Szabadon álló, T-alaprajzú, teljesen átalakított épület. A homlokzatok eredeti nyílásritmusa már nincs meg, csak a kúriát borító palatető eredeti. Belsejében az utcai front közepén az ebédlő helyezkedett el, tőle jobbra és balra két-két szoba húzódott. A folyosó az udvari fronton futott, a hátranyúló mellékszárnyakban a konyha és a kiszolgáló helyiségek kaptak helyet. Az épület alatt pince található. A kúria mögött jól felszerelt majorsági épületegyüttes húzódott, közvetlenül az épület mögött a 10 pár ló elhelyezésére alkalmas lóistálló állt, utána a majorsági konyha épülete, majd a kocsi- és a hintószín következett a darálóval, ahol a földbirtokos is szívesen dolgozott. Ezek után a három emeletes magtár, az 50 tehenes szarvasmarhaistálló, majd az ököristálló következett. A gazdaságban állt még egy nagy sertésól, egy kovács- és bognárműhely, valamint egy szénapajta is.*

A birtok 1932-ig volt Kolosváry Lózert Kálmán tulajdona, akkor eladta azt a Leopold testvéreknek. Az adásvételi szerződésben kikötötték azt, hogy Kolosváry Lózert halála napjáig még használhatja a birtokot és a kúriát, így csak 1938. október 21. után vették át a Leopold testvérek a gazdaságot, amikor Lózert egy lovaskocsi-balesetben életét vesztette.

A Leopold családnak ipari vállalkozásai is voltak, Leopold Gyula például bőrgyárat üzemeltetett Tata-Tóvárosban. A birtoktesthez tartozott még egy 60 holdas bérlet is, mely Nagyigmánd határában feküdt.

A Leopold testvérek 1938-ban elkezdték a birtok mintagazdasággá fejlesztését, hosszú távú befektetésként korszerű gépekkel látták el a majorságot. Állattenyésztéssel és gyümölcstermesztéssel egyaránt foglalkoztak, a megtermelt haszon nagy részét visszaforgatták a birtokba. Az 1940-es évek elején Deutsch Emil bérelte egy ideig az uradalmat, egészen 1942-ig.

A kúria egy részét 1945 után lebontották, homlokzatait átalakították, majd hosszú ideig egyik részében bolt, másik részében kocsma működött. Kertje elpusztult, a majorsági épületek egy része ma is áll.

Kocs

A település a megye középső részén, az M1-es autópálya mellett található. A római korban és az avarok idején is lakott terület volt. Nevét 1237-ben említette először írásos forrás, Károly Róbert 1332-ben vámszedési jogot adott a falunak. Kocs a századok során több birtokos kezén ment keresztül: Fekete Pál, a Poky család, a Héderváry család, Batthyány Benedek, Bakith Pál, majd a mohácsi vészt követően az Enyingi Török család volt a földesura. 1529-ben elpusztult a település, újratelepítésére csak 1612-ben került sor.

A falut 1727-ben az Esterházy család szerezte meg, ezután egészen 1945-ig tatai uradalmuk részét képezte Kocs. A földbirtokos família itteni birtokrészeit bérlet útján hasznosította.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *református templom*
- *barokk uradalmi kocsma*
- *faluház*

Kocs-Kocsimajor
Esterházy - (Mihályi) - (Győry)-kúria

Szabadság u. 7. *műemlék*

Kocs község hírnevét a helybeli bognárok által a XIII. század óta itt gyártott kocsi szekér alapozta meg, mely a később használatos hintók elődjének tekinthető. A szekér újdonsága abban állt, hogy a

korábbi járművekhez képest - a korabeli utakon - lényegesen kényelmesebb utazást biztosított, mivel a kocsiszekrényt bőrszíjakra, majd rugókra függesztették fel. Másik változata szerint a kocsiszekrényt a tengelyekre helyezték, nem szíjon vagy rugón függött, viszont a pehellyel töltött báránybut párnázatú üléseket felfüggesztették, és a vesszőből fonott kast be lehetett takarni ponyvával.

Ez az újítás hamarosan egész Európában elterjedt. A jármű kocsi eredetére utal - az angol és német nyelvben oly ritka magyar eredetű szavak közül talán a legfontosabb - a német nyelvterületen használt "Kutsche", és az angol nyelvterületen használt "coach" szó.

A település földesura 1612-ben *Enyingi* Török Bálint volt, aki Kocsot a Kiskunságból származó református kunokkal telepítette újra. Később a *galánthai* gróf Esterházy família tulajdonát képezte a község - 1727-ben már Esterházy (III.) Ferencé volt -, melynek nagy része a XVIII. század közepén egy tűzvészben elpusztult. A tatai és csákvári Esterházy-ág szétválása után a tatai ágé lett Kocs területe, a települést az ottani uradalomhoz csatolták. 1784-87-ben a kocsi birtokrész területe 1822 katasztrális holdat tett ki.

1762-től Esterházy (II.) Miklósé, 1765-től (IV.) Ferencé, 1811-től (III.) Miklósé lett a tatai uradalom, és annak részeként Kocs is. A gróf 1856-ban bekövetkezett halála után fia, (IV.) Miklós örökölte az uradalmat, majd tőle 1885-ben fiára, Miklós Józsefre szállt. Esterházy Miklós József 1897-ben utód nélkül hunyt el, ekkor unokatestvére, (V.) Ferenc gróf lett Kocs és a tatai hitbizományi uradalom tulajdonosa, akinek vagyona 1909-ben fiára, (VI.) Ferencre szállt.

Az Esterházy család XVIII. századi uradalmi építésze, a hazai későbarokk egyik legtehetségesebb mestere, *fellenthali* Fellner Jakab Kocson is emelt épületet az Esterházy-uradalom számára, ő tervezte az 1768-69-ben felépült uradalmi kocsmát. A XVIII. század végén emelt "Kocsimajornak" nevezett barokk kúria és gazdasági épületegyüttes viszont valószínűleg már nem az ő nevéhez köthető, mivel a mester 1780-ban meghalt; ugyanakkor - pontos adatok hiányában - az is elképzelhető, hogy az épület korábbi.

A XX. században a kocsi birtokrészt a grófi család már bérlet útján hasznosította, 1919-ben a Tanácsköztársaság idején *rétalapi* Mihályi Ignácné bérletéhez tartozott Kocsimajor. Az 1920-as évek első felében *rétalapi* Mihályi Ignácot tüntették fel bérlőként, akinek bérelt földterülete ekkor összesen 4125 katasztrális holdat tett ki, bár ehhez a makki puszta is hozzátartozott, mely a gróf Esterházy család másik, csákvári ágának tulajdonát képezte.

A Mihályi famíliának Komárom vármegye területén, Csépen és Kömlődön 13 500 katasztrális holdat kitevő saját birtoka is volt, valamint előbbi helyen egy, utóbbi helyen két kúriája. A család 1895-ben kapott *"rétalapi"* előnévvel nemesi címet I. Ferenc József királytól Mihályi Ignác és felesége, Lózert Alojzia személyében. (A nemesség megszerzésének évében már Kocson laktak a Mihályiak.)

1926-tól *felpéczi* Győry Vilmos okleveles gazda bérelte *galánthai* gróf Esterházy (VI.) Ferenc kocsi uradalomrészét, mely 1938-ban 1017 katasztrális holdat tett ki. A birtoknak különösen a tejtermelése volt híres.

1941-ben is Győry volt Kocsimajor bérlője, valószínűleg egészen a kisajátításig tartott a bérleti viszony.

• *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Főhomlokzata jelenleg 3+A+3 osztású, középrésze előtt erkély húzódik, felette háromszög-oromzat látható. A hátsó homlokzat átalakított, tornác húzódik végig rajta. A jobb oldali oldalhomlokzat oromzata a főhomlokzatéhoz hasonló kiképzésű. A bal oldali oldalhomlokzaton nincs nyílás, itt csak három tetőablak látható.*

1945 után termelőszövetkezeti kezelésbe került az épület, majd amikor 1963-ban több tsz Aranykalász Termelőszövetkezet néven egyesült, annak az irodái kaptak benne helyet. Az épületet a rendszerváltozás előtt raktárként hasznosították.

1990 után az Aranykocsi Rt. irodái, majd varróüzeme működött falai között. A magántulajdonba került kúria felújítása jelenleg zajlik. Körülötte egykor gazdasági épületek álltak.

Kocs
Esterházy - (Mihályi) - (Győry)-kúria

Kossuth L. u. 7. *műemlék*

A *galánthai* Esterházy grófok tatai uradalma 1820 körül emeltette a klasszicista stílusú kúriát, eredetileg minden bizonnyal fogadó céljára szolgált az épület. Az uradalom tulajdonosa ekkor Esterházy (III.) Miklós volt, aki a tatai kastélyban lakott.

A kúriát 1887-ben historizáló (eklektikus) stílusban átépítették és bővítették, ez már lehetséges, hogy a terület bérlőinek, a *rétalapi* Mihályi családnak a nevéhez fűződik. Amikor 1926-tól *felpéczi* Győry Vilmos okleveles gazda kezdte el bérelni az 1017 katasztrális holdas kocsi birtoktestet, a kúria is az ő használatába került egy időre. Később - valószínűleg az 1930-as évektől - az épületet községházaként hasznosították.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épületegyüttes. Főhomlokzata 3+A+2 osztású, középen két posztamensről indított oszlop által tartott timpanon látható. Az ablakokat lizénák keretelik.*
A metszett sarkú hátsó homlokzaton 2+1 eredeti ablak látható a középre épített bővítmény két oldalán. A bal oldali oldalhomlokzaton 1 eredeti ablak található, a jobb oldalin nincs nyílás.
Belseje kéttraktusos elrendezésű, a folyosó dongaboltozatos. Szobáiban még láthatók azok a falfülkék, melyekben egykor a cserépkályhák álltak.

A főépülethez érdekes, negyedköríves szakasszal kapcsolódnak a mellékszárnyak, a bal oldalit ajtó töri át, a jobb oldali elé a nyolcszög három oldalából kiképzett pavilont építettek.
A szárnyak nyílásritmusa részben átalakított, az ajtók felett előtetők húzódnak. A szárnyvégeken páros lizénák (és átalakított ablakok) láthatók. Az épület U-alakját az eredeti pilléres, vasrácsos kerítés zárja le.

A főszárnyban 1945 után a községi tanácsháza működött, jelenleg a polgármesteri hivatalnak ad otthont ez a rész. A bal oldali szárnyban egykor mozi is üzemelt, a jobb oldali szárny jelenleg is orvosi rendelőnek van berendezve.
Az épületet 1994-96-ban felújították, előtte kisebb kert terül el.

Komárom

A város a megye északkeleti részén, a hozzácsatolt Szőnnyel és Koppánmonostorral együtt a Duna jobb partján terül el. Komárom területe már az őskorban is lakott volt, Szőny helyén pedig a római korban Pannónia egyik legjelentősebb települése épült ki, Brigetio. A népvándorlás korában több népcsoport is megtelepedett az elhagyott római erődítményben. A Duna bal partján elterülő (Rév)Komárom földvára a X. században vármegyeszékhely lett, 1265-ben pedig IV. Béla király különféle privilégiumokkal ruházta fel a várost. Mátyás király korában a (rév)komáromi várban reneszánsz stílusú épületeket emeltek, a királyi pár gyakran tartózkodott itt. A török időkben Komárom fontos és nehezen bevehető végvár lett, több ostromot sikeresen átvészelt, a törökök csak egyszer tudták bevenni, akkor is csak a német őrség elmenekülése miatt. (Rév)Komárom a Rákóczi-szabadságharc után virágzó polgárvárossá és fontos kereskedelmi központtá fejlődött, 1745-ben megkapta a szabad királyi város címet. A napóleoni háborúk idején, 1809-ben a császári udvar Komáromba menekült, így egy rövid időre a város lett a birodalom központja. A XIX. század első felében az ország legnagyobb erődrendszerét építették ki a településen, mely az 1848-49-es szabadságharc idején mindvégig a magyar csapatok kezén volt, majd Klapka György a világosi fegyverletétel után is meg tudta tartani, egészen a szeptember 27-én aláírt - igen kedvező feltételekkel történt-kapitulációig. 1896-ban egyesült a Duna két partján fekvő településrész, a trianoni békeszerződés következtében azonban a város északi részét elcsatolták. Ekkor a déli városrész lett a vármegye megmaradt felének székhelye, ahol dinamikus városfejlesztés kezdődött, és az újonnan emelt középületeknek köszönhetően hamarosan városias arculatot kapott.

Koppánmonostor

Az 1932-ben Komáromhoz csatolt településen a Katapán nemzetség a XII. században bencés monostort emeltetett, melyet 1222-ben egy oklevél Monasterium de Koppan néven említett. 1413-ban a rendházat már Koppanmonostorként említették, valószínűleg 1529-ben pusztult el, ekkor már Pusztamonostor volt a neve. A terület az 1740-es évektől népesült be ismét, ekkor a komáromi polgárok szőlőskertekkel telepítették be. Később nyaralótelep jellegűvé vált Koppánmonostor, politikusok, kereskedők, nagypolgárok emeltettek itt villákat.

Szőny

A település 1977-ben lett Komárom része, a római korban területén állt Brigetio tábora, mely a római limes-út egyik legjelentősebb állomása volt. Itt halt meg 375-ben Valentinianus császár. A honfoglalás után ismét nagyobb település alakult ki a területen, melyet 1211-ben Sun néven említettek. 1249-ben a falu az esztergomi érsek tulajdonát képezte, 1460-ban már mezővárosként említették. A törökök 1529-ben elpusztították a helységet, az előtte fekvő szigeten írták alá 1627-ben az L, majd 1642-ben a II. szőnyi békét a magyar király és a török szultán követei. Szőny újratelepülése után a Zichy család uradalmának részét képezte.

LÁTNIVALÓK:

- *Városháza*
- *Csillagerőd*
- *Monostori erőd*
- *Igmándi erőd*
- *Szőnyi római katolikus templom*
- *Szőnyi római katolikus plébániaház*

Komárom-Szőny
Solymosy - Gyürky-kastély

Széchenyi út 2.

A szőnyi uradalom 1659. július 30-án került *zichi és vásonkeöi* Zichy (I.) István tulajdonába; az adománylevélben foglaltak szerint I. Lipót király a komáromi vár birtokai közül Ekecset, Nagymegyert, Izsapot, Nagytanyt, Csicsót, Megyercset, Bogyát, Szőnyt, Monostort, Füzitőt (akkor Füzektő) és még néhány kisebb csallóközi birtokot 57 818 forint kifizetése fejében adományozta a Zichyeknek. A família 1655-ben kapott magyar bárói, majd 1679-ben magyar grófi címet.

Zichy (I.) István kamarai elnök, koronaőr, tárnokmester és Moson vármegye főispánja volt, 1693-ban bekövetkezett halála után második fia, (II.) István Komárom vármegyei főispán, győri főkapitány, koronaőr örökölte a szőnyi uradalmat. A birtok 1700-ban fiára, Zichy Péter Szabolcs vármegyei főispánra, majd 1745-ben unokáira, Zichy Miklós Szabolcs vármegyei főispánra és Zichy Ferenc győri püspökre szállt. 1746-ban már Miklós grófé volt az egész uradalom, ő emeltette Szőnyben az első kúriát. 1758-ban bekövetkezett utód nélküli halálát követően özvegye, *karancsberényi* Berényi Erzsébet grófnő lett az uradalom tulajdonosa, aki 1770 táján új kúriát emeltetett, valószínűleg a régebbi kúria épületének felhasználásával. (Ez az épület ma már nincs meg.)

Berényi grófnő halála után a szőnyi uradalom visszaszállt a Zichyekre, a (II.) Pál által alapított ágra. Az ő két fiúunokájától származik a Zichy család két főágazata, a palotai és az oroszvári; Szőny (IV.) János gróf, a palotai ág megalapítójának tulajdonát képezte. 1764-es halála után fiai felosztották az örökölt birtoktesteket, a szőnyi uradalom kétharmad részét ekkor Zichy (V.) János és az általa alapított (nagy)lángi ágazat szerezte meg, egyharmad részét pedig Zichy (I.) Miklós és a palotai ágazat.

(I.) Miklós gróf 1815-ben Szőnyben felépítendő kastélyának terveit Pollack Mihállyal, egyik legtehetségesebb klasszicista építészünkkel készíttette el. Ez a Szőnybe tervezett épület végül nem valósult meg, viszont az eredeti tervek alapján 1923-ban a Fejér vármegyei Vajtán a família adonyi ágazata emeltetett egy kastélyt.

Zichy (V.) János 1778-ban bekövetkezett halála után a szőnyi birtok fiára, (VI.) Jánosra szállt, akitől 1830-ban fia, Zichy János György örökölte. A grófnak nem volt törvényes gyermeke, ezért 1863-ban bekövetkezett halála után - végrendelete alapján - természetes fiára, Vásonkeöy Imrére szállt a "lángi kétharmados uradalomnak" nevezett birtokrész. (Vásonkeöy anyja egy - a kúriában szolgáló - cselédlány volt, a gróf magáénak ismerte el a fiút, és egyik nemesi előneve után a "Vásonkeöy" nevet adta neki.)

Miután Vásonkeöy 1882-ben nagykorú lett, átvette az uradalom vezetését, mely rövid idő alatt nagyon eladósodott. Ekkor a földbirtokos érdekházasságot kötött Eberling Amáliával, mivel azt remélte, hogy az apja pénze kihúzza a bajból. A házasság után azonban kiderült, hogy Eberling is úszik az adósságokban, ezért Vásonkeöy 1887-ben agyonlőtte magát. Végrendelete alapján a teljes uradalom - melynek felét nászajándék címén már korábban Eberling Amáliára íratta - feleségére szállt, aki hamarosan férjhez ment Ádám Gézához.

Az asszony 1892. április 7-én egymillió forintért eladta birtokát *loósi és egervári* Solymosy Lászlónak. Solymosy eredeti neve Falk László volt, a *galánthai* Esterházy hercegek uradalmainak jószágkormányzójaként működött. Magyar nemesi címét 1881-ben kapta, majd 1895-ben gyermekeivel együtt az uralkodó magyar bárói rangra emelte a főrendiházi tagsági jogosultság egyidejű adományozásával. A báró a Sopron vármegyei Nagylózs kastélyában élt.

Solymosy a birtokot minden bizonnyal lánya, Solymosy Irma Olga számára vásárolta, aki 1893-ban ment férjhez *losonczi* gróf Gyürky Viktorhoz. A Solymosy-Gyürky házaspár tulajdonát képezte a szőnyin kívül a neszmélyi és - a Komárom vármegye északi részén elterülő - izsai uradalom is, melyek összesen 7200 katasztrális holdat tettek ki.

Solymosy Irma Olga bárónő 1912-13-ban emeltette a kastélyt neobarokk stílusban, majdnem pontosan azon a helyen, ahová még a XIX. században a Zichyek tervezték. A kastély terveit 1911-12-ben a híres bécsi színházépítő cég, a Fellner és Helmer készítette, a hagyomány szerint maguk a tulajdonosok, Ferdinánd Fellner és Herbert Helmer voltak a tervezők. A kastély helyszíni munkálatait Boldoghy Gyula neves komáromi építész irányította. A vasmunkákat Török András komáromi műlakatosmester készítette, aki Budapest, Bécs, München, Berlin, London és Párizs legjobb üzemeiben tanult.

(A hagyomány szerint a grófi család Lombardiában látta meg a szőnyi rezidencia mintájául szolgáló kastélyt, és az alapján készíttette el a Fellner és Helmer céggel a terveket.)

• *Szabadon álló, magasföldszintes, U-alaprajzú, manzárdtetős épület. Főhomlokzata 3+(1+A+1)+3 osztású, középen trapéz alaprajzú, előrelépő középrész húzódik. Kosáríves záródású kapujának két oldalán füzérdíszes ión fejezettel ellátott féloszlopokat helyeztek el. Az épület ezen része emeletes, az emeleti rész nyílásritmusa szintén 1+A+1, az ajtó felett háromszög-oromzat látható, a homlokzat előtt füzérdíszes vasráccsal ellátott erkélyt alakítottak ki. A rizalitot törtívű barokk oromzat zárja le, tükrében a gróf Gyürky és a báró Solymosy családok két oroszlán által tartott, kőből faragott címere látható, felettük pedig az (egykor) kilencágú grófi korona. Alatta van az építés évszáma: MCMXIII.*
A homlokzati szakasz ablakai félköríves záródásúak, közöttük sávozott díszítésű pilaszterek húzódnak; ezek a motívumok a kastély valamennyi homlokzatán megjelennek.

Az U-alakban előrenyúló szárnyak végét négyzetes pavilonok zárják le, a balszárny belső oldala 1+3, a jobbszárny belső oldala 3+1 osztású, a pavilonok összetett hármas ablakait pillérek tagolják, felettük félköríves szemöldökpárkány látható. A szárnyvégek 1 tengelyesek, a bal oldalin ajtó, a jobb oldalin a már említett összetett hármas ablak látható, előttük lépcsőfeljáró húzódik.

A hátsó homlokzat 1+4+3+4+1 tengelyes, középen félkörívesen kiemelkedő rizalit húzódik, három félköríves záródású ajtóval, melyek felett ovális világítóablakokat helyeztek el; a tengelyek között kettőzött, kompozit jellegű fejezettel ellátott pilaszterek húzódnak. A rizalitot attika zárja le, melynek osztópilléreit kővázák díszítik. A középrész előtt emeltszintű, kovácsoltvas ráccsal övezett terasz húzódik, a kert szintjére két ívelt korlátos lépcső vezet le innen.

A homlokzati szakasz ablakai itt is egyenes záródásúak, a jelzésszerű oldalrizalitokon hármas ablakok láthatóak.

Az oldalhomlokzatok egyaránt 1+6+1 osztásnak, a széleken jelzésszerű rizalitok húzódnak hármas ablakokkal.

A kastélyt manzárdtető borítja, a manzárdablakok, illetve az alagsor ablakainak osztása a földszinti rész nyílásritmusával egyezik meg; a homlokzati szakaszokon a manzárdablakok szegmensíves záródásúak, a hátsó homlokzat rizalitján, valamint a szárnyvégi pavilonokon pedig kör alakúak.

Belseje egytraktusos elrendezésű, az udvari oldalon folyosó fut végig. Legjelentősebb belső tere a szinte eredeti állapotában fennmaradt ívelt lezárása díszterem. Falait kannelurázott, kompozit fejezetű püaszterek díszítik, a terem végében nagyméretű kandallót alakítottak ki. Az oldalfalak egy-egy ajtaja felett félköríves velencei tükör látható, más ajtók felett virágvázát megjelenítő stukkók. A díszterem igen gazdag stukkódíszítést kapott, mind a mennyezeten, mind az oldalfalakon, utóbbiakon füzérdísz fut végig. A terem félköríves végében három ajtó vezet ki a hátsó homlokzat teraszára. A díszterme t 1978-79-ben állították helyre. A berendezésből megmaradt két eredeti csillár, valamint egy asztal is. Az épület előcsarnokának faburkolata szintén eredeti. A kastély kovácsoltvas, neobarokk jellegű, kétszárnyú kapuját sávozott pillérek tartják, mellette egy-egy négyzetes alaprajzú, sávozott sarkú, manzárdtetős kapusház áll. A kastély eredeti formájában megmaradt kovácsoltvas kerítését szintén sávozott pillérek tartják.

A kiszolgáló helyiségeket egykor a kastély alagsorában helyezték el, míg a magasföldszinten a grófi család lakosztályai és a reprezentációs helyiségek kaptak helyet. A tetőtér manzárdjában a vendégszobák és a cselédség szobái sorakoztak. Az istállók, kocsiszínek és raktárak az út túlsó oldalán álltak.

A *losonczi* Gyürky család Nógrád vármegyei eredetű, Losonc városából származik. A nemesi címet 1652-ben szerezték, majd 1867-ben Gyürky Ábrahám magyar grófi rangot kapott, aki Nógrád és Nyitra vármegye főispánja, johannita lovag volt. (A grófi cím adományozását az uralkodó 1874-ben megerősítette.)

Az 1939-es birtokösszeírás szerint gróf Gyürky Viktorné Solymosy Irma Olga bárónő uradalmának központja Szőnyben volt, de még akkor is ide tartoztak az izsai, a neszmélyi és a komáromi határban elterülő birtokrészek. 1941-ben a grófné itteni birtoka 3888 katasztrális holdat tett ki, Gyürky Aladáré pedig 488 holdat.

Gyürkyné 1942-ben a szőnyi kastélyban hunyt el, halála után lánya, Alice grófnő és fia, Aladár gróf örökölték az épületet. Gyürky Aladár élénken részt vett a vármegye társadalmi életében, igen

népszerű volt. Ó volt a grófi család utolsó férfi tagja, 1979-ben bekövetkezett halálával kihalt a família.

A II. világháború idején a szovjet csapatok kirabolták az épületet, a középső traktusban lovakat tartottak, a díszterem két velencei tükrébe belelőttek, a golyók nyomai ma is láthatóak.

1945 májusában kórházat helyeztek el a kastély falai között, amely 1953-tól a Komáromi Járási Tanács kórházaként működött. Az új funkciónak megfelelően az épületet belül átalakították. Jelenleg Komárom Város Önkormányzatának Selye János Kórháza működik az épületben, amely 1992-ben vette fel a stresszelméletet megalkotó, világhírű tudós nevét. A kastélyt 1990 és 1995 között felújították.

Védett - egykor 12 katasztrális holdat kitevő - parkja máig megvan, bár 1984-ben egy részét kiirtották. Faállományában kocsányos tölgy, tornyos tölgy, törökmogyoró, páfrányfenyő, platán, bükk, gyertyán, tiszafa, szil, japánakác és bokrétafa is megtalálható. (1977-ben csatolták Komáromhoz az attól keletre fekvő Szőnyt.)

Komárom-Újszálláspuszta Zichy - Vásonkeöy - Eberling - Solymosy - Gyürky-kúria

Újszálláspuszta 17.

Az 1659 óta a *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy család kezén lévő szőnyi uradalom területén 1842-ben keletkezett Újszálláspuszta. Az itteni kúria régebbi részét is minden bizonnyal ekkor emelték (népies) klasszicista stílusban, a birtok tulajdonosa akkor Zichy János György gróf volt.

Mivel Zichynek nem született törvényes utóda, természetes fiára, - az egyik nemesi előneve után - Vásonkeöy néven anyakönyvezett Imrére hagyta végrendeletében vagyonát, így a szőnyi és az újszállási kúriákat is. Miután Vásonkeöy 1887-ben agyonlőtte magát, feleségére, Eberling Amáliára szállt a szőnyi uradalom. Az özvegy 1892. április 7-én egymillió forintért eladta a birtokot *loósi és egervári* (báró) Solymosy Lászlónak, aki azt minden bizonnyal lányának, Irma Olga bárónőnek vásárolta meg.

A bárónő és férje, *losonczi* Gyürky Viktor gróf a Szőnyben 1912-13-ban emelt új kastély felépítéséig minden bizonnyal nem a szőnyi kúriát, hanem ezt az újszállási kúriát használta. Ekkor bővíthették ki a historizáló (eklektikus) stílusú új szárnnyal az épületet.

Gyürky Viktor grófnak és Solymosy Irma Olga bárónőnek egy lánya, Alice és egy fia, Aladár született. Alice grófnő első férje, gróf Montecuccoli Alfonz volt, akitől 1936-ban elvált. 1937-ben a szomszédos koppánmonostori kúria tulajdonosával, *kisfaludi és lubellei* báró Lipthay Antallal kötött házasságot.

Gyürky Aladár felesége a polgári származású Bárczy Judit lett, ők a szőnyi kastélyban laktak, de egy időben használták valószínűleg az újszállás-pusztai kúriát is. (A hagyomány szerint a grófi család nehezen fogadta be a feleséget, mivel korábban műlovarnő volt.) Később minden bizonnyal birtokigazgatási célokat szolgált az épület.

- *Szabadon álló, földszintes, összetett alaprajzú épület, melyet valószínűleg több fázisban építettek. A régi szárnyon egykor hat félköríves nyílású, pilléreken nyugvó, mellvédes tornác húzódott, melynek nyílásai ma is láthatóak. Belsejében a helyiségek síkmennyezetesek, de ezeket a tornáchoz hasonló boltívek tartják, jobb oldali oldalhomlokzatán két eredeti ablak látható. Ezen rész hátsó homlokzatán két régi ablak van, az egyiknek megmaradt az eredeti kosárrácsa is.*

Az újabb rész előtt egykor két pilléren nyugvó, oszlopos feljáró húzódott, melyet mára részben befalaztak, mellette két ablak látható. Hátsó homlokzatát is átépítették, egykor terasz húzódott előtte. Itt rizalit lép ki a fal síkjából, timpanonjában ovális világítóablak látható.

Az épület vízszolgáltatását egykor a padláson elhelyezett - ma is látható - víztartály biztosította. A szobákat egykor hajópadlóval burkolták, a kúria alatt pince húzódik.

A II. világháború idején katonákat szállásoltak el az épületben. 1945 után a Dózsa Tsz, majd 1949-ben a Klapka Termelőszövetkezet tulajdonába került az épület, amely szolgálati lakásokat alakított

ki falai között. Jelenleg is lakóházként hasznosítják az épületet, mely magántulajdonban áll.
A kúriát 10 hektáros park veszi körül, melyhez egykor gyümölcsös is tartozott. A park területén ma is megvan Gyürky Nicolette grófnő síremléke, aki a helyi hagyomány szerint lovasbalesetben hunyt el fiatalon itt a parkban, a másik változat szerint halálát tüdővész okozta. (Az állítólagos baleset helyét is megjelölték egy kisebb kővel.) A kis Nicolette grófnő Gyürky Aladár egyetlen lánya volt, rajta kívül más gyermeke nem született. Egy másik sír is van a parkban, ez Bárczy Gusztávé, aki Gyürkyné Bárczy Judit rokona volt.

Komárom-Koppánmonostor
Lipthay-kúria

Koppány vezér út vége
A Szúnyogvárnak nevezett épületet az akkor már fejlődésnek indult nyaralóterületnek számító, hétvégi házakkal egyre inkább benépesülő Koppánmonostoron a XX. század fordulója táján emeltette *kisfaludi és lubellei* báró Lipthay Antal ny. cs. kir. huszárezredes. Ő a Lipthay család ún. idősebb bárói ágából származott, amely 1830-ban Frigyes révén kapott bárói címet. A família ezen ágának legfontosabb birtoka a Torontál vármegyei Lovrin volt.

Antal báró 1937-ben házasságot kötött a szomszédos szőnyi uradalom tulajdonosának, *losonczi* gróf Gyürky Viktorné *loósi és egervári* Solymosy Irma Olga bárónőnek a lányával, Gyürky Alice (Anny) grófnővel.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Jelenlegi átalakított formájában egyszerű kiképzésű és dísztelen, nyílászáróit is kicserélték. Eredeti kialakítására nem annyira a villaépítészet, inkább a klasszicista kúriaépítészet hathatott. Középen két oszlopon nyugvó háromszög-oromzatos rész húzódik jelenleg. Egykor kisebb kert övezte a kúriát, melynek már csak nyomai láthatók.*

Jelenleg állami gondozott gyerekek élnek falai között, akik a kertben kertészkednek és állatokat nevelnek. A kúria kertje védettséget élvez.

Kömlőd

A falu a megye középső részén terül el, területén a korai avar korból kerültek elő sírleletek. Kömlőd nevét csak 1439-ben említették először írásos formában, birtokosai sűrűn változtak, többször tartozott a gesztesi várhoz, és többször volt nemesi tulajdonban is. A falu az 1543-as török hadjárat során elpusztult. A török hódoltság után nem a klasszikus formában telepítette újra földesura, a Pázmándy család, hanem nemesi közbirtokosságot alapítottak területén. 1699-ben még csak egy, 1722-ben már hét nemesi család élt Kömlődön. A falu lakossága református vallású volt, itt született Pálóczi Horváth Ádám költő, valamint Obernyik Károly író, a Tízek Társaságának tagja. A helység nemesi jellege egészen a XX. század elejéig megmaradt.

LÁTNIVALÓK:

- *református templom*
- *református lelkészlak*

Kömlőd
Pázmándy - (Schaffaliczky) - Hugonnai - Simontsits - Holitscher - László-kastély

Szabadság u. 23. *műemlék*

1659-ben Kömlőd település fele *hügyei* Farkas Pál nógrádi alkapitányé, másik fele *úriszentmihályi* Tathay Máté sajkás vajdáé és nővéréé, Tathay Ilonáé volt. A Tathayak azonban birtokrészeiket még 1638-ban Pázmándy Gergelynek, Kalmár Gergelynek és Káposztás Mihálynak zálogosították el 400 ezüst tallérért.

A *szomori és somodori* Pázmándy család ősi Komárom vármegyei família, amely már a XVII. század elején birtokos volt a vármegyében, a nemesi címet 1638-ban nyerték el. Pázmándy Györgyöt 1513-ban a Krakkóban tanuló magyar fiatalok között említették, 1614-ben Pázmándy Ferenc a vármegye északi részén elterülő Radvány és Ócsa helységekben birtokolt négy udvartelket. Pázmándy Jánost 1659-ben Kocson, majd 1671-ben Parnakon említették földesúrként. A Rákóczi-szabadságharc idején Pázmándy Ferenc *székesi* gróf Bercsényi Miklós kuruc főgenerális egyik törzstisztje volt.

A nemesi előneveket adó Szomorra és Somodorra Pázmándy Gergely és Péter nyert 1720-ban királyi adományt. Itt 1744-ben perbe kerültek *szlavniczai* báró Sándor (II.) Mihállyal, aki szintén Szomor és Somodor részbirtokosa volt. Sőt, a báró egy évvel korábban, 1743-ban Kömlődön is jelentős méretű birtoktesteket vásárolt meg különböző tulajdonosoktól: *vinári* Cseh Józseftől és feleségétől Farkas Ágnestől; Berthóthi Farkas István özvegyétől; *kisfaludi* Lipthay Zsigmondtól, Sándortól és Gáspártól; valamint *beniczei és micsinyei* Beniczky Máriától és Júliától.

Végül a per egyezséggel ért véget, Sándor báró még 1744-ben átengedte kömlődi birtokrészeit Pázmándy Gergelynek, aki cserében szomori földterületeinek nagyobb részét adta oda a bárónak.

Pázmándy ezután Kömlődön egy udvarháznak nevezett épületet emeltetett saját maga és népes családja számára, erről az épületről azonban semmilyen adat nem maradt fenn. A földbirtokos nem telepítette be jobbágyokkal falvait, hanem nemesi közbirtokosságot hozott létre területükön, mely szervezet végleges formáját a XVIII. század közepén nyerte el.

A kömlődi közbirtokosság jelentősebb nemesi famíliái a XIX. század fordulóján az alapító *szomori és somodori* Pázmándy, valamint az abba benősült famíliák, a *nádaséi* Sárközy, a *murkodlei* báró Schaffaliczky, a Baditz, a *tolnaszentgyörgy - bereghi* Pálffy, a *jókuthi és szomorfalvi* Jókuthy, a Szabó és a *répczeszemerei* Szemerey családok voltak, akik közül legtöbben leányági öröklés révén jutottak kömlődi birtokokhoz. (A Pázmándyak Kömlődön kívül ekkor Csépen, Bőnyben és Szomoron is birtokosok voltak.)

A família több tagja vármegyei tisztségviselő volt, így a Kömlődön birtokos Pázmándy Sámuel Fejér vármegye táblabírája volt 1786 és 1794 között, Pázmándy Pált pedig 1806-ban másodalispánná választották Komárom vármegyében, egészen 1817-ig töltötte be ezt a tisztséget.

Pázmándy János vármegyei táblabíró fia, (I.) Dénes Kömlő'dön született, minden bizonnyal a mai kastély földszinti részébe beépített kúriában. Ő 1828 és 1840 között Komárom vármegye első alispáni posztját töltötte be, 1825-27-ben, 1830-ban, 1832-36-ban, és 1839-40-ben pedig a liberális vármegye országgyűlési követeként is működött. 1837-ben a Dunántúli Református Egyházkerület fő'gondnoka lett. 1848-49-ben Fejér vármegye főispáni posztját töltötte be 1854-ig, és a főrendiház, valamint a Honvédelmi Bizottmány tagja lett. Később visszavonult Fejér vármegyei - anyja, *baracskai* Szűts Teréz révén szerzett - baracska-szentiványpusztai birtokára, a főispánságot 1854-ig viselte. (Amikor 1826-ban kihalt a Pázmándy család Fejér vármegyei ága, a baracskai birtokokat és a baracska-szentiványpusztai kúriát ez a Komárom vármegyei ág örökölte.)

Fia, Pázmándy (II.) Dénes szintén Kömlő'dön született. A jogi végzettségű Pázmándy 1844-47 között Komárom vármegye másodalispáni, 1847-48-ban első alispáni tisztségét viselte. Apját helyettesítendő a vármegye 1843-44-ben őt küldte az országgyűlésre, majd az 1847-48. évi országgyűlésen ismét a vármegye követeként működött, ahol az egyik legkiválóbb szónok volt.

A forradalom után, 1848 májusában őt küldték ki a frankfurti birodalmi gyűlésre Szalay Lászlóval együtt. Júliusban az első népképviseleti országgyűlés elnökévé választották meg, és ő vezette a királyhoz menesztett küldöttséget is. 1848. december 30-án elnökölt utoljára az országgyűlésen, melyet nem követett Debrecenbe.

A szabadságharc leverése után Pozsonyban tartották fogva néhány hónapig. (1850-ben Vörösmarty Mihály költő az ő és apja tulajdonában álló baracska-szentiványpusztai kúria mellett álló gazdatiszti lakban rejtőzött. A költő akkor is mindig meglátogatta a Pázmándy családot Kömlődön, amikor felesége, *csajági* Csajághy Laura rokonságához utazott át Csép felé.) Pázmándynak Kömlő'dön öt gyermeke született, közülük Géza vezette később az itteni birtok gazdaságát.

(II.) Dénes legismertebb gyermeke, Pázmándy (III.) Dénes is Kömlődön született. Őt 1878-ban a körmendi választókerület országgyűlési képvi-

selőjévé választották, majd 1884-től a zalaegerszegi kerület képviselője lett. Egészen 1896-ig működött a parlamentben (III.) Dénes. Emellett hírlapíróként és publicistaként is tevékenykedett, a "Delejtű" és a "Haladás" című lapokat szerkesztette. Neki a Vas vármegyei Gasztonyban volt birtoka és kúriája.

A mai kömlődi kastély földszinti részét minden bizonnyal a Pázmándyak emeltették a XVIII. században barokk stílusban. Erre a részre 1820 körül emeletet húztak, és az épületet klasszicista stílusú kastéllyá építették ki.

A helyi hagyomány szerint egy ideig a *murkodlei* báró Schaffaliczky család volt a Pázmándyak után az épület tulajdonosa. Schaffaliczky Frigyes báró és családja 1842-ben már biztosan a településen lakott, hiszen ebben az évben a báró és felesége (Domonkos Krisztina) egy ezüstből készült kannát adományozott a református templomnak gyermekeik, Julianna és Frigyes konfirmálása alkalmából. (A báró sírköve ma is áll a temetőben.)

A XX. század elején már *szentgyörgyi* gróf Hugonnai Béla volt a kastély tulajdonosa. Az 1810-ben magyar grófi címet, egyúttal Hugonna falura királyi adományt nyerő Hugonnai Zsigmond eredeti neve *Szentgyörgyi* Horváth Zsigmond volt, melyet 1811-ben változtatott meg *szentgyörgyi* Hugonnaira. (A grófi diplomát 1822-ben erre az új névre is kiállították.) A famíliáé volt egy ideig a nagytétényi kastély is, Zsigmond gróf ott halt meg 1824-ben. Béla gróf nővére volt Hugonnai Vilma grófnő, az első magyar nő, aki orvosi diplomát szerzett.

Hugonnai Béla Szatmár vármegye és Szatmárnémeti szabad királyi város főispánjaként működött, tagja volt a Jeruzsálemi Szent Sír lovagrendnek is. 1877-ben vette feleségül *alsó- és felsőkorompai* Simontsits Izabellát, aki 1905-ben hunyt el. Mivel nem született gyermekük, a gróf 1928-ban bekövetkezett halála után - egy archív képeslap felirata szerint - a feleség rokonaié, az *alsó- és felsőkorompai* Simontsits famíliáé lett az épület. (Talán az 1908-ban elhunyt Simontsits Jenő fiáé, Lászlóé.)

A Simontsits család 1613-ban kapott címeres nemeslevelet, akkor még Silkovich volt a nevük. Tinnyén is volt birtokuk és két kúriájuk, a család legismertebb tagja Simontsits János volt, aki a reformkorban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjaként sokat tett a haladás előmozdításáért.

Az épület később a Holitscher család tulajdonába került, majd utolsó tulajdonosa dr. László Zsigmond orvos lett, aki - már a II. világháború után - szanatóriumot szeretett volna kialakítani a kastélyban, ezt a tervét azonban a kisajátítás miatt nem tudta megvalósítani.

• *Szabadon álló, egyemeletes, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+4+2 osztású, két szélén jelzésszerűen előrelépő oldalrizalitok húzódnak. A homlokzati szakasz egyenes záródású ablakai félköríves keretelést kaptak. A részben átalakított, redukált architektúrájú homlokzaton megmaradt néhány faltükör.*

A bal oldali oldalhomlokzat 4 tengelyes, a jobb oldali teljesen átalakított. A hátsó homlokzat 3+1+2 osztású, a bal oldali rizaliton még láthatóak az eredeti ablakrácsok, a jobb oldali rizalit előtt egykor kosáríves záródású kocsialáhajtó húzódott, melyhez mára bővítményt csatoltak.

Belseje kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű, földszintjén kereszt-, és dongaboltozatos helyiségek találhatóak. A belső ajtórácsokat Hugonnai Béla monogramja díszíti, felette a kilencágú grófi korona látható. Az emeletre "vörös márvány" lépcső vezet fel, a padló burkolólapjai is ebből az anyagból készültek. A kastély alatt boltozatos pince húzódik. Az archív képek tanúsága szerint egykor a bal oldali rizalit felett címeres oromzatot alakítottak ki, a jobb oldali rizalit tetején pedig előbb csúcsos sisakú, hatszögletű, toronyszerű rész állt, melyet később nyolcszögletű, bástyaszerű résszé építettek át.

1954-55-ben a Komárom Megyei Tanács kapta meg, amely fogyatékos gyermekek otthona számára alakította át a kastélyt. Az 1960-as évek végén bővítményeket csatoltak hozzá, majd 1989-ben tornatermet építettek mellé. Jelenleg általános iskola és diákotthon van az épületben, melyet a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat tart fenn.

A park egy része - melyben sok gesztenyefa áll - ma is megvan, egy medence is található benne.

Kömlőd (Sárközy) - Perczel - Szemerey - Varju-kúria

Szabadság u. 54. *műemlék*

A kúriát minden bizonnyal a XVIII. század végén emelték klasszicizáló későbarokk (copf) stílusban, felépítése valószínűleg a *nádasai* Sárközy családhoz köthető.

A *nádasai* Sárközy família 1510-ben kapott nemesség-megerősítő levelet II. Ulászló királytól Albert személyében, majd 1514-ben a Csallóközben elterülő - a nemesi előnevet adó - Nádasd falura is új adománylevelet szereztek az uralkodótól.

Az 1754-55-ös országos nemesi összeírás szerint Baranya, Fejér, Tolna és Veszprém vármegyében éltek a Sárközy família különböző ágai, Komárom vármegyébe tehát ezután kerülhetett a család. Sárközy József 1843-44-ben már Komárom vármegye másodalispáni posztját töltötte be, valamint a református egyházkerület fó'gondnokaként működött.

A família másik, Somogy és Fejér vármegyei ágának Nagybajomban, Kisasszondon, Pettenden, Szentiványusztán és Alapon voltak kúriái, tagjai magas tisztségeket töltöttek be: Sárközy Kázmér Fejér vármegyei alispánként és országgyűlési követként működött, majd József főherceg mellett alnádor lett, később a Hétszemélyes Tábla bírójaként és országgyűlési képviselőként működött. Fia, Aurél szintén országgyűlési képviselő, majd szintén Fejér vármegye alispánja lett, végül Komárom vármegye és Komárom szabad királyi város főispánjává nevezték ki.

Nádasdi Sárközy Julianna - aki valószínűleg Sárközy József másodalispán lánya volt - 1846-ban *bonyhádi* Perczel Mór felesége lett, így a Perczelek kömlődi birtokokhoz és kúriához jutottak.

A németországi eredetű *bonyhádi* Perczel (eredetileg: Perzl) család két tagja, Dénes és János ikertestvérek a XVI. század második felében kerültek Magyarországra. 1582-ben Rudolf királytól Perczel János érdemeiért - aki a hadiélelmezési hivatalnál volt tisztviselő - német-római birodalmi nemesi címet kaptak az ikrek. 1593-ban az előbb említett tisztséget betöltő János, valamint Dénes - aki akkor a komáromi vár vám- és harmincadhivatalánál volt ellenőr - birodalmi lovagi címet szereztek.

Perczel János unokája, Tamás 1697-ben megkapta a magyar nemesi címet is. Tőle származik a család bonyhádi ága, amely Tolna vármegyében több kúriát emeltetett. József nevű fia a vármegye alispánja, Gábor nevű unokája a vármegye főszolgabírója volt. Perczel Gábor fia, Sándor a vármegyei nemesi felkelő (inszurgens) csapatok vezetője, unokája pedig a kömlődi birtokszerző Perczel Mór tábornok volt. A magyarországi ág 1795-ben kapta a *"bonyhádi"* előnevet Perczel József révén.

Perczel Mórnak tizennyolc testvére volt, a családból hat fiú választotta a katonatiszti pályát. Mór honvédtábornokként, Sándor nemzetőrségi őrnagyként és dandárparancsnokként, Miklós honvéd őrnagyként, Pál és Ferenc honvéd századosként, László hadnagyként szolgált az 1848-49-es szabadságharcban.

Perczel Mór főszolgabíró 1843-ban Tolna vármegye követeként részt vett a rendi országgyűlésen, ahol radikális ellenzéki eszméket hangoztató politikusként ismerték. 1848-ban Buda városának országgyűlési képviselője volt, majd a szabadságharc idején április végétől július közepéig belügyminiszteri tanácsos, majd osztályfőnök volt. Szeptember 1-jén megalakította a Zrínyi-szabadcsapatot, amellyel komoly szerepet játszott az ozorai győzelemben, ahol bekerítették és lefegyverezték Roth és Filipovics tábornokok csapatait. Szeptember 16-án honvéd ezredesi, majd november 1-jén tábornoki kinevezést kapott. A muraközi csapatok, majd a IV hadtest, végül a X. hadtest parancsnoka volt. A világosi fegyverletétel után Törökországba emigrált, 1851-től Angliában, majd Jersey szigetén élt, távollétében halálra ítélték. 1867-ben hazatért és - Kossuthtal való ellentéte miatt - Deák Ferenc és a kiegyezés mellé állt, majd országgyűlési képviselői mandátumot szerzett. 1899-ben Bonyhádon halt meg.

A tábornoknak hat fia és három lánya volt, gyermekei közül Perczel József volt a legismertebb, aki a katonai pályán altábornagyi rendfokozatot ért el.

Perczel Mór öccse, László szintén egy Sárközy lányt, Julianna húgát, Lídiát vette feleségül; ők szintén Kömlő'dön laktak. Perczel László 1848-ban a táti választókerület országgyűlési képviselője lett. Perczel a szabadságharc bukása után kömlődi birtokára vonult vissza, itt készítette el azt a 132 cm átmérőjű földgömbjét, mellyel az 1881. évi III. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson Velencében aranyérmet nyert. Birtokát mintagazdasággá fejlesztette, sokat tett a magyar vasúthálózat fejlesztéséért is. Lehetséges, hogy ő is ezt a kúriát lakta, hiszen felesége szintén Sárközy lány volt.

A Perczel családot Kömlő'dön többször meglátogatta a szomszéd faluba, Csépre nősült Vörösmarty Mihály költő is, aki az 1820-as években a Tolna vármegyei Börzsönyben a három Perczel fiú házi nevelője volt, és nővérükbe, Perczel Etelkába is ott szeretett bele.

A hagyomány szerint ebből a kúriából indult az emigrációba a szabadságharc bukása után Perczel Mór honvédtábornok. Perczel Mórnét 1850-ben mint kömlődi lakost említették. Később minden bizonnyal gyermekeire, négy fiára és négy lányára szállt az épület és a birtok.

A XIX. század második felében a *répczeszemerei* Szemerey família tulajdonába került az épület, minden bizonnyal Szemerey János lakta. A Sopron vármegyei *répczeszemerei* Szemerey család már a XIX. század első felében birtokos volt Kömlő'dön, 1659-ben kapott új nemeslevelet, mivel az eredeti a török harcok során elpusztult.

Szemerey földbirtokos lányát, Szemerey Jolánt dr. *vágújhelyi* Varju József vette feleségül 1891-ben; a család az I. világháború után költözött Kömlődre. A Nyitra vármegyei eredetű *vágújhelyi* Varju família 1520-ban kapott nemesi címet.

A kisajátítás után a kúria egyik részében termelőszövetkezeti irodát helyeztek el, másik részében lakást alakítottak ki. A kúria az 1980-as években is ezt a funkciót töltötte be.

1990-ben már az egész épület lakóház volt, jelenleg két család lakik falai között.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Homlokzatait lizénák tagolják, a főhomlokzat eredeti nyílásritmusát megváltoztatták. Legjellegzetesebb része a bal oldali (utcai) oldalhomlokzat, melyen három ablak látható. Felette háromszög-oromzat húzódik két ovális világítóablakkal. Belsejében három udvari szobában - a visszaemlékezések szerint - egykor festéssel díszítették a mennyezetet.*

Kömlőd
Mihályi-kúria

Komáromi u. 16.

A kúria a XIX. század második felében épült historizáló (eklektikus) stílusban, valószínűleg Mihályi László emeltette. Mihályi Ignácnak és feleségének, Lózert Alojziának 1895-ben adományozta I. Ferenc József király a nemesi címet és a *"rétalapi"* előnevet, ebben az időben a család a kocsi birtokrészt is bérelte a *galánthai* Esterházy grófok tatai uradalmától.

Mihályi Ignác 1896-ban vármegyei bizottsági tag volt, a XX. század elején Kömlőd falu egyik legnagyobb birtokosaként tartották számon. Fia, Mihályi László Csépen vásárolt földbirtokot és kúriát.

1941-ben Mihályi Endrének 490, Mihályi Kálmánnak 226 katasztrális holdas földbirtoka volt Kömlődön.

• *A kúria szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület volt egykor, historizáló (eklektikus) stílusából ma már semmi nem látszik. Főhomlokzata 1+3+1 tengelyes volt, előtte oromzatos bejárati rész húzódott, az ablakok felett egyenes szemöldökpárkányt alakítottak ki.*
Döntően eredeti formájában látható ma is a kúria kerítése a vasráccsal és a kapuzattal.

1945 után gépállomást és közösségi házat helyeztek el az épületben. A kúriában az 1986-os felújítás után művelődési ház és általános iskola működött.

1997-ben emelettel bővítették az addig földszintes épületet, melyet akkor át is alakítottak.

Jelenleg általános iskolaként, művelődési központként és könyvtárként használják, a mai nagyterem egykor a kúria vadászterme volt. A park gesztenyefái megvannak még.

Kömlőd-Virághtanya
Virágh-kúria

Virághtanya

A település külterületén, egy majorban álló kúriát dr. Virágh Zsigmond emeltette 1930 körül. Virágh tatai lakos volt, 1935-ben 156, 1941-ben 166 katasztrális holdas földbirtoka volt Kömlődön.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület, mely eredetileg minden bizonnyal historizáló (eklektikus) stílusú volt. Az épület homlokzatait részben átalakították. Főhomlokzata jelenleg 2+2+2 osztású, középen erősen előrelépő rizalit húzódik, melyet timpanon díszít. Az eredeti rácsos ablakok egy része még látható.*

1945 után a Környei Mezőgazdasági Kombinát munkásszállóját és irodáit helyezték el a kúria falai között. Később szolgálati lakásokat alakítottak ki benne, melyek 1992-ben magántulajdonba kerültek. Jelenleg 4 lakás található az épületben.

Környe

Környe a megye középső részén fekszik, már az őskorban is lakott hely volt. A római korban a falu határában egy kisebb erősség állt. A források a falu nevét első ízben 1238-ban említették, ekkor a Kernye változatot használták. Ekkor a helység a Csák nemzetség birtoka volt, később a gesztesi vár uradalmához tartozott, majd a Gerencsér-vár tartozékaként említették. A török korban Környe is elpusztult, majd a XVII. század közepén földesura, Csáky László telepítette újra Bars vármegyei református vallású magyarokkal. A telepeseknek a következő földesúr, Esterházy József idején vallásuk miatt el kellett Környéről költözniük, helyükre Moson vármegyei katolikus németek érkeztek 1745-ben. A falu lakosai főként mezőgazdasággal foglalkoztak.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *románkori templomrom*

Környe-Nagytagyospuszta
Konkoly Thege-kúria

Tagyospuszta 9.

Tagyospusztára a korábbi tulajdonos, Pajor János utód nélküli halála után 1635-ben *alistáli* Laky István és *beketfalvai* Mórocz István kapott királyi adománylevelet. Később a Konkoly Thege család tulajdonába került Tagyospuszta, melynek nagytagyosi részét a XX. századig bírta a família, a kistagyosi rész pedig 1719-ben *ikladi* báró Szluha Ferenc udvari kancelláriai tanácsos, majd özvegye révén 1752-ben *nagybaráthi* Huszár László huszárkapitány tulajdonába került.

A Konkoly Thege család tagjai később öt kúriát emeltettek Nagytagyospuszta területén; a família első ismert őse Máté de terra Konkol 1242-ben tárnokmesteri tisztséget töltött be. A Komárom vármegye északi felében elterülő Ógyalla településhez tartozó Konkolypuszta nevű birtokuk után első ízben István használta a Konkoly Thege nevet 1328-ban.

A családtagok mind Komárom, mind Esztergom vármegye közéletében komoly szerepet játszottak. Konkoly Thege László 1691-96 és 1703-10 között első alispáni posztot töltött be Esztergom vármegyében. Konkoly Thege Imre és Béla 1896-ban vármegyei bizottsági tagként működött, Konkoly Thege Lajos pedig a vármegye főszolgabírája volt a gesztesi járásban, mely tisztségét még 1904-ben is betöltötte. 1923-tól Konkoly Thege István töltötte be a gesztesi járásban a szolgabírói tisztséget.

Konkoly Thege István fia, Ferenc 1824-ben született Tagyospusztán. 1848-ig nemesi testőr volt Bécsben, akkor hazatért és főhadnagy, majd százados lett a honvédseregben. Később Komárom várában szolgált annak feladásáig várparancsnoksági segédtisztként.

Ezt a kúriát 1856-ban Konkoly Thege Elek építtette késő klasszicista stílusban. Konkoly Thege Elek fia volt a família leghíresebb tagja, dr. Konkoly Thege Miklós. Ő a pesti és a berlini egyetemeken tanult, 1862-ben szerzett doktori oklevelet. Csillagászati kutatásokat végzett, 1870-ben ógyallai kastélyának parkjában csillagvizsgálót építtetett. Kutatási eredményeivel és az általa szerkesztett műszerekkel európai hírnévre tett szert. 1876-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, később tiszteletbeli tagjává választották, de több külföldi tudományos társaságnak is tagja volt. 1890-től a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója lett, melyet európai színvonalra emelt. Politikai téren is szerepet vállalt, 1896-ban Tatán szabadelvű programmal országgyűlési képviselővé választották, a kerületet 1905-ig képviselte; emellett Komárom vármegye közéletében is vezető szerepet játszott.

A legkorszerűbb műszerekkel felszerelt ógyallai csillagvizsgálóját és birtokát 1904-ben az államnak adományozta. Konkoly Thege már korábban, 1901-ben felszerelt szülei itteni birtokán, a nagytagyospusztai kúria parkjában is egy kisebb meteorológiai állomást, majd 1905-ben egy (Merz-optikájú lencsés távcsővel ellátott) csillagvizsgálót is létesített itt, mely gyakorlatilag az ógyallai csillagvizsgáló fiókobszervatóriumaként működött. (A közeli Erdőtagyospusztán egy másik csillagvizsgáló is létesült, ezt Posztoczky Károly emeltette Konkoly Thege hatására - azóta lebontott - kúriájának parkjában.)
A csillagász halála után özvegyére szállt a birtok, akitől az 1930-as években rokonuk, Konkoly Thege Miklós folyamőr kapitány örökölte az épületet. Konkoly Thegének és norvég származású feleségének két fia született, István és Miklós. A II. világháború után rövid ideig még a családé maradt a birtok.

A lebontott csillagvizsgáló

Környe-Nagytagyospuszta
Konkoly Thege - Dinnyés-kúria

Tagyospuszta műemlék

A kúriát a Konkoly Thege család építtette a XIX. század első felében klasszicista stílusban, a helyi hagyomány szerint az 1848-49-es szabadságharc után kibővítették az épületet. Amikor Konkoly Thege Máriát Dinnyés földbirtokos feleségül vette, a Dinnyés család kezére került az épület. Később leszármazottaik, Dinnyés Zsigmond és Pál lettek a kúria tulajdonosai. (Féltestvérük, Dinnyés Lajos 1947-48-ban miniszterelnöki posztot töltött be.) Dr. Dinnyés Pál orvosi diplomát szerzett, majd hosszabb ideig Afrikában élt, hazaköltözése után Győrben telepedett le, Nagytagyoson csak nyaranta tartózkodott. A birtokon vitéz Dinnyés Zsigmond ezredes gazdálkodott, ő állandó jelleggel a kúriában élt.
A Dinnyés család fő birtokai (és kúriái) a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Dabas és Gyón környékén terültek el, a nemesi címet 1756-ban kapta Dinnyés (másnéven Sáska) János és Mihály.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Homlokzatait teljesen átalakították, eredeti stílusjegyeitől megfosztották. Az egykori kúriára már csak a falsíkba simuló bejárati rész két szélén álló egy-egy toszkán fejezetű "gerecsei vörös márvány" oszlop és félpillér emlékeztet.*

A kisajátítás után a Környei Állami Gazdaság kapta meg az épületet, amely szolgálati lakásokat alakított ki benne. Jelenleg is lakóházként hasznosítják az épületet, egykori díszkertjének ma már nyoma sincs. A park területén, a kúria közelében felépített csillagvizsgáló sincs már meg.

Mivel az ezredesnek és feleségének nem született gyermeke, két rokon lányt, Habán Máriát és Ilonát fogadták örökbe. Habán Mária Erdey-Grúz Tiborhoz ment feleségül, aki később egyetemi tanárként, 1952-53-ban felsőoktatási miniszterként, 1953-56-ban oktatási miniszterként működött, majd az MTA elnöke lett; nászútjukat ebben a kúriában töltötték, ekkor a kúria pipatóriumát rendezték be számukra. Dinnyés Zsigmond 1936-ban kelt végrendeletében a kúriát és 50 katasztrális holdnyi földbirtokát a környei református egyházra hagyta.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 2+A+3+A+1 osztású, középen 4 pilléren nyugvó, mellvédes, erősen előrelépő portikusz áll, melynek timpanonja jellegzetes napsugaras díszítésű. A portikusz két oldala üvegezett. A homlokzat ablakait eredeti rács díszíti. Hátsó homlokzata egyszerű kiképzésű, 8 tengelyes. Ezen a kúrián is "gerecsei vörös márvány" (valójában vörös mészkő) lábazat és ajtókeretek láthatók. Az épület alatt dongaboltozatos pince húzódik.*

A kisajátított kúriát 1947-ben az állami gazdaság kapta meg. 1947-49 között kitelepített (korábbi) tisztviselőket helyeztek el benne egy ideig, a Dinnyés család itt maradt könyvtárát 1949-ben villával felszórták egy teherautóra, majd ismeretlen helyre szállították.

1949-től általános iskola működött a kúriában, ekkor az igazgatónak is kialakítottak egy szolgálati lakást az épületben. Az 1975/76-os tanévben a felső tagozatot szüntették meg, majd néhány év múlva az alsó tagozatot is Környére helyezték át.

A kúriát ezután az állami gazdaság különféle célokra használta, majd lakásokat helyezett el benne. A rendszerváltozás után a református egyház - Dinnyés Zsigmond végrendelete alapján - 1991-ben visszaigényelte az épületet, melyet - lepusztult állapotban - 1994-ben kaptak meg. Ekkor teljesen felújították, jelenleg hat nagyobb szoba van benne.

Jelenleg a református Vitéz Dinnyés Zsigmond ifjúsági konferenciatelep és üdülő működik a kúria falai között.

Környe-Nagytagyospuszta
Konkoly Thege - Asztalos-kúria

Tagyospuszta 41.

A kúriát a Konkoly Thege család emeltette - minden bizonnyal - a XIX. század első felében, klasszicista stílusban. 1945 előtti utolsó tulajdonosa az Asztalos család volt. Ez az Asztalos família lehetséges, hogy azonos azzal a Komárom vármegyében birtokos Asztalos családdal, amely 1646-ban kapott nemesi címet.

Asztalos Jenő budapesti lakosnak 1935-ben 333 katasztrális holdas földterülete volt a környéken.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület. Homlokzatait átalakították, keveset őriznek eredeti architektúrájukból. A kúria egykori jellegére két toszkán pilaszterfejezet és a pinceajtó "gerecsei vörös márvány" kerete emlékeztet. (A kúria mellett álló istálló ajtajai is "márványkeretesek".) A hagyomány szerint egykor "márványoszlopos" portikusz is díszítette a kúriát, mely ma már nincs meg.*

A kisajátítás után lakásokat alakítottak ki az épületben. Jelenleg is ezt a funkciót tölti be a teljesen átalakított, eredeti stílusjegyeitől megfosztott kúria.

Környe-Nagytagyospuszta
Konkoly Thege - Szabó-kúria

Tagyospuszta
Ezt a kúriát is a Konkoly Thege família építtette, minden bizonnyal a XIX. század első felében klasszicista stílusban. Később a Szabó család tulajdonába került az épület, Szabó Sándor budapesti lakos 155 katasztrális holdnyi földbirtokkal rendelkezett 1935-ben Nagytagyospusztán.

• *Szabadon, egy dombtetőn álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Homlokzatait nagyrészt átépítették, nyílászáróit kicserélték, a főhomlokzat előtt álló portikusz viszont eredeti. Ennek 4 toszkán fejezetes oszlopa "gerecsei vörös márványból" készült, valamint ez az anyaga a portikuszhoz felvezető néhány fokos lépcsőnek, az épület körül futó lábazatnak és az ajtókereteknek is, melyek szintén megmaradtak eredeti formájukban.*
A portikusz felett mélytükrű timpanon látható, a portikusz oldalsó részét egykor vas korlát díszítette, melynek helye még látható. A bal oldali oldalhomlokzaton még látható néhány zsalugáteres eredeti ablak. A kúria alatt dongaboltozatos pince húzódik.

Az épület a kisajátítás után állami gazdasági tulajdonba került, étkezde és orvosi rendelő kapott benne helyet. A kúria már hosszú ideje üresen áll, állapota annyira leromlott, hogy leszakadt a gerendázat egy része.

Környe-Nagytagyospuszta
Konkoly Thege - Galambos-kúria

Tagyospuszta 25.
A kúriát a Konkoly Thege család építtette, felépítésének időpontjára vonatkozó adat nem maradt fenn.

Később a Galambos család tulajdonát képezte a kisajátításig. A Galambos családot az 1754-55. évi országos nemesi összeírás már Komárom vármegyei birtokosként említette. A XIX. század első felében Nemesócsán és Kistanypusztán volt birtokos a família. Galambos Lajos 1906-ban a tatai járásbíróságon albírói tisztséget töltött be.

• *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Homlokzatait teljesen átalakították, talán csak a 2+3+2 osztású hátsó homlokzata eredeti. Ezenkívül az épületen körülfutó "gerecsei vörös márvány" lábazat maradt meg eredeti formájában, valamint a bejárati rész. A kúria alatt pince húzódik. (Egykor előtte is volt egy pince, de azt mára betemették.)*

1945 után állami gazdasági tulajdonba került az épület, irodák és vezetői lakások kaptak benne helyet. Jelenleg lakóházként használják.

Környe-Kistagyospuszta
Novák-kúria

Tagyospuszta 52.

A kúriát a *szentmiklósi* Novák család emeltette, valószínűleg a XX. század második tizedében, historizáló (eklektikus), döntően (neo)klasszicista stílusban. A kistagyosi birtokot - az azóta lebontott nagyobb kúria tulajdonosa - *szentmiklósi* Novák Ferenc vásárolta meg özvegy Szokoly Gyulánétól.

Ebben a kisebb kúriában Novák Ervin élt olasz származású feleségével. Fia, akit szintén Ervinnek hívtak, 1937-től inkább Budapesten lakott, kistagyosi birtokára a II. világháború végén költözött le. (A helyi hagyomány szerint a kúriában volt a II. világháború idején Vorosilov marsall főhadiszállása néhány napig, ez azonban nem igaz.)

A front után, 1947-ig 10-15 orosz katona tíz lóval beköltözött a kúriába. A katonák távozása után Novák Ervin még egy évig élt az épületben, melyet 1948-ban kisajátítottak és állami gazdasági kezelésbe adtak.

Az ÁG szolgálati lakásokat helyezett el falai között, melyeket az 1980-as években ürítettek ki.

Napjainkban már nem használják az összedőlés határán álló épületet, mely a rendszerváltozás után a Környei Agráripari Rt. tulajdonába került.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+A+2+A+2 osztású, középen két oszlop által tartott középrész húzódik, melyet kovácsoltvas rács díszít. A portikusz lépcsői és a lábazat „gerecsei vörös márványból" készültek. Az ablakok felett angyalfejes díszítés látható.*

A hátsó homlokzat 7 osztású. Az épület alatt pince húzódik, melynek ajtaja a bal oldali homlokzaton nyílik. A kúria belsejében megmaradtak az eredeti fa nyílászárók és a parketta.

Környe-Patárpuszta
Esterházy - (Bíró) - (Andócsy) -kúria

Patárpuszta

Patárpuszta területe a *galánthai* Esterházy grófok tatai hitbizományi uradalmának részét képezte. A kúriát minden bizonnyal az Esterházyak emeltették a bérlők számára a XX. század első negyedében, falait a tatai téglagyárban készített - az átlagosnál nagyobb méretű - ún. Esterházy téglából húzták fel. A kúriát körülvevő majorsági épületek egy része is minden bizonnyal ekkor készült el.

Az 1920-as években Bíróné volt Patárpuszta bérlője, az 1930-as években pedig Andócsy Károly vette bérbe a területet. Andócsy - a helyi hagyomány szerint - egy budapesti ügyvéd fia volt, aki filmgyártással kapcsolatos üzletekben is érdekelt volt. 1935-ben 550 katasztrális holdat tett ki Patárpuszta területe. Andócsy bérlő a II. világháborúban a Don-kanyarnál hősi halált halt.

• *Szabadon álló, domboldalban épült, téglalap alaprajzú épület, amely két részből áll: a négyzetes, hasábos, emeletes, sátortetővel fedett toronyszerű részből, valamint a hátranyúló, földszintes, hosszú szárnyból.*

A főhomlokzaton két tengely látható, a bejárat a jobb oldali részen nyílik. A jobb oldali oldalhomlokzat 2+3 osztású. A kúria alatt dongaboltozatos pince húzódik.

A majorsági épületek közül egy nagyistálló, és két egyforma (két oldalrizalitos, U-alakú) cselédház ma is áll.

1945 után bolgárkertészet volt Patárpusztán, melyet egy Kristóf Ferenc nevű kertész vezetett. 1950-től a Környei Mgtsz kezelésébe került a puszta, a kúriában ekkor irodákat helyeztek el. A rendszerváltozás után a Patár Rt. tulajdona lett a major és a kúria, az épületben jelenleg irattár van. A park fáinak egy része - például a kúria előtt álló két vadgesztenyefa - máig megmaradt.

Környe-Környebánya
Magyar Általános Kőszénbánya Rt. - (Kristufek)- kúria

Környebánya
A Magyar Általános Kőszénbánya Rt., amely a környező bányák tulajdonosa volt, a XX. század elején emeltette a kúriát Környebányán. Ez az épület volt a bánya vezetőinek otthona, így hosszú időn keresztül Kristufek bányaigazgató és családja lakta.

• *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú, domboldalbanálló épület. A főhomlokzaton - napjainkban - fából ácsolt középrész áll a rizalit előtt, jobb oldali homlokzata 2+1 osztású (csak az egyik ablak eredeti), a bal oldali homlokzat 4+2 nyílásritmusú, ezen homlokzat bal oldali ablakait eredeti rács borítja, a jobb oldali kettős ablak kereteit, felette egyenes szemöldökpárkány húzódik.*
A hátsó homlokzat bal oldalán nyílás nélküli rizalit húzódik, a homlokzati szakasz 1+A+1 osztású. A jobb oldalhoz kapcsolódó hátranyúló szárny belsőrésze 1+A+2+A tengelyes. Az ajtók felett előtetők láthatók, az épületen kőlábazat fut végig.

A II. világháború után a kisajátított kúriában a környei tanács általános iskolát helyezett el, majd 1976-ig óvoda volt falai között. A kúria jelenleg is a környei önkormányzat tulajdonában áll, 30 fős gyermek- és ifjúsági üdülő, valamint erdei iskola működik falai között.

Lábatlan

A helység a megye északi szélének középső részén, a Duna mentén terül el. A település két fő része, Lábatlan és Piszke községek 1950-ben egyesültek. A terület az újkőkorban, a bronzkorban, a korai és a késői vaskorban, majd az avar és a római korban is lakott hely volt, Piszkén egy római őrtorony is állt. Az Árpád-korban a Zovárd nemzetség birtokát képezte a település. Lábatlan első okleveles említése 1267-ben történt, a Piszke név pedig 1332-ben tűnt fel első ízben. 1385-ben mindkét településnek Lábatlani Pál volt a földesura, a család egészen a XVI. század elejéig birtokos maradt itt. Abban a században Werbőczy István nádornak, Both András horvát bánnak, és Bakócz Tamás esztergomi érseknek is volt birtoka a két faluban. A török hódoltság elmúlta után több birtokos osztozott a területen, Piszkét Gyulay Ferenc földesúr az 1730-as években telepítette újra német katolikus földművesekkel. A két helység úttörő szerepet játszott a hazai iparosításban, mely különösen a kiegyezés után lendült fel; cementgyár, márvány- és kőfaragóüzem, majd papírgyár épült itt.

_ _ _ _ _____LÁTNIVALÓK:_____ _ _

- *református templom*
- *piszkei római katolikus templom*

Lábatlan-Piszke
Nedeczky - Huszár - Gyulay - esztergomi főkáptalan - (Nedeczky) - Gerenday-kúria

Rákóczi F. út 170.
A mai kúria épülete a XVIII. század elején már biztosan állt, akkor vendégfogadóként szolgált. Felépítése minden bizonnyal *nedeczei (és lábatlani)* Nedeczky Sándor nevéhez köthető, aki felesége, *nagybaráthi* Huszár Ilona révén szerzett birtokokat a településen, majd 1702-ben a piszkei, lábatlani,

A feliratos baglyos oszlop a parkban

pathpusztai, madari és keszegfalui egykori Huszár-birtokokra királyi adománylevelet is kieszközölt. A família felváltva élt Piszkén és a karvai kúriában.
A *nedeczei* Nedeczky család első ismert őse Domokos volt, az ő unokái - László, Péter és János - kapták meg adományként Nedeczefalvát 1384-ben Mária királynőtől, neki tett szolgálataik jutalmaként. Ezt az adományozást 1412-ben Zsigmond király is megerősítette. A kiterjedt nemesi família Esztergom és Komárom vármegyében is letelepedett, a família tagjai szinte mindig komoly szerepet játszottak az itteni közéletben: Nedeczky (I.) Ferenc apja, Nedeczky Mihály 1732-től 1744-ig első alispáni, fia, András pedig másodalispáni, királyi táblai ülnöki, majd kancelláriai tanácsosi tisztséget töltött be. Nedeczky (II.) Ferenc lábatlani és piszkei birtokos négy fia közül Benedek 1809-ben a nemesi felkelő seregek hadnagyaként Zsigmond pedig a kapitányaként küzdött, (III.) Ferenc táblabíróként, Gáspár a vármegye főjegyzőjeként működött. Utóbbi fia, Nedeczky Kálmán 1844 és 1848 között ugyanezen posztot töltötte be.
Az épületet emeltető Nedeczky Sándor kuruc diplomata volt a Rákóczi-szabadságharc idején, a fejedelem követeként ő járt I. (Nagy) Péter orosz cárnál is. Nedeczky a szabadságharc bukása miatt birtokait felesége, *nagybaráthi* Huszár Ilona nevére íratta, ő maga száműzetésbe kényszerült. A császári kegyelem után hazatért, majd 1713-tól Komárom vármegye alispánja lett. Nedeczky Sándor 1719-ben bekövetkezett halála után özvegye *gyulai* Gyulay (I.) Ferenchez ment feleségül.
Gyulay 1724-től 1732-ig Komárom és Esztergom (egyesített) vármegyék alispánjaként működött, mely hivataláról azután mondott le, hogy 1732. augusztus 18-án III. Károly király bárói rangra emelte. Gyulay (I.) Ferenc nem sokkal később, 1735. március 30-án- fiával, (II.) Ferenccel együtt - grófi címet kapott. Ebben az évben a Gyulayak Ung vármegyében megvásároltak egy uradalmat, majd a grófot Ung vármegye főispánjává is kinevezték, a posztot 1740-ig töltötte be.
A Gyulay-féle piszkei vendégfogadóban *nagykárolyi* gróf Károlyi Sándor egykori kuruc tábornok, a szatmári béke megkötője is megszállt, naplójának tanúsága szerint 1727. január 15-én. A helyi hagyomány szerint Mária Terézia királynő és kísérete is megpihent itt egykor egy éjszakára.
Mivel Huszár Ilonával kötött házassága után a gróf a Nedeczky-birtokokra is rátette a kezét, egy hosszú pereskedés vette kezdetét a Nedeczkyek és a Gyulayak között, végül többszöri egyezség - és erőszakos birtokfoglalások után - a Nedeczkyek fokozatosan visszakapták korábbi birtokaik nagy részét. Először 1733-ban Piszkére, Lábatlanra és Virtpusztára vonatkozóan kötött peralkut a két család a királyi személynök előtt, majd Nedeczky (I.) Ferenc 1755-ben kötött egyezséget Gyulay (II.) Ferenccel, ami alapján a Nedeczkyek visszakapták a grófi családtól Bikalt, Karvát, (Duna)Radványt, valamint Piszke, Lábatlan és Virtpuszta maradék részeit. (A Nedeczkyek már 1691-92-ben birtokosok voltak az említett falvakban, majd - mint már említettük - 1702-ben e településekre királyi adományt is nyertek.)

Maga a piszkei vendégfogadó épülete viszont az 1755-ös utolsó Nedeczky-Gyulay-egyezség idején már az esztergomi káptalani uradalom tulajdonában állt, a Nedeczky família csak bérelte azt. Erről a bérletről 1774-ből fennmaradt egy nyugta, valamint 1798-ból egy a "vendéglő árendájáról" szóló szerződés is, melyet az akkor Virtpusztán lakó Nedeczky (II.) Ferenc kötött a káptalannal.
A birtokokat visszaszerző Nedeczky (I.) Ferenc 1727-ben szolgabírói, 1738-ban másodalispáni, 1751-ben első alispáni posztot töltött be, a fent felsoroltakon kívül Keszegfalván és Nemesócsán is voltak birtoktestei. 1757-ben hunyt el, vagyonán négy fia - András, Kristóf, Pál és (II.) Ferenc - osz-

tozott, Lábatlanon és Piszkén 1784-87-ben - a már említett - Nedeczky (II.) Ferencet említették birtokosként.

A vendégfogadót 1785-ben is említették, ekkor egy Johann Lehmann nevű német polgár utazott erre, aki útleírásában jellemezte a Duna-menti vendégfogadókat is. Ebben erről a Neszmély és Újfalu (Nyergesújfalu) között fekvő "falusi kocsmáról" azt írta, hogy a kiszolgálás gyors benne, de árai nagyon drágák.

A Nedeczkyek később lehetséges, hogy kúriaként kezdték el használni az esztergomi káptalantól bérelt épület egy részét. Nedeczky Ignác ugyanis 1811-ben Piszkén született, ő később az 1848-49-es szabadságharcban előbb őrmester, majd hadnagy, főhadnagy és alszázados lett. Nedeczky a kiegyezés idején, 1867-ben is Piszkén élt, pontos lakóhelye azonban nem ismert.

Nem tudni, hogy pontosan mikor vásárolta meg a Gerenday család a kúriát, az viszont biztos, hogy Gerenday Antal 1847-ben alapított Lábatlanon sírkőüzemet. (Ekkoriban a Gerenday família még Pesten, a Belvárosban élt.) A család minden bizonnyal abból a Gerenday Tóth famíliából származott, amely 1658-ban Tóth Márton és Mihály révén kapott címeres nemeslevelet.

A Gerenday család első ismertebb tagja Gerenday Antal apja, József volt, aki a Nemzeti Színház pénztárnokaként működött. A piszkei birtokszerző Antalnak két fivére volt: József botanikus és zoológus, András pedig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye táblabírája lett.

Gerenday lábatlani sírkőüzeme hamarosan az ország legjobb ilyen cége lett. Ez készítette például Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Egressy Béni, Jókainé Laborfalvy Róza síremlékét, valamint számtalan köztéri Kossuth-szobrot, és '48-as emlékművet. Ehhez a nyersanyag nagy részét Gerenday Antal saját piszkei mészkőbányája biztosította. (Érdekesség, hogy a "Pál utcai fiúk" Fábry Zoltán által rendezett filmváltozatában az egykori grund díszleteit a "Gerenday A. és fia" cégtáblával tették hitelesebbé.)

Gerenday komoly szerepet játszott a helyi közéletben és üzleti életben is: 1855-től ő volt az italmérési jog regálébérlője, 1863-tól a Dunagőzhajózási Vállalat piszkei kikötőjének főügynöke, Lábatlan református templomának világi gondnoka, a helyi úrikaszinó, valamint a Piszkei-karvai Olvasókör megalapítója.

Gerenday az egykori vendégfogadó kúriaként is használt épületét 1855-ben kőfaragóműhellyé alakíttatta át, ekkor tehát már biztosan ő volt a tulajdonosa. 1881-ben különböző okok folytán tönkrement a Gerenday-féle Emlékmű és Építésianyag Rt., a család csak a pesti üzletét és a piszkei kúriát tudta megtartani. Ezután az épület már csak lakófunkciót töltött be, a család vidéki pihenőhelye volt. Ekkor építették fel a "kerti ház"-nak nevezett másik kúriaszerű épületet is, amely szintén lakófunkciót töltött be.

Gerenday Antal 1884-ben Piszkén halt meg, itt is temették el. Öt fia közül Gerenday Béla szobrász vitte tovább a sírkőüzem megmaradt részét, aki szintén tevékeny szerepet vállalt a helyi közéletben, például 1905-ben megalapította a helyi Hangya Szövetkezetet. A többi Gerenday fiú közül György jogász, kincstári jogügyi főtanácsos, Dezső főmérnök, székesfővárosi főtanácsos, Andor székesfővárosi mérnök volt.

Gerenday Andor 1890-ben a kúria mögött faiskolát és nagyobbrészt fenyőfajtákból álló dendrológiai gyűjteményt létesített. Ez a park hamarosan országos hírűvé vált növényritkaságai miatt, de az itt szaporított fafajták is nagyon elterjedtek. Később Gerendaytól lányai - Stefánia, Margit és Mária - vették át a kertészet vezetését.

A II. világháború idején - az egyre csökkenő termelésű - sírkőüzem, valamint a kertészet is tönkrement. A kúria 1945 után is a család tulajdonában maradt, így megmaradhattak benne a régi berendezési tárgyak és a Gerenday-ősök arcképei. (Ezeket a családi portrékat jelenleg a helyi önkormányzat őrzi.)

• *A régebbi, az út mentén álló épület eredetileg egyszerű kiképzésű barokk kúria volt. Földszintes, eredetileg téglalap alaprajzú volt, jelenleg a bővítés következtében T-alakú. Főhomlokzatán egyszerű kiképzésű ablakok sorakoznak. A hátsó homlokzat 1+A+2+A+A+1+A+1 nyílásritmusú. (Az ajtók többsége eredeti formájában, eredeti vasalásával maradt meg.) A bal oldali oldalhomlokzat háromablakos, a kúriát palatető fedi.*

Az újabb, a telek belsejében álló historizáló (eklektikus) stílusú kúriát - vagy kertilakot - nagyrészt átépítették, főhomlokzatán egykor faoszlopokon nyugvó, faragott famellvédes tornác futott végig. A jobb oldali sarokrizalit eredeti formájában maradt fenn, ennek fő- és hátsó homlokzatán l-l, oldalhomlokzatán 3 vasrácsos, kereteit ablak látható, melyeket sávozott pilaszterek tagolnak, ezek a motívumok a sarkokon is megfigyelhetőek.
A kúriát az új funkciónak megfelelően L-alakban kibővítették, a főhomlokzat elé új tornácot emeltek, illetve a hátsó részhez is új bővítményt csatoltak. Az épület alatt boltozott pince húzódik.

1945 után a park igen elhanyagolt állapotba került, területének nagysága jelentősen lecsökkent. 1977-ben a Komárom Megyei Tanács védetté nyilvánította a park megmaradt részét, és felügyeletével a Gerenday-örökösöket bízta meg. Az 1980-as években elkezdték szabadidőparkká átalakítani a területet, ennek köszönhetően sok növényt kivágtak, hogy helyükre színpadot, labdarúgópályát építsenek. (Amelyek persze sosem készültek el.)

1990-ben a Gép- és Alkatrészgyár Lábatlani Gyára megvásárolta a kertet a tulajdonosoktól. Ekkor kezdték el rendbe hozni az arborétumot, megtisztították a parkot, a növényeket jeltáblákkal látták el, esőbeállókat emeltek, és kiépítették a világítást. A Gerenday-arborétum napjainkban 2,02 hektár területű, az egykori növények egy része - mint például a nehézszagú boróka, a fehértölgy, az ezüstfenyő, a szomorú-ezüstfenyő - ma is látható benne. A megmaradt növényállomány rekonstrukciójára, új fajok telepítésére, és a parktól leválasztott részek visszavásárlására már készültek tervek. A vaskerítéssel övezett parkban egy érdekesség is látható: egy bagolyszoborral díszített mészkőből készült oszlop, melyen magyar nyelvű, de (tréfásan) latin helyesírással írt felirat olvasható: „A kert ezen része Gerenday Dezső közreműködésével ültettetett 18.6-ban. Áldás rózsáira."
Az önkormányzati tulajdonban álló kúria és „kerti ház" átépítése most van folyamatban, művelődési házat és házasságkötő termet szeretnének benne kialakítani a jövőben. A munkálatok 2003-ban fejeződnek be előreláthatólag.

Lábatlan
Sziklay - Tulassay-kúria

Rákóczi F. út 106.
A kúria építési időpontja ismeretlen, valószínűleg a XIX. század első felében emelték klasszicista stílusban. Első ismert tulajdonosa Sziklay Lajos volt, aki az 1848-49-es szabadságharcban a 19. honvédzászlóaljban küzdött hadnagyként. A szabadságharc bukása után piszkei birtokára vonult vissza, ahol ekkor már minden bizonnyal állt a kúriája. (A honvédtiszt lehetséges, hogy az 1712-ben nemesi címet nyert Abaúj vármegyei eredetű Sziklay család tagja volt.)

A kúria mellett Sziklay Lajos egy gondozott, számos növényritkaságot tartalmazó parkot telepített. A kert vége lenyúlt a Dunáig, kiváló kilátás nyílt innen a folyóra. A Duna medrénél jóval magasabban fekvő kertben mesterséges sziklacsoportokat alakítottak ki, tetejükre fákat ültettek. De készítettek egy sziklavárat is, melyben a Dunára néző ágyúkat helyeztek el, valamint egy mesterséges barlangot is, mely ezen sziklavár tetejére vitt fel. Ennek kanyargós járatát hívták „pokol"-nak, ahol különböző ijesztő alakokat is elhelyeztek. A járat vége a „mennyországba" vitt, azaz a sziklavár tetejére, ahonnan szintén gyönyörű panoráma nyílt.

Amikor az Esztergom-Almásfüzitő vasútvonalat építették ki, a kerten szerették volna keresztülvezetni a vasúti pályát. Sziklay tiltakozására végül a kormány elé került az ügy, és a vasút - háromszor nagyobb költséggel - végül közvetlenül a Duna partján lett kiépítve. Az egykori honvédtisztet a piszkei temetőben temették el. Ekkor fiára, Sziklay Károlyra szállt birtoka és kúriája, aki szintén a katonai pályán futott be karriert. Az I. világháború idején őrnagyi rangban harcolt az orosz fronton, majd ezredessé nevezték ki. Sziklay rövid ideig hadifogságban volt, hazatérte után leszerelt és Piszkén telepedett le. A település számtalan egyesületében töltött be elnöki posztot. Sziklay Károlynak két lánya született, Stefánia *zsombolyai* Zsombolyay Sándor felesége lett, Erzsébet-Zsuzsanna pedig a szintén nemesi családból származó dr. Tulassay Józsefhez ment férjhez. A kúriát később a Tulassay család lakta.

Tulassay - aki az I. világháborúban az orosz és a román fronton küzdött- 1921-től működött Piszkén körorvosként 1942-ig, majd rövid megszakítás után 1944 és 1960 között szintén ő töltötte be ezt a posztot.
A kúriát a II. világháború után sem államosították, 1945 után is a család lakóházaként szolgált.

• *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Homlokzatai egyszerű kiképzésűek, a szabálytalan elosztású eredeti ablakok még láthatóak rajta. Az udvari oldalon tornác húzódik.*

Mocsa

A falu a megye északnyugati részén, az M1-es autópálya mentén található. A település neve 1237-40-ben Macha, 1291-ben Mocha alakban fordult elő a forrásokban. A helység az Árpád-korban királyi birtok volt, jövedelmét a királyné udvartartásának költségeire fordították. 1291-ben az esztergomi érsek tulajdonába került Mocsa. A török hadak 1543-ban elpusztították a települést, mely 1622-ben népesültbe ismét református vallású magyar telepesekkel. Ekkor már Mocsa határához tartozott Boldogasszony-, Csém-, Kis-, Öreg-, és Tömördpuszta. 1784-87-ben 2456 lakosa volt a falunak, mely ekkor is az esztergomi érsekség birtokát képezte. A lakosok főként gabonát termesztettek, majd a XX. század elején a cukorrépa-termesztés is előtérbe került.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *Szentháromság-szobor*
- *helytörténeti gyűjtemény*

Mocsa-Boldogasszonypuszta
esztergomi érseki kúria

Boldogasszonypuszta
Mocsa és a hozzá tartozó Boldogasszonypuszta 1291-ben III. András király első feleségének, Fennena királynénak az adományaként került az esztergomi érsek tulajdonába. Ezután egészen 1945-ig az esztergomi érsekség maradt a terület tulajdonosa, 1941-ben a boldogasszonypusztai uradalom területe 2100 katasztrális holdat tett ki. (Az innen nem messze elterülő másik prímási birtoktest, a csémi uradalom ekkor 3015 holdas volt. Az ottani kúria ma már nincs meg.)
A helyi hagyomány szerint az esztergomi érsekség itteni kúriáját 1780 és 1785 között építették fel. Amennyiben tényleg ekkor emelték, az építkezés *németújvári* gróf Batthyány József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek nevéhez fűződik.
Az esztergomi érsekség birtokai Komárom vármegye területén Mocsa, Hetény, Bajcs, Perbete, Naszvad, Kürt, Guta, és Keszegfalva községek határában terültek el, ezek egyik alközpontja volt Boldogasszonypuszta.

Az itteni terméketlen talajú birtoktesten egy évtizedes kemény munkával hozták létre a gazdaságot a XX. század elején, a rossz minőségű földeken ekkor szőlőt és gyümölcsöst létesítettek. A szőlőültetvény területe 95 katasztrális holdat tett ki, a frissen telepített gyümölcsfák száma 8000 volt. Ekkor az uradalomhoz tartozott a mocsai tó nagyobb része is, melyen jól jövedelmező halgazdaságot alakítottak ki. Boldogasszonypusztán és Csémen jelentős mértékű sertéstenyésztés is folyt.
Feljegyezték, hogy Vaszary Kolos hercegprímásnak a boldogasszonypusztai kúria volt a kedvenc nyári rezidenciája, ő különösen sokat pihent itt.

• *A kúria eredeti formájában földszintes volt, 4-5 szobával és egy nagyobb teremmel rendelkezett. Az épület alatt pince húzódott, a kúriát egykor 3 katasztrális holdat kitevő kert övezte.*

1945 után általános iskolát helyeztek el a kisajátított épületben, mely az 1960-as évek végéig működött benne. Ezután állami gazdasági tulajdonba került a kúria, az ÁG le akarta bontatni az addigra igen leromlott állapotba került épületet.

A hatósági beavatkozásnak köszönhetően végül sikerült megmenteni a kúriát. Az állami gazdaság az 1980-as években felújíttatta az épületet, amely a rendszerváltozás után magántulajdonba került. Az 1990-es évek második felében teljesen felújították, átépítették és emelettel bővítették a kúriát, falán emléktáblát helyeztek el. Az épület nem látogatható.

Mocsa-Tömördpuszta bencés rendi kúria

Tömördpuszta

A puszta nevét már Szent István király Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) oklevelei a bencés rend birtokaként említették, valamint felbukkant III. Ince pápa jegyzékében is. Tömördpusztának 1216-ban és 1237-ben is a pannonhalmi bencés főapátság volt a földesura, egészen az 1945 utáni kisajátításig - rövid megszakítással - a bencés rend tulajdonában állt az évszázadokon keresztül önálló faluként jegyzett település.

A főapát 1656-ban Farkas Andrásnak adta zálogba Tömördöt, aki a települést 1660-ban *eölbei* Eölbey Mártonnak és Tarchy Jánosnak engedte át.

A bencések 1760 körül egy rendház céljára szolgáló, később kúriaként használt barokk stílusú épületet emeltettek Tömördpusztán. Ez később az intéző lakásaként és birtokigazgatási központ céljára szolgált.

• *Szabadon álló, földszintes, jelenlegi formájában L-alaprajzú épület. A kúriának csak az egyik szárnya eredeti, a másik későbbi toldás. A régi szárny homlokzatán mellvédes, pilléreken nyugvó, kosáríves záródású tornác fut végig. Hátsó homlokzata 1+2+A+2+1 osztású, a széleken enyhén előrelépő oldalrizalitok húzódnak, az ablakok eredeti rácsai ma is láthatóak.*

A kúria alatt pince húzódik. Az épülethez egykor hintóbeállóként szolgáló fészer is kapcsolódik.

A kúriát egykor kőkerítés választotta el a majorság területétől, melyet mára lebontottak. Az egykori majorsági épületek legtöbbje viszont eredeti állapotában maradt fenn, a magtárak, az istállók, a tehenesgazda háza, és a cselédházak többségét ma is használják.

Amikor II. József király szekularizációs rendeletével a bencés rendet is feloszlatta, a birtok rövid időre a M. Kat. Vallásalap kezelésébe került. Miután I. Ferenc király 1802-ben engedélyezte a szerzetesrend működését, ezen gazdaságot is visszakapta a pannonhalmi főapátság.

A klasszicista stílusú uradalmi épületeket az 1840-es évek táján emelték. A XX. század elején az itteni rendi gazdaságban főleg gabonaféléket, kapásnövényeket és takarmányt termeltek. A tömördpusztai állattenyésztés is említésre méltó volt: piros-tarka tehenészet, mangalica sertéstenyésztés és -hizlalás, valamint nonius lótenyésztés és tinónevelés folyt a majorban.

A pusztán az uradalom szabályzata értelmében minden cseléd tarthatott tehenet, aki 10 évnél több ideje szolgált már, az a családtagjai után fejenként kettőt is. Az utolsó tömördpusztai intéző vitéz Kiss Lajos korábbi gyalogsági százados volt, aki mintagazdaságot létesített a birtokon. A minőségi lovak és tehenek tartása terén az ő ideje alatt érte el az uradalom a legjobb eredményeket. A pusztán egy keserűvíz-forrás is volt, melynek vizét "Pannónia Keserűvíz" néven forgalmazták.

A főapátsági uradalom 1928-ban a környék birtokosai közül elsőként vásárolt traktorokat a mosonmagyaróvári gépgyártól. 1941-ben a tömördpusztai birtok összterülete 2456 katasztrális holdat tett ki.

1945 után állami gazdasági tulajdonba került Tömördpuszta, és a kúria is. Jelenleg lakások találhatók a felújításra szoruló épület falai között.

Nagyigmánd

Nagyigmánd a megye északnyugati részében, az M1-es autópályához közel helyezkedik el. A régészeti leletek tanúsága alapján a falu környékén a római korban alakult ki először település, első okleveles említése pedig 1233-ban történt. Az Igmánd nemzetség tulajdonában álló község a tatárjárás idején elpusztult; az újratelepített falut 1332-ben Károly Róbert király Tamás csókakői várnagynak adományozta. 1450-ben már Héderváry Imre és Miklós volt a földesura, 1526-ban pedig Bakith Pál. A török hódoltság idején elpusztult Nagyigmánd is, 1612-ben Enyingi Török István megkísérelte újratelepíteni, ez azonban csak Csáky Lászlónak sikerült 1643-ban. 1676-ban a Ghyczy család is birtokrészt szerzett a településen, a XVII. század végén pedig az Esterházyak tulajdonába került a falu nagyobb része. 1809-ben a francia seregek komoly károkat okoztak Nagyigmándon, 1849-ben pedig Haynau alakíttatta át a református parókiát haditörvényszékké és börtönné. A falu nevét a XIX. század második felében az „igmándi keserűvíz" néven forgalmazott palackozott víz tette széles körben ismertté. A II. világháború frontharcai során a fél falu elpusztult.

_____LÁTNIVALÓK:_____

- *római katolikus templom*
- *római katolikus plébániaház*
- *Nepomuki Szt. János-szobor*

Nagyigmánd-Ghyczypuszta Ghyczy-kúria

Ghyczypuszta

Ghyczypuszta és a kúria jelenleg Nagyigmándhoz tartozik, egykor azonban a mára elpusztult Szentmihály faluhoz, majd a Kisigmándhoz kapcsolt Szentmihálypusztához tartozott területe.

1580 körül Kisigmánd és Szentmihály területén a Kincsy és a *(galánthai és) nebojszai* Balogh famíliák osztoztak, Balogh Ferenc lányát, Borát vette feleségül *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy Pál.

Nagyigmándon 1676-ban lett a Ghyczy család birtokos, ezen birtokuk nagy része azonban a XVII. század végén a *galánthai* gróf Esterházy család birtokába került, a Ghyczyek viszont továbbra is birtokosok maradtak - az akkor Kisigmándhoz tartozó - Szentmihálypusztán. Itt 1715-ben rajtuk kívül a Mészáros, a Molnár és az *abai* Fördős családok voltak birtokosok.

Ezen a Pusztaszentmihálynak is nevezett területen Komárom vármegye nemességének egyik legerősebb, legtekintélyesebb bázisa alakult ki a nemesi közbirtokosoknak köszönhetően. Szentmihályon később hét puszta alakult ki, melyek birtokosaikról kapták nevüket, ezek a Bóday-, a Csejthey-, a Ghyczy-, a Milkovics-, a Thaly-, a Szarka-, és a Baloghpuszták voltak.

1896-ban az országos millenniumi ünnepségek mellett szinte minden település tartott saját megemlékezést is. Így volt ez Szentmihálypusztán is, ahol a helyi birtokosok, a Bóday, a *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy, a *méhkerti* Milkovics, és a *széchy-szigeti* Thaly családok tagjai - azaz Ghyczy Elemér, Milkovics Imre, Thaly Ferenc, Bóday Ferenc és Szarka Dénes - egy-egy fát ültettek a hét vezér, valamint Árpád fejedelem emlékére. Az utóbbit jelképező fa gyökerei közé egy palackba rejtett üzenetet rejtettek el, melyben arra kérték "ennek megtalálóját, ültessen azon helyre új fákat s ezen írást tegye ismét a fa töve alá."

Ezek a közbirtokos nemesi családok idővel felépítették saját pusztáikon kúriáikat. Ezek közül a ghyczypusztai, a milkovicspusztai, a bódaypusztai, a thalypusztai és a kisigmánd-újpusztai ma is áll, a szőkepusztait és két Ghyczy-kúriát viszont lebontottak.

A *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy család első ismert őse Móric volt, akinek fiait 1244-ben már a Veszprém vármegyei Gic falu birtokosaiként említették, pontosabban éppen akkor vették el tőlük az említett települést hatalmaskodásuk miatt. Ghyczy Gergely fiai, István és Máté 1299-ben, 1306-ban és 1307-ben a gici birtokot a Szent Már-

ton-hegyi (pannonhalmi) bencés főapátságnak engedték át, melyet az apátság 1653-ban Ghyczy Jánosnak, Péternek, Miklósnak és Mihálynak visszaadott.

A családfa magszakítás nélkül Ghyczy Lénárttól vezethető le, akinek négy fia volt: György érsekújvári kapitány, József Nyitra vármegyei alispán (az előneveket adó Assakürt és Ablanczkürt megszerzője), János váradi kapitány és erdélyi gubernátor (kormányzó, 1585-88) és Farkas steinisnáczi kapitány, a család erdélyi ágának megalapítója.

1564-ben Miksa királytól címerbővítést kapott a família, melynek egyes ágai Nyitra, Bars és Bereg vármegyékben is éltek. Komárom vármegyében Szentmihályon kívül 1747-ben Csúzon, a XIX. század elején pedig Nemesócsán is birtokos volt a família.

A Ghyczyek komoly szerepet játszottak a vármegyei közéletben, a családból Ghyczy József 1786-tól másodalispáni, 1790-től első alispáni tisztséget töltött be, majd 1825 és 1839 között Torontál vármegye főispáni helytartója lett. Öccse, Ghyczy Ferenc 1806-tól másodalispáni, 1810-től első alispáni, fia, Ghyczy Rafael 1828-tól másodalispáni, 1836-tól első alispáni tisztséget viselt. Ghyczy Ferenc fia, Kálmán 1840-től volt első alispán, unokája, Dénes, 1893-tól töltött be alispáni posztot.

Ghyczy Ferenc 1825-27-ben, Ghyczy Rafael 1830-ban, 1832-36-ban, 1839-40-ben, Ghyczy Kálmán 1843-44-ben és 1847-ben a vármegye országgyűlési követeként is működött.

A szentmihályi birtokszerző, Ghyczy Pál, a fent említett József nyitrai alispán fia volt. Halála után apáról fiúra szállt a szentmihálypusztai birtok: János, István, (II.) Pál, Miklós, Gáspár, József, majd János következett a birtokosok sorában. A ghyczypusztai kúria elődjét az 1852-ben elhunyt Ghyczy János felesége emeltette 1855 körül, ez az épület három szobával rendelkezett, és inkább csak nyaranta használták. Ghyczyné második fia, Ghyczy Pál 1860-tól lakott a pusztán, a kúriát ő építtette ki ma látható formájában 1866-ban.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+A+3+A+1 tengelyes, a nyílások felett egyenes szemöldökpárkány húzódik.*

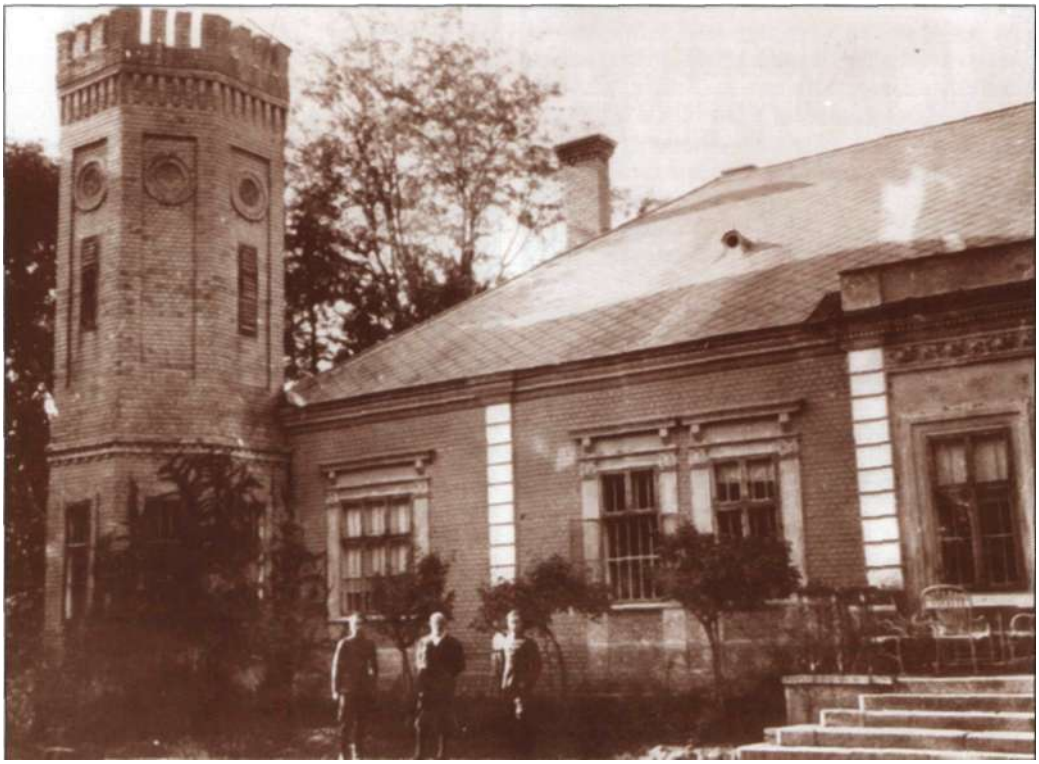

A zsalugáteres ablakokat pilaszterek tagolják, alattuk köténydísz látható. Az ajtók keretei "gerecsei vörös márványból" készültek, előttük vasból készült előtető látható. (A bal oldali ajtó a gazdasági- és cselédbejárat volt egykor, a jobb oldali a főbejárat.) A jobb oldali oldalhomlokzaton 3+T a nyílásritmus, a sarkán nyolcszögletű, bástyaszerű, pártázatos kiképzésű, klinkertégla burkolatú torony áll. (Egykor az épület valamennyi homlokzata klinkertégla burkolatú volt, melyet a helyreállítás során vakolattal fedtek be.) A torony földszintjét beépítették, emelete nyitott, ezen szint külső falán kör alakú díszeket helyeztek el. Egykor vas csigalépcső vezetett fel a torony kilátóként használt tetejére. (Innen át lehetett látni Milkovicspusztára, az ottani kúria szintén a Ghyczy család tulajdonát képezte a Milkovicsok után.) A bal oldali oldalhomlokzat 3 tengelyes.

A hátsó homlokzat T+1+2+(1+A+1)+2+1 osztású, középrésze előtt terasz húzódik. Az épület néhány ablaka háromosztású. Az épületen körülfutó lábazatban kőkeretes pinceablakokat helyeztek el, ugyanis a kúria részben alápincézett, a pince dongaboltozatos kiképzésű.

Belseje kéttraktusos elrendezésű, a hátsó traktus közepén húzódott egykor a nagyterem, tőle jobbra az ebédlő, balra a hálószoba és a könyvtárszoba kapott helyet. Az első traktus bal oldalán a konyha, a kamra és a cselédszobák voltak, a jobb oldali részen mindkét traktusban a vendégszobák sorakoztak. A kúriában az 1985-ös felújítás alkalmával egy nagytermet alakítottak ki.

Ghyczy Pál 1868-ban bekövetkezett halála után bátyjára, Józsefre szállt a kúria és Ghyczypuszta. (Legidősebb testvérük, István, 1849-ben honvédszázadosként hősi halált halt a budai vár bevételénél.) A XX. század fordulóján is Ghyczy József volt az épület tulajdonosa, 1890-ben őt választották meg az akkor alapított Gesztesi Járási Takarékpénztár első elnökévé.

1894-ben a 700 katasztrális holdas birtok vezetését Ghyczy Józseftől fia, Elemér vette át. 1935-ben Ghyczy Elemér 522 katasztrális holdnyi birtokát Kukorelly László bérelte. A família az 1930-as évek elején az I. világháborúban elhunyt 31 igmándi katonának emlékművet készíttetett. Ezt a ghyczypusztai kúria közelében álló római katolikus kápolna mellett állították fel.

A II. világháború idején Ghyczy Elemér eltűnt, a birtokot ekkor Ghyczy István örökölte, tőle vették el 1949-50-ben a ghyczypusztai kúriát.

Az épület ezután a Nagyigmándi Termelőszövetkezet kezelésébe került, amely hét kisméretű szolgálati lakást alakított ki benne. Később a Komáromi Mezőgazdasági Kombináté lett a kúria, amely 1985-ben teljesen felújíttatta; ez a helyreállítás azonban nem az eredeti állapotoknak megfelelően történt, a klinkertégla burkolatú falakat bevakolták. Az épületnek idegenforgalmi és vendéglátási célokat szántak, szabadidőházat szerettek volna berendezni falai között.
A rendszerváltozás után magántulajdonba került a kúria, melyet 1997-ben ismét tataroztak. Gondozott parkjában tó terül el.

Nagyigmánd-Thalypuszta
Thaly-kúria

Thalypuszta
A *széchy-szigeti* Thaly család Pozsony vármegyei eredetű, nevüket az ottani Máriatál (Mária-Thal, Marienthal) helységről vették. A mohácsi vészt követően - mivel a család a református vallásra tért át, és Szapolyai János királyt támogatta - a máriatáli barátok elűzték őket ősi birtokaikról, ekkor költözött a família Komárom vármegyébe. Itt Csépen, Szentmihálypusztán, Neszmélyen és (Rév)Komáromban szereztek birtokokat, e településeken kúriákat is építettek. A família ősi nemesi kúriája (Rév)Komárom szabad királyi város Huszár utcájában állt, ez az épület már 1651 előtt a család tulajdonát képezte.

A címeres nemeslevelet Thaly (I.) János, a komáromi vár tiszttartója kapta 1602-ben Rudolf királytól, (II.) János, Gergely és András nevű fiaival, valamint Márton nevű öccsével együtt. Komárom vármegye közgyűlésén 1603-ban hirdettették ki nemeslevelüket. A családból Thaly György 1635-ben, Thaly (I.) Zsigmond pedig 1817 és 1828 között volt Komárom vármegye alispánja.
A Nagyigmandon birtokos Thaly-ág Thaly (II.) Jánostól származik, aki szintén a komáromi vár tiszttartója volt. Fia, Thaly (I.) Ferenc 1667-től főszolgabíróként működött, 1683-ban a vármegyei felkelő nemesség főhadnagyaként a párkányi csatában esett el. (I.) Ferenc legidősebb fia, Thaly (I.) István kuruc tisztként esett el a koroncói csatában 1704-ben, az ő fia, (II.) Ferenc 1741-ben mint főhadnagy vett részt a poroszok elleni háborúban. Fia (II.) István volt, akitől három fia közül a legfiatalabb, (III.) Ferenc is örökölt szentmihálypusztai és csépi birtoktesteket. Thaly (III.) Ferenc Csépen kúriát is emeltetett, valószínűleg a XIX. század első negyedében. Lehetséges, hogy már abban az épületben született fia, (II.) Zsigmond, aki a família egyik legismertebb tagja volt.
Thaly (II.) Zsigmond jogi és műszaki tanulmányokat folytatott, majd vármegyei táblabíró lett. Az 1848-49-es szabadságharcban századosként küzdött a komáromi önkéntes nemzetőr csapatban, majd 1849-ben alezredessé nevezték ki és Komárom várerődítési igazgatójaként működött. Mivel Klapka György várparancsnok ellen összeesküvést szőtt, hogy megakadályozza Komárom feladását, a tábornok letartóztatta. A vár feladása után előbb Erdélybe menekült, ahol elfogták, de végül sikerült megszöknie. Ezután Brüsszelben, Londonban és Párizsban élt, majd Jersey szigetére költözött. Itt 1866-ig tartózkodott, akkor engedély és amnesztia nélkül hazatért Magyarországra, és szentmihálypusztai birtokán telepedett le.
A historizáló (eklektikus) stílusú kúriát (II.) Zsigmond 1876-ban emeltette Thalypusztán.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 2V+A+(1+A+1)+3 osztású (V=vak), középen rizalit lép ki a fal síkjából, felette timpanon látható kör világítóablakkal. A rizalit előtt terasz húzódik, melynek egykor pillérek által tartott vaskorlátja volt.*

Hátsó homlokzata átalakított, két eredeti ablaka még látható. A jobb oldali oldalhomlokzat szintén átalakított, a bal oldalin két dupla ablak látható eredeti rácsozattal. A sarkok kváderes díszítésűek, a falak többi része sávozott.
Belseje kéttraktusos elrendezésű. A kúria alatt húzódó pince ablakai a lábazatban nyílnak, a pinceajtó szegmensíves záródású.

Az egykori honvédtiszt 1886-ban Losoncon hunyt el, ekkor a kúriát fiatalabb fia, (V.) Ferenc örökölte. (Az idősebb fiúra, (III.) Zsigmondra minden bizonnyal a csépi kúria és birtok szállt.)
A XX. század elején is Thaly (V.) Ferenc tulajdonában állt az épület, aki apja emigrációjának idején, 1862-ben Jersey szigetén született. Miután a család hazatért, a vármegyei közéletben tevékenykedett. 1896-ban a nagyigmándi választókerület országgyűlési képviselőjének választották meg; két cikluson keresztül, 1905-ig volt képviselő.
1935-ben és 1941-ben dr. Thaly (IV.) Zsigmondnak és testvéreinek 190 katasztrális holdas földbirtoka volt Szentmihálypusztán, ők azonban csak nyaraló céljára használhatták a kúriát, ugyanis állandó lakóhelyükként Budapestet tüntették fel.

A kúria 1948-ban a Thalypusztai Petőfi Termelőszövetkezet, majd 1975 után a Nagyigmándi Új Élet Termelőszövetkezet tulajdonába került. A tsz három szolgálati lakást alakított ki falai között. Miután a lakók kiköltöztek, az épületben irodákat helyeztek el. Később pusztulásnak indult a kúria, mely jelenleg romos, a növényzettel benőtt falak és a kémények állnak már csak. Az épület megmentésére kevés az esély.
Az egykori díszkert is teljesen elvadult, nyomaiban sem látszik. Thalypuszta egykori gazdasági melléképületeit viszont még használják.

Nagyigmánd-Bódaypuszta Bóday-kúria

Bódaypuszta
A Bóday (Boday) család 1718-ban kapott Bóday Mihály révén nemesi címet. A famíliát már 1745-ben és 1768-ban Komárom vármegyei birtokosként említették, az 1754-55. évi országos nemesi összeírásban Bóday Mihály özvegyét, valamint fiait, Mihályt, Józsefet, Sámuelt, Jánost és Györgyöt említették a vármegye nemesei között. (Ekkoriban Veszprém vármegyében is birtokos volt a család.)
A nemes Bóday família már a XIX. század első felében tagja volt a szentmihálypusztai nemesi közbirtokosságnak. A Bódayak is a vármegyei hivatalviselő nemesi réteghez tartoztak: Bóday János 1824-ben főszolgabírói posztot töltött be Komárom vármegyénél, Bóday Dénes pedig a vármegye egyik utolsó táblabírája volt. Bóday Aladár 1896-ban a vármegye egyik vezető gazdasági tisztségét, a központi számvetői posztot töltötte be, Bóday Vilmos pedig ugyanekkor árvaszéki nyilvántartóként működött.
Az 1898-ban legtöbb adót fizető nagy- és kisigmándi lakosok listáján Bóday Lajos kisigmándi földbirtokos a harmadik volt, minden bizonnyal ő emeltette a historizáló (eklektikus) stílusú bódaypusztai kúriát az 1900-as évek táján. Az épület utolsó tulajdonosa dr. Bóday László ügyvéd volt. Az épületet 1951-ben kisajátították, a Bódayak ekkor hagyták el a pusztát.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület. Főhomlokzatának két szélén erősen előreugró rizalitok húzódnak, ezeken két ablak látható. Közöttük, a hom-*

lokzati szakasz előtt fából ácsolt veranda húzódik, melyhez "vörös márvány" lépcső vezet fel. Mögötte három félköríves záródású, eredeti vasrácsos ajtó látható. A rácsos ablakok felett háromszög-szemöldök húzódik, néhány helyen megmaradt az ablakok eredeti zsalugátere. Bal oldali oldalhomlokzata A+V osztású (V=vak), az ajtó felett az eredeti vas előtető látható. A jobb oldali oldalhomlokzat V+2 osztású, itt is háromszög-szemöldökűek az ablakok.
A hátsó homlokzat 1+2+1 tengelyes, középen jelzésszerűen kiemelkedő rizalit lép ki a fal síkjából. Az épület tetejének gerincén az eredeti fémdísz fut végig. Alatta pince húzódik.

Később a Tatai Parkerdőgazdaság kapta meg a kisajátított épületet, amely később szolgálati lakásokat alakított ki falai között. A rendszerváltozás táján a Tatai Parkerdő Rt. eladta a kúriát jelenlegi tulajdonosainak. Az épületben napjainkban két lakás található.

Nagyigmánd-Milkovicspuszta
Milkovics - Ghyczy-kúria

Milkovicspuszta

A hagyomány szerint Szentmihálypuszta egyik közbirtokos nemesi családja, a *méhkerti* Milkovics família Dalmáciából származik, János nevű tagja 1606-ban kapott címeres nemeslevelet fiaival, Jánossal és Györggyel együtt. Milkovics Jakabot az 1754-55-ös nemesi összeírás Győr vármegyei nemesként tüntette fel, a família 1804-ben már a Komárom vármegyei Ácson és Ekelen, 1848-ban pedig Banán volt birtokos.

A család tagjai közül *méhkerti* Milkovics Lajos **a** gesztesi járás főszolgabírájaként működött az 1800-as évek első három tizedében, Antal pedig az 1836-ban megalakult Komáromi Kaszinó Egyesület vezetőségi tagja volt, majd az országgyűlésen 1847-ben és 1848-ban is képviselte Komárom vármegyét.

Milkovics Zsigmond 1848-ban a gesztesi járás képviselőjeként bekerült abba a választmányba, melyet a nemzeti őrsereg megszervezésére hoztak létre. A milkovicspusztai kúriát a hagyomány szerint ő emeltette 1840 körül klasszicista stílusban.

A XX. század elején már inkább üdülőnek használta a kúriát a Milkovics família, majd eladta azt a földbirtokkal együtt az *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy családnak. Egészen a kisajátításig a Ghyczyek tulajdonát képezte az épület.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú, teljesen átalakított épület. Főhomlokzatán még látható néhány eredeti pilaszterfejezet és néhány szemöldökpárkány. Megmaradt két eredeti ablak és az egykori főbejárat előtt a "vörös márvány" padlóval és lépcsővel ellátott terasz.*
A hátsó homlokzaton két eredeti ajtó, a bal oldali homlokzaton egy eredeti ablak látható. A tetőgerinc vasból készült díszítése máig megmaradt. Az épület alatt boltozatos pince húzódik.
A kúria mellett egy melléképület látható fadíszes oromzattal, ez egykor a "kisasszony fürdője" volt.

1945 után a Szőkepusztai Állami Gazdaságé, majd 1963-tól a Komáromi Állami Gazdaságé lett az épület, melynek falai között szolgálati lakásokat helyeztek el.

A rendszerváltozás után a Komáromi Mezőgazdasági Rt. tulajdonába került a puszta, a kúria ma is lakóházként szolgál. A major egykori magtára máig megvan, a kúria kertjének egy része is látható még, az épület hátsó homlokzata előtt két fenyő áll.

Naszály

A falu a megye északi részének közepén található, a vaskorban már lakott hely volt. 1284-ben Naszal formában említették a nevét, kisebb település lehetett, amelyről kevés adat maradt fenn. A török hódoltság idején Naszály is elpusztult, 1639-ben kezdődött meg benépesülése. 1643-ban Zichy Ferencet említették földesúrként, a lakosság gyarapodása az ő idejében is töretlenül folytatódott. A XVIII. században már az Esterházy család tulajdonát képezte a falu, melyet a tatai uradalomhoz csatoltak. Naszályon és a környékbeli pusztákon a vármegye egyik legerősebb gazdasági egysége működött a XIX. század folyamán. Az Esterházy család egészen 1945-ig a település legnagyobb birtokosa maradt.

LÁTNIVALÓK:

- *református templom*
- *vízimalom*
- *Fényes-patak téglahídja*
- *barokk temetőkereszt*

Naszály-Billegpuszta
Balogh - Esterházy - (Fridrich) - (Csetke) - (Jurcsek) - (Vásárhelyi)-kastély

Billegpuszta *műemlék*

A török hódoltság idején elnéptelenedett Billegpuszta területe beleolvadt Naszály község határába, így azzal együtt 1691-ben a kincstári uradalom, 1694-ben Száki László, majd 1697-ben báró Krapff Ferenc tulajdonába került. 1727-ben *galánthai* gróf Esterházy (I.) József vásárolta meg Naszályt, és a tata-gesztesi uradalomhoz csatolta. Billegpuszta területe azonban ekkor *már galánthai (és nebojszai)* Balogh Ferenc tulajdonát képezte, aki a hatalmas kiterjedésű tata-gesztesi Esterházy-uradalom jószágkormányzója, Esterházy (I.) József gróf titkára és távollétében teljhatalmú megbízottja volt.

A *galánthai (és nebojszai)* Balogh család 1552-ben kapott nemesi címet, majd egyik ágát 1633-ban bárói, másik ágát 1773-ban grófi rangra emelték. (Az Esterházy és a Balogh családok a közös előnév alapján valószínűleg együtt nyertek adományt Galántára, és rokoni kapcsolat is lehetett közöttük.)

Balogh Ferenc nevéhez fűződik az uradalom virágzó gazdaságának megteremtése, valamint az egyes településeken a különböző uradalmi gazdasági épületek és a templomok felépítésének elindítása. Ő volt az első pártfogója az Esterházyak későbbi uradalmi építészének, a környékbeli települések számára számtalan különböző funkciójú épületet tervező *fellenthali* Fellner Jakabnak, aki később hazánk egyik legjelentősebb későbarokk építészévé vált.

Lehetséges, hogy az építész egyik első munkája volt Balogh jószágkormányzó saját billegpusztai kastélyának felépítése, melyre minden bizonnyal 1748-49-ben került sor. (A jószágkormányzó 1752-ben felépített tatai "kiskastélyát" viszont biztosan Fellner tervezte.) 1750 körül a kastélytól nem messze egy kápolnát is építettek, melynek oldalához remetelak csatlakozott, amely egy szobá-

ból és egy kamrából állt, amiket keskeny folyosó választott el a kápolnától. A kápolna felszerelésének egy része a II. József király szekularizációs rendelete által feloszlatott majki kamalduli szerzetesek elárverezett tárgyaiból került ki. (A kápolna helyén állt állítólag az 1587-ben már említett, de a hódoltság alatt elpusztult billegi Boldogasszony-templom.)

Az 1763. június 28-ai földrengés után a sérüléseket felmérő Fellner Jakab feljegyzése szerint a billegi kastélyban, annak melléképületeiben és a kert kerítésében 114 forintos kár keletkezett. Megsérült a kápolna és a remetelak is, azok helyreállítási költsége összesen 20,5 forintot tett ki. Az épületek helyreállítását Fellner végezte.

• *Szabadon álló, egyemeletes, téglalap alaprajzú épület, melyhez két különálló, földszintes melléksárny csatlakozott U-alakban.*
Főhomlokzata mindkét szinten héttengelyes, tagolás nélküli. (A földszint bal oldalán utólag ajtót nyitottak.) A kőkeretes bejárati kapu a középvonaltól jobbra helyezkedik el, a főhomlokzaton kettős kőcímer látható, melyeket ma már nehéz felismerni, de szinte biztosan a Balogh és az Esterházy családok címerei lehetnek. A hátsó homlokzat szintén hétablakos mindkét szinten, az oldalhomlokzatok háromtengelyesek. Ezek az ablakok minden homlokzaton egyszerű szalagkeretesek, alattuk faltükör húzódott egykor. A két szint között - érdekes módon - téglalap alakú nyílásokat helyeztek el.
A főépület belsejében a földszinti szobák egy része keresztboltozatos, az egyik nagyobb terem hatszakaszos, a másik kisebb terem kétszakaszos. Az emeletre szegmensíves boltozású lépcső vezet fel, a lépcsőházban barokk ívű, vasrácsos ablak látható. Az eredeti ajtókeretek és ablakkeretek még megvannak. A kastély alatt dongaboltozatos pince húzódik, az épület néhány tégláján a CEM felirat látható (Comes Esterházy (II.) Miklós, aki a kastély építése idején a tatai uradalom tulajdonosa volt, Balogh az uradalom tégláit használhatta fel a kastélyépítéshez).
A kastély két U-alakban - egy falszakasszal - csatlakozó földszintes oldalszárnya közül a bal oldalit lebontották, csak az alapfalak és a főszárny felőli oromfal látható napjainkban. A jobb oldali szárny ma is látható, ablakkiképzése a főhomlokzatéval egyezik meg, végeit ovális világítóablakokkal díszített trapéz-oromzat zárja le.
A kastély magas kőkerítésének egy része megmaradt a pilléres kapuval együtt.

Mivel Balogh jószágkormányzónak nem volt örököse, itteni birtokát és kastélyát a *galánthai* Esterházyakra hagyta. Billeget ezután a grófi család a tata-gesztesi uradalomhoz csatolta, melynek 1811-ig Esterházy (IV.) Ferenc nápolyi követ volt a tulajdonosa. Halála után unokaöccsére, (III.) Miklósra szállt a birtok, tőle 1856-ban legidősebb fia, (IV.) Miklós örökölte. 1885-ben fia, Miklós József lett a tatai hitbizományi uradalom tulajdonosa, az ő 1897-ben bekövetkezett halála után unokatestvérére, (V.) Ferencre szállt a hatalmas birtok. Tőle fia, (VI.) Ferenc örökölte 1909-ben Billegpusztát.

A tatai uradalom billegi birtokteste hosszú időn keresztül mintagazdaságnak számított, a naszályi svájci tehenészet és a juhtenyésztés is jól jövedelmezett. A nem messze elterülő Grébicspusztán burgonyát és cukorrépát feldolgozó szeszgyárat létesítettek a XIX. század második felében, a Fényes-patak mentén pedig már a XVIII. század folyamán több gyapjúkallózó és egy gabonaőrlő malom működött.

Billegpusztát 1885. szeptember 22-én I. Ferenc József király is meglátogatta egy nagyszabású hadgyakorlat alkalmával, amikor a tatai lovassági gyakorlat megtekintésére különvonattal érkezett Bécsből az almásfüzitői vasútállomásra. Onnan lóháton tette meg az utat Billegpusztáig és vissza. A kastélyt és a hozzá tartozó birtokot a XIX. század végén egy Fridrich nevű bérlő, majd 1907-ben már biztosan Csetke Béla bérelte az Esterházy grófoktól. (A Csetke família Komárom vármegye egyik régi nemesi családja volt, első ismert ősét 1526-ban említették.)

1927-ig maradt Csetke gróf Esterházy (VI.) Ferenc 3000 katasztrális holdas naszályi birtokának bérlője, melyhez a billegi, a grébicsi, és a miklóspusztai birtokrészek is hozzátartoztak. (A mezőgazdasági szesztermelésre berendezett szeszgyárat szintén ő bérelte.)

Az uradalom következő bérlője 1927-től Jurcsek Imre okleveles gazda volt, aki birka- és sertéstenyésztéssel foglalkozott, az állatokat külföldön adta el. Szenvedélye azonban a lótartás volt, kedvenc lovát a kastélyhoz közel álló istállóban tartotta. Róla mesélték azt a történetet, hogy egyszer a tatai Esterházy Mulató (a mai Kristály Szálló) emeleti dísztermébe lóháton ment fel, és a lovának kért egy vödör kávét. Jurcsek az I. világháborúban hadnagyként küzdött, 1929-től felsőházi tag lett, valamint a vármegyei törvényhatósági bizottságba is bekerült. (Jurcsek a II. világháború idején megszerezte az ács-jegespusztai birtokot és kúriát.)

Billegpuszta 1945 előtti utolsó bérlője *kézdivásárhelyi* Vásárhelyi István volt, aki itt kísérletet tett az árasztásos rizs- és a gyapottermesztés meghonosítására, ami kudarcba fulladt.

Vásárhelyi a Ludovika Akadémián tanult, az I. világháborúban mint főhadnagy küzdött, majd Békés vármegyében volt nagybérlő. Biztosan 1928 után telepedett le Naszályon, ahol már 1935-ben 446 katasztrális holdas részt bérelt az Esterházy-hitbizományból. (Az Árpád-kori nemesi családból származó Vásárhelyi István rokonságának Szomoron volt birtoka és kúriája.)

1941-ben a tatai hitbizományi uradalom itteni birtokrészének területe 2379 katasztrális hold volt, ekkor már Esterházy (VI.) Ferenc fia, (V.) Miklós volt (1939-től) a birtok tulajdonosa.

1945 után hosszú ideig üresen állt a kisajátított kastély, majd a Komáromi Állami Gazdaság kezelésébe került az egyre jobban leromló állagú épület. Az 1980-as évek közepén megpróbálták helyreállítani, de a munkálatok abbamaradtak. A felújított tetőzetű kastély jelenleg magántulajdonban van, üresen áll.

A kápolna már 1948-ban összedőlt, a kastélyudvart egykor összefüggő kőfal övezte, melynek nagy részét a II. világháború után építőanyagnak hordták szét.

Az épülethez számtalan legenda fűződik. A hagyomány szerint például a kastély magja egykor kolostor volt, a kastélykertben pedig hármas vasajtóval lezárt, azóta beomlott alagútbejárat nyílt. Ebben a járatban állítólag a középkorban eltemetett apáturak temetkezési helye volt. Egy másik legendaváltozat szerint az alagút a kolostort és a templomot kötötte össze, ezen át közlekedtek a szerzetesek a szertartásokra. Sőt, a leghajmeresztőbb elképzelés szerint az alagút oldalfalában kialakított kis fülkék kőpadkáin vállig befalazott csontvázak voltak. (Egyik feltételezést sem támasztja alá semmilyen bizonyíték.)

A település a megye északi szélének közepén, a Duna mentén terül el. Területén az őskortól kezdve valamennyi régészeti korszak leletei megtalálhatóak. Neszmély első okleveles említése 1240-ben történt. 1341-ben Miklós comes birtokát képezte a település, érdekesség, hogy a falu egyik fele Esztergom, a másik fele Komárom vármegyéhez tartozott. 1439-ben Albert király Neszmélyen halt meg, miközben betegen Bécs felé igyekezett. A település 1471-ben Mátyás királytól mezővárosi rangot kapott, a XVI. században a Porkoláb családot említették földesuraként. A török hódoltság idején a település szinte teljesen elnéptelenedett, a török idők elmúlta után református magyarok költöztek ide. A XVIII. században a Zichy család lett a falu földesura. Az itteni bortermelés már a középkorban is jelentős volt, a XIX. század második felében azonban a filoxera pusztítása miatt Neszmélyen is lecsökkent a szőlőállomány, és a lakosság részben a gyümölcstermesztésre tért át. A neszmelyi bor napjainkban ismét Európa-hírű.

_____I,ÁTNrVAíÓK.

Neszmély-Gombásmajor
(Berényi) - Zichy - ágostonos kanonokrend kúriája

Gombásmajor

Neszmélytől délre, a Gerecse fennsíkján terül el Gombásmajor, ahol a *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy család uradalma építtette ki a majort, feltehetően a XVIII. század végén.

A neszmélyi uradalmat 1764-ben özvegy *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy Miklósné *karancsberényi* Berényi Erzsébet grófnő cserebirtok gyanánt szerezte meg a magyar királyi udvari kamarától. A grófnőtől ugyanis a kamara visszavette a korábban a Zichyek tulajdonát képező óbudai uradalmat, mivel annak királyi adománylevelében kikötötték, hogy csak a Zichy família férfi leszármazottai között, és csak egyenes ágon öröklődhet. Mivel Berényi grófnőnek és férjének - az 1758-ban elhunyt Zichy Miklósnak - nem volt gyermeke, a kamara vissza is váltotta Óbudát, melyet időközben a házaspár mintagazdasággá fejlesztett, és amelynek központjában emeletes kastélyt is építtetett.

Az uradalomba befektetett tőkét kompenzálta a hivatal a grófnő másik, szőnyi uradalmához közel eső Neszmély és Dunaalmás községek átengedésével. (A *zichi és vásonkeöi* Zichy család 1655-ben kapott bárói, 1679-ben grófi címet.)

Zichyné Neszmély faluban is kiépíttetett egy majorságot - feltehetőleg - a Duna mentén, melyben egy - azóta megsemmisült - kúriaépület is állt. A Zichyek egy másik gazdasági központot is kiépítettek Neszmély határában, ez Gombásmajor volt. A birtok magasabban fekvő részén, egy fennsíkon elterülő major létrehozása elképzelhető, hogy szintén Berényi grófnő nevéhez köthető.

Zichyné halála után a Zichy (II.) Pál által alapított Zichy-ág kezére került a neszmélyi birtok (ami akkor már a szőnyi uradalom részét képezte), mely ág (II.) Pál gróf két fiúunokájával két főágazatra, a palotaira és az oroszvárira szakadt. A szőnyi uradalom közülük (IV.) Jánosra, a palotai főágazat megalapítójára szállt, akinek 1764-ben bekövetkezett halála után fiai megosztoztak a birtokokon. A szőnyi uradalom kétharmad részét (V.) János, a (nagy)lángi ág megalapítója kapta, egyharmad részét pedig (I.) Miklós, a palotai ág megalapítója. (Előbbi birtokrész gyakran használt neve ezután a "lángi kétharmados uradalom" lett)

Zichy (I.) Miklós gróf halála után gyermekei, Johanna, (II.) Miklós és Mária örökölték vagyonát, az 1838. évi osztozkodás során Zichy (II.) Miklósé lett Neszmély is. Ő az uradalomban - Szőny mellett - új majort is építtetett, melyet 1825-ben született Béla nevű fiáról Bélapusztának nevezett el. Széchenyi István gróf eszméinek hatására intenzív gazdálkodásba fogott, szeszgyárat és cukorgyárat

létesített, repcét és cukorrépát termesztett, valamint birkahizlaldát üzemeltetett. Vállalkozásai azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.
(A dunaalmási birtokrész területe közben zálogban volt, ez 1839-ben került vissza (II.) Miklós grófhoz, addig a família más tagjai, többek között Zichy György volt a zálogos bérlője.)
Zichy 1855. augusztus 9-én Dunaalmást, Neszmélyt és a Veszprém vármegyei Súrt (összesen 16 000 holdat) eladta az ágostonos kanonokrend klosterneuburgi rendházának, az uradalomból megmaradt füzitői és perjési birtokrészt pedig bérbe adta.

Az ágostonos kanonokrend a Zichy családtól vásárolt birtokait egészen 1945-ig megtartotta, a rend neszmélyi birtokteste 1935-ben 2063, 1941-ben 1947 katasztrális hold területű volt, melyet házi kezelésben hasznosítottak. (Dunaalmáson 1047, Szőnyben 334, Naszályon 580 katasztrális holdas birtokkal rendelkezett a kanonokrend.)
A gombásmajori kúria mindvégig birtokigazgatási alközpontként és a gazdatiszt lakóhelyeként szolgált.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület. Külső homlokzatán öt eltérő nagyságú régi ablak látható, az oldalhomlokzatokon 3-3 ablakot helyeztek el. A hátsó részen jellegtelen pilléreken nyugvó tornác fut végig U-alakban. Az épület belsejében síkmennyezetes helyiségek sorakoznak, a kúria pincéje az épület mellett található.*
A kúria mellett egykor négyzetes udvar köré épített, kiterjedt gazdasági melléképület-hálózat húzódott, melynek egy része ma is áll, többnek pedig a romjai láthatók. Az egyik istálló hatszögletű posztamensről induló oszlopok által tartott keresztboltozatos kiképzésű, mely népies jellege ellenére ritka példája a gazdasági épületek ily módon történő kialakításának.

A kisajátítás után a kúriát és Gombásmajort a Bikolpusztai Állami Gazdaság, majd a Neszmélyi Termelőszövetkezet, végül a Gerecse Tsz kapta meg. A rendszerváltozás idején magántulajdonba került a terület, a kúria jelenleg lakófunkciót tölt be. Az épületegyüttes helyreállítása folyamatban van.

Neszmély
Keleti-kúria/villa

Gárdony
A kúriát dr. Keleti József állatorvos emeltette nyaraló céljára az 1920-as évek elején. Az épület terveit Philpps (Philips) Antal neszmélyi építőmester készítette, és ő vezette az építési munkálatokat is.
A polgári származású Keletinek és feleségének, Hérics Annának hét gyermeke született, a népes család az I. világháború vége előtt állandó jelleggel (Rév)Komáromban élt. Mivel a gyermekek

többsége az 1910-es évek végére felnőtt, és az állat orvos szülei is elhunytak, a komáromi ház idővel túl nagynak bizonyult a família számára. Ennek illetve a trianoni békeszerződésnek köszönhetően Keleti eladta a házat, és Szőnyben vásárolt egy kisebbet.
A két ház értékének különbözetéből emeltette az állatorvos a neszmélyi villát, a településen már régebb óta meglévő szőlőbirtokán, a már korábban is itt álló présház és pince mellé.
Anyagi erőforrás hiányában a kúria soha nem készült el teljesen, ez leginkább a jobb oldali oldalhomlokzat tűzfalán látható.

• *Szabadon álló, domboldalban épült, főhomlokzatán emeletes, hátsó homlokzatán földszintes, beépített manzárdtetős, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata háromtengelyes, a földszinti pincerész nyílásai (1+A+1) szegmensíves záródásúak, a szint terméskőből készült. Az emeleti nagyméretű ablakok közül a középső szegmensíves, a két szélső egyenes záródású, a manzárdrészen elhelyezett kiemelkedő tetőablakokat zsalugáter borítja.*
A hátsó homlokzat jobb oldalán egykor üvegezett, pillér által tartott veranda húzódott, a középrész fölé háromszög-oromzatos emeleti részt építettek, melyen nagyméretű szegmensíves záródású ablak látható.

A bal oldali oldalhomlokzat bal szélén trapéz alaprajzú kiemelkedő rész húzódik, a tetején elhelyezett terasznak egykor áttört kőkorlátja volt, mögötte a manzárdrész előtt oromzatot alakítottak ki. A kúria jobb oldali oldalhomlokzata sosem készült el teljesen, ezen nincs nyílás, felette trapéz-oromzat látható.

Az állatorvos nyugdíjba vonulása után a Keleti házaspár nemcsak nyáron, hanem kora tavasztól késő őszig lakta a villát. Keleti Neszmélyen még folytatta magánpraxisát, valamint szeszfőzdét is alapított a településen. Az ő nevéhez fűződik a neszmélyi vízvédelmi munkák és szabályozások megszervezése és irányítása is, ugyanis korábban esős időben a Korma-hegyről lezúduló víztömeg komoly károkat okozott mind az utakban és a házakban, mind a mezőgazdasági ültetvényekben. Később Keleti a megyei vízvédelmi munkákba is bekapcsolódott.

A Keleti házaspár fia, ifj. dr. Keleti József orvos is a kúriában lakott, majd szülei halála után ő örökölte azt. Keleti korábban anyagilag támogatta a kúria felépítését, 1945 és 1949 között Neszmélyen is praktizált.

A II. világháborúban az épület komoly károkat szenvedett, hiszen többször is a kúria mellett húzódott a frontvonal, és hol a németek, hol az oroszok rendezkedtek be falai között. Az épület 30 méteres körzetében több ágyúállást is kiástak, a kúria délnyugati sarka aknatalálatot is kapott.

Miután a front elvonult, az épületben magyar katonákat szállásoltak el, ők az északi manzárdszobában például a kutyáikat tartották. Ebben az időben a Keleti család csak a pincét és a présházat használhatta, azt is csak külön engedéllyel.

Dr. Keleti József és családja a háború befejezése után költözött vissza az épületbe, addig a faluban élt a família. A kúriát nem államosították, viszont mind a földszintre, mind a manzárdrészbe új lakókat költöztettek be.

Később ezen lakók máshová költöztek, illetve saját házat építettek, a Keleti família pedig csak nyaranta használta a kúriát. A villa ma is a Keleti család tulajdonában áll, felújítására dr. Keleti Zoltán állatorvos már elkészíttette a terveket.

Oroszlány

Oroszlány városa és a hozzá tartozó Majkpuszta a megye déli részén terül el. Az 1885-ben Oroszlányhoz csatolt Majk korábban Kecskédhez tartozott közigazgatásilag, a XIII. században az oklevelek már több ízben említették a nevét. Majkon a premontrei rend prépostságot alapított, mely egy ideig hiteleshelyként is működött. 1516-ban a rendházata csornai Szent Mihály premontrei prépostság fiókegyházaként tüntették fel. Majk a török idők alatt elpusztult, területét később a tatai várbirtokhoz csatolták. Ennek részeként több tulajdonos kezén keresztülment Majk, majd 1727-ben az Esterházy család tulajdonába került. Esterházy József országbíró 1733-ban a kamalduli szerzetesrendnek adományozta a pusztát, amely monostort létesített itt.

LÁTNIVALÓK:

- *oroszlányi evangélikus templom*
- *oroszlányi bányászati múzeum*
- *majkpusztai vízimalom*
- *vértesszentkereszti ciszterci templomrom és kolostorrom*
- *kirándulóhelyek*

Oroszlány-Majkpuszta
kamalduli rendi - Esterházy - (Mauthner-Kadischa) - Liechtenstein - (Österreicher) - Esterházy-kastély

Majkpuszta *műemlék*

A középkorban Majkon egy premontrei kolostor állt, melynek szerzetesei a török időkben elmenekültek, ezt követően a pusztát a tatai várbirtokhoz csatolták. Az elpusztult település területe a török hódoltság idején mindvégig a gesztesi uradalom részét képezte.

Ezt az oszmán uralom alatt álló területet az uralkodó 1632-ben *(galánthai és) nebojszai* Balogh Istvánnak, 1643-ban Zichy Ferencnek, majd 1646-ban gróf Csáky Lászlónak adományozta. 1693-ban már a Hochburg-uradalom részeként említették Majkot, de 1697-ben ismét a *körösszeghi és adorjáni* gróf Csákyaké lett, majd a család itt is birtokos ágának kihalásával ismét a koronára szállt vissza.

I. Lipót király 1697-ben az osztrák báró Krapff Ferenc József udvari tanácsosnak és főhadiszállítónak, valamint fiának, Gáspárnak adományozta Majkpusztát. Gáspár báró 1727-ben eladta a területet *galánthai* gróf Esterházy (I.) Józsefnek, aki horvát bánként, országbíróként és Komárom vármegyei főispánként is működött. Az erdőkkel övezett Majkpuszta területe ekkor 1200 holdat tett ki, a birtokot szántóföldek, rét, legelő, erdő, 3 malom, halastó valamint a volt premontrei kolostor és a román stílusban épült, háromhajós templom romjai alkották.

Esterházy (I.) József nem sokáig volt Majkpuszta tulajdonosa, ugyanis 1733 júniusában itteni birtokát a kamalduli rendnek adományozta kolostoralapítás céljára. A kamalduli remeteség alapításának gondolata eredetileg *ipolykéri* gróf Kéry Ádám nevéhez fűződik, aki alapítványi szándékával 1731-ben megkereste az osztrák-magyar kamalduli rendtartomány legjelentékenyebb monostorának, a kahlenbergi Szent József-monostornak az élén álló magyar származású generális vikáriust, Radossányi Lászlót. A megbeszélések eredményeként Kéry gróf 1731 márciusában felajánlotta a Veszprém vármegyei Somló várát egy kisebb birtoktesttel és 4000 rajnai forinttal az alapítandó kamalduli remeteség céljára. Ez az összeg azonban még kevés volt egy új rendház létesítéséhez, ezért Radossányi más főurakat és főpapokat is megkeresett adományokért.

A legjelentősebb ezek közül a *galánthai* gróf Esterházy József által felajánlott adomány volt, amely

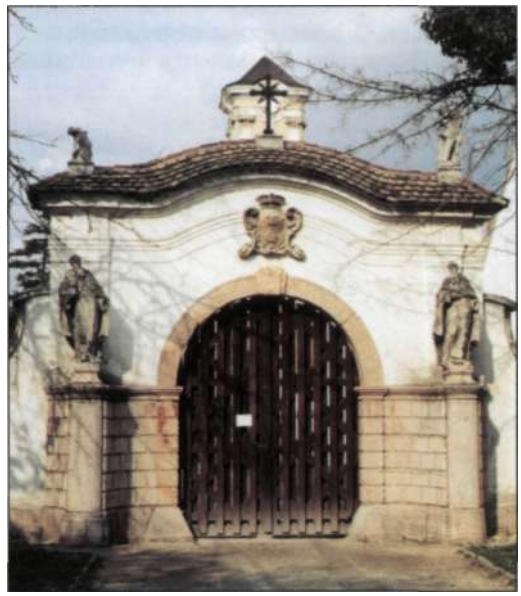

Majkpusztát, az itt lévő premontrei kolostorromot, a közeli Oroszlánkő és Gesztes várának köveit, valamint Vértesszentkereszt monostorának köveit foglalta magában, ezenkívül bányáiból vörös márványt, erdeiből fát, illetve pénzt és munkáskezeket biztosított az itt létesítendő kamalduli remeteség építéséhez. A Nepomuki Szent János tiszteletére emelendő monostor alapítólevele 1733. július 28-án kelt, és ebben a kamalduliak Majkpusztával együtt megkapták a hozzá tartozó szántókat, erdőket, réteket, halastavakat és malmokat is. A kamalduli szerzetesek cserében évente 157 mise szolgáltatását vállalták, melyet az okirat szintén tartalmazott.

A kamalduli szerzetesrend a XVII. század végén telepedett meg Magyarországon, első remeteségüket 1695-ben kezdték építeni Zoborhegyen. A rend alapítója Szent Romuald lombard herceg volt, aki 1012-ben Arezzo mellett hozta létre az első kamalduli remetekolostort. (XVI. Gergely pápa is a kamalduli rend tagja volt.) Jellegzetes ruházatuk volt, fehér kámzsát viseltek - "fehér barátoknak" is nevezték őket -, lábukon sarut hordtak - a majkiak csizmát -, hajukat rövidre vágták, fejük tetejét kiborotválták, és hosszú szakállat növesztettek. A köztudatban leginkább némasági fogadalma miatt ismert a rend, beszélniük csak a perjel engedélyével, évente két alkalommal, 3-3 napot lehetett. (II. Rákóczi Ferenc fejedelem szívét a kamalduli rend egyik francia rendházában őrizték.)

A majki remeteség építésének munkálatai már 1733-ban megkezdődtek, a terveket Franz Anton Pilgram neves bécsi építészmester készítette el, akinek híven követnie kellett a tervezőmunka során - a kamalduli rend osi regulainak megfelelően - az itáliai anyakolostor középkori mintáit. A három sorban felépített cellaegyüttest templom és apátsági épület egészítette ki.

A Pilgram által készített tervek azonban igen költségesek voltak, ezért Radossányi László és az Esterházyak tata-gesztesi uradalmának jószágkormányzója, *galánthai (és nebojszai)* Balogh Ferenc változtatásokat, egyszerűsítéseket eszközölt rajta. A tervező 1734-től haláláig, 1761-ig ellenőrizte és felügyelte az építkezést, halála után a munkát helyi mesterek fejezték be, köztük *fellenthali* Fellner Jakab, az Esterházy-uradalom építésze. (A püspök az építkezésre 1735-ben adott ideiglenes, 1737-ben végleges engedélyt.)

A főépület (a később kastéllyá átépített foresteria) 1748-49-ben készülhetett el, ez az épület több funkciót töltött be. Ennek emeletén alakították ki a remeteség vezetőjének, a perjelnek, valamint a kegyúrnak a lakosztályát. A földszinten a káptalanterem kapott helyet.

A bal oldali földszintes mellékszárnyban a könyvtárat és a gyógyszertárat, később az istállót helyezték el. A jobb oldali - az udvar felől nézve szintén földszintes - mellékszárnyba a refektóriumot (ebédlőt) alakították ki, ennek festményeit Vogel Gergely és a kamalduli szerzetes-festők készítették. A mennyezet stukkódíszeinek rajzait feltehetően Pilgram készítette. A foresteriában helyezték el a vendégeket és az átutazókat is. Az épület elé márványkutat állítottak, az épületegyüttest körülvevő, szobrokkal díszített külső fal is ekkor készült el. Ezen kerítés "vörösmárvánnyal" díszített kapuján a rendalapító Szent Romuald valamint apja, Boldog Sergius homokkő szobrát helyezték el.

A kapu zárókövén az 1746-os évszám jelzi az építés évét, az itt és a kerítésen elhelyezett szobrokat Sartory József pozsonyi szobrász készítette.
Sorra épültek fel a barátlakások is, ezek falaihoz felhasználták a premontrei kolostor romjainak kőanyagát is. Pilgram terveiben eredetileg húsz ház szerepelt, ebből csak tizenhét épült meg. A remeteség létrehozását az Esterházyakon kívül több nemesi és főnemesi család támogatta egy-egy remetelak felépítésével; ezen építtető családok lelki üdvéért a házban lakó remete rendszeresen mondott misét. A donátor családok faragott címereit a remeteházak homlokzatán helyezték el, az építtetők - a számos remetelakot emeltető *-galánthai* gróf Esterházy családon kívül a *lengyeltóthi* Lengyel, a *gyulai* gróf Gyulay, a *cziráki és dénesfalvi* gróf Cziráky, a *monyorókeréki és monoszlói* gróf Erdődy, a *karancsberényi* gróf Berényi, a *kisszörényi* Szörényi (1772-től báró), a *bodorfalvi* Baranyay, a *kéthelyi* báró Hunyady (1792-től gróf) és a Hartwig családok voltak, ők egy-egy remeteházat emeltettek. Minden ház 4 helyiséggel rendelkezett: háló, dolgozó, kápolna, kamra volt bennük, előttük kiskert húzódott. (A remetelakásokat egy-egy szentnek ajánlották, a hatodik cellát - amelyik ma a múzeum - például Szent Pál apostol tiszteletére emeltette a *bodorfalvi* Baranyay család.)
A remeteség középpontjában épített barokk stílusú templom - többszöri leállás után - 1770-re készült el, a kamalduliak védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a tiszteletére szentelték fel. Építését 1753-ban Pilgram kezdte el, halála után ezt is Fellner Jakab fejezte be minden bizonnyal. A templombelsőt Franz Anton Maulbertsch által készített freskók díszítették, oltárképe Jézust az olajfák hegyén ábrázolta. A szentélyben Bebo Károly által készített szobrok sorakoztak, valamint ugyanitt faragott stallumokat helyeztek el. (A templom a XIX. század első felében leégett, köveit ekkor az oroszlányi evangélikus templom építéséhez használták fel. Ma már csak a tornya áll.)

Az utolsó simítások egészen 1771-ig folytak a remeteség épületegyüttesén. (A kamalduli uradalom munkásai és a vándorok, zarándokok részére a falakon kívül 1746 és 1757 között felépítettek egy barokk stílusú Szűz Mária-kápolnát, mely a közeli erdőben ma is látható, a tópartról 21 fokos "márványlépcső" visz fel hozzá.)
Az elkészült kolostort a szerzetesek nem sokáig használhatták, 1782. január 12-én ugyanis II. József király rendeletére feloszlatták mindazokat a rendeket, amelyek nem végeztek oktató vagy

betegápoló tevékenységet. (A szekularizációs rendelet először például a kamalduli, a karthauzi, a karmelita, a kapucinus és a klarissza rendeket érintette, de a következő években a bencés, a premontrei, a ciszterci, a domonkos és a ferences rendeket is feloszlatták.)
A majki rendház tagjai ekkor nagyrészt a győri és a szomszédos egyházmegyék falvaiba kerültek, néhányukat itáliai remeteségek fogadták be. A gazdátlanul maradt épületegyüttes királyi biztosának Sztupeczki Jánost jelölte ki a Helytartótanács, aki 1785. október 7-én elrendelte a Majkon lévő ingó és ingatlan vagyon leltárának elkészítését. 1785. október 20-án a győri püspöki helynök Majkra jött és a templomot exsecrálta (megfosztotta felszentelt jellegétől). Az ingóságok egy része árverésre, más része állami tulajdonba került, kisebb hányadát pedig a környező települések templomai kapták meg.
Majkpuszta és a hozzá tartozó birtok a kincstár tulajdona lett, a remeteség (és a később kastéllyá alakított főépület) kulcsait a közelben lakó Dumleshauser Mihály kocsmabérlőre bízták. Sokáig nem talált vevőre az épületegyüttes, a Pressburger Zeitung még 1795-ben is árverésre hirdette a 17 barátlakást és a két kápolnát. Ezután egy ideig az addig üresen álló épületeket haszonbérbe adta a királyi kamara.

Végül 1806-ban *a galánthai* gróf Esterházy család zólyomi ágából származó gróf Esterházy Károly megvásárolta Majkpusztát a kincstártól annak valamennyi tartozékával együtt. Károly gróf is bérlők által hasznosította az épületeket, 1815-től szűr- és posztógyártók, Mauthner Ádám és Kadischa Joachim cége bérelte; ez 150 munkást foglalkoztatott, ezáltal a lassan a környéken is kibontakozó ipari fejlődés egyik első telepe lett Majk. A szerzetesi cellaházakban a gyár munkásai és családjaik laktak. (Ez a műhely az 1848-as honvédek számára is készített felszerelési tárgyakat.)
1824-ben *nikolsburgi* herceg Liechtenstein János altábornagy vásárolta meg Majkot 2000 forintért, több más Komárom vármegyei Esterházy-birtoktesttel együtt. A két főnemesi családot rokoni

szálak fűzték egymáshoz, ugyanis a szintén az Esterházyak zólyomi ágából származó Vince gróf felesége Liechtenstein lánya, Mária Zsófia hercegnő volt. A tulajdonosváltozás ellenére az épületegyüttest továbbra is a korábbi haszonbérlők, Mauthner és Kadischa használták.

1828-ban birtokcserével Majkpuszta ismét a tatai és a csákvári uradalmat birtokló fraknói Esterházy grófi ágé lett, az adásvételi szerződést 1828. május 26-án a győri káptalan előtt herceg Liechtenstein János megbízottja, báró Baschmann János kötötte gróf Esterházy (III.) Miklós megbízottjával, Esterházy Jánossal. A cserebirtok az addig a tatai uradalomhoz tartozó Győr vármegyei Nagyfelsőszent jánospuszta azonos területű - 810 katasztrális holdat kitevő - része volt, valamint 2000 forint készpénz.

Miután az itt dolgozó Mauthner és Kadischa-féle cég szerződése lejárt, új bérlő vette át a főépületben működő üzemet Österreicher Dávid személyében. Az 1848-49-es szabadságharc idején - 1848. december 31-től 1849. április 25-ig - a császári csapatok főhadiszállását Majkon helyezték el, az egykori remeteség foresteriájában.

Az itteni birtokot Esterházy (III.) Miklós 1856-ban bekövetkezett halála után legfiatalabb fia, Móric Miklós, a csákvári ág megalapítója örökölte. Esterházy Móric Miklós diplomáciai pályán futott be karriert, a Habsburg-birodalmat a Vatikánban képviselte követként, majd több osztrák kormányban töltött be államminiszteri posztot.

A főépületet 1860-tól ő újíttatta fel és alakíttatta át vadászkastéllyá, mivel fiának, Miklósnak megfelelő rezidenciát szeretett volna biztosítani. Az épületre - az új bútorzattal együtt - mintegy 250 000 forintot költött Esterházy.

Az átalakítás során megmentették a kamalduliak idejéből fennmaradt mennyezeti stukkókat, freskókat, kandallókat és faburkolatokat, a refektórium volt a leggazdagabb díszítésű. Ezen ebédlőterem mellett ekkor alakították ki a ma is látható vadásztermet. A jobb oldali szárny kerti (külső) homlokzatán szintén ekkor helyezték el a kovácsolt- és öntöttvas részekből összeállított erkélyt, valamint a díszes főbejárati kapu is ekkor került mai helyére.

• *A kastéllyá alakított főépület szabadon álló, jelenlegi formájában középrészén egyemeletes, szárnyain földszintes, U-alaprajzú épület. Udvari homlokzatának földszinti része 3+A+2+A+2+A+3 tengelyes, a fenti ablakok 6+1+6 osztásúak.*

A földszintes oldalszárnyak udvari (belső) oldalai egykor 8 tengelyesek voltak, az ablakok egy részét mára befalazták.

Az emeletes főszárny kerti homlokzata 8+A+8 nyílásritmusú. Az emeleti részen kisebb, kőkeretes ablakok, a földszinti részen nagyobb nyílások láthatóak. A főszárny mindkét homlokzata tagolatlan, középrészükön a jelzésszerű rizalitot sávozással emelték ki. Az oldalhomlokzatok egyaránt kéttengelyesek.

Belseje egytraktusos elrendezésű, a szobák eredeti boltozása ma is látható, egy részüket stukkók díszítik. Az udvari oldalon mindkét szinten folyosó fut végig, melyek falát a XX. század első felében másfél méter magasságig fonott faháncs-lambéria borította, valamint trófeák díszítették. A kastély egyes termeiben Pausinger vadászfestő képeit helyezték el.

Említést érdemel a jobb oldali földszintes szárny végében a refektórium, melynek megmaradt eredeti faburkolata. Egyik falképe az "Az utolsó vacsorát" ábrázolja, huszonhét képen a kamalduli rendet alapító Szent Romuald életéből vett jelenetek láthatóak, hat pedig magyar szenteket ábrázol. A mellette lévő vadászteremből nyílik a részben ma is meglévő romantikus stílusú, kovácsolt- és öntöttvas elemekből álló erkély.

A főszárny emeleti saroktermének márványkandallói - melyeket reneszánsz motívum díszít - eredeti állapotukban maradtak fenn, egykor több más teremben is díszes majolikamázas kandallók álltak. A kastélyépület alatt pince húzódik.

Az U-alakú épület díszudvarát a remeteséggel kovácsoltvas díszkapu köti össze, ezen díszudvar jobb oldali részén faragott kőkút látható.

A kastély parkjában megmaradtak a mára rozsdával borított díszes vasrácsok, valamint a márványemlékek egy része.

A még a kamalduliak által telepített francia stílusú kertet ritka és értékes fakülönlegessegek telepítésével angolparkká alakították át. Japán és mocsári ciprust, lucfenyőt, platánt, juhart, hársfát, kocsányos tölgyet, fekete diót és más faféléket telepítettek ide, valamint létrehoztak egy rózsakertet is különféle futórózsák ültetésével. Ezt a rózsalugast két darab - ma is meglévő - márványoszlopra felfuttatott növényekkel alakították ki.

A kastélyt övező kőkerítésre díszes csákvári cserépkorsók kerültek, a barokk kolostortemplomból megmaradt tornyot és a templomhajó boltívrészleteit helyreállították, a toronyra pedig új, mechanikus óra került, melyet a gróf bécsi mesterektől vásárolt. A templom elbontott falai helyét is ekkor jelölték meg élet- és tujafasorral.

Az Esterházyak a kastély elkészülte után fokozato-

san megszüntették Majkon a posztógyártást, majd a bérlő szerződésének lejárta után a 470 katasztrális holdnyi földterületet is házi kezelésbe vették. A kamalduli szerzetesek egykori házaiba ekkor a kastély személyzete költözött be.

A csákvári uradalmat - melynek Majk is a részét képezte - az Esterházy grófok 1875-ben hitbizománnyá alakították át, melyet mindig az elsőszülött fiú örökölt. Ennek a hitbizományi birtoknak az összterülete 63 000 katasztrális holdat tett ki, ebből Komárom vármegyében mintegy 22 500 hold terült el, aminek viszont egy része szabadrendelkezésű birtok volt.

Móric Miklós gróf 1880-ban - súlyos betegsége miatt - visszavonult a politikai élettől nyugalmazott miniszteri címmel. 1890-ben bekövetkezett halála után fia, gróf Esterházy Miklós lett a csákvári hitbizományi uradalom örököse. Ő szintén a politikai pályán tevékenykedett, de miután pártja, a Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon megbukott, csákvári kastélyába vonult vissza, és az uradalom gazdálkodásával foglalkozott.

1925-ben bekövetkezett halála után fia, Móric gróf örökölte a csákvári uradalmat, valamint - többek között - a majki és csákvári kastélyokat. Ekkoriban tette át a grófi család állandó lakhelyét Csákvárról Majkra, ahol - a visszaemlékezések szerint - meglehetősen visszavonult életet éltek az Esterházyak. (Csak a nyarak egy részét és a kora őszt töltötték a csákvári kastélyban.)

Esterházy Móric korábban komoly szerepet játszott a politikai életben, 1906-ban kormánypárti programmal országgyűlési képviselővé választották, majd 1917. június 15. és augusztus 20. között ő volt Magyarország miniszterelnöke; kormányának fő célja a választójogi törvény megalkotása lett volna, ezt a kérdést azonban nem sikerült megoldani. 1918 januárja és májusa között tárca nélküli (ténylegesen népegészségügyi) miniszterként működött, közben ideiglenesen a vallási és közoktatási miniszteri posztot is betöltötte. Érdekesség, hogy Esterházy a Tanácsköztársaság ideje alatt a csákvári földműves iskolát vezette.

Az ő idejében került a majki kastély udvarára - a ma is látható - velencei márványból készült kútkáva, melyet apósa, *nagykárolyi* gróf Károlyi Gyula miniszterelnök jegyajándékaként a Szatmár vármegyei Nagykároly Károlyi-kastélyából hoztak ide.

Az Esterházyak a vadászidényben gyakran rendeztek vadászatokat a Vértes erdeiben. A majki kastély folyosóit agancsokból, agyarakból álló trófeasor díszítette, melyek alatt kis táblákon feltüntették az elejtő nevét, és az elejtés idejét. 1935-ben és 1941-ben a csákvári uradalom majki része 4590 katasztrális holdat tett ki.

1931-ben Esterházy Móric ismét politikai szerepet vállalt, a Keresztény Gazdasági Párt országgyűlési képviselője, valamint a parlament külügyi bizottságának elnöke lett. Tevékenysége miatt 1944. december 2-án a Gestapo elfogta, és a sopronkőhidai börtönbe hurcolta.

A II. világháború idején a majki épületegyüttes hét ízben cserélt gazdát a harcok során, ennek ellenére a kastély és a remeteházak viszonylag épségben maradtak, ugyanis ezek nem kaptak komolyabb találatot az 1944. december 24-én éjjel megindult általános támadás alatt sem.

Később - tisztázatlan körülmények között - mégis leégett a kastély északnyugati emeletes szárnya,

melyben az Esterházyak családi levéltárát, értékes ritkaságokat tartalmazó könyvgyűjteményét, valamint angol, német és magyar nyelvű vadászújság-gyűjteményét őrizték. Ekkor pusztultak el az épület neobarokk és klasszicista stílusú bútorai is, bár ezek egy részét a környék lakossága már korábban széthordta.

1946 és 1950 között a Magyar írónők Köre vette bérbe az akkor még az Esterházyak tulajdonát képező kastélyt alkotóház és nyaraló céljára. Ők a leégett szárnyat helyreállíttatták, de nem az eredeti emeletes állapotába építtették vissza, hanem földszintes maradt. (Ekkoriban például Bajor Gizi színésznő is pihent Majkon.)

Az Esterházy család tagjait 1951-ben Heves megyébe telepítették ki Majkról, majd 1952-ben - meglepően későn - a kastélyt is kisajátították. A már 1945 előtt is lakóházként hasznosított remeteházak továbbra is ezt a célt szolgálták, az Esterházy família időközben Majkra visszatérő tagjai a 13. számú cellaházat lakták. A bányászcsaládok között még 1956 után is itt élt Esterházy Móricné és húga. Fia, dr. Esterházy Mátyás Budapestre költözött, az ő fiai Esterházy Péter író és Esterházy Márton egykori válogatott labdarúgó.

A kastélyban a kisajátítás után egy ideig úttörők nyaraltak, majd a Betonútépítő Vállalat munkásszállója lett. Később egy részét a Gabonaforgalmi Vállalat használta, majd a Komárom Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztálya vette át kezelését, ekkortól kezdve a kastély gyakorlatilag üresen **állt.**

Az épületegyüttes helyreállítására többször készültek tervek, a remetelakoknál ténylegesen is történt állagmegóvás. Végül 1982 tavasza és 1986 ősze között az OMF - Komárom megyei vállalatok segítségével - a remeteházakat helyreállíttatta, a kastélyépület alaposabb felújítására azonban ekkor nem került sor. Ezen épület emeletének bal oldali részét 1992 táján építették újjá.

Az egykori kamalduli remeteséget ma idegenforgalmi célokra hasznosítják, a remeteházakból vendégházat alakítottak ki, illetve az egyikben múzeum működik. 1990 óta nyaranta rendszeresen szerveznek különböző rendezvényeket a műemlékegyüttes területén a Majki Műemlékegyüttesért Alapítvány közreműködésével; a kastély vadászterme és a refektórium koncerteknek és kiállításoknak ad otthont. A harangjáték herceg Esterházy Pál Harmónia Caelestis című művéből játszik részleteket.

A remeteség kezelője jelenleg a Műemlékek Állami Gondnoksága, amely a kastély vagyonkezelési pályázatát hamarosan kiírja a KVI és a MÁG által közösen koordinált Nemzeti Kastélyprogram keretében.

Pilismarót

A község a megye északkeleti részén, a Duna mentén található. Pilismarót területe már az őskortól lakott hely volt, de a későbbi korokból is kerültek elő régészeti leletek. A környéken egy római kori tábort, egy erődöt és egy őrtornyot is feltártak. A források 1138-ban említették először a helység nevét, ekkor királyi birtok volt a falu. 1260-ban Mária királyné a visegrádi Szent András monostornak adományozta Marótot. 1493-tól a pálos rend volt a terület földesura, egészen a rend II. József-kori feloszlatásáig. A falu a török idők alatt sem néptelenedett el teljesen. A település lakosságának nagy része később erdőművelléssel foglalkozott, majd a XIX. század végén téglagyárat is alapítottak itt. Igen sok kisiparos élt a községben a két világháború között.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*
- *Nepomuki Szt. János-szobor*
- *kishegyi római tábor alapfalai*
- *kirándulóhelyek*

Pilismarót
Heckenast - Szladovich - Zichy - M. Kat. Vallásalap kúriája

Rákóczi út 19. *műemlék*

Pilismarót 1493-ban került az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálosok tulajdonába. A török hódoltság idején is a rend volt a település tulajdonosa, majd amikor II. József király szekularizációs rendelete alapján 1786-ban

megszüntették a pálosok működését is, birtokaikat a Magyar Katolikus Vallásalap vette át. A XX. század első felében is a vallásalap volt a település legnagyobb birtokosa, 1935-ben 5028 katasztrális holdat tett ki itteni uradalmuk területe.

1851-ben Heckenast Gusztáv pesti könyvkiadó, könyvkereskedő és nyomdatulajdonos is vásárolt ingatlant Pilismaróton. Az evangélikus vallású, ötvös mesterséget űző Heckenast család a XVI. század végén a svájci Sankt Gallenből költözött - a vallásüldözések miatt - Magyarországra, Sopronba.

A fényes karriert befutott Heckenast Gusztáv apja, Heckenast Miklós evangélikus lelkész és egyházi író költözött Kassára. Gusztáv innen került 1828-ban Pestre, ahol sógora, Wigand Ottó könyvkereskedésében dolgozott, majd 1832-ben átvette az üzletet. A könyvkereskedés mellett 1838-ban megnyitotta - európai viszonylatban is egyedülálló gazdagságú - kölcsönkönyvtárát. 1840-ben társult a csőd szélén álló Landerer Lajos nyomdatulajdonossal, aki később is inkább a nyomda irányításával, Heckenast pedig az üzleti ügyekkel foglalkozott.

Heckenast adta ki a kor neves szerzőinek szépirodalmi műveit (Csokonai, Berzsenyi, Kisfaludy, Kölcsey, Arany, Vajda, Jókai), de foglalkozott tankönyvek kiadásával is, valamint számtalan lapot, például a Vasárnapi Újságot, A Hont, a Pesti Hírlapot, az Üstököst és az Életképeket is ő jelentette meg. Az ezzel szerzett igen jelentős bevétel egy részét művészek támogatására fordította, mecénási tevékenysége irodalomtörténeti, sajtótörténeti és zenetörténeti szempontból is jelentős volt. 1848. március 15-én a Landerer és Heckenast nyomdában nyomtatták ki a Nemzeti dalt és a 12 pontot, valamint a szabadságharc idején itt készítették a Kossuth-bankókat is. A szabadságharc bukása után, 1851 februárjában Heckenast Gusztáv - az úrbérrendezés utáni viszonyokat kihasználva - megvásárolt Pilismaróton egy nagyobb beltelket a rajta álló házzal együtt Tressinszkynétől 3297 Ft-ért. 1851 áprilisában az emellett fekvő kisebb - a községháza mellett elterülő - beltelket és házat is megvette 3200 forintért Guggenberger Krisztinától. Ezeken kívül irtványföldeket és szőlőhasználati jogot is vásárolt a településen a kiadótulajdonos. A vételeknek köszönhetően Heckenastnak 1858-ban már egy egész beltelke volt Pilismaróton a falun keresztülvezető országút mellett, a település déli végéhez közel.

Az itteni birtokvásárlást az indokolta, hogy a szabadságharc bukása utáni Bach-korszakban a társasági élet vidéken sokkal zavartalanabbul

folyhatott mint a fővárosban, Pest-Budán. 1851-től a villa 1860 körül történt felépítéséig ezt a két egymás mellett álló házat használta a Heckenast família nyaralásra és baráti összejövetelek céljára, a nagyobb ünnepeken mindig itt tartózkodtak. Az akkori író- és művészvilág számos kiemelkedő tagja járt itt vendégségben: Fáy András, Jókai Mór, Vörösmarty Mihály, Vajda János, Zilahy Károly és Bajza József is; utóbbi lánya, Bajza Lenke Heckenast Gusztávhoz ment feleségül, az 1860-as években azonban elvált tőle. A házigazda gyakran itt intézte üzleti ügyeit is, és a kilátogató művészekkel itt beszélte meg műveik kiadását.

Heckenast új, romantikus stílusú kúriája 1860 táján épült, terveit egyik legjelentősebb romantikus stílusban alkotó építészünk, a pesti Vigadót is tervező Feszi Frigyes készítette. Feszi szintén vendégeskedett itt, ekkor a környékbeli tájról több grafikát és akvarellt készített. A német származású, 1841-től Magyarországon élő zeneszerző, Volkmann Róbert a nyarakat 1853 és 1870 között - egy négyéves periódust kivéve - mindig a kúriában töltötte, ahol két utcai szobát rendeztek be számára. (Ezeket a zongorával ellátott szobákat "Volkmann-szobának" nevezték.) A zeneszerző itt írta Heckenastnak ajánlott romantikus zongoradarabját, a "Suvenir de Maróth für Klavier" címűt, a "Visegrád für Klavier" címűt pedig itt mutatta be 1859-ben a vendégeknek. Az épület leginkább a szüreti időszakban népesült be a kiadótulajdonos barátaival.

A helyi hagyomány szerint a pilismaróti kúria pincéjében titkos nyomda működött a Bach-korszak évei alatt, és itt tárolták a kompromittáló tartalmú könyveket is. Sőt állítólag korábban, a szabadságharc évei alatt a Kossuth-bankókat is itt nyomták. (A kúria építési ideje miatt ezek a legendák biztosan nem bírnak valóságtartalommal.)

A hagyomány szerint kehidai Deák Ferenc a park két hársfája alatt álló asztalnál vetette papírra az 1867-es kiegyezés tervezetét - Heckenast és köre közreműködésével.

Heckenast 1870. évi vagyonmérlegében a "pilismaróthi kastély" 27 000 forintos értéken szerepelt. (Pesti ingatlanjait és vállalkozását is feltüntette az összeírás.)

A kiadótulajdonos 1878-ban (Pozsonyban) bekövetkezett halála után negyedik, Jurenák Stefániával kötött házasságából született lánya, Heckenast Mária örökölte az akkor egy - ismeretlen nevű - bérlő által használt pilismaróti kúriát, és a mintegy 30-40 katasztrális holdat kitevő földbirtokot. Heckenast Mária később Szladovich Ferdinánd Varasd vármegyei földbirtokoshoz ment feleségül.

A házaspár az 1880-as évek elején eladta a birtokot és az épületet a *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy nővéreknek, akik állandó jelleggel lakták ezután a kúriát. (A grófnők pontos nevéről nem maradt fenn adat.)

Haláluk után a hagyatéki eljárás eredményeként a kúria, a hozzá tartozó épületek és a díszkert a Magyar Katolikus Vallásalap tulajdona lett, mely 1884-ben erdőgondnokságot hozott itt létre. A kúriában ennek igazgatási hivatalát és főerdész (főmérnök) lakását helyezték el, de itt fogadták és szállásolták el a vadászatra érkező minisztereket is.

1945 után a Pilisi Erdőgazdaság erdészházaként működött az épület, melyben szolgálati lakásokat alakítottak ki. A kúria pincéjében jelenleg a pilismaróti Konyorcsik János Munkácsy-díjas szobrászművész állandó kiállítása látható.

• *Szabadon álló, egyemeletes épület, főhomlokzatának osztása 2+3+2, középen timpanonos középrész lép ki a fal síkja elé, melynek földszinti részén nyolcszögletes karcsú pillérek sorakoznak, emeleti részén faszerkezetű erkély látható. Ez az erkély lombfűrészdíszes kiképzésű, a "svájci stílusú" vadászkastélyokra emlékeztet.*

A hátsó, parkra néző homlokzat erősen előrelépő, 1+1+1 osztású középrizalitjának földszinti részén két nyolcszögletes karcsú pilléren nyugvó, falsíkba simuló tornác húzódik. A rizalit oldalán egy-egy ablak látható, melyeket faltükrök kereteinek.

Az oldalhomlokzatok három-három osztásúak, viszont az ablakok egy része vak. Felettük világítóablakkal ellátott háromszög-oromzatok húzódnak. Belsejében a földszinten egy sala terrena jellegű terem húzódik, a lépcsőházban fakorlátos "vörös

márvány" lépcső visz fel az emeletre. Az emeleti díszterem mennyezetén és oldalfalain megmaradt a gazdag falfestés, melynek terveit minden bizonnyal Feszi Frigyes készítette. (A kúrián kívül-belül megfigyelhetőek a pesti Vigadó egyes romantikus stíluselemeire emlékeztető motívumok is.) A díszterem mennyezetén négy figura látható, ruházatukon mindenhol a piros-fehér-zöld felületek uralkodnak. (Ezen négy alak előképe a Nádasdy Mausoleum című gyűjteményben található meg. Így azonosítható Béla hun vezér, Attila hun király, Kewe hun vezér, valamint Géza fejedelem.)
A visszaemlékezések szerint egykor a kúriában pompás bútorzat, gazdag könyvtár, német, olasz és holland mesterek által készített festmények, grafikák voltak, valamint a kiadó számára illusztrációkat készítő művészek (Barabás Miklós, Marastoni József) képei és rajzai. Az épületben megtalálhatóak voltak a tulajdonos egyik kedvenc időtöltésének, a kamarazenélésnek a hangszerei is.

A kúriát vasrácsos kerítéssel övezett díszkert veszi körül, az épület mögött szerpentinutak vezetnek fel a háromszintes kert magasabban fekvő részeibe. Így a "töröktoronynak" nevezett - mára elpusztult - kilátótorony romjaihoz is, ahonnan egykor kiváló kilátás nyílt a Dunakanyar panorámájára. (A hagyomány szerint ez a torony a török hódoltság idején Szulejmán szultán katonáinak ó'rhelye volt.) A parkban ma is látható a két hatalmas "Deák-hárs", valamint egy mammutfenyő.

Pilismarót (Bozóky - Rézeky) - Pastinszky-kúria

Ady E. u.24.
A Hont és Szabolcs vármegyei eredetű *bozóki* Bozóky család 1776-ban Bozóky Mihály révén került Pilismarótra. Bozóky Dömös falu jegyzője és "oskolamestere" volt, majd Esztergom vármegye jegyzője lett. Nevéhez fűződik két egyházi népi énekeskönyv kiadása 1797-ben és 1806-ban, illetve ő volt La Fontaine és Wieland első magyar fordítója is. Bozóky szociális tevékenysége miatt is nagy tiszteletnek örvendett Pilismaróton és Dömösön. (1907-ben I. Ferenc József király - nagyobb részt Bozóky Mihály egykori érdemeire tekintettel - a *"pilismaróti"* második előnevet adományozta a Bozóky családnak.)
A mai kúria helyén álló házát vályogból és kőből emeltette Bozóky, és ott rendezte be a település iskoláját is. 1826-ban bekövetkezett halála után a házat hat gyermeke közül Bozóky Veronika, illetve férje, Rézeky János örökölte. A házaspár lánya, Rézeky Jozefa egy Pastinszkyhoz ment férjhez, az épületet később ők örökölték.
A *pastinazávodai és pastini* Pastinszky család lengyel eredetű nemesi família, ősüknek, Gergelynek az 1780-as években kellett Magyarországra menekülnie, a hagyomány szerint egy királyválasztással kapcsolatos bonyodalom miatt. Itt a Felvidéken, Selmecbányán telepedett le, az ő fia volt az a Pastinszky, aki a pilismaróti házat házasság révén megszerezte.

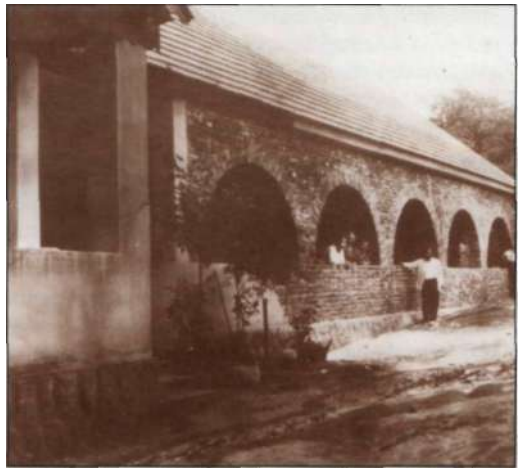

Utóbbi fia volt dr. Pastinszky István, aki a régi ház helyén - minden bizonnyal annak felhasználásával - a XIX-XX. század fordulója táján a mai kúriát emeltette.
A Pastinszky család neves tagja volt István egyik fia, dr. Pastinszky János nyelvész, az első magyar-török szótár szerkesztője, aki a munka legnagyobb részét az itteni kúriában végezte. A török levéltárakban is többször kutatott Pastinszky tanulmányútjai során, illetve a török-magyar tudományos, kulturális és irodalmi kapcsolatok fejlesztéséért is sokat tett.
Az I. világháború idején a kúria nagy pincéjében rejtőzött el a falu lakosságának egy része. Az épületben kilenc nagyobb szoba húzódik.

• *Utcasorban álló, földszintes, a telek belseje felé hosszan elnyúló, népies jellegű épület. Homlokzatán pillérek által tartott, mellvédes, ívelt záródású tornác fut végig. Az utcai homlokzat kéttengelyes, mellette kosáríves záródású, vasdíszes kapu vezet az udvarra.*

Az épületet a II. világháború után sem államosították, egészen az 1990-es évek közepéig a Pastinszky család tulajdonát képezte. Jelenleg is magántulajdonban áll. A kúria kertje egykor a völgyben futó patakig húzódott.

Réde

A község a megye délnyugati szélén terül el, első írásos említése 1234-ben történt Ráda formában. 1392-ben a Garai családot említették a helység földesuraként, majd a XV. században a Szapolyaiak tulajdonába került a környék legnagyobb településének számító falu. Az 1529-es török hadjárat során Réde elpusztult, az újratelepült községre pedig lSS4-ben apestis mértcsapást. 1636-37-ben az Esterházy família lett a falu nagyobb részének a földesura, egészen 1945-ig a grófi család maradt a környék legnagyobb birtokosa. Rédét a Rákóczi-szabadságharc idején kifosztották és elpusztították a császári seregek, 1784-87-ben viszont már 1170-en lakták. A községet 1950-ben csatolták át Veszprém megyétől Komárom megyéhez.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *Esterházy Imre síremléke a templomban*
- *Lesaljamajor*
- *kirándulóhelyek*

Réde
Esterházy-kiskastély

Kertész u.

Réde falu hosszú időn keresztül a cseszneki uradalom tartozéka volt, melyet 1636-37-ben adtak el részletekben tulajdonosai, a Csaby-Wathay-örökösök *galánthai* báró Esterházy (I.) Dánielnek, Esterházy Boldizsárnak és *lengyeltóthi* Lengyel Jánosnak.

Esterházy (I.) Dániel később megvásárolta tulajdonostársai részét, valamint a *hosszútóthi* Hosszútóthy György pápai várkapitány kezén lévő uradalomrészt is, így 1645-re ő lett a hét faluból és tizennégy pusztából álló cseszneki uradalom egyedüli tulajdonosa. (I.) Dániel báró lett a *galánthai* Esterházy család három ága közül a cseszneki grófi ág megalapítója; a fraknói hercegi és grófi ág Esterházy (I.) Miklóstól, a zólyomi grófi ág pedig Esterházy Páltól származik. Ezen cseszneki ágból 1683-ban (I.) János, 1715-ben Imre püspök és Gáspár, 1719-ben Péter és Imre sebenicói püspök, 1721-ben pedig László és (II.) János kapott grófi rangot.

Az uradalom falvai egészen 1945-ig az Esterházyak cseszneki ágának kezén maradtak, (I.) Dániel 1654-ben bekövetkezett halála után fiai, (I.) János, Zsigmond, Mihály és Imre örökölték vagyonát. Amikor Esterházy Mihály 1686-ban Buda visszavételénél hősi halált halt, idősebb fia, (II.) Dániel lett a cseszneki uradalom azon részének tulajdonosa, melyhez Réde is tartozott. Esterházy (II.) Dániel II. Rákóczi Ferenc fejedelem altábornagya volt, 1714-ben bekövetkezett halála után fia, (II.) János koronaőr lett birtokainak tulajdonosa, akit 1725-ben grófi rangra emeltek. A gróf 1744-ben hunyt el, ekkor idősebb fia, (I.) Imre örökölte Cseszneket és Rédét, aki a família ezen ágának talán legismertebb tagja volt.

Esterházy (I.) Imre már 28 éves korában tábornoki rendfokozatot ért el, majd a hétéves háború során, 1760. október 9-én csapataival elfoglalta Potsdamot, Nagy Frigyes porosz király kastélyának, a Sanssouci-nek a kifosztását viszont nem engedte meg. A gróf később altábornagy, majd Borsod, ezt követően Veszprém vármegye főispánja lett.
A tábornok emeltette Rédén a "nagykastélyt" az 1780-as években, klasszicizáló későbarokk (copf) stílusban. A rezidencia elkészülte után költözött le a família az egyre szűkösebbé és kényelmetlenebbé váló cseszneki várból. A falu határának egy része korábban még köznemesi családok tulajdonát képezte, 1768-ra viszont Esterházy ezeket a földeket is megvásárolta.

Hátsó homlokzata 2+(5+A+8) osztású, a jobb oldali oldalhomlokzaton lombfűrészdíszes lépcsőfeljáró látható, a bal oldalin pedig két ablak.
Belseje részben középfolyosós kéttraktusos, részben egytraktusos elrendezésű. Síkmennyezetes helyiségek sorakoznak benne, a nyílászárók eredetiek.

(I.) Imre gróf 1792-ben hunyt el, ezután fiára, (II.) Imre őrnagyra szállt a kastély, akitől 1838-ban idősebb fia, (I.) Pál 1848-49-es honvédőrnagy örökölte a rédei uradalmat. 1857-ben egyetlen fia, (III.) Imre tulajdonába került a birtok, aki fiatal korában szintén katonáskodott, küzdött az osztrák-szárd háborúban, majd a 14. ulánusezred főhadnagya lett. Leszerelése után rédei uradalmának gazdálkodását irányította, illetve a magyar főrendiház munkájában vett részt.
Minden bizonnyal Esterházy (III.) Imre nevéhez köthető a "nagykastély" melletti "kiskastélynak" nevezett épület felépítése, mely romos állapotban ma is látható. Az építkezés ideje a XIX. század második felére tehető, a kúria stílusa historizáló (eklektikus).

A kiskastély volt a főépület kiszolgálószárnya, a konyhát és a mosodát helyezték el itt, valamint a konyhalányok, a mosónők, a női cselédek, és a szobalányok is itt laktak.

• *Szabadon álló, földszintes, hosszan elnyúló, megközelítően téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 3+(1+A+1+3+A+4) tengelyes, jobb szélén rizalit lép ki a fal síkjából. Az épület eredeti, egyenes záródású (pálcarácsos) ablakai még láthatóak. (Néhánynak megvan a zsalugátere is.) jellegzetességük a felettük látható füles szemöldökpárkány, középén félkörmotívummal.*

Esterházy (III.) Imre gróf 1918-ban hunyt el, ekkor fia, (II.) Pál lett a rédei birtok tulajdonosa, a két világháború között a kastélyban számtalan vendég megfordult, komoly társasági élet folyt itt. Esterházynak nemcsak a rédei nagykastély és kiskastély állt rendelkezésére, hanem a Veszprém vármegyei Lovászpatonán is rendelkezett kastélylyal, a szintén Veszprém vármegyei Bakonyszentlászlón pedig kúriával. 1942-ben bekövetkezett halála után öt gyermeke lett az uradalom tulajdonosa a kisajátításig.

A nagykastélyt ezután lebontották, a kiskastély 1947-ben a Rédei Szövetkezet kezelésébe került, majd az 1970-es évek közepén a Kisbéri ÁFÉSZÉ lett. Az épületben szolgálati lakásokat alakítottak ki, az utolsó lakó 2001-ben költözött ki a kúriából. Állapota már régóta folyamatosan romlik, tetőzete beomlott, viszont a helyi önkormányzat már megtalálta azt a befektetőt, aki felújítja az épületet.
A kastélypark - mely angol stílusú tájképi park - máig megvan, jelenleg 5,8 hektár területű. Egykori építményeinek egy része is látható még, így a "vörös márvány" faragott kerti padok, a "feketekapunak" nevezett kovácsoltvas díszkapu, illetve a kastélypark szélén álló római katolikus templom.

Süttő

A falu a megye északi szélén, a Duna mentén fekszik, környékén szinte valamennyi régészeti kor emlékei megtalálhatók. Római kori mérföldköveket is találtak Süttő határában. A falu neve 1295-ben fordult elő első ízben írásos formában, ekkor a Csák nemzetség volt a földesura. Később a Csór nemzetség, majd Zsigmond király lett a település tulajdonosa. A helység a török korban elpusztult, területét egy ideig a lábatlaniak használták. A XVII. században települt újra a falu, magyarok és németek költöztek ide, majd a XVIII. században sorra megnyíló bányáknak köszönhetően olasz kőfaragók is letelepedtek itt. Süttő virágzó település lett, határában szőlőművelés, bortermelés, fakitermelés folyt, valamint a „süttői márvány" bányászata és feldolgozása.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *Giacinto Jakab kőfaragó háza*
- *Rákóczi-hárs*
- *kirándulóhelyek*

Süttő-Bikolpuszta
Sissay - **(Visontai Kovács) - (Wiezer) - Reviczky - Klein - Radvánszky-kúria**

Bikolpuszta *műemlék*

Bikol nevét első ízben egy IV. Béla király által 1267-ben kiadott adománylevélben említették. A XVII. században a Horváth család birtokában volt, majd 1673-ban *Visontai* Kovács András vette zálogba Galgóczy Istvánné Horváth Annától és unokaöccsétől.

A török hódoltság elmúltával 1702-ben a *nedeczei* Nedeczky família kapta meg királyi adományként a puszta egy részét. Az 1730-as években már *frivaldi* Frivaldszky András és a Bellesicz család is birtokos volt itt. A kúria mellett - átalakított formában - ma is álló kápolnát az 1755-ös Canonica Visitatio szerint Bikolpuszta akkori birtokosai, a Frivaldszky és a Bellesicz famíliák anyagi segítségével emeltette az 1730-as években Gurgulics Ádám plébános.

A XVIII. század közepén a *Visontai* Kovács, a *nedeczei* Nedeczky és a Bellesicz család mellett a Wiezer és a *megyercsi* Sissay família is birtokos lett Bikolon, Sissay János és Bellesicz Teréz esküvőjét 1751-ben tartották a településen.

A kúriát minden bizonnyal a *megyercsi* Sissay család emeltette, az építkezés ideje az 1760-as évekre tehető. (Állítólag régebben előkerültek olyan dombornyomásos téglák, melyeken az 1763-as évszám látható.) A kúria stílusa klasszicizáló későbarokk (copf), de díszítőelemeiben a rokokóra jellemző jegyek is megjelennek.

A Pozsony vármegyei eredetű Sissayak 1744-ben Mihály révén kaptak nemesi címet, melyet 1752-ben hirdettek ki Esztergom vármegye közgyűlésén. Sissay János 1764 és 1786 között Komárom vármegye első alispáni posztját töltötte be egészen addig, amíg II. József király rendeletére bevezették a kerületi rendszert és Esztergom vármegyét Komárom vármegyével egyesítették. Sissay helyére ekkor új alispánt kellett választani, mivel ő a vármegyei önkormányzat híve volt. Ez az új alispán is egy Sissay, *megyercsi* Sissay Károly lett, aki 1786 és 1790 között viselte az egyesített vármegyék első alispáni tisztségét. Sissay Józsefet 1809-ben a nemesi felkelő (inszurgens) sereg egyik vezetőjeként említették.

1827-ben már valószínűleg egész Bikolpuszta a Sissayaké volt, a kúria Sissay Dávid tulajdonában állt. Ekkor 30 jobbágycsalád lakott a birtokon, összesen 118 fő. A kápolnát 1840-ben a família átépíttette.

Később egy ideig minden bizonnyal a Heves vármegyei eredetű *Visontai* Kovács család volt a kúria tulajdonosa, amely 1656-ban III. Ferdinánd királytól kapott címeres nemeslevelet Kovács János révén.

Utána valószínűleg a Wiezer família következett a tulajdonosok sorában, amely rövid ideig lakhatta a kúriát. A Wiezer család később is birtokos maradt Bikolon, mert Vajda János költő 1880-ban és 1881-ben több ízben is megfordult Wiezer Kálmán birtokán. Itt írta "A bikoli fák alatt" című versét, illetve egy levelében beszámolt a környékbeli vadászatról.

Késő'bb a *revisnyei* Reviczky család vásárolta meg Bikolpusztát, amely Árva vármegye egyik régi nemesi családja volt. Első ismert őse, Hontimer 1272-ben nyert adományt IV. László királytól Revisnye birtokára. A família egyik ága Reviczky Károly (Imre) révén 1770-ben bárói, másik ágából János tábornok 1773-ban személyes bárói, majd harmadik ága Reviczky Ádám m. kir. udvari kamarai elnök személyében 1825-ben grófi rangot kapott.

Komárom vármegyében a família egyik köznemesi ága telepedett le 1832-ben, itt Kürt településen voltak birtokosok. Ezen ág tagjai közül Reviczky István 1848-49-ben honvédszázadosként harcolt, Reviczky Béla pedig Komárom város főkapitányaként működött.

A bikolpusztai kúria tulajdonosa Reviczky (I.) Károly volt, aki királyi tanácsos és törvényszéki elnök volt, majd 1849-ben Esztergom vármegye alispáni posztját töltötte be. 1861-ben bekövetkezett halála után fia, (II.) Károly örökölte vagyonát. A kúria falában az 1870-es évekből származó évszámos téglát találtak, valószínűleg ekkor alakították át az épületet.

1881-ben dr. Reviczky (II.) Károly főszolgabírót országgyűlési képviselővé választották a köbölkúti kerületben függetlenségi programmal, 1887-ben pedig a dorogi kerületben lett képviselő Reviczky. A XX. század elején süttői uradalma 1654 katasztrális holdat tett ki, ide tartoztak a bikolpusztai, a piszkei és a lábatlani birtoktestek is. Az uradalom főleg állattenyésztéssel foglalkozott, de a bikoli és a piszkei határban mészkőbányája, illetve Piszkén egy márványbányája is volt.

Reviczky (II.) Károly 1914-ben bekövetkezett halála után özvegyére és négy lányára szállt birtoka és kúriája. A lányok közül Gizella, Margit, és Sarolta férjhez ment, az uradalmat Marianne irányította egy ideig.

A Reviczkyek után egy rövid időre a Klein testvérek következtek a birtokosok sorában, tőlük 1920-ban *radványi és sajókazai* Radvánszky György vásárolta meg a bikolpusztai kúriát, aki a família nemesi ágának tagja volt. (1875-ben a Radvánszkyak egyik ága magyar bárói címet kapott.) 1935-ben Radvánszky György 1414 katasztrális holdas földbirtokkal rendelkezett. A kúriát az 1948-as kisajátításig lakta a Radvánszky család.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+2+A+2+1 tengelyes, a kőkeretes ajtók kosáríves, a szintén kőkeretes ablakok egyenes záródásúak. A jelzésszerű középrizalit ajtajához ívelt barokk lépcső vezet fel, két oldalán egykor kőoroszlánok álltak - ezek közül az egyik jelenleg a tatai múzeumban látható. A rizalitot háromszög-oromzat zárja le. A jelzésszerű oldalrizalitok ablakai felett egyedi kialakítású szemöldökpárkány húzódik, a homlokzati szakasz két-két ablaka felett pedig egyenes kiképzésű.*

A bal oldali oldalhomlokzat 4 tengelyes, a második és a negyedik ablak vak. A két szélső felett egyedi kialakítású szemöldökpárkányok húzódtak, melyek részben ma is megvannak. A középső két ablak felett egyenes szemöldökpárkány látható.

A jobb oldali oldalhomlokzat szintén 4 osztású, közülük a harmadik vak. A szemöldökpárkányok kialakítása megegyezik a másik oldalhomlokzatéval. A kúria ezen része alatt húzódik a háromszakaszos, keresztboltozatos pince. Ennek félköríves záródású, kőkeretes ajtaja is ezen az oldalhomlokzaton nyílik, mely - a domboldal miatt - itt emelt szintű.

A hátsó homlokzat 1+2+3+2+1 tengelyes, a két szélén jelzésszerű oldalrizalitok húzódnak. A hasonlóan előrelépő középrész 1+A+1 tengelyes, középen kőkeretes ajtót helyeztek el, alul volutás díszítéssel ellátott ívelt barokk szemöldökpárkány látható. A középrizalit másik két ablakának szegmensíves a szemöldökpárkánya, a homlokzati szakaszoké egyenes, az oldalrizalitoké az épület más részein megfigyelt egyedi kiképzésű.

A kúria oromzatát egykor mindkét homlokzaton a Reviczky-címer díszítette, az egyiket két angyal tartotta. (Mindkettőt leverték 1945 után.)

Belseje kéttraktusos elrendezésű, a középen húzódó folyosó két oldalán nyílnak a szobák; a két bejárati ajtó között is húzódik egy folyosó. Az épület két kéménye egykor 11 helyiség kályhájából vezette el a füstöt. (A berendezésből megmaradt egy barokk szekrény, melyet az esztergomi Balassa Múzeum őriz.) A kúriát manzárdtető fedi.

A II. világháború után kisajátították az épületet, amely az 1950-ben alapított Süttői Állami Gazdaság Bikolpuszta kezelésébe került, a szervezeti egység neve 1952-től Bikolpusztai Állami Gazdaság lett.

A gazdaság egyik vezetője szétverette a kúria díszteremben álló két köcsög alakú majolikakályhát, aminek tetejét ötágú korona díszítette. (A munkások csak akkor tettek eleget ennek az utasításnak, miután a vezető elbocsátással fenyegette meg őket, és sorsot húztak, hogy kinek kelljen a kályhákra az első ütést mérnie a csákánnyal.)

Az Állami Gazdaság 1954 körül felújíttatta az épület alsó részét, mivel azt tervezték, hogy a lenti Alsóbikol majorból ide helyezik fel a központi irodákat. 1962-ben az itteni Állami Gazdaság beleolvadt a Komáromi Állami Gazdaságba, annak bikolpusztai üzemegysége lett. Ekkor a kúria már üresen állt, majd 1981. június 19-én 12 óra 5 perckor összedőlt a tetőzete, mivel a tetőszerkezet kötőgerendáit kifűrészelték. 1984-ben tervek készültek arra, hogy képzőművész-alkotóház céljára helyreállítják az épületet, végül csak a tető renoválására került sor az OMF-nek köszönhetően. (A kúria a Komáromi Állami Gazdaság után a Neszmélyi Kék Duna Tsz, majd a Baj-Tardosbányai Tsz, végül a Neszmély-Kocsi Tsz használatában volt.)

A rendszerváltozás idején Süttő község kapta meg az épületet, majd 1992-ben magántulajdonba került, felújítása jelenleg zajlik.

A kápolna is áll még, bár 1963-64-ben kísérlet történt a lebontására, amit a falu plébánosának tiltakozása akadályozott meg.

A kúria mögött, egy kisebb fennsíkon terült el egykor a Felsőbikolnak nevezett major, melynek uradalmi melléképületeit lebontották, a romok egy része még látható. A völgyben, a kastély alatt fekszik Alsóbikol, mely az uradalom másik majorsága volt; ennek gazdatiszti háza, magtára és cselédházai máig megvannak.

A kúria egykori 30 hektáros parkjának maradványai is láthatóak még. A fennsík szélén bástyaszerű, kővel kirakott oldalú kilátó húzódik, a hagyomány szerint a földesurak erről a kiemelkedő pontról figyelték, hogy hogyan dolgoznak a völgyben elterülő földeken a földművesek.

Süttő
Müller-kúria

Rákóczi F. u. 64.

A kúriát emeltető Müller família a híres süttői bánya- és kőfaragóipar egyik jeles képviselője volt. A németországi eredetű família tagjai kezdetben kőfaragóként működtek, majd a XIX. század elején bányát nyitottak. A dinasztia megalapítójának Müller Antal tekinthető, ő emeltette a kúriát is - a helyi hagyomány szerint - 1828-ban, később azonban romantikus stílusban átalakították az épület főhomlokzatát.

Müller részére 1829-ben állított ki az érsekújvári kőfaragó, kőműves és ács céh mesterlevelet, ugyanis ezen szakmákat gyakorlók nem rendelkeztek Süttőn saját céhhel. A bányatulajdonos volt a budapesti Margit híd kőmunkáinak kivitelezője és a komáromi vár kőanyagainak beszállítója.

Halála után fia, Müller József örökölte vagyonát, tőle rendelték meg többek között a Nagyvásárcsarnok és az Iparművészeti Múzeum kőanyagát. Müller a vármegyei törvényhatósági bizottságnak, és "virilis jogon" a községi képviselőtestületnek is tagja volt.

Az 1880-as években a Müller famílián kívül az Áprily, a Pachl, a Wilsch, az Eichele és az Udvari családoknak volt Süttőn kőbányája. 1891-ben feljegyezték, hogy a nagyobb süttői kőfaragó cégek munkásai sztrájkot hirdettek magasabb bért és jobb munkakörülményeket követelve.

Müller József halála után fia, Müller Ernő örökölte a bányát, a céget és a kúriát. Ő a helyi közéletben kiemelkedő szerepet játszott, az iskolaszék elnöke és a helyi Ipartestület alapítóelnöke volt, valamint részt vett a helyi képviselőtestület és a vármegyei törvényhatósági bizottság munkájában is. A bányatulajdonost később m. kir. kormányfőtanácsossá nevezték ki.

Müller és felesége, Hübschl Erzsébet saját költségén az I. világháború hősi halottainak emlékére egy emlékművet állíttatott 1926-ban a Rákóczi-hársfa előtt. A Hősök ünnepén felavatott piramis alakú emlékművet Hikisch Rezső műépítész tervezte.

Az 1930-as években már csak a Müller-féle, az Auer-féle és az Áprily-féle kőbánya működött a településen. Müller Ernő kőfaragó üzemét és bányáját 1948 júniusában államosították, a kúriát valószínűleg már korábban elvették. (Az épületet a helyi hagyomány szerint Müller már korábban a falura hagyta.)

• *Földszintes, U-alaprajzú, palatetővel fedett, eredetileg klasszicista stílusú, később romantikus díszítőelemekkel kiegészített épület. Főhomlokzata 2+(2+1+2)+2+kapu tengelyes, a szegmensíves záródású ablakok felett egyenes szemöldökpárkányok láthatók, melyek két szélén alul egy-egy volutás dísz látható. A főpárkány alatt romantikus kördísz fut végig. A főhomlokzat előtt vaskerítés húzódik. A jobb szélen látható kosáríves záródású kaput két pillér tartja, melyet toszkán pilaszterek díszítenek. A bal oldali oldalhomlokzaton három eredeti szegmensíves záródású ablak látható, egyiket vasrács díszíti.*

Hátsó homlokzata aszimmetrikus elrendezésű, a szárnyak különböző hosszúságúak és eltérő kiképzésűek. A homlokzat középrésze átalakított, az egykor itt húzódó tornácot beépítették. A balszárnyon hét posztamensről induló oszlop által tartott mellvédes, nyitott tornác fut végig, a jobbszárnyon pedig hat oszlopos hasonló kiképzésű tornác látható. A szárnyak találkozásánál trapéz alaprajzú részek lépnek ki a fal síkjából, mögöttük a posztamensről induló sarokoszlopok máig megmaradtak.

A kúrián körülfutó lábazat és a tornácokat burkoló padlólapok anyaga "gerecsei vörös márvány". Belsejében ma is láthatóak az eredeti faragott kőkeretes faajtók. Az épület balszárnya alatt dongaboltozatos pince húzódik.

Az oldalszárnyak között kőmellvéd látható, a mögötte elterülő japánkertben eredeti kőváza és faragott kút áll.

A kúria mögött egy 2+A+2 tengelyes, romantikus kiképzésű épület húzódik, mely egykor a Müller család gyárának irodája volt. Ezenkívül egy hosszan elnyúló, jellegtelen, földszintes épület is áll az udvarban, mely egykor a gyár műhelye volt.

1953-ban óvodát helyeztek el az épületben, jelenleg is ezt a funkciót tölti be. A kúria mellett kisebb park húzódik.

Süttő-Pusztamarót esztergomi érseki kastély

Gerecse-hegyoldal

A ma közigazgatásilag Süttőhöz tartozó Pusztamarót területe a XIV. századtól az esztergomi érsekség birtoka volt. A Gerecse-hegy oldalában álló kastélyt Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek emeltette 1935-ben, érseki pihenőhely és nyaraló céljára. (Az érsekek korábbi pihenőkastélyai Esztergom vármegyének a Dunától északra eső részén terültek el, melyet Trianonban elcsatoltak Magyarországtól.)

Az új érseki nyaralókastélyt Serédi azért a Gerecse oldalában kívánta felépíttetni, mert elődjének, a Mátyás király által hat éves korában esztergomi érsekké kinevezett Estei Hyppolit hercegnek a közeli Pusztamaróton állt korábban egy - minden bizonnyal reneszánsz stílusú - nyaralókastélya.

A kastély terveit dr. Fábián Gábor építész készítette Serédi hercegprímás útmutatásai alapján, akinek igen jó gyakorlati érzéke volt az építkezésekhez. (Apja szakmája is ezen területhez kapcsolódott.)

Az épület pontos helyét is az érsek választotta ki a Gerecse oldalában a tervek elkészítése után.

Egy a Gerecse aljában lévő bányában Fábián megtalálta azokat a hasábköveket, melyeket még

az esztergomi bazilika építésekor faragtak ki, de már nem volt rájuk szükség. Ezeket az alapokhoz használták fel, a falakhoz szükséges téglákat is helyben égették. A "gerecsei vörös márvány" - mely valójában jura kori vörös mészkő - ezen bányája a kastélytól mintegy 300-400 méterre található. Ebből készültek a kastély más "márvány-díszítései" is: az egy méter magasan körbefutó lábazat, a földszinten a fal réteges "vörös márvány" burkolata, az emeleten pedig az ablakok körül és az oromzat kiképzésénél használták fel. A főhomlokzat oromzatára került a mindenkori hercegprímási címer, melyet szintén egy tömbből faragtak ki. Az épület tetején kilátószoba készült, ahonnan kiváló panoráma nyílt a környező vidékre.

A hercegprímás a kastély berendezését is személyesen tervezte meg; Fábián építésszel együtt választották ki a bútorokat, a szövethuzatokat, a cserépkályhákat és az egyéb berendezési tárgyakat. Egy márványoltárt is felállítottak itt a kastély elkészülte után.

A kastély építés közben

• Szabadon álló, emeletes, megközelítően téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata a földszinten 2+3+2, az emeleten 3+3+3 osztású, középrészén pilléreken nyugvó félköríves árkádok által tartott "vörös márvány" korláttal ellátott terasz húzódik. A felette látható háromszög-oromzatot egykor az érseki címer díszítette, melynek helye ma is látható.

Hátsó homlokzatának közepén a bejárat felett 2 oszlop által tartott kapuépítmény áll, melyen a "QUIE TEM MERENTIBUS" felirat látható, az ajtó felett pedig az A. D. MCMXXXV évszám, mely az építkezés befejezésének évét (1935) jelöli. Ezen kapuzat felett a lépcsőházat megvilágító három magas ablak nyílik.

Az oldalhomlokzatokon egy-egy rizalitszeruen kiemelkedő rész látható, két-két tengellyel. A kastélyon "vörös márvány" lábazat fut végig, a földszinti része kőburkolatos kiképzésű, az emeleti rész sarkai és ablakai kváderes kődíszítésűek.

Belseje kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű, tisztra tagolású. A földszinten három terem húzódik a főhomlokzat mögött, melyeket stukkók díszítenek. A hátsó homlokzati részen a bejárati előcsarnokban kapott helyet az emeletre vezető "vörös márvány" lépcső is. Az emelet főhomlokzati traktusában szintén három szoba van, ezeket is stukkók díszítik, a középső díszteremben faburkolat látható. Az emeleten található a kápolna is, melynek mennyezetét egykor a Serédi-címer díszítette, melyet lekapartak, de nyomai láthatóak.

A kastélyban máig megmaradtak az eredeti, vörösfenyőből készült nyílászárók. Az ajtók íves kiképzésűek, a szobák mindenütt síkmennyezete - sek. Összesen nyolc eredeti cserépkályha található az épületben.

A kastély alatt kisebb, síkmennyezetes pince húzódik, de az épület mellett is található egy pince. Az emeletről vezet fel egy kanyargós lépcső a tetőzet négyzetes huszártornyában kialakított kilátóba.

Az érseki rezidencia a környező erdőbe beleolvadó parkjában egy tó terült el, melynek kitisztítása jelenleg zajlik. A tó melletti egykori - a későbbiekben szintén helyreállításra kerülő - jégverem ma is megvan, abba vitték le télen a tó jegét, mely egész nyáron át kitartott.

A rezidenciát még a II. világháború idején elvették Mindszenty József hercegprímástól Szálasi Ferenc nyilas miniszterelnök utasítására. Ekkor a kastélyt ki is fosztották, annak ellenére, hogy minden lakott helytől távol esik.

1945 után a Fővárosi Tanács kapta meg az épületet, és gyermeküdülőt helyezett el benne. A kastélyt 1968-ban felújították és melléképületeket emeltek mellette.

A rendszerváltozás után, az 1990-es évek közepén a római katolikus egyház visszakapta egykori tulajdonát, mely jelenleg az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium kezelésében áll.

A ferencesek 2000-ben felújították az épületet, a

gimnázium erdei iskolája és diáküdülője működik falai között, ezenkívül különböző táborokat szerveznek itt. Az emeleten egy Serédi-emlékszobát is kialakítanak majd.
A melléképületek egy részét lebontották, több azonban ma is áll, a legnagyobb épületben jelenleg ifjúsági szállás működik.
A kastélyt erdő veszi körül, melyhez 3 hektár almás is tartozik. Az üdülő vízellátását a környéken fakadó három forrás biztosítja. (Az országos kéktúra útvonala a kastély mellett visz el.)

Szákszend

A falu a megye középső részén található, 1984-ben jött létre Szák és Szend települések egyesítésével. A római korban már mindkét községrész lakott volt a régészeti leletek tanúsága szerint. Szák neve első ízben 1281-ben, Szendé 1421-ben fordult elő oklevélben. Szák területe a Szák nemzetség tulajdonában állt, később a Csákoké lett, Szend földesura a XV. században Fancs fia László volt. A török hódoltság elején, 1543-ban mindkét helység elpusztult. A XVII. században Szákot a Nádasdy család szlovákokkal, Szendet az Esterházy család református magyarokkal és evangélikus szlovákokkal telepítette újra. A két falu lakossága döntően szőlő-, és gabonatermeléssel foglalkozott. A napóleoni háborúk idején Szendet megszállták a francia seregek. A XIX. században már mindkét település az Esterházy família tulajdonában állt, a XX. században egészen a II. világháborút követő kisajátításig bérlet útján hasznosította itteni földjeit a grófi család.

LÁTNIVALÓK:

- *száki római katolikus templom*
- *száki evangélikus templom*
- *magtár*
- *szendi római katolikus templom*
- *szendi református templom*

Szákszend
Esterházy - (Richter) - (Szalay)-kúria

Kossuth L. u. 23.
Szend falu területe a *galánthai* Esterházy család csákvári ágának tulajdonában állt. A kúriát *galánthai* gróf Esterházy Miklós emeltette 1904-ben bérlője, Richter Frigyes számára. A Richter által bérelt terület 2600 katasztrális holdat tett ki.
Amikor Miklós gróf 1925-ben elhunyt, a birtokot fia, Esterházy Móric miniszterelnök, majd tárca nélküli (népegészségügyi) miniszter örökölte, a bérlő továbbra is Richter maradt.

Az 1930-as évek közepén *eötsi* Szalay Dezső vette bérbe Móric gróftól a Nagyigmánd határában fekvő Fácánmajor, valamint a Szend község határában elterülő Alajosmajor nevű birtoktesteket, miután családi birtokainak irányítását öccsének, Szalay Kázmér ny. huszárkapitánynak adta át. A Veszprém vármegyei eredetű *eötsi* Szalay család már az Árpád-korban nemesi címmel rendelkezett, később Zala vármegyébe költözött át.
A gazdasági akadémiát végzett Szalay a bérelt földeken mintagazdaságot alakított ki, a fácánmajori gazdaság 1087, az alajosmajori gazdaság 1200 katasztrális holdat tett ki. Főleg sertés- és marhatenyésztés folyt a gazdaságban, az állatokat Németországba és Olaszországba exportálták.
Szalay töltötte be a Komárom Vármegyei Mezőgazdasági Albizottságnak, és a Községi Mezőgazdasági Bizottságnak az elnöki posztját. 1941-ben a Szalay Dezső által bérelt földterület 1200 katasztrális holdas volt.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület, melynek "szárnyai" eltérő hosszúságúak. A hátsó homlokzaton két eredeti ablak látható, a "szárnyak" között egykor két pilléren nyugvó, mellvédes tornác húzódott, melyet utólag üvegezhettek be.*
A jobb oldali szárnyvégen egy eredeti vörös márvány tábla látható, melybe a kúria felépítésének évszámát, az "1904"-et vésték. Az épület főhomlokzata teljesen átalakított, a nyílászárókat kicserélték. Belsejében megmaradt az eredeti ajtók egy része.

1945 után lakásokat alakítottak ki az épületben, majd amikor 1959-ben megalakult a Szendi Szövetkezet, annak irodáit helyezték el benne. Ezenkívül a mozi és a sportkör helyiségei is a kúriában voltak akkoriban. 1977-ben átalakították az épületet, a nyílászárókat is akkor cserélték ki. Később Szákszendi Termelőszövetkezet lett az épület tulajdonosának új neve.
Az 1997-98-ban tatarozott kúria jelenleg a Szákszendi Mezőgazdasági Rt. központja, irodák találhatók falai között.
A kúria melléképületeit még 1945 után lebontották, a kert hársfáit kivágták. Az egykor a birtokhoz tartozó Alajosmajorban még áll egy kétszintes magtárépület.

Szomor

A megye délkeleti szélén, Pest megye határa mellett található Szomor. A falu területe már a kőkorban is lakott volt, a római korban az egyik fontos hadiút haladt el mellette. Az Árpád-korban 1269-ban említették először, ekkor Zumur volt a helység neve. Királyi szolgálók, lovászok, vincellérek és 17 kisnemesi család lakta ekkor a települést. 1274-ben Izabella királyné a margitszigeti apácáknak adományozta a falut. A török hódoltság idején elpusztult a helység, a török idők elmúlta után a Gyöngyösi Nagy, majd a Pázmándy, később a Sándor család lett a település földesura. 1739-ben pestisjárvány pusztított a faluban, 1784-87-ben 660 fő lakott Szomoron. A XIX. században a Kézdy-Vásárhelyi család lett a település legnagyobb birtokosa. A II. világháború idején igen súlyos harcok folytak Szomoron, a helység nyolcszor cserélt gazdát az összecsapások során.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *római katolikus temetőkápolna*
- *Nepomuki Szt. János-szobor*

Szomor
(Szily - Splényi - Guyon) - Kézdy-Vásárhelyi-kúria

Mátyás király út 1.
A török hódoltság elején elnéptelenedett Szomor települést már a török idők vége előtt újratelepítették, református vallású magyarok költöztek a faluba. Földesura *gyöngyösi* Nagy János kapitány volt, aki 1690-ben Pázmándy Gergelynek adta el a birtokot. Tőle 1744-ben - Gyermellyel együtt - *szlavniczai* báró Sándor (II.) Mihály tulajdonába került a terület nagyobb része, aki cserébe kömlődi birtokait engedte át a Pázmándyaknak. A *szomori és somodon* Pázmándy család kezén azonban továbbra is maradtak kisebb szomori birtoktestek, melyeken nemesi közbirtokosság alakult.
A katolikus Sándor báró a falu református magyar lakosai helyére római katolikus svábokat telepített, a XIX. század elején mintegy hétszáz fő lakott Szomoron.

A mai kúria magját *nagyszigethi* Szily őrnagy emeltette a XIX. század első felében, aki lehetsé-

ges, hogy azonos Szily István 1848-49-es honvéd őrnaggyal. A *nagyszigethi* Szily família fontosabb birtokai Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében terültek el, a família a közeli Bián, valamint Abonyban és Izsákon is rendelkezett kúriával.
Igen valószínű, hogy Szily József Torna vármegyei főispán lánya, Szily Mária cs. kir. palotahölgy és csillagkeresztes hölgy kezével *miháldi* báró Splényi Ignác altábornagy, a magyar nemesi testőrség kapitánya tulajdonába került a szomori birtok és a kúria, ugyanis az 1840-es évek közepe táján lányuk, Splényi Mária ide költözött férjével.
A bárónő férje az angol származású Guyon Richárd volt, aki kadétként került az osztrák hadsereghez, majd 1840-ben megvált a katonai pályától és a csúzi Splényi-birtokon gazdálkodott. 1848-ban csatlakozott a szabadságharchoz, előbb őrnagyként harcolt, majd érdemei elismeréseként ezredessé nevezték ki. Nevéhez fűződik a híres branyiszkói győzelem a téli hadjárat során, később tábornokká léptették elő és Komárom parancsnoka lett. Ő aratta a szabadságharc utolsó győzelmét a délvidéki Nagyhegyes mellett, majd Bem József vezérkari főnöke lett rövid időre, részt vett a temesvári csatában. A bukás után Törökországba emigrált, ahol Hosref pasa néven altábornagy lett, majd a krími háborúban az ázsiai török seregek főparancsnokaként működött. Udvari intrikák következtében leváltották, és 1856-ban megmérgezték.

A szomori birtokot és kúriát 1866-ban Kézdy-Vásárhelyi Imre vásárolta meg. A Kézdy-Vásárhelyi família igen régi székely család, mely a tatárjárás idején tanúsított vitézsége jutalmaként IV. László királytól 1289-ben Aranyosszéket kapta adományba. Ezt az adományt 1291-ben III. András király, majd I. (Nagy) Lajos és Zsigmond király, végül 1629-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is megerősítette. A família egyes ágai a XVI. század vége felé Szatmár, illetve Bereg és Szabolcs vármegyékben telepedtek le.
A kiterjedt család ezután három fő ágra szakadt, a Vásárhelyi Sámueltől eredő főág a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Tinnyén volt egy kastély és három kúria tulajdonosa, valamint itt, a Komárom vármegyei Szomoron egy kúriáé. (A família tinnyei és szomori ága a XIX. században különült el.) A Vásárhelyi Mártontól eredő főág Arad, Csanád és Csongrád vármegyékben élt, övék volt például a lökösházai kastély. Vásárhelyi György ága 1846-ban Pállal, a híres vízimérnökkel, a Tisza-szabályozás tervezőjével kihalt.
A Vásárhelyiek szomori ága Kézdy-Vásárhelyiként használta a nevét, ellentétben például a tinnyei birtokos *kézdivásárhelyi* Vásárhelyiekkel. (A többféle névváltozatnak az is az oka lehet, hogy eredetileg a *kézdi* előtag a székely nemzetségre utalt, csak a későbbi századok során vált a család "nemesi előnevévé".)

A kúriát dr. Kézdy-Vásárhelyi Imre 1907-ben építtette ki az archív képeken látható formájában. Az épület népies szecessziós jellegű formavilágában - különösen a magastetős zsindelyfedésű tornyokon - a família erdélyi származására utaló jelek figyelhetők meg, ezek a motívumok az ottani építészeti hagyományt követik.

A földbirtokos Pesten jogot végzett, majd Bécsben, illetve Párizsban a Sorbonne-on tanult tovább, az orvosi diplomát is megszerezte. (Érdekesség, hogy az akkor Párizsban dolgozó Madarász Viktor festőművésszel Vásárhelyi jó barátságba került, és a festő őt kérte fel modellnek több történelmi tárgyú festményéhez.)

Vásárhelyi Imrét a régészet is érdekelte - ebben nagy szerepe lehetett a Tinnyén birtokos Vásárhelyi Gézának - ő tárta fel a Gyermely-Szomor közötti hadiút maradványait. Később értékes gyűjteményének egy részét - egy egész bronzkori kovácsműhelyt, valamint több feliratos és domborműves római sírkövet - a Nemzeti Múzeumnak adományozta.

Vásárhelyi 1913-ban halt meg Szomoron, utána özvegyére és gyermekeire, Csillára, Árpádra és Turánkára szállt a kúria és a birtok. Kézdy-Vásárhelyi Árpád Szomoron született, okleveles gazda volt, 1938-ban a Trianon után Csehszlovákiához tartozó másik családi birtokon, Komáromszentpéteren gazdálkodott. (Az I. világháborúban mint tartalékos százados vett részt.)

A családból 1935-ben Kézdy-Vásárhelyi Zolna szomori lakost említették itteni földbirtokosként, valószínűleg ő maradt a kúria tulajdonosa a kisajátításig.

• Szabadon álló, téglalap alaprajzú, hosszan elnyúló, földszintes épület. Az archív képek tanúsága szerint egykor a kúria főhomlokzatán négy pilléren nyugvó, mellvédes tornác húzódott, mely elé timpanonos bejárati rész lépett ki. Két szélén félköríves záródású ablakokat helyeztek el, a homlokzat feletti részen áttört attika futott végig.

Jobb oldali oldalhomlokzatán két torony állt magastetős zsindelyfedéssel, közöttük lombfűrészdíszes, háromszög-oromzatos veranda húzódott. Bal oldali homlokzatán egy téglalap alaprajzú, emeletes torony állt, ennek is magastetős fedése volt. (Ezen torony mellett egykor magtár állt.)

Az épületet 1945 után teljesen átalakították, díszeitől megfosztották. A bal oldali oldalhomlokzat tornyát lebontották, helyén új, emeletes bővítmény épült. A főhomlokzat tornáca egyszerűsített formában látható napjainkban, a jobb oldali oldalhomlokzat tornyait is átalakították, a közöttük elhelyezett négy népies jellegű oszlop viszont megmaradt.

Belül kéttraktusos, középfolyosós elrendezésű a kúria, melynek egykor híres könyvtára volt. Az épület körül a II. világháború előtt gondozott díszpark terült el egykor, mely ma már nyomaiban van csak meg.

Később általános iskolát helyeztek el az épületben, jelenleg is ezt a funkciót tölti be. Az intézmény 1995-ben - a kúria egykori tudós tulajdonosára emlékezve - felvette a Kézdy-Vásárhelyi Imre Általános Iskola nevet.

Tarján

A település a megye déli részén, a M1-es autópályához közel terül el. A környék szinte valamennyi történelmi korban lakott volt, a Szőlőhegy nevű részen pedig egy X. századi magyar temetőt is feltártak. Oklevélben először 1240-ben fordult elő a község neve, 1326-ban Pál mester volt Tarján birtokosa, 1426-ban pedig a tatai váruradalom részeként említették. A helység már a török hódoltság elején, 1529-ben elpusztult, csak 1640 körül települt újra református vallású magyar lakosokkal. 1693-ban a Hochburg család volt a falu földesura, majd 1727-ben az Esterházy család tulajdonába került. 1739-ben pestis pusztított a településen, ezért a földbirtokos família német telepeseket hívott Turjánba. A XIX. század második felében messze földön híres, országos vásárokat tartottak a faluban. A településtől délre fekvő Tornyópusztát 1960-ban csatolták Tarjánhoz.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*
- *Szentháromság-szobor*
- *német nemzetiségi tájház*

Tarján-Tornyópuszta
Hirsch - Erdélyi - Hohenlohe-kastély

Tornyópuszta

Tornyópusztát egykor Mórpusztának nevezték, a területet 1702-ben már *németújvári* gróf Batthyány Ádám birtokaként említették. A bicskei Batthyány-uradalom részeként osztozott annak sorsában, és apáról fiúra öröklődött: 1703-tól Lajos nádoré, 1765-től Tivadaré, 1812-től Antalé, 1828-tól Kázméré és Gusztávé lett, majd 1837-ben a két fivér közötti birtokmegosztás révén Kázmér gróf tulajdonába került.

Batthyány Kázmér az 1848-49-es szabadságharc idején játszott szerepe - többek között a Szemere-kormányban betöltött miniszteri poszt miatt - emigrációba kényszerült, majd teljes vagyonát elkobozták 1852-ben. A birtokok egy részét - így a bicskei uradalmat és vele Tornyópusztat is - bátyja, herceg Batthyány-Strattmann Gusztáv 1860-ban visszakapta, 1863-ban azonban eladta azt a Belga Banknak (Dumonceau és Társa Bank).

A pénzintézet a bicskei uradalomhoz tartozó birtoktesteket részenként eladta: Tornyópusztat *galánthai* gróf Esterházy Miklós József vásárolta meg, egyes források szerint 1868-ban, más adat szerint 1872-ben.

1885-ben Esterházy Miklós Józsefet tüntették fel Tornyópuszta és Mesterberekpuszta tulajdonosaként, aki abban az évben örökölte meg apjától, (IV.) Miklóstól a hatalmas kiterjedésű tatai hitbizományi uradalmat is. 1897-ben bekövetkezett halála után unokatestvérének, Móricnak a lánya, *sárvár-felsővidéki* gróf Széchényi Péterné Esterházy Mária grófnő örökölte a tornyópusztai részt. Egyes források szerint 1903 és 1945 között a csákvári Esterházy-ágból származó gróf Esterházy Móric volt Tornyópuszta egy - minden bizonnyal kisebb - részének tulajdonosa, aki 1917. júniusa és augusztusa között rövid ideig miniszterelnök volt, majd 1918-ban tárca nélküli (ténylegesen népegészségügyi) miniszteri posztot töltött be.

A puszta másik részét 1910-ben Hirsch Géza vásárolta meg, valószínűleg Esterházy Mária grófnőtől. Mivel a helyi hagyomány szerint a kastély a XX. század elején épült - és ezt a feltevést az épület stílusjegyei is megerősítik -, valószínűleg Hirsch emeltette az 1910-es években. Az Esterházyak ugyanis biztosan nem laktak Tornyópusztán, ezenkívül az épület kialakítása is földbirtokosi rezidenciára utal, nem pedig egy gazdatiszti lakás céljára épített házéra. Amennyiben az Esterházyak emeltették a kastélyt - bár ez nem valószínű -, akkor nyaraló céljára szolgálhatott.

1919-ben már Erdélyi Mihályé volt Tornyópuszta, aki egy évvel korábban vétel útján jutott az 569 katasztrális holdat kitevő birtoktesthez. (A gazdaság intézőjeként ebben az évben Koditek Gyulát említették.)

1931-ben Tornyópuszta nagyobb részét herceg Hohenlohe-Langenburg Lajos és felesége, *futaki* Hadik Ilona grófnő vásárolta meg, ekkor 110 lakosa volt a pusztának. Az uradalom területe 1935-ben és 1943-ban egyaránt 2278 katasztrális holdat tett ki. Főként lovat, szarvasmarhát és bárányt tenyésztettek a gazdaságban, amely saját kisvasúttal is rendelkezett.

A hátsó homlokzat 1+2+1 tengelyes, enyhén előrelépő középrizalitját háromszög-oromzat zárja le. A bal oldali oldalhomlokzat nyílásritmusa szabálytalan, a jobb oldali az emeleten kétablakos, felette háromszög-oromzat látható.
Az épület falait kannelurázott pilaszterek díszítik, az ablakok eredeti pálcarácsai ma is megvannak. A kastély alatt pince húzódik, tetejét palatető fedi. Belsejében megmaradt az eredeti falépcső.
Az uradalmi magtárak és a többi gazdasági épület a kastélytól nem messze állnak.

A Hohenlohe-Langenburg család sváb eredetű, a Hohenlohe nevet 1178-ban vették fel a hasonló nevű várról. A família 1430-tól viselte a Hohenlohe és Ziegenhain grófja címet, majd a következő századokban három ágra szakadt: a Hohenlohe-Langenburg, a Hohenlohe-Oehringen és a Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst ágakra, melyek közül mindhárom elnyerte később a birodalmi hercegi rangot.

A Langenburg-ágnál 1558-ban történt a név- és címeregyesítés, 1631-ben kapták a Gleichen grófja címet, majd 1764-ben a birodalmi hercegi méltóságot. Magyarországon Tornyópusztán kívül a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Inárcson kastélya, Pilisszántón pedig kúriája volt Hohenlohe-Langenburg Lajos hercegnek. A Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst-ágé pedig a Sopron vármegyei Felsőség (ma Simaság) kastélya volt.

Az 1945-ben elhunyt Lajos herceg négy gyermeke közül valószínűleg a legidősebb, Sándor Gottfried használhatta a tornyópusztai rezidenciát a II. világháború után, hiszen második fia, Albrecht ott született 1948-ban. (Lehetséges, hogy a kastélyban, bár ekkorra valószínűleg már ki kellett költöznie a Hohenlohe családnak.) A II. világháború alatt az átvonuló szovjet katonák megszállták az épületet, melynek állaga emiatt nagyon leromlott.

• *Szabadon álló, egyemeletes, L-alaprajzú, historizáló (eklektikus) stílusú épület. Főhomlokzata 1+(1+3+1) tengelyes, a homlokzat elé egykor nyitott, négy pilléren nyugvó, mellvédes középrész lép ki, melynek tetején kőbábos mellvéddel ellátott terasz húzódik, a mellvéd osztópillérein kővázák állnak. A homlokzatot timpanon zárja le, melynek két szélén szintén kővázák láthatók; a földszinti rész előtt is négy füzérdíszes kőváza található. A homlokzat bal oldali szélén szintén pilléreken nyugvó, mellvédes terasz húzódik.*

1948-49-ben a Tarjáni Állami Gazdaság kapta meg az épületet, majd az 1960-as évektől a Környei Állami Gazdaság tulajdonába került. Munkásszállót, pártirodát helyeztek el benne, az oldalszárnyban pedig üzemi konyha kapott helyet. Ezután az épület egyre rosszabb állapotba került, az árkádokat elfalazták.

Tornyópusztát 1960-ban a Fejér megyei Bicskétől a Komárom megyei Tarjánhoz csatolták. A rendszerváltozás után a kastély magántulajdonba került, tulajdonosai az eredeti állapotoknak megfelelően állítják helyre az épületet.

A kastélyt park veszi körül, melynek 1945 előtt jóval nagyobb volt a területe, főleg vadgesztenye - és hársfák voltak benne. A hátsó homlokzat előtt egykor medence húzódott, a kastély melletti jégverem nyomai is láthatók.

Tát

Tát a megye északi szélén, a Duna mentén terül el, a falu környékén gazdag régészeti leletanyagot tártak fel. A római időkben erre haladt az Aquincumot Brigetioval összekötő út. A falu első írásos említése 1146-ban történt, ekkor Fulkó hospes itteni birtokát a pannonhalmi főapátságnak ajándékozta. 1181-ben már III. Béla királyé volt Tát, melyet ekkor az esztergomi kereszteseknek adományozott. A helység lakott maradt a török korban is, 1685-ben mellette zajlott le a táti csata, melyben Lotharingiai Károly csapatai komoly győzelmet arattak a török seregek felett. A XVIII. században katolikus németek is a településre költöztek, amely ekkor már az esztergomi főkáptalan és az esztergomi papnevelde birtokát képezte. A II. világháború idején Tát komoly harcok színtere volt.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *klasszicista magtár*
- *Szentháromság-kápolna*

Tát
Eggenhoffer-kúria

Felszabadulás út 59.

Tát területe évszázadokon keresztül az Esztergom Főegyházmegyei Papnevelde (Szeminárium) és az Esztergomi Főkáptalan birtoka volt. Eggenhoffer Ernő építész az 1900-as évek elején vásárolt itt birtokot, és kúriáját is akkor emeltette. Akkoriban a táti "felvég" utolsó épülete az újonnan emelt, historizáló (eklektikus) stílusú, (neo)klasszicista kúria volt.

Eggenhoffer Ernő tervezte a község általános iskoláját, mely az 1910-es évek végén épült, ő volt az 1890-ben alapított Táti Önkéntes Tűzoltóság első elnöke és parancsnoka is. Az Eggenhoffer testvéreknek fakereskedése működött Táton.

A család tagját, Eggenhoffer Valériát, 1918-ban mint a helyi postamestert említették, Eggenhoffer Gyula pedig 1896-ban vármegyei bizottsági tag volt. Dr. Eggenhoffer Béla Esztergomban kórházigazgató, sebész főorvos volt, Eggenhoffer Dezső okleveles gépészmérnök pedig a Hercegprímási Mésztelepek és Terméskőbányák későbbi tulajdonosa.

A család egy másik tagja, Eggenhoffer Jenő a tokodi üveggyár igazgatója volt 1945-ig, valamint tevékenyen részt vett az ottani közéletben is: az üveggyári Sportklub, a tokodi Jótékonysági Bizottság, az Ipartestület, a Levente Egyesület és a Tűzoltó Testület, valamint a községi képviselő testület elnöki posztját is betöltötte. Eggenhoffer József örököseinek a vármegye északi felében fekvő Nagymegyeren voltak nagyobb birtokai a XX. század elején.

- *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Főhomlokzata 3+3+3 osztású, középen háromszög-oromzatos rizalit lép előre a fal síkjából. Az épület architektúráját mára leredukálták, néhány pilaszter látható csak a falakon.*
  A hátsó homlokzaton pilléreken nyugvó, mellvédes tornác húzódik, melyet utólag beüvegeztek. A hátranyúló szárnyrész átalakított, vagy utólagos bővítmény. A kúria előtt kisebb kertet alakítottak ki.

A kisajátított épületben 1952-53-ban a községházát helyezték el, egészen 1981-82-ig működött a nagyközségi tanács székhelye a kúriában. Ezután két cég használta az épületet, mely jelenleg rehabilitációs foglalkoztatóként működik, gépalkatrészeket szerelnek össze falai között.

Tata

A város a megye közepén terül el, az Ml-es autópálya közelében. Az emberi megtelepedés első nyomai a középső paleolit korból maradtak fenn Tatán. A bencés rend a XI. században itt alapította meg Szent Péterről nevezett apátságát, mely körül a település magja is hamarosan kialakult. Tatát 1221-ben és 1357-ben faluként említették, Zsigmond király 1388-as - a tatai monostor kiváltságait megerősítő - oklevelében viszont már „civitas"-ként, városként tüntették fel. A királyi várat a XIV. század utolsó, illetve a XV. század első tizedében építették ki, Zsigmond és Mátyás királyok alatt élte fénykorát, az uralkodók nyaralókastélyként használták. Tata később Corvin János herceg, majd II. Ulászló király tulajdonába került, aki 1510-ben országgyűlést is tartott itt. A török hódoltság idején kísérlet történt a vár megerősítésére, 1568 után olaszbástyás védműveket építettek ki, de Tata komoly erősséggé sohasem vált. Ennek köszönhetően a vár többször is gazdát cserélt, a hódoltság elmúltával ismét királyi vár lett, majd 1697-ben a báró Krapff család kapta meg. A Rákóczi-szabadságharc idején a császári csapatok a vár bástyáinak nagy részét lerombolták. A Krapff família 1727-ben Esterházy Józsefnek adta el a tatai uradalmat, ezután egészen 1945-ig a gróf Esterházy család tulajdonában maradt a - később hitbizománnyá alakított - földbirtok nagy része. Az újratelepített Tata hamarosan egy virágzó uradalom központja lett, a településen élénk céhes és kereskedelmi élet folyt, a földbirtokos család pedig manufaktúrákat is alapított itt. Tata és a mellette fekvő, de önálló településként nyilvántartott Tóváros egyesítésére 1938-ban került sor, először Tatatóváros, majd Tata néven.

LÁTNIVALÓK:

- *Vár, Kuny Domonkos Múzeum*
- *Piarista rendház*
- *Kapucinus templom és rendház*
- *Római katolikus plébániatemplom*
- *Harangtorony*
- *Vaszary-villa*
- *Miklós-malom*
- *Nepomuceanus-malom*
- *József-malom*
- *Ciframalom*
- *Angolkerti műrom, mecset*
- *Kávária-kápolna és -szoborcsoport*

Tata
Esterházy-kastély

Hősök tere 9/A *műemlék*

A tatai várat és a hozzá tartozó uradalmat 1649-ben III. Ferdinánd király *körösszeghi és adorjáni* gróf Csáky (I.) László országbírónak, Komárom és Zólyom vármegyei főispánnak adományozta 45 000 forint lefizetése ellenében. Mivel a gróf fiának, (II.) Lászlónak nem volt örököse - és vele kihalt a Csákyak ezen ága -, Tata 1697-es halála után visszaszállt a koronára. (1695-ben említették az uradalom három bérlőjét, özv. Hochburger Lipótnét, Sokoray Jánost és Pázmándy Györgyöt.) 1698-ban báró Krapff Ferenc József osztrák tábornok és udvari haditanácsos vásárolta meg az uradalmat, a kincstár részben ezzel egyenlítette ki a bárói család felé fennálló tartozásait. A Krapffok Bécsben éltek, tatai birtokukkal keveset törődtek, a báró 1715-ben bérbe is adta Tatát *nagyjeszem* Jeszenszky Józsefnek. Krapff Ferenc József 1726-ban átadta az uradalmat fiának, báró Krapff Gáspár kormánytanácsosnak, aki 1727-ben a tatai várbirtokot valamennyi tartozékával eladta *galánthai* gróf Esterházy (I.) Józsefnek 343 524 forintért.

A gróf ugyan a felvidéki Cseklész kastélyában lakott állandó jelleggel, de rögtön nekilátott a tatagesztesi uradalom gazdasági felvirágoztatásának, amely kezdetben állandó munkaerőhiánnyal küszködött. Ennek orvoslására 1733-ban a gróf egy pátenst bocsátott ki, mellyel a hódoltság alatt elnéptelenedett falvakba katolikus német, és református magyar telepeseket hívott és telepített le. A hatalmas kiterjedésű, 3 mezővárosból, 33 faluból és 28 pusztából álló uradalom központi igazgatását Tatán építették ki, a birtok megvétele után nem sokkal. Esterházy a tatai uradalom 12 falvában építtetett templomot, melyeknek ő lett a kegyura.

Esterházy (I.) József gróf 1746-ban megalapította a tatai elsőszülöttségi hitbizományi öccsének, (III.) Ferencnek a javára; eszerint amennyiben fiának, (II.) Józsefnek nem születik utóda - és később valóban ez történt - a tatai uradalom is öccse leszármazottainak birtokába kerül.

(I.) József gróf a katonai pályán tábornagyi rendfokozatot ért el, 1733-tól pedig horvát bán, majd 1741-től haláláig (1748-ig) az egyik legmagasabb közjogi tisztség viselője, országbíró lett. Korábban, a Rákóczi-szabadságharc idején a Habsburgházat támogatta - Antal bátyjával ellentétben, aki a fejedelem tábornagya volt, majd követte őt a száműzetésbe. (Antal gróf birtokait öccsei, (I.) József és (III.) Ferenc kapták meg.)

Esterházy 1748-ban hunyt el, vagyonát fia, (II.) József tábornok örökölte. Az ő birtokossága alatt,

1751-ben kezdték el - a korábban a grófi család által alapított majki kamalduli remeteség épületeit tervező - Franz Anton Pilgram bécsi építész tervei szerint a helyi plébániatemplom felépítését, melynek munkálatait harminchárom évvel később Felmer Jakab irányításával fejezték be. A település és az uradalom iparosodását is elősegítették az Esterházyak, 1729-ben (I.) József posztómanufaktúrát, 1758-ban (II.) József majolikamanufaktúrát alapított Tatán.

Esterházy (II.) Józsefnek nem született gyermeke, így 1762-ben bekövetkezett halála után unokatestvéreire - Esterházy (III.) Ferenc tábornagy fiaira - szállt Tata. Ők még abban az évben egyezséget kötöttek egymással, mely szerint a legidősebbé, (II.) Miklósé lett a tata-gesztesi uradalom (ez lett később a tatai ág), Károlyé (aki váci, majd egri püspök volt) és Ferencé (aki kancellár, majd horvát bán volt) pedig a cseklészi uradalom (ez lett később a cseklészi ág). A pápa-ugod-devecseri uradalmat egyelőre a tatai ág kapta meg, de ez az 1820-as évek végén újabb egyezség révén 30 éves időtartamra a cseklészi ág kezére került.

Már Tata megszerzésének az évében, 1762-ben Esterházy (II.) Miklós testőrkapitány egy új kastély terveinek elkészítésével bízta meg uradalmi építészét, *fellenthali* Fellner Jakabot. A rezidencia felépítésének gondolata minden bizonnyal *galánthai (és nebojszai)* Balogh Ferenc uradalmi jószágkormányzó javaslatára fogalmazódott meg

Esterházyban, és később ő ajánlhatta az építész személyét is, ugyanis a gróf először Isidore Canevale bécsi építészt bízta meg a tervek elkészítésével. Az új épületet ekkor még a mai vár helyén, annak lebontásával és talán anyagának felhasználásával szerették volna felépíteni. (Az Esterházyak ezen fraknói grófi ága a família - szintén fraknói - hercegi ágának fényes eszterházai (fertődi) udvartartását próbálta követni, kissé szerényebb keretek között.)

A Fellner által 4 változatban kidolgozott, fokozatosan kiérlelt terv megvalósítását a gróf 1765-ben bekövetkezett halála megakadályozta. Ennek köszönhetően a vár is megmenekült a lebontástól, sőt állítólag 1765 és 1769 között a várban lakott a família.

Végül (II.) Miklós gróf idősebb fia, a tatai uradalmat öröklő Esterházy (IV.) Ferenc nápolyi követ megbízásából egy szerényebb kastélyt emeltek a vártól néhány száz méterre. Ennek terveit szintén Fellner Jakab készítette, a munkálatok nagyobb része minden bizonnyal 1765 és 1769 között zajlott, de az építkezés csak 1777-ben fejeződött be véglegesen. A rezidencia terveit úgy készítette el az építész, hogy a korábban épült Balogh-féle kiskastélyt az új épülethez kapcsolták.

A kastély klasszicizáló későbarokk (copf) stílusú, homlokzatai igen egyszerű, dísztelen kiképzést kaptak, a barokkban megszokott középrizalit, valamint az U-alakban hátranyúló oldalszárnyak elmaradtak.

• Szabadon álló, emeletes, főszárnyán elnyújtott téglalap alaprajzú épület. A hátsó homlokzat mögött szabálytalan alaprajzú, zárt udvar húzódik, melyet a kiskastély és földszintes melléképületek öveznek. Főhomlokzatának nyílásritmusa 1+5+2+5+1, két szélén négyzet alaprajzú, kétemeletes, manzárdtetős saroktornyok állnak, melyeket copf vázák díszítenek. A földszinti rész falai sávozott díszítésűek - mely az ablakok felett sugarassá módosul -, a jelzésszerű középrizalit emeleti részét szintén sávozás emeli ki, ezen a szinten a lizénákkal keretezett kőkeretes ablakokat mélyített faltükrök tagolják. (Ezek a motívumok a kastély valamennyi homlokzatán azonosak.)

Az épület főhomlokzatán nincs ajtó - a bejárat az udvari részről nyílik -, a kastélyt a parktól a lábazat magasságáig érő vörös márvány posztamensek sora és közéjük fűzött lánc választja el.

A főhomlokzattól balra kosáríves záródású, sugaras díszítésű kapu húzódik, melyen az MDCCCXCVII évszám látható.

Az 1+1+4+1+4+1+1 tengelyes hátsó (udvari) homlokzat legdíszesebb része a középrészén húzódó kosáríves záródású, mélyített, sugarasan sávozott fülkében kialakított bejárati rész. Ez elé pilléreken nyugvó bejárati rész lép ki, tetején vasrácsos erkélyel, melyre szegmensíves záródású, volutás díszítésű kőkeretes ajtó nyílik.

A jobb oldali oldalhomlokzat T(2)+3 osztású, a tetején pillérekkel osztott vaskorláttal ellátott terasz húzódik. Földszinti ajtaja felett előtető látható. A bal oldali oldalhomlokzat is hasonló kiképzésű.

A kastély belseje kéttraktusos elrendezésű, eredetileg nem futott végig folyosó az épületen, a termek kizárólag egymásból nyíltak; a kosáríves záródású dongaboltozatos folyosót csak később alakították ki az udvari homlokzat mögött. (Érdekes, hogy a barokk kastélyoknál megszokottól eltérő módon a kastély belső terei sincsenek összehangolva, a földszinti kápolna, az ebédlő, a díszterem, valamint a lépcsőház nincs szervesen összekapcsolva, nem alkotnak reprezentatív téregyüttest.)

Termei boltozottak és stukkóval díszítettek. A kastélyban mintegy 10-12 eredeti vörös márvány kandalló és klasszicizáló jellegű cserépkályha található, a kandallók közül néhányon az Esterházy-

címer látható. Néhány eredeti csillár és tükör is látható a termekben, van ahol az ajtók felett karthust helyeztek el.
A jobb oldali torony földszintjén még láthatóak a kápolna nyomai, mely egykor ólombetétes üvegablakkal rendelkezett. A kastélyban az eredeti ajtók, ablaktáblák és ezek rácsai is megmaradtak.
Az emeletre kőbábos mellvédű vörös márvány lépcső vezet fel, a fordulóban eredeti lámpa függ. Az emeleti szinten említésre méltó néhány terem, melyeket díszítőfestés borít, így az a zöldre festett helyiség, melyben (az Esterházyak hercegi ága tulajdonában álló) fertődi kastélyt két festmény, a tatai várat pedig egy festmény ábrázolja; ezeket a képeket az ajtók felett helyezték el. A könyvtárterem fapolcai is eredeti állapotukban maradtak fenn, egyik mögött "titkosajtó" húzódik. Egy másik emeleti teremben a tükör mögött nyílik "titkosajtó", mely egy kis kamrába vezet. A toronyszobában (ahol IV. Károly király megszállt) az eredeti csillár és kandalló is megvan. Az egykori fürdőszoba falait rózsaszín és szürke márvány borítja, a mosdó tengeri kagylót formáz, az egykor zsinórral felhúzható tükör mögött titkos piperepolc található. Egy másik fürdőszoba két falát kézzel festett holland csempék borítják, melyek életképeket ábrázolnak, és amelyek között nincs két egyforma. Ezen fürdőszobában a kád és a mosdótál szintén eredeti.
A kastély területének mintegy egyharmada alatt pince húzódik. Az udvart övező melléképületek közül az egyik historizáló, ez valójában 1930-ban készült el; az istálló és a - XX. században kialakított-garázs a XVIII. század második felében épült. A kastély mögött egy oroszlánfejes kút is látható.

Az 1780-ban elhunyt Fellner Jakab hazánk egyik legkiválóbb barokk, illetve klasszicizáló későbarokk (copf) stílusban alkotó építésze volt, érdemei elismeréseként 1773-ban *"fellenthali"* előnévvel nemesi címet kapott Mária Teréziától.
Az angolparkot 1783-tól szintén (IV.) Ferenc gróf kezdte el kialakítani a Cseke-tó partján, melyben egy kiskastélyt (kertilakot) is emeltetett. Az elkészült tatai parkban kerti mulatságokat és vízi ünnepélyeket tartottak. *Kazinczi* Kazinczy Ferenc író kétszer is járt itt - 1803-ban, majd 1831-ben -, és elismerően nyilatkozott az angolparkról.
1809. augusztus 22. és november 21. között Tatán, Esterházy (IV.) Ferenc kastélyában lakott az I. Napóleon francia császár hadai elől idemenekült I. Ferenc király és Mária Ludovika királyné. (A főhadiszállás és az udvartartás Komáromban maradt.) Az uralkodó többször megvendégelte itt a magyar nemesi felkelő seregek (inszurgensek) vezetőit. 1809. október 14-én a tatai kastély északkeleti tornyának egyszerűen bútorozott szobájában írta alá I. Ferenc király az ún. schönbrunni békét.
Amikor 1811-ben Esterházy (IV) Ferenc meghalt, unokaöccsére, Esterházy (III.) Miklós grófra szállt az uradalom, akinek a kezében roppant vagyon összpontosult, hiszen apja, János gróf 1800-ban bekövetkezett halála óta a csákvári uradalom tulajdonosa is ő volt.

(III.) Miklós idején komoly kulturális és zenei élet folyt a kastély falai között, Tatát akkoriban a sok itt élő művész miatt "Magyar Weimarnak" is nevezték. 1806 és 1846 között Menner Bernát vezette az itteni udvari zenekart.
1848-ban (III.) Miklós középső fia, Pál, a helyi nemzetőrség parancsnoka volt, apjával és fivéreivel ellentétben ténylegesen szolgálta a szabadságharc ügyét. 1848-49-ben több tábornok megfordult a kastélyban: báró Haynau, herceg Windisch-Graetz, valamint *görgői és toporczi* Görgey Artúr is.

A tatai uradalmat Esterházy (III.) Miklós 1856-ban bekövetkezett halála után három fia közül a legidősebb, (IV.) Miklós örökölte. (A csákvári uradalom Móric Miklós grófra szállt, a pápa-ugod-devecseri uradalom - amely időközben visszakerült a cseklészi ágtól - Pálra.)
Esterházy (IV.) Miklós 1874-ben renováltatta a kastélyt, amely 1885-ös halála után egyetlen élő fiára, Miklós Józsefre szállt.
Esterházy Miklós József Tatán felvirágoztatta a lovassportot, tréningtelepet és versenypályát építtetett, lóversenyeket rendezett. Ezekre az eseményekre számtalan főúri vendég gyűlt össze, Bécsből is sokan érkeztek. Mivel a gróf a művészeteket is pártfogolta, és vendégei részére is szeretett volna kulturális szórakozási lehetőséget biztosítani, a már régebb óta meglévő kisebb színházépületet 1886-ban pálmakertté alakíttatta át, és helyette egy nagyobb színházat emeltetett. Ehhez a terveket a bécsi Fellner és Helmer hírneves színházépítő cég készítette, amely például Berlinben, Hamburgban, Bécsben, Odesszában, Zürichben, Salzburgban, de Kolozsváron, Pozsonyban, Temesváron, Fiumében, Nagyváradon, Szegeden és Budapesten (régi Nemzeti Színház, Vígszínház, Operett Színház) is épített teátrumokat. Az épület külseje kívülről a közeli kastély későbarokk architektúrájával harmonizált, belseje viszont gazdag neobarokk kialakítást kapott. Az 1888-ban megnyitott Várszínháznak nevezett épület 200 személyes nézőtérrel, és 16 tagú zenekarral rendelkezett; díszleteit és kellékeit a gróf Bécsből hozatta.

Esterházy Miklós József 1897-ben utód nélkül hunyt el, ekkor unokatestvéréé, (V.) Ferenc párizsi követé lett a tatai hitbizományi uradalom. (Testvérei közül Móric Veszprém vármegyei főispán a pápai uradalmat és kastélyt kapta meg, Sándor pedig a Veszprém vármegyei Marcaltó kastélyában lakott.)

A Várszínházat ezután nem használták, lassan pusztulásnak indult, 1899-ben leszerelték, majd

A fertődi kastély képe az egyik teremben

1913-ban rossz állapotára hivatkozva özv. Esterházy (V.) Ferencné *raudnitzi és sternsteini* Lobkowicz Anna hercegnő lebontatta, az anekdota szerint azért, mert féltette kiskorú fiát a felesleges kiadásokkal járó színház fenntartásától, ami komoly összegeket emésztett fel korábban is. (A színház belsejét csak a híres osztrák festőművész, Gustav Klimt által készített képről ismerjük.)

Az 1897. szeptember 11-15. között tartott őszi hadgyakorlat alkalmával I. Ferenc József császár és király valamint II. Vilmos német császár Tatára látogatott és a kastélyban szállt meg. Erre a látogatásra emlékeztet a kastély egyik kapuja felett a MDCCCXCVII évszám. Ez az esemény igen komolyan hozzájárult a település fejlődéséhez is, hiszen ekkor építették ki a közvilágítást, az utakat megjavították, és 45 telefonállomást létesítettek. A szállodát és a kaszinót szintén ekkor újították fel, ezenkívül a két császár szállásául szolgáló grófi rezidenciát is ekkor látták el vízvezetékkel és csatornahálózattal, illetve ekkor renoválták.
Esterházy (V.) Ferenc gróf 1909-ben bekövetkezett halálakor gyermekei még kiskorúak voltak, ezért a tatai uradalom gondnoka a família csákvári ágából származó Esterházy Móric gróf lett, aki később rövid ideig Magyarország miniszterelnöke lett. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején Ausztriába távozott a grófi család néhány hónapra.
Esterházy (VI.) Ferenc 1920-ban, 24 éves korában vette át a birtokok irányítását. A grófnak két szenvedélye volt: a vadászat és a zene. Ausztriában vadászterületet bérelt, de fellendítette az uradalom lótenyésztését is. Műkedvelő zeneszerzőként pedig több operát és szimfóniát írt, a Danaidák című operáját a budapesti Operaház is bemutatta. A tatai angolkertben lévő szabadtéri színpadon a gróf támogatásával 1934 és 1936 között minden júniusban operaelőadásokat szerveztek az Operaház énekeseinek előadásában. Esterházy ezenkívül könyv- és régiséggyűjtő volt, az ő idejében helyezték el a tatai vár első emeletén az uradalmi

levéltárat, képtárat és a kastélykönyvtárat. A földszinten pedig a fegyver- és páncélgyűjtemény kapott helyet.

1921-ben (VI.) Ferenc kastélyában szállt meg IV. Károly király, aki a trónra szeretett volna visszatérni. A Budaörsnél meghiúsított második visszatérési kísérlet után menekülni kényszerült, és október 24-én délben érkezett felesége társaságában a tatai kastélyba. Itt a nemzeti hadsereg IV. Károlyt és Zita királynét kíséretükkel együtt őrizetbe vette, a királyi pár az éjszakát a rezidencia bal oldali tornyában töltötte. Október 25-én IV. Károly katonai őrizet alatt szintén a kastélyban tartózkodott, csak a tóvárosi kapucinus rendház főnökét engedték be hozzá, hogy a kastély kápolnájában misét mondjon. Az egykori uralkodó és felesége október 26-án hajnalban hagyta el Tatát, innen a tihanyi bencés apátságba vitték őket. Onnan indultak száműzetésbe Madeira szigetére.

Ebből az időből maradt fenn egy összeírás a kastély személyzetéről, amely 2 szobalányból, 1 inasból, 2 hajdúból, 2 szakácsból, 2 kuktából, 1 főportásból és 1 sofőrből állt.

(VI.) Ferenc grófot - a még az I. világháborúban szerzett fejsérülései miatt - 1939-ben Stockholmban meg kellett műteni, a beavatkozás azonban nem sikerült, és Esterházy a műtét után két héttel meghalt. A hitbizományt fia, (V) Miklós örökölte, melyet anyja, *zichi és vásonkeöi* Zichy Mária grófnő kezelt. A tatai Esterházy-birtokok itteni része 1941-ben 4139 katasztrális hold kiterjedésű volt, melynek pusztáit és majorságait a família bérletként hasznosította. Az uradalmi jószágkormányzó ekkor báró Neuenstein Nándor volt.

A II. világháború idején a grófi család a front közeledtével, 1944 karácsonya előtt elhagyta Tatát és előbb Ausztriába, majd Liechtensteinbe költözött. Ekkor az uradalom vezetését és a kastély kezelését lovag dr. Ferentheil-Gruppenberg József főszámvevő látta el. A harcok során a várban őrzött Esterházy-levéltár, -képtár és -fegyvertár jelentős része elpusztult.

Esterházy (V.) Miklós gróf 1945 szeptemberében hazajött Tatára, majd helyzetének ellehetetlenülése után, 1948 kora őszén Liechtensteinbe ment, majd Ausztráliában telepedett le.

A Földművelésügyi Minisztérium 1945 -ben a Népjóléti Minisztériumnak adta kezelésbe az épületet, a Budapesti Lipótmezei Elme- és Ideggyógyintézet egy részét telepítették be a kastélyba, a betegeket és a kórház felszerelését szovjet katonai teherautókon azon év július 26-án szállították Tatára. Az épület eredeti berendezésének megmaradt részét ekkor az uradalom tisztviselőinek házaiba menekítették.

Az intézet a földszinten az idegbetegeket, az emeleti részen pedig a betegek ápolását végző Irgalmas-rendi nővérek szállását és az igazgatófőorvosi lakást helyezte el, a toronyszobákban pedig a személyzeti szállásokat alakították ki.

Az épületet később a Tatai Járási Kórház vette át, továbbra is idegosztály működött falai között. (IV. Károly király és felesége tatai tartózkodásának emlékére kis kiállítást rendeztek be az épületben. Ez tablókból, személyes tárgyakból és a korabeli berendezés megmaradt darabjaiból állt.)

A kórház az 1990-es években kiköltözött a kastélyból, mely jelenleg a Műemlékek Állami Gondnok-

ságának (MÁG) kezelésében áll. A tatai kastély vagyonkezelési pályázatát hamarosan a KVI és a MÁG által közösen koordinált Nemzeti Kastélyprogram keretében írják ki.
A kastély melletti Öreg-tavat egykor szinte összefüggő angolpark övezte, napjainkban a közvetlenül az épület előtt elterülő parkrészben piramistölgy, szomorú bükk és gyantás cédrus áll. Megmaradt itt egy 1780-as évekből származó barokk stílusú kőváza, valamint egy 1800 táján készült későbarokk stílusú szökőkút is. (A tó kialakítása a környék vizeinek rendezését, mocsarainak lecsapolását végző Mikoviny Sámuel tervei szerint valósult meg 1747-ben.)
A kastély előtti téren Esterházy Vigasságok címmel szerveznek nyaranta programokat, melyek az egykor itt élő Esterházy család életét és korát mutatják be. A téren áll a Tatai Diana szobor is (Tóth Béla alkotása), mely az egykori grófi vadászatokra emlékeztet.

Tata
Balogh - Esterházy-kiskastély

Hősök tere 9/A *műemlék*
Miután a *galánthai* gróf Esterházy család 1727-ben megszerezte a tatai uradalmat, hamarosan *galánthai (és nebojszai)* Balogh Ferenc lett a birtok jószágkormányzója.
Balogh grófi titkár volt, majd Esterházy (I.) József uradalmi kormányzója, régense lett, aki az országbíró távollétében teljhatalmú megbízottként intézte a hatalmas uradalom irányítását. Az Esterházy és a Balogh családok valószínűleg rokonságban álltak, együtt nyerhettek adományt Galántára. A *galánthai (és nebojszai)* Baloghok 1552-ben kaptak címeres nemeslevelet, majd egyik águkat 1633-ban bárói, másik águkat 1773-ban grófi rangra emelték.
Balogh Ferenc kiváló gazdasági szakember volt, ugyanakkor felismerte a művészeti és a kulturális élet fontosságát is, ezért igen sok építkezést kezdett el az uradalomban. A jószágkormányzó volt a fiatal Fellner Jakab építész első támogatója is.
A barokk stílusú kiskastélyt is *fellenthali* Fellner Jakab építette Balogh számára 1752-ben. Az épület tehát az Esterházyak számára emelt nagykastély elkészülte előtt negyedszázaddal már állt. A kiskastélyhoz azért építették később a nagykastélyt hegyes szögben kapcsolódva - kialakítva ezáltal a szabálytalan udvart -, hogy a tó felé a lehető legjobb kilátást biztosítsák az új nagykastélyból is.

• A kiskastély szabadon álló, a tó felőli homlokzatán emeletes, az udvar felőli homlokzatán földszintes, domboldalban álló épület.
Főhomlokzata tagolatlan, 6+(1+A+1)+6 osztású. (Egykor 5+A+4 tengelyes volt, de később bővítették az épületet.) A bejárathoz két egymásnak fordított félkört formázó, volutás díszítésű kétkarú lépcső visz fel. Az ajtó szegmensíves záródású, felette a

Balogh-címer látható. A kastélyudvar felőli hátsó homlokzat 1+A+1+1+A+3+(2+A+1)+A+2 tengelyes. Belső elrendezése kéttraktusos, termeinek mennyezetét stukkók díszítik. A helyiségekben az eredeti, ovális formával díszített, szegmensíves záródású ajtók és vasrácsos ablakok láthatók. Az ablakok - a belső rács miatt - nem kifelé nyílnak, hanem felhúzhatóak. Az egyik nagyobb teremben két ajtó felett vadászjelenetet ábrázoló festmény látható, ugyanitt az ajtókat zöld díszítőfestés borítja. Az épületben több eredeti kandalló maradt meg.
A kiskastély kétpilléres, árkádos, keresztboltozatos kocsiáthajtóval kapcsolódik a gazdasági melléképületekhez.

A kiskastély főhomlokzata előtt elterülő parkrészben fejnélküli szobor, műrom, és kocsiszín áll. Az épület mögött ovális alakú medence is húzódik, melyben egy sziklákon ülő - abból kinövő - nő szobra látható, melyet Schweiger Antal készített 1800 körül.

1945 után az igénybevett ingatlanok elosztását végző Földművelésügyi Minisztérium a kiskastélyt - igen rövid időre - a Nemzeti Színháznak utalta ki. Később - a nagykastélyhoz hasonlóan - ez az épület is a kórháznak adott otthont, itt 1945 júliusának végén a Budapesti Lipótmezei Elme- és Ideggyógyintézetben ápolt elmebetegeket helyezték el.

Az 1990-es években ez az épület is kiürült, jelenleg - a kastélyegyüttes részeként - a MAG kezelésében áll.

Tata
Esterházy-kiskastély (kertilak)

Angolkert *műemlék*

1783-ban *galánthai* gróf Esterházy (IV.) Ferenc nápolyi követ, a nagykastély építtetője kezdte telepíteni az Angolparkot a grófi rezidenciától viszonylag távol, a Cseke-tó partján.

A terveket Bőhm Ferenc uradalmi mérnök készítette, a parkban az angol tájképi kertekben szokásos építmények is elkészültek: Juno kerek temploma, a darázskőből épült török mecset, a pokolnak nevezett műbarlang, a sziklákon lezúduló mesterséges vízesés, a park bejárata melletti griff szobrok, valamint a park szélén a vízimalmok.

1801-ben Charles Moreau francia építész - a csákvári Esterházy-kastély klasszicista stílusú átépítésének tervezője - rajzai alapján emeltek itt egy műromot, mely egy háromhajós bazilika szentélyrészét jeleníti meg, ahol a patak a középső szentélyen folyik keresztül. Falába - a csákvári kastély parkjának műromjához hasonlóan - a vértesszenkereszti középkori apátság faragott köveit, 24 oszlop- és pillérfejezetét, valamint két római sírkövet építettek be. Később egy nagyméretű, emeletes pálmaházat is emeltetett itt a grófi család.

Meglátogatta a parkot *kazinczi* Kazinczy Ferenc író és nyelvújító is 1803-ban és 1831-ben, aki elismerően nyilatkozott róla leírásában.

A parkban hangversenyeket, baletteket, operákat, színi előadásokat, lakomákat, tűzijátékokat is tartottak. Ebben a kertben ültettek hazánkban elsőként szomorúfüzeket.

Az angolpark kiskastélyának felépítését - melyet korabeli szóhasználattal kertilaknak neveztek - 1784-ben Grossmann József uradalmi építész fejezte be. Lehetséges, hogy építését még elődje, *fellenthali* Fellner Jakab kezdte meg, aki 1780-ban hunyt el. Ebben az esetben ő lehet a kertilak tervezője is. Az épület szobordíszeit Schweiger Antal készítette.

A nagyobb területű, igényesebb kialakítású főnemesi kastélyparkokban igen gyakori volt az ún. kiskastélyok vagy kertilakok felépítése, mind a barokk, mind a klasszicizmus korában; ezek az épületek a tökéletes visszavonulás lehetőségét kínálták, a főnemesi család pihenésének szolgálatában álltak.

• *Szabadon álló, egyemeletes, megközelítően téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzata A+(l+A+l)+A osztású, középen trapéz alakú, kiemelkedő, hatszögű sisakkal fedett rizalit lép ki a fal síkjából, mely felett egykor szoborcsoport volt látható: két puttó ült egy virágkosár mellett. A homlokzat előtt terasz húzódik, melyet régen ión osztópillérekkel tagolt, áttört kőmellvédes korlát övezett, és amelyről félköríves lépcső vezet le a kertbe.*

Hátsó homlokzata 1+1+1 tengelyes, két szélén előrelépő oldalrizalitok húzódnak. Az emeleti ablakok között kör alakú világítóablakok láthatóak. A földszinti rész középen lévő ajtajához vaskorlátos lépcső vezet fel. (A hátsó homlokzat előtt kör alakú, vörös márvány kávával ellátott kút áll.)

A bal oldali és a jobb oldali oldalhomlokzat egyaránt 1+1 tengelyes, a két ablak között enyhén előrelépő rizalit húzódik, melyen félköríves fülke látható; ezekben egykor - mindkét homlokzaton - egy-egy klasszicizáló szobor állt, melyek gyümölcsvivő nőt ábrázoltak.

A földszinti nyílások a kiskastély valamennyi homlokzatán félköríves záródásúak, míg az emeleti

részeken kisebb, egyenes záródású, négyzetes ablakok húzódnak. A pálcarácsos ablakokat - és az ajtókat is - zsalugáterek borítják. Az épület alatt pince húzódik, melynek ablakait a kertilakon körülfutó kőlábazatban helyezték el. Az épület falai részben sávozottak, a főpárkány alatt fogazatos díszítés látható.

A kiskastély alaprajza igen jellemző: a középső, kör alaprajzú terem határozza meg a többi - földszinti és emeleti - helyiség elrendezését. Ezen középső terem falait egykor tájképek és rózsadíszes üveglámpák díszítették.

A tatai angolkertben az 1930-as évektől kezdve több filmet forgattak, az elsőt 1935-ben Móricz Zsigmond "Nem élhetek muzsikaszó nélkül" című regényéből készítették Jávor Pál és Somogyi Erzsébet főszereplésével. Szintén a parkban és a kiskastélyban játszódott 1940-ben a "Tóparti látomás" című film, melyet Kalmár László rendezett.

1945 után az angolparkot megosztották: egyik része az olimpiai csapat - ma is működő - edzőtábora lett, másik részét Néppark néven közparkká alakították. A kiskastélyban ekkor a sportolók szállását rendezték be, majd később a Komárom Megyei Múzeumi Igazgatóság költözött falai közé. Az 1990-es években is ezt a funkciót töltötte be a kiskastély, melyet 2002 első felében felújítottak. Ma már a Kuny Domokos Múzeum igazgatóságának ad otthont az épület.

A parkban nyaranta Tatai Nyári Színházi Esték címmel szerveznek programsorozatot, a szabadtéri színház a kertilak díszített terasza előtt áll.

Napjainkban a parkban működik Tata város napközi gyermektábora is. (A kertbe ma is az eredeti, pilléres, kovácsoltvas kapun lehet bejutni.)

Tata-Remeteségpuszta Esterházy-vadászkastély

Remeteségpuszta

A *galánthai* gróf Esterházy család tatai uradalmához tartozó, a várostól mintegy öt kilométerre elterülő Remeteségpuszán 1861-ben Esterházy (IV.) Miklós gróf emeltetett egy vadászházat, melyet szintén ő építtetett ki 1877-ben vadászkastéllyá, az épület a bővítés folytán ekkor nyerte el ma látható (döntően) romantikus stílusát.

A pusztán ekkor már régebb óta működött az uradalom lótenyésztő-telepe is, illetve álltak már az ehhez tartozó gazdasági épületek. (Állítólag később a világhírű "Ben Hur" című film híres négyesfogatának lovait az itteni ménesből válogatták ki.)

- *Szabadon álló, egyemeletes, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+A+2+3+1+2 tengelyes, bal szélén háromszög-oromzatos rizalit lép ki erősen, az ezen nyíló lépcsőfeljáró felett az Esterházy-címer látható. A háromszög-oromzatos, fadíszítésű középrizalit enyhén, míg a jobb oldali oromzat nélküli rizalit erősen lép ki a fal síkjából.*

A jobb oldali 1+(1+A)+1+T osztású oldalhomlokzaton nyílt egykor a főbejárat, a rizalit elé pilléreken nyugvó szegmensíves árkádok által tartott terasz lép ki. A rizalit nyílásai félköríves záródásúak, a felette húzódó háromszög-oromzat faragott fadíszítésű. A jobb oldalán álló nyolcszögletű, bádogsisakos torony kétemeletes, a harmadik szinten lőrést utánzó ablakok láthatók, a főpárkány konzolokon nyugszik.

A hátsó homlokzat T+1+2+3+2+3+1 nyílásritmusú, a háromszög-oromzatos középrizalit itt is enyhén, míg az oldalrizalitok erősen lépnek ki a fal síkjából.

A bal oldali oldalhomlokzat 2+1 tengelyes, a rizalitot háromszög-oromzat díszíti. A vadászkastély homlokzatán romantikus díszítőelemek figyelhetők meg: füles szemöldökpárkányok, szalagdíszes címerpajzsok, rozettadíszes párkányok, csúcsíves világítónyílások láthatók, valamint néhány helyen - a minden bizonnyal a vadászkastély funkcióra utaló - faragott fadíszítés is megjelenik.

A kastély és a majorság 1945 után állami gazdasági kezelésbe került. 1972-ben Remeteségpusztán rendezték be a Magyarországon tartott Vadászati Világkiállításegyikhelyszínét. A vadászkastélyt erre az alkalomra teljesen felújították, és kastélyszálló céljára alakították át; a háromcsillagos hotel a Diana Szálló nevet kapta.

Ekkor vadaskertet is létesítettek itt, melyben őzeket, szarvasokat, vaddisznókat, muflonokat, fácánokat és vízi szárnyasokat természetes környezetüknek megfelelő módon helyeztek el; később a vadaskertben tudományos kutatómunka is folyt.

Az 1990-es évek közepén is a Diana Szálló működött a vadászkastélyban. Az épület jelenleg az Old Lake Golf & Country Club tulajdona, helyreállítása 2002 nyarán folyamatban volt.

Remeteségpusztán említésre méltó egy régi uradalmi melléképület is, melyet rendezvényhelyszínné alakítottak át. A vadászkastélyt park övezi, amely beleolvad a környező erdőkbe.

Tata-Dióspuszta
Jaross - Magyar Lótenyésztő Rt.
Halász-kúria

Dióspuszta
Nemesmiticzi és wezkai Jaross Sándor 1910-ben alapította meg Dióspusztát a *galánthai* gróf Esterházy család tatai hitbizományi uradalmától bérelt birtoktesten. A Jaross család 1659-ben János révén kapott nemesi címet, melyet Trencsén vármegyében hirdettek ki. 1754-55-ben Gömör és Trencsén vármegyékben élt a família, Komárom vármegyétől 1772-ben, 1774-ben és 1819-ben kapott nemesi bizonyságlevelet.
Az alapítónak kettős célja volt Dióspuszta létrehozásával, egyrészt minőségi versenylovakat kívánt tenyészteni, másrészt más tulajdonosok kancáinak elhelyezését is vállalta. (Jaross az ászári herceg Schwarzenberg-féle ménesben is társtulajdonos volt egy időben.)

A kúriát is minden bizonnyal az alapítás után, az 1910-es években emeltette historizáló (eklektikus) stílusban. Nemcsak a tulajdonos lakóhelyeként, hanem a tenyésztelep igazgatási központjaként is szolgált.

• *Szabadon álló, földszintes, összetett alaprajzú épület. Főhomlokzata 1+3+1+1 osztású, pilaszterekkel díszített pilléreken nyugvó, félköríves nyílású, kőbábos mellvédes bejárati középrész lép ki elé. Felette attika, és világítóablakokkal díszített trapéz-oromzat látható, előtte "gerecsei vörös márvány" lépcső húzódik. Az ablakok felett egyenes szemöldökpárkány van, kettős lizéna választja el őket, a sarkokat ugyanez a motívum díszíti.*

A bal oldali homlokzat jobb oldalán rizalit látható, a többi része újabb bővítmény. A hátsó homlokzat négyablakos, közülük a középsőkettő szélesebb kialakítású. Ezen nyílások felett is egyenes szemöldökpárkány látható, alattuk kötényidísszerű motívum, közöttük sávozott páros lizénák húzódnak.
A jobb oldali homlokzaton két rizalit lép ki erősen a fal síkjából, a jobb oldalin barokkos oromzat látható két félköríves világítóablakkal és kördísszel. A homlokzati szakaszon két egyenes szemöldökpárkányos ablakot helyeztek el, alattuk kötényidísz látható.
A bal oldali rizalit ablaka is gazdag keretelést kapott, felette háromszög alakú szemöldökpárkány húzódik, mellette félköríves falfülkék vannak, melyekben szobrok állnak. A rizalitot kettős világítóablakkal ellátott trapéz-oromzat zárja le, tetején neoreneszánsz motívum látható.
A kúria lizénái sávozottak, a főhomlokzat előtt szökőkút található. Az épületet nagy park veszi körül, melyben egy másik kúriaszerű lakóépület is áll. A bevezető úton az eredeti pilléres, vasrácsos kapu, valamint a major hatalmas gazdasági melléképületei, istállói szintén megvannak.

A ménes nem sokkal később olasz tulajdonba került, a cég neve az I. világháborút követően Magyar Lótenyésztő Rt. lett. A háború vége után komoly károkat szenvedett a ménes, ugyanis az elszegényedett tulajdonosok kénytelenek voltak szinte fillérekért odaadni a kiváló lovakat a kereskedőknek, akik külföldre szerették volna kivinni azokat. Az ezt övező óriási felháborodás miatt a Földművelésügyi Minisztérium illetékes főosztálya végül kiviteli tilalmat rendelt el a lovakra, függetlenül attól, hogy a ló tulajdonosa külföldi.

A tulajdonos olasz banknak viszont így már nem érte meg a diószpusztai ménes fenntartása, így a részvényeket Halász Béla vásárolta fel fokozatosan, aki hamarosan a puszta egyedüli birtokosa lett. Diószpuszta területe 1935-ben 341 katasztrális holdat tett ki.

Halász Béla m. kir. gazdasági főtanácsos volt, a lovakhoz kiválóan értett, a két világháború között Magyarország egyik legnagyobb hozzáértéssel kezelt magántulajdonú ménesének tulajdonosaként tartották számon. Már az I. világháború idején Halász volt a Hadi Állatátvételi Bizottságnak a kormány által kirendelt vezetője (kormánybiztosa), és ebben a minőségében irányította a magyar lóállomány mentését, melyre a román betörés miatt volt szükség. A lótenyésztés érdekében kifejtett tevékenységéért megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, valamint az említett m. kir. gazdasági főtanácsosi címet is ezért nyerte el. Halász 1932 és 1935 között a Magyar Lótenyésztők Országos Szövetségének ügyvezető igazgatói posztját is betöltötte.

Diószpusztai ménese a vételt követően is részvénytársasági alapon működött, 1926-ban felvette a Hippia ménes nevet. A pusztáról 1922 és 1938 között mintegy 260 saját nevelésű telivér került ki, ezek a versenylovak tulajdonosaiknak - csak a magyar pályákon - a korabeli adat alapján összesen több mint másfélmillió pengőt nyertek a különböző futamokon.

A ménes vezetését 1940-ben Halász fia, dr. Halász György vette át, aki telivértenyésztésből doktorált. Diószpuszta 1942-ben és 1943-ban is a legjobban jövedelmező magyar ménes volt.

A II. világháborúban, 1945 elején a ménest nyugatra hurcolták, ahol csaknem a teljes lóállomány elveszett. Halász Béla később nagy szerepet játszott a II. világháború harcai során tönkretett pesti versenypálya újjáépítésében, és a versenyzés 1946 júliusában történt újraindításában.

A kisajátítás után Diószpusztát a honvédség kapta meg, a tenyésztés félvérekkel indult újra 1946-ban. Az intézmény neve ekkor Honvéd Lónevelő Telep Diószpuszta lett. 1950-ben az FM Lótenyésztési Osztálya vette át a ménes irányítását, majd 1962. január 1-jén - gazdasági okokra hivatkozva - a telivérménes a Bábolnai Állami Gazdasághoz került.

A ménes jelenleg a Bábolnai Nemzeti Ménesbirtok Kft.-hez tartozik, napjainkban is telivértenyésztéssel foglalkoznak Diószpusztán. Az 1998-99-ben felújított kúriában máig a ménes igazgatási központja működik.

Úny

A település a megye délkeleti szélén, Pest megye határán terül el. A falu már az őskorban is lakott hely volt, de rézkori, bronzkori és vaskori leletek is előkerültek. A falu nevét 1193-ban említették első ízben, amikor III. Béla király megerősítette a fehérvári keresztesek únyi birtokjogát. A XIII-XIV. században több köznemesi család is birtokot szerzett a településen. A mohácsi csata után nem sokkal ez a helység is elpusztult, az 1570-es török összeírás is lakatlan helyként tüntette fel. A hódoltság elmúltával az Eölbey család szőlőműveseket telepített Únyba. A falu földesura később a Miskey família lett, az általa alapított közbirtokosság ezután évszázadokig meghatározta a helység fejlődését, ahol ennek köszönhetően rendkívül magas volt a nemesek aránya. A lakosság döntően búza- és bortermeléssel foglalkozott, a XX. század elejétől pedig a környékbeli bányákban is sok únyit foglalkoztattak.

LÁTNIVALÓK:

- *római katolikus templom*
- *református templom*
- *kirándulóhelyek*

Uny
Miskey-kúria

Bercsényi M. u. 2.

A török hódoltság alatt elpusztult Úny falu területét a XVII. század első felében a Hagymássyak birtokolták, tőlük 1647. november 18-án 1000 forintért *eölbei* Eölbey Márton vásárolta meg. Az új földbirtokosnak nem volt fiú örököse, Ilona nevű lányát Kéry János tatai várkapitány vette feleségül, másik lánya Sebessy Mártonhoz ment férjhez; így az időközben újratelepített Úny falu e két család tulajdonába került.

A település életét a későbbiekben hosszú ideig meghatározó Miskey család egyik tagja, Miskey István a Sebessy családba való benősülés révén szerzett Únyban birtokokat. A Miskey família első ismert ősének az Árpád-kori Myke ispánt tekintette. Érdekes, hogy csak 1718-ban kaptak címeres nemeslevelet, de minden bizonnyal már korábban is rendelkeztek nemesi címmel és ez csak egy nemesség-megújítás volt.

Miskey István a török hódoltság alóli felszabadító harcok során győri lovassági tisztként részt vett 1683-ban Esztergom, 1686-ban Buda felszabadításában, majd Zenta ostrománál is kitűnt bátorságával. Vitézségének köszönhetően I. Lipót királytól - a felesége, Sebessy Judit révén szerzett - únyi birtokra, valamint a közeli Tinnye és Jászfalu településekre királyi adománylevelet kapott. 1698-tól Miskey Fejér vármegye alispáni posztját is betöltötte.

A földbirtokos 1704-ben bekövetkezett halála után Győrben élő özvegye - a győri káptalan előtt - három gyermekével, Miskey Ferenccel, Józseffel és Évával 1713-ban megosztozott a tinnyei, únyi és jászfalui birtokokon. Ezt az egyezséget a három Miskey gyermek között egy újabb követte 1715-ben, melyben az egyes birtoktesteken élő jobbágyok megosztása is sorra került.

A família tagjai közül az 1754-55-ös nemesi összeírás tanúsága szerint Ferenc, János, valamint két István és két József élt Esztergom vármegye területén.

A család a XVIII. század első felében megalapította itteni birtokain a tinnyei-únyi-jászfalui Miskey-közbirtokosságot, melynek a következő évszázadok során mintegy félszáz nemesi család lett tagja beházasodás, zálogba vétel, vagy birtokvásárlás révén. Így például *udvardi és kossuthi* Kossuth Lajos későbbi kormányzó is, aki azért vásárolt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Tinnyén és az Esztergom vármegyei Únyban birtokot, hogy birtokos nemesként elnyerhesse az országgyűlési követi tisztséget a vármegyei közgyűlésen. (Kossuth - haladó elveinek megfelelően - 1845. január 13-án önként lemondott únyi birtoka adómentességéről, és közmunkát vállalt.)

Az itteni Miskey-közbirtokosság a XIX. században az ország legnagyobb létszámú ilyen szervezete volt, a három falu határában mintegy 7000 katasztrális holdon gazdálkodtak. A közbirtokosság lényege az volt, hogy az ún. királyi kisebb haszonvételeket (például földesúri kocsmáitatás, fogadók tartása, borértékesítés, serfőzés, mészárszék, malmok) közös gazdálkodás útján hasznosították, ami által a hatékonyság és a bevétel nagymértékben megnőtt. A közbirtokosság élén a választott igazgató (director) állott, munkáját a jegyző, az ispán és a csőszök segítették. (A Miskeyek egyéb birtokaikon - például a Tolna vármegyei Görbőn - is hasonló szervezeti keretek között gazdálkodtak.)

A birtoktestek elaprózódása azonban idővel komoly méreteket öltött, ezért a XIX. század első felében már azt jegyezték fel, hogy a sok únyi nemes állandó pénzzavarral küszködött, a közbirtokosság bevételein ugyanis rendkívül sok család osztozott. A hanyatlás például abból is látható, hogy míg a XVIII. században a Miskeyek kezén lévő birtokok több száz katasztrális holdat tettek ki, a XIX. század közepén már csak 78 holdja volt a famíliának, és azon is nyolcan osztoztak. A tinnyei-únyi-jászfalui közbirtokosságot az 1888. évi 35. tc. alapján az 1890-es évek második felében számolták fel.

A XVIII. században már öt közbirtokos nemesi kúria állt Únyban, melyek a Kirva (ma Máriahalom) felé vezető út mentén épültek fel. Ezek egyikét a közbirtokosságot alapító Miskey család emeltette, a kúria egyszerű kialakítású, népies jellegű épület volt.

A család tagjai közül Miskey Antal az utolsó nemesi felkelésben, az 1809-es győri csatában hősi halált halt, Miskey Móricot pedig 1853-54-ben községi bíróként említették. Miskey Miklós 1831-ben

megyei kolerabiztos, majd 1841-ben főszolgabíró volt. 1851-ben ő és családja lakta az ősi Miskey-kúriát.
A família anyagi helyzete ekkorra már megrendült, a kúriát 1864-ben a település elöljárósága vásárolta meg Miskey Miklóstól községháza és jegyzői lakás céljára.
A községi hivatali apparátust azonban - különböző okok miatt - ténylegesen csak jelentős késéssel, 1871-ben állították fel, akkor kezdett el működni. Ez az únyi központú körjegyzőség három falué, Únyé, Kirváé és Epölé volt, ebben a formájában 1921-ig állt fenn. Az első körjegyző Fekete Ferenc lett, aki már 1864-től a Miskey Miklóstól megvett nemesi kúriában lakott, már a községháza berendezése előtt is.

Bozzay - Friebeisz - Venturini - Kracker/Kapronczai-kúria

Béke út 3.
A kúria a hagyomány szerint 1743-ban épült, a XVIII. század közepén említett öt únyi kúria egyike lehetett. Stílusjegyei alapján azonban felépítése inkább a XVIII. század végére tehető, első ismert tulajdonosa a Vas vármegyei eredetű *bozzai* Bozzay família volt, amely 1271-ben kapta V. István királytól adományként Bozzai helységet. Bozzay László 1742-ben hirdettette ki nemeslevelét Komárom vármegyében, az ő szintén László nevű fia költözött át Esztergom vármegyébe; valószínűleg ekkor került Únyba a család, ahol a XIX. század elején már biztosan földbirtokosok voltak. Bozzay (II.) László fia, Bozzay János 1803-ban kapott Vas vármegyétől nemesi bizonyságlevelet, melyet Esztergom vármegye közgyűlésén a következő évben hirdettek ki.
Bozzai Bozzay János 1809-ben a nemesi felkelő seregek főhadnagyaként küzdött, majd 1832 és 1840 között Komárom vármegye másodalispáni, 1840 és 1846 között első alispáni tisztségét töltötte be. (1848-ban hunyt el.)
1851-ben már *rajkai* Friebeisz Antalt említették a kúria tulajdonosaként, aki Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szolgabírájaként működött. A Friebeiszek 1655-ben kaptak címeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. Friebeisz Antal fia, Imre, Esztergom vármegye főjegyzőjeként, majd a pesti váltótörvényszék elnökeként működött. Nyugdíjba vonulása után tinnyei birtokán élt.
A kúria ekkor már minden bizonnyal a Venturini 1927-ben a település vezetése községháza céljára megvásárolta a nagyobb alapterületű Venturini-kúriát, melybe a szükséges átalakítások befejezése után, 1929-ben költözött át a hivatal. Ekkortól ismét a Miskey famíliáé lett az épület, melyet ezután Miskey Ferencné lakott.
Az épületet 1945 után sem államosították, mindmáig a Miskey család tulajdonában áll. A lakóházként használt kúria mintegy kétharmadát lebontották, már csak kisebb része maradt meg.

• *Szabadon álló, földszintes, jelenlegi formájában téglalap alaprajzú épület. Az eredetileg is egyszerű kiképzésű kúriát átépítették, néhány eredeti ablak még látható rajta.*

család tulajdonát képezte, az olasz származású família 1791-ben kapott nemesi címet II. Lipót királytól.
Venturini Bertát az 1890-es években vette feleségül Kracker Henrik, ekkor került a Kracker (később Kapronczai) család tulajdonába az épület és a birtok.
A XX. század első negyedében már Kapronczai (Kracker) Ödön lakta a kúriát, aki 1923 és 1933 között adóügyi jegyzőként működött Únyban, majd miután az únyi gazdák küldöttségének kérésére 1938-ban visszatért Nyergesújfaluról, a főjegyzői tisztséget töltötte be 1950-ig.

• *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú, népies klasszicista jellegű épület. Utcai homlokzata jelenleg 1+5 tengelyes, a bal oldali ablak eredeti. Hátsó homlokzatán 3+1+3 pilléren nyugvó mellvédes, egyenes záródású tornác fut végig L-alakban az épületen, a forduló pillérje összetett.*
Belső' elrendezése egytraktusos, az utcai részen három szoba húzódik. A kúria érdekessége, hogy két szárnya a megszokott derékszögnél nagyobb szögben találkozik a terepadottságok miatt. Ebbe a nagyobb hajlásszögű részbe egy kalácssütő kemencét építettek be.

A kúriát a II. világháború után nem sajátították ki, jelenleg is Kapronczai György magántulajdonú lakóházaként szolgál.
Az épületet kőfallal körbevett kert övezi, melynek gesztenyefáit 1905-ben ültették.

Uny
Besenyői Szabó-kúria

Kossuth L. u. 4.
Besenyői Szabó (I.) Sándor közbirtokos 1840 táján emeltetett Únyban klasszicista stílusú kúriát, amely 1851-ben már biztosan állt egy térkép tanúsága szerint.
A *Besenyői* Szabó família 1640-ben Máté révén kapott nemesi címet. A Borsod vármegyei eredetű család később Heves vármegyébe, az előnevet adó Besenyőtelekre költözött át, melyre 1698-ban kapott királyi adománylevelet, a *"Besenyői"* előnevet 1780 óta használták a család tagjai.
Esztergom vármegyében - az únyi kúriát emeltető - *Besenyői* Szabó (I.) Sándor, a székesfehérvári káptalan tiszttartója telepedett le, aki itt is halt meg 1856-ban. Ekkor fiai örökölték birtokait és kúriáját: (II.) Sándor Esztergom vármegye főszolgabírájaként tevékenykedett, Iván Imre pedig Esztergom vármegye árvaszéki elnökeként működött.

Szabó (II.) Sándor javaslata volt 1863-ban, hogy a vármegye engedélyezze a községre kirótt közmunkából 30 nap felhasználását az akkor épülő únyi római katolikus templom tornyának munkálataira. Iván Imre 1864-től, (II.) Sándor pedig 1879 és 1890 között a tinnyei-únyi-jászfalui közbirtokosság igazgatói posztját is betöltötte. Szabó Iván Imre 1899-ben bekövetkezett halála után fia, Mihály örökölte az únyi kúriát. *Besenyői* Szabó Mihály hosszabb időn keresztül a vármegye főjegyzői posztját töltötte be, majd amikor 1905-ben elfogadta - az alkotmányellenesen kinevezett - Fejérváry-kormánytól a Hont vármegyei főispáni kinevezést, "erkölcsi halott" lett a vármegyében, amely közgyűlési határozatban is elítélte e tettéért.

1927-ben a kúriát a *Besenyői* Szabó családtól a helyi református egyház vásárolta meg 11 000 pengőért iskola és rektori lakás céljára, mivel a XIX. század végén épült egytantermes iskolájuk ekkor már szűknek bizonyult.
Az épület egy részét 1948-ban kisajátították, majd általános iskolát helyeztek el benne. A korábban rektori lakásként szolgáló rész továbbra is a református lelkész lakásaként szolgált. 1990-től 1993-ig az iskola helyén - egy jelentősebb átalakítás után - a polgármesteri hivatal irodája működött.
1994-ben a református egyház visszakapta a teljes kúriát, melyben jelenleg az Únyi Református Egyházközség lelkészi hivatala működik, valamint a lelkész lakásának ad otthont. Az egykori tantermet jelenleg téli időszakban imaházként használják.

• *Szabadon álló, földszintes, összetett alaprajzú, átalakított épület. Átépített főhomlokzata jelenleg 1+4 osztású. A bal oldali oldalhomlokzat részben még őrzi az eredeti formákat, háromszög-oromzatában félkör alakú világítóablak látható, a falakon pilaszterek nyomai vannak. A hátsó homlokzaton egykor valószínűleg egyenes záródású tornác húzódott, ezt mára befalazták, másik részéhez bővítményt csatoltak.*

Úny
Andrássy - Chlebovits-kúria

Bercsényi M. u. 16.

Úny község egyik legnagyobb nemesi közbirtokos családja - amely a legtöbb itteni kúriát emeltette - az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy família volt. Eredetileg Horváth volt a család neve, 1671-ben már Horváth és Andrássy néven is említették; a família első ismert őse, János ekkor Egyházfán volt birtokos. Esztergom vármegyébe unokája, György költözött a XVIII. század első felében.

Az Andrássy família a XIX. század első harmadától élt Únyban állandó jelleggel, akkor már a tinnyei-únyi-jászfalui közbirtokosság tagja volt. A család tagjai szinte mindig vezető szerepet játszottak Esztergom vármegyében: Andrássy Ferenc az 1809-es nemesi felkelősereg egyik vezetője volt, Andrássy József udvari tanácsosi címet viselt, 1845 és 1848 között Esztergom vármegye főispáni helytartójaként és követeként működött, Andrássy (I.) Mihály pedig királyi asztalnok és a herceg Grassalkovich-uradalmak jószágkormányzója volt.

Utóbbi fia volt (II.) Mihály, aki Esztergom vármegye országgyűlési követeként, majd 1840-46-ban másodalispánjaként, 1846-49-ben első alispánjaként működött. Fiát, Andrássy Gyulát, a vármegye szolgabírájává, később a köbölkúti választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. Másik fia, (III.) Mihály Pesten lakott állandó jelleggel, de Tinnyén és Únyban is birtokos volt. Ő is országgyűlési képviselőként működött, valamint a Marczibányi Alapítvány világi igazgatói tisztségét töltötte be.

A família másik tagját, Andrássy Gyulát 1868-ban a párkányi választókerületben választották országgyűlési képviselővé a Deák-párt színeiben, majd 1881-ben a dorogi kerületben lett képviselő. Andrássy János királyi tanácsost 1881-ben és 1883-ban választották meg Esztergom vármegye főjegyzőjének, majd 1894 és 1906 között alispáni posztot töltött be.

Szintén az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy családnak volt a tagja Andrássy (I.) József, Esztergom vármegye alispánja, valamint fia, (II.) József, aki csendőr főhadnagyként 1910-ben szerelt le, de az I. világháborúban ismét bevonult, és a tábori csendőrségnél századossá léptették elő 1916-ban.

Az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy család a XIX. században már a közbirtokosság egyik legtekintélyesebb nemesi famíliája volt. Az Úny belterületén elterülő ún. földesúri beltelkek egynegyedét az Andrássyak tartották kezükben, négy kúriával és három házzal rendelkeztek (utóbbiakat többnyire uradalmi cselédeik lakták). A közbirtokosság Öreghegyen elterülő szőlőjében is az Andrássy famíliáé volt a legnagyobb rész, amely 18 holdat tett ki.

A család nem csak Únyban, hanem a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei - a közbirtokosság területéhez tartozó - Tinnyén is birtokos és kúriatulajdonos volt, illetve a vármegye keleti végében fekvő Abonyban is volt birtoka és kúriája.

Ezt a népies klasszicista stílusú kúriát a XIX. század első felében emelhették, 1851-ben már biztosan állt az épület.

• *Szabadon álló, domboldalban épült, egyik végén földszintes, másik végén emeletes, hosszan elnyúló, téglalap alaprajzú épület, melyhez újabb emeletes bővítményt csatoltak L-alakban. A részben átalakított udvari homlokzaton néhány eredeti ablak még látható.*

A hátsó homlokzat őrzi az eredeti formákat, ez A+3+A+2+A+4 osztású, az utolsó két ablak alatt - a domboldalban építettség miatt - szintén van két ablak. Az épület kert felőli vége emeletes, a földszinten a raktárként használt gerendás mennyezetű helyiség "gerecsei vörös márvány" kapuja látható, felette egy ablakot helyeztek el, a homlokzatot háromszög-oromzat zárja le. Belseje egytraktusos, részben folyosós elrendezésű.

A kúria telke egykor egészen a völgy alján futó patakig nyúlt le.

Nem tudni pontosan, hogy az Andrássy család melyik tagja emeltette és lakta az épületet, a helyi hagyomány csak annyit őrzött meg róla, hogy országgyűlési képviselő volt.

A kúriát a Chlebovits család a XX. század elején vásárolta meg az Andrássyaktól, melyhez a *kézdivásárhelyi* Vásárhelyi család únyi birtokaiból vásárolt földterületeket.

Chlebovits István római katolikus kántortanító

volt, majd miután 1922-ben nyugalomba vonult, únyi birtokán intenzív gyümölcstermesztéssel foglalkozott. Földjein kajszibarackost és diófaültetvényt telepített, ezenkívül komoly méhészete is volt a településen. A mezőgazdaság terén elért kiváló eredményei miatt a Magyar Földhitelintézet is kitüntette.

1947 és 1950 között az únyi postahivatal működött a kisajátított kúriában, majd egy ideig az óvodát is itt helyezték el. A részben átalakított és kibővített épületet jelenleg lakóházként használják.

Únyi Andrássy - Valovits-kúria

Bercsényi M. u. 24.

Ezt a kúriát is az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy família valamelyik tagja emeltette, amely a település leggazdagabb közbirtokos nemesi családja volt. Az épületet a XIX. század első felében építették népies klasszicista stílusban.

1851-ben már *kálniczai* Valovits Alajos volt a kúria tulajdonosa, aki abban az évben nősült Únyba, és minden bizonnyal Andrássy lányt vett feleségül. 1866-ban a família másik tagja, Valovits (I.) József budai lakos is únyi lánnyal kötött házasságot.

A Trencsén vármegyei eredetű Walla család 1656-ban kapott nemesi címet, 1666-ban már az ottani Kálnicz nevű falu birtokosai voltak. A família egyes ágai később a Valovits vagy Velovits nevet használták. Ezen ágak egyike később Túróc vármegyébe költözött, egy másik pedig Valovits Alajos és (I.) József révén Únyba került, ahol a nemesi közbirtokosság tagjai lettek. (A Walla ágnak pedig a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Törökbálinton volt két kastélya.)

Kálniczai Valovits (II.) József, aki 1875-ben az únyi kúriában született, 32 éven keresztül a Pénzügyminisztériumban dolgozott, 1925-ben számvevő főtanácsosként nyugdíjazták. Ezután állandó jelleggel Úny községben élt, itt a képviselőtestületnek is tagja volt "virilis jogon" (az egyik legtöbb adót fizető lakosként). Halála után fia, Valovits (III.) József tulajdonába került az épület. A Valovits család földjeinek egy részét Horváth Miklós és Nagy Géza bérelte a XX. század első felében.

1945 után is lakóház maradt az épület, jelenleg is ezt a funkciót tölti be.

- *Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú, népies klasszicista stílusú épület. Külső homlokzatai részben átalakítottak, az udvari homlokzat egy részén tornác húzódik.*

Únyi Venturini-kúria

Kossuth L. u. 2.

Balra a Venturini-kúria, jobbra a Besenyői Szabó-kúria

A Venturini család magyar nemesi címét 1791-ben az Itáliából származó Venturini Lajos és János kapta II. Lipót királytól. Valószínűleg ennek a családnak az egyik tagja volt Giovanni Antonio Venturini is, aki az 1848-49-es szabadságharcban századosként és zászlóaljparancsnokként harcolt. A szabadságharc bukása után két év várfogságra ítélték, de hamarosan kiszabadult.

Az únyi kúriát a Venturini család a XIX. század második felében építtethette, ugyanis 1851-ben még biztosan nem volt meg. A család ugyanakkor

ebben az időpontban már tagja volt az itteni nemesi közbirtokosságnak. Az épületet a XX. század elején Venturini Hugó lakta, akit 1900-ban a község bírójaként említettek.

1927-ben Úny község vezetősége a kúriát megvásárolta községháza és főjegyzői lakás céljára 10 000 koronáért. (A községháza korábban a Miskey-kúriában működött, ez azonban akkorra már szűkös lett a község hivatali apparátusának, és állaga is leromlott.)

A vétel után a kúria utcai frontját jegyzőlakássá, udvari részét községházává alakították át Dietler Ferenc budapesti építész irányításával, a munkálatok 1929-re készültek el, költségük 4000 koronát tett ki.

A kúria 1945 után is községházaként, illetve tanácsházaként működött. Az épület jelenleg a polgármesteri hivatalnak, a postának, az idősek klubjának, az ifjúsági klubnak és a teleháznak ad otthont.

• Utcasorban álló, földszintes, L-alaprajzú épület. Homlokzatait átalakították, díszeitől megfosztották, nyílászáróit kicserélték. Az utcai homlokzat jobb oldalán az udvarba vezető kocsiáthajtó nyílik. Belseje egytraktusos elrendezésű.

Vértessomló

A falu a megye deli részén, a Vértes hegység lábánál terül el. A helység területe már a római korban is lakott volt, padlófűtéses házak nyomait tárták itt fel. A falu első írásos említése csak 1426-ban történt, ekkor a tatai vár tartozéka volt. A közeli Vitányvárat viszont már 1379-ben említették, az erősség a Rozgonyi, az Újlaki, majd az Egerváry család birtokát képezte. A falut 1543-ban elpusztították a török hadak, területe a Zichy, a Csáky, majd a Krapff család tulajdonába került. 1727-ben az Esterházy família szerezte meg Somlót az 1598-ban felrobbantott Vitányvár romjával együtt. Az újratelepített község lakossága főleg erdőműveléssel, bányászattal, valamint mész- és szénégetéssel foglalkozott a következő századokban.

_____LÁTNIVALÓK:_____

- *római katolikus templom*
- *római katolikus kápolna*
- *barokk vendéglő*
- *Vitányvár-rom*
- *kirándulóhelyek*

Vértessomló
Esterházy - Magyar Általános Kőszénbánya Rt. kastélya

Szabadság tér 3.

Somló falu a török hódoltság elején elpusztult, majd területe a török idők alatt *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy Ferenc tulajdonába került. Később *körösszeghi és adorjáni* gróf Csáky (II.) László, majd báró Krapff Ferenc József volt a birtokosa, utóbbi minden bizonnyal 1697-ben kapta meg adományként Majkpusztával együtt, ugyanis ebben az évben már Somló tulajdonosaként említették a bárót.

Krapff 1698-ban a közeli, hatalmas kiterjedésű tatai uradalmat is megszerezte. A báró 1726-ban

átadta a birtoktestet fiának, báró Krapff Gáspárnak, akitől 1727-ben valamennyi birtokát *galánthai* gróf Esterházy (I.) József vásárolta meg 343 524 forintért. Ekkor a Pusztasomlóként jegyzett terület és a nem messze álló Vitányvár és annak minden tartozéka a gróf tulajdonába került.

Esterházy az uradalom megvétele után nem sokkal, 1737-től római katolikus németeket telepített ide Bajorországból. Ők a település nevét "Semle"-ként ejtették ki, ezért 1769-ben a Helytartótanács a hibás kiejtés alapján a nevet Zsemlyére torzította. Ezt az elnevezést csak a XIX. század végén helyesbítették Somlóra, a falu 1890. szeptember 14-től használja hivatalosan a Vértessomló elnevezést.

Gróf Esterházy (I.) József tábornagy és országbíró 1748-ban bekövetkezett halála után fia, (II.) József tábornok örökölte Somlót is, mely 1762-es halálát követően unokatestvérére, (II.) Miklós testőrkapitányra szállt a tata-gesztesi uradalommal együtt. 1765-től fia, (IV.) Ferenc nápolyi követ volt a birtok tulajdonosa, majd tőle unokatestvérére, (III.) Miklósra szállt 1811-ben.

Esterházy (III.) Miklós 1856-os halála után kettévált az Esterházy család fraknói grófi ágazata a tatai és a csákvári ágakra, Somlót a Fejér vármegyei Csákvár kastélyában élő legfiatalabb Esterházy fiú, Móric Miklós kapta meg. Ő a Habsburg-birodalom vatikáni követeként, majd több osztrák kormányban államminiszterként működött, 1890-ben bekövetkezett halála után fia, Miklós lett vagyonának örököse.

Esterházy Miklós gróf 1925-ben hunyt el, ekkor fiára, Móric grófra szállt a csákvári hitbizományi uradalom, valamint az ahhoz tartozó szabadrendelkezésű (azaz elidegeníthető, megterhelhető) birtokállomány. Ezek közül Komárom vármegye területén mintegy 22 500 katasztrális holdnyi terület feküdt, a nagyobb részt hitbizományi erdőbirtok 16 000 holdat tett ki, a túlnyomórészt szabadrendelkezésű mezőgazdasági birtokrész pedig 6 500 holdat. Az uradalom helyi központja Majkon volt; a mezőgazdasági birtokrészből 3 900 katasztrális holdat bérletként hasznosították, az itteni erdőbirtokokat viszont teljes egészében házi kezelésben művelték.

Ezen erdőbirtokok központját Vértessomlón alakították ki az Esterházyak, ahol e célból kastélyt emeltettek; az építkezés időpontja a XIX. század első felére tehető. Az épület több funkciót töltött be: az erdőbirtok igazgatási központjaként, vezetőinek szálláshelyeként, és valószínűleg vadászkastélyként működött. (Vértessomló határának kilencven százalékát erdő borította.)

1935-ben Esterházy Móric Komárom vármegyei birtokai Ászár, Bokod, Császár, Kerékteleki, Nagyigmánd, Oroszlány, Szák, Szend, Várgesztes és Vértesketh ely községek határában terültek el. (Esterházy Móric gróf volt ekkor a harmadik legnagyobb földbirtokkal rendelkező főnemes hazánkban *galánthai* herceg Esterházy Pál és *tolnai* herceg Festetics György után.) Feljegyezték, hogy a XX. század első felében a csákvári uradalom Komárom vármegye területén 5 népiskolát tartott fenn, és 6 plébániatemplomnak volt a kegyura.

Mint a fenti felsorolásból is kitűnik, 1935-ben Vértessomló már nem az Esterházyak tulajdonát képezte, hanem a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. volt az erdőbirtok és a kastély új tulajdonosa. Az Rt. itteni földterülete 1935-ben és 1941-ben is egyaránt 2719 katasztrális holdat tett ki.

• *Szabadon álló, egyemeletes, téglalap alaprajzú épület. Főhomlokzatának emeletén 5 ablaknyílás látható, a két jobb oldali vak. A földszint nyílásritmusa 1+A+2+A; az ajtók "gerecsei vörös márvány" keretesek, a bal oldalin zsalugáter, a jobb oldali felett kör alakú keretben két kalapács látható. A díszes ajtókilincs vasból készült.*
A jobb oldali oldalhomlokzat 4 tengelyes, felette háromszög alakú oromfal látható világítóablakokkal. A kastély bal oldala a domboldal töltéséhez épült, a domb teteje az épület tetőzetével van egy szinten. Hátsó homlokzata 5 ablakos, az emeleten a második, a földszinten az első és a második ablak vak. Belsejében keresztboltozatos helyiségek húzódnak, az ablakfülkék szegmensíves záródásúak. Az eredeti ablakrácsok egy része ma is látható. Az épület mellett kisebb park terült el, egy részében bolgárkertészet működött.

A kisajátítás után a Vértesi Állami Erdőgazdaság vértessomlói üzemegységének irodáit és szolgálati lakásait helyezték el a kastélyban. Az épület az 1990-es évek első felétől üresen áll, állapota egyre jobban romlik.

Tanuljon meg Ön is Golfozni a tatai Old lake Golf & Country Clubban.

Klubunkban az egyéni és csoportos (céges) oktatásokat brit, profi, PGA golfoktató irányítja.

Létesítményeink: Nemzetközi golfcentrum, Teniszpályák, golfhotel, fitness és konferenciaközpont. Kültéri Rendezvényépületünk a 200 éves „Esterházy Pajta", mely kiváló helyszíne a golfozással egybekötött céges- és magánrendezvényeknek.

Old Lake Golf Club & Diana Golf Hotel Tata, Remeteség
Club tel/fax: 06-34/587-620 Hotel: 06-34/587-720
E-mail: old.lake.golf.club@axelero.hu, hotel1@axelero.hu
www.oldlakegolf.com

KASTÉLYLEXIKON KLUB

A Magyar Kastélylexikon-sorozat szerzője,
dr. Virág Zsolt és kiadója, a Fo-Rom Invest Kft.
a könyv állandó olvasói és vásárlói részére hozta létre a Kastélylexikon Klubot.

A Klub tagjai az alábbi kedvezményekben részesülnek:

- a Kastélylexikon sorozat köteteit jelentős árkedvezménnyel, közvetlenül a kiadótól vásárolhatják meg,
- minden új kötet megjelenéséről 3 napon belül személyes értesítést kapnak telefonon,
- részükre negyedévente eljuttatjuk hírlevelünket,
- a könyvek postázásának költségeit a kiadó magára vállalja,
- a Klub tagjai között minden új kötetből kisorsolunk 10 db tiszteletpéldányt,
- kérésre a szerző névre szólóan dedikálja a köteteket,
- a Kastélylexikon Klub ritkaságokat gyűjtő tagjai részére a kiadó sorszámozott díszkötetes példányokat biztosít, exkluzív kivitelben.

A Kastélylexikon Klub tagjainak sorába a kiadó telefonszámán lehet jelentkezni: 76/507-953,
vagy drótpostán: var-kastely@axelero.hu
A Kastélylexikon sorozatról érdekességek,
információk a www.kastelylexikon.hu honlapon érhetők el.

Magyar Kastélyprogram Vagyonkezelő és Fejlesztési Közhasznú Társaság

fő tevékenységi köre

kastély- és kúriaberuházási projektek komplex menedzselése,
– különös tekintettel az állami és uniós pályázatokra –,
illetve ezek egyes részfázisainak lebonyolítása.

A Kht. fő profilját a következő szolgáltatások képezik:

Kastély- és kúriaingatlanok felkutatása a megadott szempontok alapján az ország egész területén (a Magyar Kastélylexikon-sorozatnak köszönhetően a Kht. rendelkezik Magyarország legnagyobb kastélyadatbankjával)

Kastély- és kúriaingatlanok adásvételének teljeskörű lebonyolítása

Az épületek történeti és tudományos dokumentációjának elkészítése
a műemlékvédelmi szempontoknak és a tervezett új funkciónak megfelelően

A felújításhoz szükséges archív képek felkutatása

A felújítás komplett tervdokumentációjának elkészítése

A tervezett új funkció komplett gazdasági-pénzügyi megvalósíthatósági tanulmányának,
illetve finanszírozási tervének elkészítése

A felújítás támogatását célzó állami, és az EU-s decentralizált alapokhoz kapcsolódó pályázatok
elkészítése és teljeskörű ügyintézése

Bármilyen, a működést segítő egyéb – például turisztikai – pályázat elkészítése

Kastélyszállók marketingtervének elkészítése, üzletviteli tanácsadás

Több állomásból álló kastélyút-hálózat kiépítése

Együttműködő partnereink segítségével a kastély felújításának lebonyolítása

MAGYAR KASTÉLYPROGRAM KHT.
1054 Budapest, Báthory u. 8.
tel / fax: (1) 269-2773

A MŰEMLÉKEK ÁLLAMI GONDNOKSÁGA

1992-ben jött létre az állami tulajdonból ki nem adható műemléki együttesek
és - gyakran természeti védettséget élvező - parkjaik szakvagyonkezelési feladatainak ellátására.
Az intézmény önálló jogi személyiségű, önállóan gazdálkodó költségvetési szervezet
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához tartozóan, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal felügyelete alatt.

KÜLDETÉSÜNK, hogy

- eleinkről ránk hagyományozott kulturális örökségünket megóvjuk, és továbbadjuk a következő generációk számára és ezáltal híd legyünk a múlt és jelen között
- az építészeti alkotások megőrzésénél a fizikai gondoskodáson túl azok szellemisége is kifejezésre jusson
- tevékenységünkkel biztosítsuk az örökség örömteli megértését és használatát
- növeljük az emberekben a műemlékek védelme iránti elkötelezettséget

A Műemlékek Állami Gondnoksága hasonló feladatot lát el, mint a világ fejlett országaiban mindenhol erre a feladatra szakosodott szakmai szervezetek, az úgynevezett nemzeti kastélygondnokságok. Ezen szervezetek kizárólagosan a műemlékingatlanok fenntartását és üzemeltetését végzik, hivatásszerűen, egyéb tevékenységeik csak a főfeladatok anyagi bázisának növelését szolgálják. E szervezetek pl. Angliában 1895-ben alakult National Trust, Franciaországban 1914-ben létrehozott Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites, Németországban a Bayerische Verwaltung der Staatlichen Schlösser, Gärten und Seen, és még a fiatal Észak-Amerikai Egyesült Államokban is 1949 óta működik ilyen szervezet. Az olasz műemlékgondnokság minden intézmények közül a legnagyobb, több száz műemlékét 97 főigazgatóságán keresztül gondozza.

A Műemlékek Állami Gondnoksága, valamint a vagyonkezelésében álló műemlékek fenntartásának finanszírozója a
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

INTÉZMÉNYÜNK SZAKVAGYONKEZELÉSÉBEN LÉVŐ NÉHÁNY KIMELTEN JELENTŐS MŰEMLÉK

Fertőd-Eszterháza, Esterházy hercegi kastély (Győr-Moson-Sopron megye)
Edelény, L'Huillier-Coburg-kastély (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)
Fáj, Fáy-kastély (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)
Füzérradvány, Károlyi-kastély (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)
Nádasdladány, Nádasdy-kastély (Fejér megye)
Pécel, Ráday-kastély (Pest megye)
Tuzsér, Lónyay-kastély (Szabolcs-Szatmár megye)

A vagyonkezelésünkben álló további műemlékekről és azok nyitva tartásáról a következő címen
és telefonszámon érdeklődhetnek:
H - 1014 Budapest, Dísz tér 15.
Tel/Fax: (00-36-1)-202-6288
e-mail: huntrust@axelero.hu; www.mag.hu

Fertőd-Eszterháza

Esterházy-kastély

Lebontott kastélyok és kúriák

Réde
Esterházy-kastély

Ács-Csillapuszta
Ghyczy - Zichy-kúria

lebontva
Csillapuszta korábbi neve Ghyczytanya volt, az itteni kúriát a *giczi, assa- és ablanczkürthi* Ghyczy család emeltette. A Veszprém vármegyei eredetű famíliát első ízben 1244-ben említették a források.
A historizáló (eklektikus) stílusú kúria felépítésének ideje az 1860-as évek végére tehető.

• *Szabadon álló, földszintes épület volt. Főhomlokzatán szegmensíves záródású ablakok húzódtak, középrészén jelzésszerűen előrelépő rizalit lépett ki a fal síkjából, melyet törtívű oromzat díszített. A rizalit előtt terasszerű részt alakítottak ki.*

Miután *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy (I.) Ernő cs. kir. kamarás a XIX. század végén megvásárolta a *nikolsburgi* herceg Liechtenstein família ácsi uradalmát és kastélyát, megvette a Ghyczy család itteni birtokát és kúriáját is, a birtokközpontot ő nevezte el Csillapusztának.

A gróf 1919-ben bekövetkezett halála után fiára, Zichy (II.) Ernőre szállt vagyona, aki a Külügyi Társaság és a Népszövetségi Liga tagjaként, illetve újságok szerkesztőjeként is működött.
1945 után a kisajátított kúriában általános iskolát és egy tanítói szolgálati lakást helyeztek el, az 1950-es évek első felében még iskola működött falai között. 1955 körül az akkor alapított Augusztus 20. Termelőszövetkezet kapta meg az épületet, amely irodákat rendezett be egyik felében, a másik részt pedig gabonaraktárként használta.
A kúriát az 1960-as évek első felében bontották le, ma már csak alapjai láthatóak.

Aka
Fiáth-kúria

lebontva
Aka települést a török seregek még 1536 előtt elpusztították, lakosainak egy részét megölték, a többiek elmenekültek. A hódoltság elmúlta után, 1760-tól *németújvári* gróf Batthyány Lajos nádor birtokába került a falu. Akát a Batthyányak telepítették újra - főként szlovák és német telepesekkel -, a XVIII. század végén már ismét virágzó település volt. A nádor 1765-ben bekövetkezett halála után a kisbéri uradalom részeként harmadik fiára, Batthyány Tivadar (Tódor) grófra szállt Aka, akit 1788-ban még az akkor alapított plébánia kegyuraként említettek.

Tőle 1789-ben *eörményesi és karánsebesi* Fiáth Lázár vásárolta meg az uradalmat, ekkor ő lett az akkor épülő templom kegyura is, melynek további munkálatait nagymértékben támogatta.
A Krassó vármegyei eredetű *eörményesi és karánsebesi* Fiáth család 1480-ban kapott nemesi címet, később Győr vármegyébe költözött át. A család legismertebb tagja Fiáth János volt, aki 1686. július 24-én Buda visszavívásánál elsőként lépett fel a várfal tetejére. Később Győr város jegyzője, majd 1698-tól Győr és Komárom vármegyék alispánja lett, végül helytartósági tanácsosi posztot töltött be. A Rákóczi-szabadságharc idején a labancok oldalán harcolt.

A Fiáth família később Fejér vármegyében, Abán és Hantoson szerzett birtokokat. A család az akai birtokszerző Fiáth Lázár három fia révén három ágra oszlott. A Jánostól származó idősebb köznemesi ág fő birtoka a mihályi kastély és uradalom, valamint a középhantosi kúria és gazdaság volt. A Györgytől származó ifjabb nemesi ág az abai és a kajtori birtokrészeket bírta. A legidősebb fiú Fiáth József volt, aki 1857-ben osztrák bárói címet nyert, tőle származik a család bárói ága. Ezen ág az akai, a szedres-apátipusztai, és a tengelici uradalmaknak és kúriáknak volt a tulajdonosa.
Fiáth József már apja 1825-ben bekövetkezett halála előtt Akára költözött, hiszen (I.) Ferenc nevű

fia már itt született 1815-ben. Lehetséges, hogy ebben az időben már megvolt a későbbi kúria egy része, melyet az 1830-as években népies jellegű klasszicista stílusban építettek ki.
(I.) Ferenc báró az akai uradalomban virágzó gazdaságot hozott létre, a mező- és az erdőgazdálkodást fellendítette, valamint egy sertéstenyésztésre berendezett jól jövedelmező gazdasági egységet is létesített a településen. Fiáth 1868-ban az itteni kúriában bekövetkezett halála után fiatalabb fiára, (II.) Ferencre szállt az uradalom.
Fiáth (II.) Ferenc Veszprém vármegye főispáni posztját töltötte be, 1874-ben pedig megkapta a magyar bárói rangot is, ezáltal tagja lett a magyar főrendiháznak. (II.) Ferenc báró 1885-ben halt meg, Aka özvegyéé, majd később fiaié, Miklósé és (I.) Pálé lett.

Fiáth Miklós Fejér vármegye főispánja volt, Fiáth (I.) Pál szintén Fejér vármegye és Székesfehérvár szabad királyi város főispánjaként működött; az akai kúriát (I.) Pál báró használta. 1935-ben bekövetkezett halála után özvegye, *pribéri, vuchini és dunaszekcsői* Jankovich-Bésán Matild lakta az épületet, valamint - 1914-ben elhunyt - Elemér fiának özvegye, *jobaházi* Dőry Margit. Fiáth Elemér fia, (II.) Pál tüzértisztként szolgált a II. világháborúban.

• Szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú, egyszerű kiképzésű épület volt. Szárnyának udvari oldalán tornác futott végig, melyet később folyosóvá alakítottak.
Belsejében 15 szoba sorakozott és két szalon, melyek az udvari oldalon körbefutó folyosóról nyíltak. Az ablakokat zöld színű zsalugáterek fedték. A kúriához kápolna is tartozott, mely az 1930-as években épült.

A kúriát 1941 táján Fiáth (II.) Pál lebontatta, mivel az új kastély felépítése után feleslegessé vált.

Aka
Fiáth-kastély

lebontva
Az új kastélyt a kúria parkjában építtette fel *eörményesi és karánsebesi* báró Fiáth (II.) Pál 1941 táján. Az építkezést az indokolta, hogy a báró azon év szeptemberében kötött házasságot *széki* gróf Teleki Máriával, és családjának megfelelő rezidenciát szeretett volna biztosítani. (A régi családi kúriát ekkor lebontották.) Fiáth kevés időt tölthetett újonnan emelt kastélyában, ugyanis a II. világháború idején tüzérfőhadnagyként szolgált.
A háború idején viszont a kastélyban lakott dr. báró Fiáth Miklós külügyminiszteri tanácsos és felesége, akik a fővárosból költöztek Akára. A harcok befejezése után ki kellett költöznie a famíliának az épületből, ugyanis a II. világháború után szinte azonnal kisajátították. A kastély nem sokáig állt fenn, mert az épületet 1948-49-ben lebontották, és falait építőanyagnak hordták szét a környék lakói.
A kúriát és a kastélyt nagy park övezte, melyben egykor golfpályát is kialakítottak. Ez a park ma is megvan, fái közül a ciprusok, a szelídgesztenyék, és a több mint száz éves tölgyfák érdemelnek említést. A park szélén álltak egykor az uradalom gazdasági épületei is, valamint az istálló és a kocsiszín is, melyben egykor a hatlovas hintót tartották. A parkban alakították ki a Fiáth család bárói ágának sírkertjét is.

Almásfüzitő
Berényi - Zichy - (Saint-Genois) - Feige - Tuzzla - Zweig - Kálmán - Világhy - Rach - (Laufer)-kúria

lebontva
Zichi és vásonkeöi Zichy (I.) István 1659-ben vásárolta meg 57 818 forintért Füzitőt a szőnyi uradalom részeként, mely már korábban is az ő kezelésében állt zálogbirtokként. A településre Zichy 1659. július 30-án királyi adománylevelet is kapott fiági örökösei részére, leányági örökösök esetére azonban a kincstár fenntartotta a visszaváltási jogát.
Zichy (I.) István katonai pályán futott be karriert, valamint koronaőr, tárnokmester és Moson vármegye főispánja lett. A famíliát Zichy (I.) István személyében 1655-ben magyar bárói, 1679-ben magyar grófi rangra emelték.
Füzitőt az uradalom megvétele után református vallású magyarokkal telepítette be a Zichy család. (I.) István gróf 1693 -ban bekövetkezett halála után három fia - (II.) István, (II.) Pál és (IV.) Ádám - közül Zichy (II.) István Komárom vármegyei főispán, győri főkapitány, koronaőr örökölte Füzitőt. Ő 1700-ban hunyt el, akkor fiára, Zichy Péter Szabolcs vármegyei főispánra szállt a szőnyi uradalom - mely Szőnyt, Füzitőt, Monostort és

Pusztaalmást foglalta akkor magában -, aki zálogba adta a birtokot Stegner Mátyásnak.
Később-valószínűleg 1715-től -*gyulai* Gyulay Ferenc volt többek között a szőnyi és füzitői Zichy-birtokok zálogos bérlője 1733-ig. Gyulay 1724 és 1732 kötött Komárom és Esztergom vármegyék alispáni posztját töltötte be, III. Károly királytól 1732-ben bárói, 1735-ben grófi rangot kapott.
A Zichy-birtokok bérleti jogát Gyulay 1733-ban Neffczer János Jakabnak adta át, akinek családját 1715-ben honosították Magyarországon, majd 1744-ben bárói címet nyert.

Zichy Péter 1726-os halála után özvegyére, majd 1745-ben két fiára, Ferenc győri püspökre és Miklós Szabolcs vármegyei főispánra szállt a Neffczer bárónál zálogban lévő birtok, melynek akkor nagy része - egy olyan gát miatt, melyet még a római időkben építettek - víz alatt állt. Mivel Mária Terézia királynő meg kívánta növelni Magyarországon a termőföldek területét a mezőgazdaság fellendítése érdekében, 1747-ben utasítást adott a mocsaras területek ármentesítésére, így az itt húzódó gát átvágására is.

A mocsártól ily módon megszabadított füzitői birtok értéke ekkor jelentősen megnövekedett, ezért a szőnyi uradalmat Zichy Ferenc és Miklós hamarosan visszaváltotta Neffczer bárótól. Ferenc gróf birtokrészét Miklós gróf ezután megvásárolta (magához váltotta) 24 000 forintért, így az egész szőnyi uradalom az ő tulajdonába került. Mivel azonban a vételhez szükséges pénzmennyiség nem állt Zichy Miklós rendelkezésére, valamint az uradalom felszereléséhez is szüksége volt egy nagyobb összegre, feleségétől, *karancsberériyi* Berényi Erzsébet grófnőtől kért kölcsön 40 000 forintot, melynek fejében a grófnő zálogjogot kapott a szőnyi uradalomra, így Füzitőre is.
Miklós gróf 1758-ban halt meg örökös nélkül. Akkor - részben a zálogjog alapján - özvegye, Berényi Erzsébet grófnő lett a szőnyi - és egy ideig a másik nagy birtokközpont, az óbudai - uradalom tulajdonosa.

A grófnő - a korban nem túl gyakori módon - kiválóan értett a gazdálkodáshoz, nagyszerű szervezőmunkával házi gazdálkodásba kezdett, és a szőnyi uradalmat hamarosan felvirágoztatta. A településen nemsokára új épületeket is emeltetett Zichyné, de nem az elpusztult két középkori "Füzegtő" falu valamelyikén, hanem az országút mentén, megvetve ezzel a mai Füzitő alapjait.
Berényi grófnő építtette az itteni kúriát is, melyet egy 1791-ből származó térkép már feltüntetett. Ezen kúriaszerű majorsági épülethez gazdasági udvar, alápincézett magtár és pajta tartozott, melyeket körülkerítettek. Vele szemben épült fel az uradalmi vendégfogadó és a serfőzde - utóbbival hosszú időre megvetette itt az ipar alapjait. (A füzitői major létrehozását az is indokolta, hogy a szállítást végző fogatok napi üresjáratát minimálisra csökkentsék.)
Mivel 1796-ban a grófnő örökös nélkül hunyt el, és férje, Zichy Miklós gróf halálával a Zichy (II.) István által alapított Zichy-ág kihalt, a szőnyi uradalmat (II.) Pál ága örökölte. Ez az ág (II.) Pál gróf két fiúunokájával két főágazatra, a palotaira és az oroszvárira szakadt. Az uradalom (IV.) Jánosra, a palotai főágazat megalapítójára szállt, az ő három fiának köszönhetően további ágazatokra oszlott a - rendkívül kiterjedt - Zichy família ezen főágazata: (V.) Jánostól a (nagy)lángi, (I.) Miklóstól a palotai, Zsigmondtól pedig az adonyi ág származik.

Zichy (IV) János gróf 1764-ben bekövetkezett halála után (V.) János és (I.) Miklós örökölte a szőnyi uradalmat, melyet egymás között felosztottak. Úgy állapodtak meg, hogy a szőnyi uradalom kétharmad része (V.) Jánosé, azaz a (nagy)lángi ágé lesz, egyharmad része pedig - Füzitővel és az ott álló kúriával együtt - (I.) Miklósé, azaz a palotai ágé. (Előbbi birtokrész gyakran használt neve ezután a "lángi kétharmados uradalom" lett.)
Zichy (I.) Miklós a XIX. század első felében felismerte Füzitő kiváló adottságait az ipartelepítést illetően, ennek köszönhetően hamarosan keményítő-, szesz- és enyvüzemet alapított az uradalomban.

Az itt álló Zichy-kúriát a família palotai ágazata lakóhely céljára valójában soha nem használta, ténylegesen birtokigazgatási célt szolgált a - ma is meglévő - templom mellett álló épület. A grófi család a Veszprém vármegyei (vár)palotai kastélyban lakott.

(I.) Miklós gróf 1826-ban halt meg, ezután fia, Zichy (II.) Miklós házi kezelésbe vette itteni birtokait, és - többek között Széchenyi István eszméinek hatására - korszerű, intenzív mezőgazdasági termelésre rendezkedett be. Apja példáját követve a füzitői ipart is fejlesztette, 1848-tól cukorgyárat üzemeltetett a településen, melyben saját termelésű cukorrépát dolgoztak fel.
Mivel a mezőgazdaság végül nem hozta meg a kívánt eredményt, füzitői (és perjési) birtokát az 1850-es évek közepe táján *anneaucourti* gróf Saint-Genois Móricnak adta bérbe, aki az 1870-es évek elejéig gazdálkodott rajta. (Minden bizonnyal a kúria is az ő használatába került.)

Zichy a füzitői és a perjéspusztai 853 katasztrális holdat kitevő birtokrészt 1871. augusztus 9-én eladta Feige Tódornak, Saint-Genois gróf korábbi gazdatisztjének 200 000 forintért. Feige 1879-ben hunyt el, özvegye ezután a rokonuknak, Tuzzla Tivadarnak adta el a birtokot és a kúriát, aki már 1871 óta Feige itteni birtokán gazdálkodott.
(Több forrás megemlíti, hogy a kúriát Tuzzla emeltette. Itt arról lehet szó, hogy a Berényi-Zichy-féle kúriát az új földbirtokos gyökeresen átépítette. Tuzzla valóban emeltetett egy új kúriát is, ezt azonban Perjéspusztán építtette fel 1879 után, ahol új majorsági központot is kialakított.)
Amikor 1884-ben kiépítették a Budapest-Bécs vasútvonalat, Tuzzla Tivadar ingyen ajánlott fel területet e célra birtokán, ezáltal a település vasútállomáshoz jutott, melyet a kúriával szemben építettek fel. Ezenkívül Tuzzla emeltette a Szőnytől Füzitőig húzódó dunai árvízvédelmi töltést is, mely a település és a gazdálkodás biztonságát szolgálta. Ennek hatalmas költségeit azonban végül nem tudta kigazdálkodni, így két kúriája és birtokai 1886-ban 157 000 forintért Zweig Nándorné tulajdonába kerültek, akitől 1888-ban özvegy Kohn Mártonná és fia, Kálmán Mihály vásárolta meg azokat 180 010 forintért.
Kálmán 1895. október 24-én füzitői és perjési birtokait *palotást* Világhy Gyulának adta el 262 500 forintért. Az új tulajdonos a kúriát kibővíttette, felújíttatta és korszerűsíttette a XIX-XX. század fordulója táján.

Világhy 1905-ben ellenzéki programmal indult a tatai választókerületben az országgyűlési képviselőválasztáson, ahol sikerült legyőznie a tatai hitbizomány tulajdonosát, a kormánypárti programmal induló *galánthai* gróf Esterházy (V.) Ferencet. 1910-ben viszont már nem sikerült nyernie Világhynak - aki az akkor kettészakadt Függetlenségi '48-as Párt Justh-párti részéhez csatlakozott -, ugyanis a Nemzeti Munkapárt programjával induló dr. Miskolczy Imre legyőzte őt.
Az itteni gazdaságot Világhy Gyula fia, Világhy Tibor vezette, aki a majorsági épületeket is felújíttatta, átalakíttatta és újakat is emeltetett. A család egy másik tagja, Világhy János 1896-ban vármegyei bizottsági tag volt, 1898-ban Világhy Jánost és Világhy Lászlót nagyigmándi bérlőként is említették. A nemesi címet Világhy Nándor és Mihály 1884-ben kapta *"palotási"* előnévvel.
Világhy 1900-ban a Vacuum Oil Company Rt.-nek - gyáralapítás céljaira - 25 katasztrális holdnyi területet adott el. A két kúriát és a maradék birtoktestet 1906. október 6-án özvegy Rach Józsefné Pfeiffer Marianna és fia, Rach Ernő vásárolták meg tőle.

Az akkor 564 katasztrális holdat kitevő birtoktestet 1926-tól Laufer Nándor bérelte Rach Ernőtől. Egészen 1948-ig a Rach család tulajdona és Laufer bérleménye maradt a birtok.
A II. világháború idején több nagy szőnyegbombázás érte Füzitőt az olajfinomító miatt, a legnagyobb a harmadik volt 1944. augusztus 9-én fél 11-kor. Ennek köszönhetően semmisült meg a kúria, valamint elpusztult az olajfinomító mintegy nyolcvan százaléka, az iskola kápolnája, a református imaház és a - kúriával szemben álló - vasútállomás emeletes épületének nagyobb része is.

Almásfüzitő-Perjéspuszta
Tuzzla - Zweig - Kálmán - Világhy - Rach - (Laufer)-kúria

lebontva

Tuzzla Tivadar a 853 katasztrális holdat kitevő füzitői és perjéspusztai birtoktesteket rokona, Feige Tódor 1879-ben bekövetkezett halála után vásárolta meg annak özvegyétől, így a tulajdonába került az a füzitői kúria is, melyet még *karancsberényi* Berényi Erzsébet grófnő emeltetett a XVIII. század közepén.
Az új gazdasági központot azonban Perjéspusztán építette ki Tuzzla, így ott a birtok megvásárlása után, valószínűleg az 1880-as évek elején új kúriát emeltetett.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület volt. Főhomlokzatának középrizalitja felett attika húzódott, melynek középső tengelye elé egy timpanonnal díszített, pilléreken nyugvó bejárati rész lépett ki. A kúriát magas tető borította, alatta pince húzódott.*

Tuzzla komoly szerepet játszott a helyi közéletben, sokat tett a helyi ipar, kereskedelem és mezőgazdaság fejlődéséért. Ezért kellett később eladnia birtokait is, ugyanis Tuzzla költségén emelték a Szőnytől Füzitőig húzódó dunai árvízvédelmi töltést, melynek hatalmas költségeit nem tudta kigazdálkodni.

Így birtokai és két kúriája 1886-ban - valószínűleg bírói árverés útján - 180 010 forintért özvegy Kohn Mártonné és fia, Kálmán Mihály tulajdonába kerültek.

Kálmán Mihálytól *palotási* Világhy Gyula vásárolta meg 1895. október 24-én a füzitői és a perjéspusztai birtokrészeket 262 500 forintért. A Világhy família 1884-ben kapott címeres nemeslevelet *"palotási"* előnévvel Nándor (1848-49-es honvéd főhadnagy) és Mihály személyében. Világhy Gyula honvéd huszárfőhadnagy volt, majd 1905-től országgyűlési képviselőként működött.

A birtok megvásárlása után Világhy mind a füzitői, mind a perjéspusztai kúriát korszerűsíttette. A birtokos állandó lakóhelyének és a birtok központjának azonban ez a perjéspusztai épület számított.

Világhy 1900-ban 25 katasztrális hold földet eladott a Vacuum Oil Company Rt.-nek, mely a későbbiekben olajfinomítót alapított itt. A kúriákat a maradék birtokkal és a majorsági épületekkel 1906-ban özvegy Rach Józsefné Pfeiffer Marianna és fia, Rach Ernő győri lakosok vették meg.

A Rach család 1926-tól kezdve egészen a kisajátításig Laufer Nándornak adta bérbe a 564 katasztrális hold területű földbirtokot. Laufer korábban,

1912-től a Komárom vármegye északi részén elterülő Harcsáspusztán gazdálkodott Trianonig.

Az itteni bérgazdaság két majorból állt. Ezek egyike Füzitopuszta volt, ahol a tenyészistállók sorakoztak, a másik pedig Perjéspuszta, ahol a sertéshizlaló telepet helyezték el. Laufer gazdaságában különösen a lótenyésztés volt kiemelkedő, ménese országos hírű volt. Emellett tejgazdasága és tehéntenyésztése is jelentős volt, a gazdaság felszereltségére jellemző, hogy minden istálló közepén ipari vasútvágány futott végig.

Laufer 1948-ig vezethette a gazdaságot, mely ezután a Komáromi Állami Gazdaság kezelésébe került a kúriával együtt, amiben lakásokat és irodákat helyeztek el. Később a Timföldgyárhoz került Perjéspuszta. Az akkor már üresen álló kúriába később illegális lakók költöztek be, majd az 1980-as években széthordták a teljesen leromlott állagú épületet. A gazdasági melléképületek is hasonló sorsra jutottak, a parkot már korábban kiirtották.

Bakonyszombathely
Esterházy - Szapáry-kastély

lebontva

Bakonyszombathely a török hódoltság elején az *Enyingi* Török család birtoka volt, a település később elnéptelenedett. A falu a cseszneki várhoz tartozó uradalom részét képezte, melyet 1636-37-ben *galánthai* báró Esterházy (I.) Dániel és *lengyeltóthi* Lengyel János vásárolt meg részletekben a Csaby-Wathay örökösöktől. A hét faluból és tizennégy pusztából álló uradalomra Esterházy királyi adománylevelet is kieszközölt, majd hamarosan az egész uradalom területe az ő kezére került.

A *galánthai* Esterházy családnak három ága volt, melyet Esterházy (I.) Ferenc három fia alapított: a fraknói hercegi és grófi ágat Esterházy (I.) Miklós nádor, a cseszneki grófi ágat Esterházy (I.) Dániel, míg a zólyomi grófi ágat Esterházy Pál. A Szombathelyt is birtokló cseszneki ágból 1683-ban (I.) János, 1715-ben Imre püspök és Gáspár, 1719-ben Péter és Imre sebenicói püspök, 1721-ben pedig László és (II.) János kapott grófi rangot.

Az Esterházy família a XVII. század vége felé evangélikus és katolikus magyarokkal telepítette be **a** falut, **a** XVIII. század második felében pedig stájerországi németek költöztek ide. (Ennek kö-

szönhető a kettős településszerkezet, valamint a Magyarszombathely és a Németszombathely elnevezése a két községrésznek.)

Az uradalom (I.) Dániel halála után fiaira, (I.) Jánosra és Mihályra szállt. Esterházy Mihály 1686-ban Buda visszavívásánál hősi halált halt, ezután idősebb fia, (II.) Dániel örökölte Cseszneket, aki II. Rákóczi Ferenc fejedelem altábornagya volt. Ő 1714-ben hunyt el, a birtokok ekkor fiára, (II.) János koronaőrre szálltak, akit 1725-ben grófi rangra emeltek. (II.) János gróf 1744-ben halt meg, ekkor a cseszneki uradalom és a hozzá tartozó falvak idősebb fia, (I.) Imre tulajdonába kerültek.

Mivel az Esterházy família lakóhelyéül szolgáló, hegytetőre épült cseszneki vár egyre kevésbé felelt meg a grófi család megnövekedett kényelmi igényeinek, a közeli Réde településen gróf Esterházy (I.) Imre lovassági tábornok az 1780-as években kastélyt építtetett.

A tábornok 1792-ben bekövetkezett halála után a cseszneki uradalom fiatalabb fiára, (II.) Imrére szállt. Minden bizonnyal ő volt az a földesúr - esetleg apja, (I.) Imre - aki felépíttette Szombathelyen a kastély első változatát, mely a XVIII. század végén már biztosan állt.

Esterházy (II.) Imre 1838-ban bekövetkezett halála után fiai megosztoztak a birtokokon: az idősebb (I.) Pálé lett a rédei kastély, valamint az akkoriban vásárolt lovászpatonai kastély. A fiatalabb (I.) László a bakonyszombathelyi és - az 1700-ban vásárolt Fejér vármegyei - sárosdi birtoktesteket kapta meg, mindkét birtok központjában kastély állt.

Esterházy (I.) László gyermekei 1850-től már Sárosdon születtek. A gróf 1891-ben halt meg, a bakonyszombathelyi kastélyt és birtokot idősebb fia, Béla örökölte, Sárosd fiatalabb fiáé, (II.) Lászlóé lett.

Az itteni barokk eredetű kastély historizáló (eklektikus) stílusú átépítése - és feltehetőleg kibővítése - minden bizonnyal Béla gróf nevéhez köthető, a munkálatok időpontja a XIX. század utolsó, vagy a XX. század első tizedére tehető.

Mivel Esterházy Béla 1919-ben utód nélkül hunyt el, öccsére szállt a bakonyszombathelyi uradalom is. A Tanácsköztársaság idején a grófi család Martonvásárra menekült, a településen megalakult vörösőrség egyik feladatát az jelentette, hogy a kastélyt - melyet a benne lévő értékekkel együtt népi tulajdonnak tekintettek - megvédjék a kifosztástól.

Esterházy (II.) László az 1920-as évek közepén felújíttatta a rezidenciát, ekkor homlokzati díszeinek egy részét eltávolították. A gróf 1942-ben bekövetkezett halála után a sárosdi uradalmat és kastélyt fia, (III.) László örökölte. A bakony-

szombathelyi rezidenciát ekkor már régebb óta fiatalabb lánya, Mária, valamint férje használta. A grófnő 1914-ben kötött házasságot dr. *muraszombathi, széchyszigeti és szapári* gróf Szapáry Lajossal, aki Somogy és Baranya vármegyék, valamint Pécs város főispánja volt. (A Szapáry család 1690-ben kapott magyar bárói, 1722-ben magyar grófi rangot.) Esterházy (III.) Lászlónak is maradt a településen földbirtoka a kisajátításig.

• *Szabadon álló, földszintes, U-alaprajzú épület volt, főhomlokzata 2+3+3+3+2 tengelyes kiképzést kapott, középrészén előrelépő középrizalit, két szélén pavilonszerű sarokrizalitok álltak. Az épület eredetileg gazdag historizáló (eklektikus) architektúrával rendelkezett, melyet az 1920-as évek közepén leredukáltak, eltűntek a sávozott falszakaszok, a kettős pilaszterek, a középrizalit felett húzódó törtívű oromzat attikájának kővázái, a középrizalit elé terasz épült, valamint a bal oldali rizalit oldalán álló fából ácsolt verandát is átépítették egy neoreneszánsz jellegűre. Az oldalhomlokzatokon két toronyszerűen kiemelkedő, sisakos rész húzódott, egy a szárny közepén, egy a végén. A hátsó homlokzat közepén két oszlop által tartott timpanonos bejárati rész állt, a mellette lévő homlokzati szakaszokon két-két neogótikus ablak volt. Az épületet manzárdtető fedte. A kastély összesen 32 szobával rendelkezett.*

A II. világháború idején 1945. március 26-án vonult be a szovjet hadsereg Bakonyszombathelyre. A faluban másnap tűzvész támadt, melyben a kastély tetőzete teljesen leégett. Ezután a helyi lakosok - különösen azok, akiknek a háza a tűzben megrongálódott - elkezdték a kastély falainak lebontását és széthordását. Az uradalom egyéb épületeit sem kímélték, többek között a kúriaszerű szőlőhegyi pince és présház is lebontásra került.

A korábbi Esterházy-birtokok területén 1949-ben létrehozták a Bakonyszombathelyi Állami Gazdaságot, melyet az 1950-es évek végén a Kisbéri Állami Gazdasághoz csatoltak.

A kastély 12,9 hektáros angolparkja egykor beleolvadt a környező erdőségekbe, őzek, vaddisznók, szarvasok, fácánok éltek benne. Szélén gyümölcsös húzódott és gazdasági melléképületek álltak. A helyi focipályát itt is a park területén alakították ki.

Napjainkban védettséget élvez a park, faállománya mintegy harminc darab kétszáz évesnél idősebb kocsányos tölgyből, száz év körüli bokréta-, kislevelű hárs-, platán- és kőrisfákból áll.

Bana
Zámory - (Decsy)-kúria

lebontva

Bana falu 1666-ban került az 1690-ben bárói, 1722-ben grófi címet nyert *muraszombathi, széchyszigeti és szapári* Szapáry család tulajdonába, később több köznemesi família osztozott területén, ezek a Jankovich, a Komáromy, a Milkovics, a Modrovich, a Pulay, a Rudasich, a Sebő, a Somogyi, és a Zámory családok voltak.

A kúriát emeltető *patkós-teszéri* Zámory família Hont vármegyei eredetű, egykor Zakách volt a neve. Első ismert ősét, Miklóst, 1571-ben említették, amikor Zsarnóca településen egy házat kapott a Dóczy családtól. Dédunokája, Zámory György, már Komárom vármegye területén élt, a XVII. század végén Komárom városában volt naszádoskapitány, majd 1683-ban és 1686-87-ben Komárom vármegye alispáni posztját töltötte be. Testvérének, Jánosnak az unokája volt Zámory György, aki 1742-ben Nagykeszin volt birtokos, és 1744-ben ő volt Komárom vármegye felkelő nemességének a kapitánya.

A XIX. század első felében Zámory Károly és György a vármegye egyik utolsó táblabírája volt, Zámory Eleket - a reformkor idején - 1832-ben a vármegye főszolgabírájaként, 1836-ban az akkor alakult Komáromi Kaszinó Egyesület vezetőségi tagjaként említették. A família a XIX. század első felében Kiskeszi, Nagykeszi, Bana és Érsekiéi helységekben bírt földesúri joggal.

Zámory Mór Banán született 1830-ban - valószínűleg a kúriában -, az 1848-49-es szabadságharc idején a komáromi nemzetőrség hadnagya lett, majd főhadnaggyá léptették elő, és a nyárasdi ütközetben megsebesült. Később Komárom várában szolgált századosként annak feladásáig.

A szabadságharc után Banán gazdálkodott, a kiegyezést követően a vármegye szolgabírája lett.
Zámory Kálmánt 1865-ben országgyűlési képviselővé, Zámory Bélát pedig 1896-ban vármegyei bizottsági taggá választották. A XX. század elején még Zámory György és Zámory Imre kezén volt Bana földterületeinek nagyobb része, de az I. világháború táján már bérlők hasznosították birtokaikat.

A két világháború közötti bérlőt Decsy Istvánnak hívták, ő lakta a kúriát is. Decsy annak a Komárom vármegyei Decsy (vagy ritkábban Dechy) családnak volt a tagja, amely 1647-ben kapott nemesi címet, majd 1781-ben Komárom vármegye nemesi bizonyítványt állított ki számára. 1938-ban 180 katasztrális holdon gazdálkodott a bérlő, aki 1931-ben vegyeskereskedést is nyitott Banán, valamint a falu elöljáróságának és a helyi református egyház presbitériumának is tagja volt.
1945 után lakásokat helyeztek el a kúriában, majd az 1960-as évek végén lebontották a leromlott állagú épületet és a körülötte fekvő majorságot.

Csatka
Bálint - Lamm - (Pick) - (Vogl) Major - Cseley-kúria

lebontva
Csatka a pálos rend II. József-kori feloszlatása után, a XVIII. század végén kamarai birtok volt. A XIX. század közepén *nikolsburgi* herceg Liechtenstein Alajos kezére került, akitől a *galánthai* Esterházy család fraknói grófi ágazatának csákvári ága vásárolta meg.
A kúria a csatkai majorban állt, első ismert tulajdonosai Bálint Mihály és Sándor voltak. Tőlük 1884-85 táján egy Lamm nevű földbirtokos vásárolta meg a majort és a kúriát. Ezután Pick, majd Vogl bérlő gazdálkodott a birtokon.
Később Major László vásárolta meg a területet, aki hamarosan tovább is adta azt, az új tulajdonos egy Cseley nevű birtokos lett. Ő néhány év elteltével, 1912-ben felparcellázta és eladta itteni földjeit; a kis táblákból nem csak a helyi parasztság vásárolt, hanem porvai, bakonygyiróti és bakonynánai lakosok is letelepedtek itt.
A kúriát viszont lehetséges, hogy megtartotta a földbirtokos, aki minden bizonnyal azonos dr. *márialigeti* Cseley Jánossal, aki Komárom vármegye tiszti főorvosa volt, és 1896-ban kapott nemesi címet és előnevet I. Ferenc József királytól. Valószínűleg az ő fia volt *márialigeti* Cseley János, aki az I. világháborúban őrnagyi rangban zászlóaljparancsnokként harcolt az olasz és az orosz fronton, majd ezredessé léptették elő.
A csatkai majorban álló épület pusztulásának ideje ismeretlen.

Csém
esztergomi érseki kúria

lebontva
Csém falut Imre király 1200 körül adományozta Jób esztergomi érseknek, ezután az 1945-ös kisajátításig mindvégig az érsekség birtokát képezte a település területe, hét és fél évszázadon keresztül, elvileg még a török hódoltság alatt is. Magát a falut az oszmán hadak 1547-ben elpusztították, a XVIII. században azonban újratelepítette az érsekség.

Az itteni érseki majorságban állt egy kúria is, mely a birtok igazgatási központjaként és a gazdatiszt lakóhelyeként szolgált.

• *A szabadon álló, földszintes, L-alaprajzú, alápincézett, téglából és vályogból készült épületben 5 nagyobb szoba, valamint ebédlő és az uradalmi iroda kapott helyet.*

A major a XVIII. századtól intenzív, belterjes gazdálkodásra tért át, az uradalmi központban a kúrián kívül sertés- és marhaistállók, parádéskocsiszín, tejház, műhely, dohányszárító, gépszín, füstölő, valamint templom, iskola és tanítói lakás álltak.
1938. augusztus 20-án Csémen avatták fel az ország akkori legkorszerűbb és legnagyobb sertéshizlaldáját, melyet az Esztergomi Érsekség uradalma emeltetett. Az ünnepségen jelen volt vitéz *nagybányai* Horthy Miklós kormányzó, és a tulajdonos, Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek is.

A Mocsa határában elterülő csémi birtok területe 5155 katasztrális holdat tett ki 1935-ben, 1941-ben pedig 3015 holdat. A majorban álló kúriát utoljára Takács intéző lakta.
A II. világháború idején lebombázták a cselédlakásokat, ekkor minden bizonnyal a kúria is találatot kapott. A kisajátítás után a komáromi ÁFÉSZ kezelésébe került az épület, melyet 1946-ban lebontottak, helyén kocsmát építettek.

Csép
Csajághy-kúria

lebontva

A csajági Csajaghy família Veszprém vármegye egyik legrégebbi nemesi családja volt. Az első ismert adat 1410-ből maradt fenn róla, tagjai 1635-ben kaptak új nádori adománylevelet gróf Esterházy (I.) Miklóstól. 1655-ben Keszegfalván és Abán, 1662-ben Nagymegyeren és Gyallapusztán, 1675-ben Bábolnán, 1749-ben Gyallán és Alsókonkolyon voltak birtokosok ebben a vármegyében, majd a XIX. század első felében Csépen is birtokokat szereztek.

A család ezen ágának ismertebb tagjai Csajaghy János kuruc ezredes, érsekújvári kapitány, a szatmári béke egyik aláírója, valamint Csajaghy Sándor csanádi püspök voltak. Csajaghy Károly a vármegye egyik utolsó táblabírája volt.

Csajaghy József földbirtokos fia, Csajaghy Dénes századosként küzdött az 1848-49-es szabadságharcban, később Pest város jegyzője lett. 1848-ban Csajaghy Károly a gesztesi járás képviselőjeként bekerült abba a választmányba, melyet a nemzeti őrsereg szervezésére hoztak létre.

A csépi kúriát a *csajági* Csajaghy család a XIX. század első felében emeltette klasszicista stílusban. A kúria tulajdonosának, Csajaghy Jánosnak a lánya volt Csajaghy Laura, Vörösmarty Mihály későbbi felesége. Csajaghy Laura itt született 1826-ban, a költővel 1841-ben ismerkedett meg, aki itt jegyezte el őt Csépen, majd 1843-ban a házasságot is itt kötötték meg. Vörösmarty Laurához írta legszebb szerelmes verseit, például "A Merengőhöz", az "Ábránd", a "Rád nézek" címűeket. (A házaspárnak öt gyermeke született, közülük csak kettő, Ilona és Béla maradt életben. Ilona később *dukai és szentgyörgyvölgyi* Széli Kálmán miniszterelnök felesége lett, Vörösmarty Béla pedig igazságügyi államtitkár és a Kúria másodelnöke lett. Mindkét gyermek keresztapja *kehidai* Deák Ferenc volt.)

Csajaghy Jánostól minden bizonnyal fiai, Antal és Sándor örökölték a kúriát és a birtokot. Csépen a XX. század elején birtokos volt a család egy másik ágából származó Csajaghy Béla vezértörzsorvos is. A kúria kisebb kertben álló földszintes, alápincézett épület volt, négy-öt szoba lehetett benne. A II. világháború alatt leégett, helyén építették fel a községházát.

Csép
Kiskeszi Kiss - Edelényi Szabó-kúria

lebontva

A kúriát a XVIII. század végén, vagy a XIX. század elején emeltette *Kiskeszi* Kiss Ádám földbirtokos. *Kiskeszi* Kiss Julianna házasságával az épület az *Edelényi* Szabó család tulajdonába került. A férj, *Edelényi* Szabó Lajos gimnáziumi tanár volt, majd Fiumében a tengerészeti hatóságoknál teljesített szolgálatot 1919-ben bekövetkezett haláláig. (Az *Edelenyi* Szabó família 1623-ban kapott nemesi címet.)

A házaspár gyermekei közül János a I. világháborúban hősi halált halt, Lajos pedig Amerikában volt tengerészkapitány. 1938-ban egyik lánya, Julianna (özvegy Simkó Józsefné) lakta a kúriát, amely földszintes, 4 szobás épület volt, alatta pince húzódott.

1945 után termelőszövetkezeti tulajdonba került a kúria, majd az 1960-as években lebontották, helyén új ház épült.

Esztergom-Sátorkőpuszta
Jármy - Démusz-kúria/villa

lebontva

Sátorkőpuszta neve első ízben 1767-ben bukkant fel egy térképen, az 1886-os kataszteri térkép már egy gazdasági központot is feltüntetett itt, amely Schalkház Ignác birtokát képezte. A XX. század elején a korábban állattenyésztéssel foglalkozó gazdaság fokozatosan áttért a növénytermesztésre, sőt ekkoriban itt folytak az ország legjelentősebb műtrágya-kísérletei.

1910-ben a budapesti "Műtrágyát Értékesítő Szövetkezet" vette bérbe Sátorkőpusztát, amely tovább folytatta a műtrágya-kísérleteket. Ekkor kezdett ugyanis a köztudatba átmenni az a tény, hogy megfelelő körülmények mellett a homokos területeken akár nyolcszoros termés is elérhető a műtrágyák alkalmazásával.

Az 1920-as évek elején dr. *szolnoki és jármi* Jármy István esztergomi ügyvéd vásárolta meg Sátorkőpusztát, ahol egy kúriát (vagy villát) is emeltetett, lehetséges, hogy egy korábbi épület felhasználásával. (Jármy István a Szatmár vármegyei eredetű *szolnoki és jármi* Jármy család tagja volt, melyet már 1329-ben az ottani Jármi falu földesuraként említettek.)

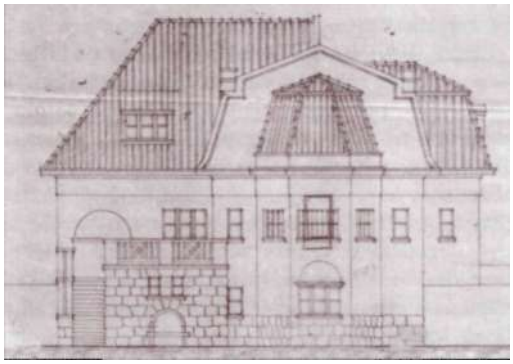

Az ügyvéd országgyűlési képviselőként működött több cikluson keresztül, Esztergomban 1920-ban telepedett le. Mind a város, mind a vármegye közéletében igen jelentős szerepet játszott a két világháború között, például a vármegye Mezőgazdasági Bizottságának elnöki posztját is betöltötte.

A sátorkőpusztai birtokot és kúriát 1927. október 1-jén Démusz János és neje, Gyarmathy Mária vásárolta meg tőle 141 200 pengőért. A mintegy 102 katasztrális holdas birtokról az esztergomi királyi gazdasági főfelügyelő így írt 1927. november 11-én jelentésében: "...A birtokon egy értékes lakóház, magtár, jó karban levő cselédlakások és egy modern, vízvezetékkel ellátott tehén és lóistálló van. Úgy a lakóházak mint pedig az istállók villanyvilágítással vannak ellátva... A kérdéses birtok egy egész gazdasági egységet képez..."

Démusz azért vásárolta meg Sátorkőpusztai, mert ő üzemeltette a Nyugati pályaudvar felépülése után annak restijét és nagy éttermét, melynek forgalma a Vác-Budapest és az Esztergom-Dorog-Budapest vasútvonal megépítése után még inkább megnőtt. Az ételek friss alapanyagának biztosítására Démusz a sátorkőpusztai földeken kialakított egy olyan mintagazdaságot, mely kiválóan el tudta látni például friss zöldséggel és hússal az étermet. A vasúti szállítás kedvező volt, a birtokról a nyersanyagot lovaskocsival vitték az állomásig, visszafelé pedig a moslékot fuvarozták az állatállomány számára; híres halastó, hússertés- és baromfitelep, valamint tehenészet volt itt, illetve pávákat is tartottak.

Később már nem volt szükség a teljes földbirtokra, Démusz ekkor kezdte eladni a földek egy részét homokbánya céljára, a bányavállalat ugyanis ennek anyagával töltötte fel a felhagyott tárnákat.

A kúria továbbra is a Démusz családé maradt. Németh László író, aki Démusz János lányát, Démusz Ellát vette 1925-ben feleségül, többször töltötte itt a nyarakat. Kezdetben ugyan az író és apósa nem voltak jó viszonyban - hiszen Démusz "élhetetlennek" tartotta Némethet, aki szintén nem kedvelte a birtok tulajdonosát -, 1930-ban viszont már itt nyaralt a Németh család. (Az író famíliájának a Fejér megyei Mezőszilason volt kúriája.)

Németh László Sátorkőpusztán írta több művét: a Tanú első füzetét, a Nyugat nemzedéksorozatának legalább négy tanulmányát, a Kapások, a Cseresnyés, a Bethlen Kata, s részben a Magyarság és Európa, valamint a Szerdai fogadónap címűeket is. A kúriáról és kertjéről is több írásában megemlékezett: "A sátorkői birtok rezgőkupolájú fáival, melyek közt furcsa meteorológiai csudául, a legcsendesebb kánikulában is zizegett egy kis szél, valóságos édenkert volt: a kastélyforma épület teraszára boruló ezüstfa turbékolással teli lombjából galambok röpködtek ki-be, s ha reggel kicsaptuk a kertre nyíló ajtót, csattogó tenyerünk elől két páva rebbent föl a lejáró muskátlijairól." A kertben ezüstfenyők sorakoztak, a tó mellett pedig babiloni füzek.

Az író öt nyarat töltött Sátorkőpusztán, utoljára 1939-ben fordult meg itt. Abban az évben már az egész Démusz-birtok el volt adva a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nek, mely továbbra is az itteni homokkal töltötte fel a felhagyott tárnákat. A szerződés 1939. január 28-án kelt, ebben 195 000 pengőt fizetett a bánya a birtoktestért, de azon a nyáron a család még használhatta az épületet.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. birtokossága idején, még a II. világháború vége előtt a kúria leégett és lebontották. A birtokhoz tartozó tó kiszáradt, a kert dió- és körtefái elvadultak.

1945 után kisajátították a birtokot és a megmaradt majorsági épületeket, először a Bacontermelő Vállalat hozott itt létre sertéshizlaldát, majd a cég átalakult az Országos Sertés- és Húsipari Vállalattá, mely később H. H. V. néven működött. Az egykori kúria helyén ma új ház áll.

(Amikor 1970. november 18-án Németh László író-olvasó találkozót tartott Dorogon, kitért sátorkői emlékeire is.)

Kerékteleki-Tarcspuszta M. Kir. Ménesbirtok kastélya

lebontva

Tarcspuszta területe a kisbéri uradalom részét képezte hosszú időn keresztül. A török hódoltság után a kisbéri és a nagybéri birtokrészeket *nozdroviczi* Nozdroviczky Miklós és Damkackl József

szerezte meg 1740 körül, Apáthy-, Battyán-, Ivánka-, Nádasd-, Nagydinnye-, és Vasdinnyepuszták pedig 1749-ben báró Toussainet József Ferenc tulajdonába kerültek. 1759-60-tól *németújvári* gróf Batthyány Lajos nádoré lett mindkét birtoktest, tőle 1765-ös halála után fia, Tivadar (Tódor) gróf örökölte a területet, majd 1812-ben Antal gróf tulajdonába került az uradalom. Ő 1828-ban hunyt el, ekkor két fia, Gusztáv és Kázmér grófok lettek a kisbéri birtok - és vele Tarcs - földesurai. Közös vagyonuk 1837-ben történt felosztása után Batthyány Kázmér kezére került a kisbéri, a bicskei, a siklósi, a hantosi és a somodori uradalom.

Kázmér gróftól az 1848-49-es szabadságharc bukása után valamennyi birtokát elkobozták, mivel a szabadságharc idején Baranya vármegye főispánja, majd a Délvidék parancsnoka lett, végül a Szemere-kormányban külügy-, valamint földművelési, ipari- és kereskedelmi miniszteri posztot töltött be. Az emigrációba kényszerült Batthyányt kötél általi halálra ítélték, sőt az ítéletet 1851-ben jelképesen végre is hajtották.

I. Ferenc József király utasítására a kincstári tulajdonba került kisbéri uradalmat egyben kellett tartani, nem lehetett felosztani, és 1853. július 8-án ezen uradalom területén hozták létre a Királyi Katonai Ménest, azaz az egyik kincstári ménesbirtokot. Ennek az volt a fő célja, hogy a hadsereg minőségi lovakkal való ellátását biztosítsa.

A kisbéri uradalom hatalmas területén már az 1850-es évek második felében kiépítették a majorsági hálózatot a hatékonyabb gazdálkodás érdekében, Battyán-, Losonc-, Pala-, Parrag- és Vasdinnyepusztákon ekkor készültek el az uradalmi gazdasági épületek. Tarcspusztán ezen épületek mellett a ménesbirtok egy emeletes kastélyt is felépíttetett, melyben minden bizonnyal az uradalom alközpontja működött.

• *Szabadon álló, egyemeletes, U-alaprajzú épület volt, melynek homlokzatai egyszerű, dísztelen kiképzést kaptak, a szemöldökpárkányokat kivéve. Udvari homlokzata hét tengelyes volt, a szárnyak belső oldalán kettő, a szárnyvégeken pedig három ablakot alakítottak ki. (A bejárati ajtót a földszint középső tengelyében helyezték el.)*
Az ablakok egyszerű szalagkeretet kaptak, felettük mindenütt füles szemöldökpárkány húzódott, kivéve a szárnyvégek emeleti három-három ablakát, melyeket egyenes szemöldökpárkánnyal díszítettek.

A kiegyezés után átkerült a magyar állam tulajdonába a ménesbirtok, melynek új neve 1869-től Magyar Királyi Állami Ménesintézet lett.

Az 1870-es években korszerűsítették az uradalom szerkezetét, a ménes és az azt ellátó 11 078 katasztrális holdas uradalom kettévált. A földterületet négy gazdasági részre osztották: Tarcsra, Battyánra, Nádasdra, és Vasdinnyére.

1945 után általános iskolát helyeztek el a kastély falai között, mely az 1960-as évek közepén szűnt meg. Ezután a Bábolnai Állami Gazdaság lakásokat alakított ki az épületben, négy család élt itt. A leromlott állagú kastélyt az 1980-as évek végén lebontották.

Az épületet egykor kiterjedt park övezte, ebben álltak a gazdasági melléképületek is.

Kisigmánd
Ghyczy (Ferenc)-kúria/ház

lebontva

A giczi, assa- és ablanczkürthi Ghyczy család 1676-ban már birtokos volt Kisigmánd környékén. A családot első ízben még az Árpád-korban említették, akkor Móric fiai 1244-ben a Veszprém vármegyei Gic falu földesurai voltak, illetve az okirat szerint éppen akkor vették el tőlük a települést "hatalmaskodásuk" miatt.

A Ghyczyek régi nemességét I. Miksa király 1564-ben erősítette meg, akkor címerbővítést is kapott a família, melynek egyes ágai Komárom, Nyitra, Bars és Bereg vármegyékben éltek.

Nem tudni, hogy ezt a kúriát a Ghyczy família mikor emeltette, sőt még pontos fekvését sem ismerjük, de minden bizonnyal Kisigmánd falu belterületén állt. Felépítése valószínűleg Ghyczy Ferenc táblabíró nevéhez kötődik, aki Komárom vármegyében 1806-tól másodalispáni, 1810-től 1828-ig első alispáni posztot töltött be, valamint 1825-27-ben a vármegye országgyűlési követeként is működött.

Ghyczyről fennmaradt két érdekes adalék, az egyik szerint 1793-ban a romos nagyigmándi híd köveiből építtette fel saját istállóját, amit a vármegye előtt nem ismert el, 1833-ban pedig beperelte *galánthai* gróf Esterházy (III.) Miklóst, aki a halastónál fekvő malom zsilipjének felemelésével elárasztotta a környék földjeit.

Halála után második fia, Kálmán lett ezen kúria tulajdonosa, aki 1808-ban a család "ősi" (rév)-komáromi kúriájában született. (Az idősebb fiú, Ignác 1846-ban új kúriát emeltetett magának Kisigmánd belterületén.)

Ghyczy Kálmán 1839-ben Komárom vármegye főjegyzője, 1843-44-ben országgyűlési követe, 1844-ben alispánja lett, majd 1847-ben a Hétszemélyes Tábla bírájává választották. 1848-ban a Batthyány-kormányban *kehidai* Deák Ferenc mellett az igazságügyi tárcánál töltött be államtitkári posztot, majd egy ideig a minisztérium megbízott vezetője is volt 1848 májusának eleje és decemberének legvége között.

Az 1861. évi országgyűlésen Komárom vármegye udvardi járását képviselte, és a képviselőház elnökévé is megválasztották. Tagja volt az 1867-es tárgyalódelegációnak is, amely a kiegyezést előkészítette. 1869-ben Komárom város országgyűlési képviselője, a parlament egyik legkiválóbb szónoka volt. 1873 végén - a közjogi viták meddő voltát felismerve - megalapította a középpártot. 1874-75-ben a Bittó-kormányban pénzügyminiszteri tisztséget töltött be egy pénzügyileg igen válságos időszakban. Ezután ismét a képviselőház elnöki posztját töltötte be 1875 és 1879 között. 1885-ben I. Ferenc József király a főrendiház tagjává nevezte ki.

Ghyczy Kálmán egyetlen fia, Ferenc már korábban, 1864-ben gyermektelenül hunyt el, így 1888-ban bekövetkezett halála után a kúria unokaöccsére, Ghyczy Bélára szállt.

Ghyczy Béla katonai pályán futott be karriert, 1882-ben honvéd altábornaggyá nevezték ki. Amikor 1888-ban - a birtok megöröklése évében - nyugalomba vonult, I. Ferenc József király érdemei elismeréséül a főrendiház tagjává nevezte ki. Komoly szerepet játszott a gazdasági és a közéletben is, a Magyar Fegyvergyár Részvénytársaságnak az elnöki, a Magyar Földrajzi Társaságnak pedig az alelnöki tisztségét töltötte be.

Az épületet minden bizonnyal lebontották.

Komárom-Szőny
(Zichy) - Berényi - Zichy - Vásonkeöy • Eberling - Solymosy - Gyürky-kúria

lebontva

Még a török hódoltság idején, 1659. július 30-án szerezte meg a *zichi és vásonkeöi* Zichy família a szőnyi uradalmat. Az adománylevélben I. Lipót király a komáromi vár birtokai közül Ekeeset, Nagymegyert, Izsapot, Nagytanyt, Csicsót, Megyercset, Bogyát, Szőnyt, Monostort, Füzitőt (akkor Füzegtő) és még néhány kisebb csallóközi birtokot 57 818 forint kifizetése fejében Zichy (I.) Istvánnak és utódainak adományozott férfiágon való szabad örökléssel, de leányági öröklés esetére fenntartva a kincstár visszaváltási jogát. A Zichy családnak ekkorra már kialakult hatalmas dunántúli birtokbirodalma, mely döntően Fejér, Komárom, Pest és Veszprém vármegyékre terjedt ki. 1649-ben kapták adományba a vázsonykői (vásonkeöi), 1650-ben a palotai, 1659-ben a szőnyi uradalmat, Zichy (I.) István 1659-ben a zsámbéki, töki és etei (és talán a súri és csatári) birtoktesteket is megszerezte. Az óbudai uradalom szintén Zichy-kézre került.

Szőny tényleges birtokbavételére a török hódoltság elmúltával - Esztergom várának 1683-as visszafoglalását követően - került sor. A birtokszerző Zichy (I.) István koronaőrként, tárnokmesterként és Moson vármegye főispánjaként működött.

A család főnemesi rangját szintén ő szerezte: 1655-ben magyar bárói, 1679-ben magyar grófi rangra emelték.
Zichy 1693-ban hunyt el, ezután három fia - (II.) István, (II.) Pál és (IV.) Ádám - közül (II.) István Komárom vármegyei főispán, győri főkapitány, koronaőr örökölte Szőnyt és az itteni birtokok egy részét. Zichy (II.) István 1700-ban halt meg, tőle fia, gróf Zichy Péter Szabolcs vármegyei főispán örökölte a szőnyi uradalmat - mely Szőny, Füzitő, Monostor és Pusztaalmás településekből állt ekkor -, és amelyet ezután Stegner Mátyásnak zálogosított el.
1715-től már *gyulai* Gyulay Ferenc bérelte a szőnyi és a füzitői birtokrészeket. Gyulay 1724 és 1732 között Komárom és Esztergom vármegyék alispánjaként működött, III. Károly király 1732-ben bárói, 1735-ben grófi címet adományozott neki. A bérleti jogot 1733-ban Neffczer János Jakabnak adta át, akit 1715-ben honosítottak Magyarországon, majd Mária Teréziától 1744-ben bárói rangot kapott.

Gróf Zichy Péter 1726-ban bekövetkezett halála után özvegye, *székesi* Bercsényi Zsuzsanna grófnő örökölte birtokait, aki 1745-ben hunyt el. Ekkor a szőnyi és óbudai uradalmakat fia, Zichy Miklós Szabolcs vármegyei főispán, valamint annak féltestvére, Zichy Ferenc győri püspök örökölte a Neffczer bárónál zálogban lévő részekkel együtt.
A birtok értékét jelentősen csökkentette, hogy a földterület tetemes része - nagyrészt a római kor óta itt álló gát miatt - víz alatt volt, a lakott részt tó fogta körül. Nyugaton az ilyen területeket már régebben lecsapolták és bevonták a termelésbe, Magyarországon az udvari kamara kezdeményezésére alkalmazták ezt a módszert, mivel a gabonaszükséglet növekedése miatt új területeket kellett művelés alá vonni.

A szőnyi munkálatokat a kor egyik legjobb mérnöke és földrajztudósa, Mikoviny Sámuel irányította, a lecsapolás 1747-ben fejeződött be. A költségeket a kincstár állta, a Zichyeknek nem kellett érte fizetnie. Mivel a birtok még ekkor is zálogban volt báró Neffczernél - ugyanakkor az újonnan lecsapolt területen kiváló termés volt várható -, a Zichyek 1745-ben visszaváltották az uradalmat.
Szőnyben Zichy Miklós már 1745-ben elkezdte felépíttetni kúriáját. Miklós gróf 1746-ban bátyja, Ferenc püspök részét felesége segítségével 24 000 forintért megváltotta, így a szőnyi és az óbudai uradalom egésze a házaspár tulajdonába került. Zichy további 16 000 forintot a birtok felszerelésére fordított, ezt az összeget szintén felesége bocsátotta rendelkezésére. (A 40 000 forint kölcsönadásáért a grófnő zálogjogot nyert az egész szőnyi uradalomra.) Zichy Miklós felesége *karancsberényi* Berényi Erzsébet grófnő volt, akivel 1737-ben kötött házasságot.
Amikor Miklós gróf 1758-ban váratlanul meghalt, özvegyének kellett tovább vezetnie a szőnyi uradalmat. Azért csak azt, mert az óbudait - és a házaspár által emeltetett, ma is álló kastélyt - a kincstár visszaváltotta, mivel az volt egykor a birtokadományozás feltétele, hogy csak férfiágon öröklődhet tovább. A házaspárnak pedig nem volt élő gyermeke.

Ráadásul a Zichy família férfitagjai kétségbe vonták Zichyné szőnyi jogosultságait is, és beperelték az özvegyet. Berényi Erzsébet azonban a birtokait továbbra is megtartotta, nem mondott le róluk, mivel a beléjük fektetett összeget - mintegy 60 000 forintot - a Zichyek nem tudták kifizetni. A perek elhúzódtak, végül Zichyné - többek között a zálogjogra való hivatkozással - megtarthatta a szőnyi uradalmat. Az óbudait viszont vissza kellett adnia a kincstárnak, a belefektetett tőke kompenzálásaként azonban 1764-ben megkapta - a Szőnyhöz közelebb eső - Neszmély és Dunaalmás birtokokat.

Berényi grófnő az uradalmak vezetésében ezután a legkorszerűbb módszereket kezdte alkalmazni, kiváló gazdasági szakemberré vált. Új termelési technológiákat, ágazatokat honosított meg, szőlőt telepített, talajjavítást végzett, de fokozta az állattenyésztés hatékonyságát is.
Az 1763-as komáromi földrengésben a szőnyi birtok épületei is komoly károkat szenvedtek, az 1748-ban emelt templom is összedőlt. Tetézte a bajt, hogy még abban az évben árvíz is pusztított a településen.
Szőny szerepe azonban ennek ellenére is folyamatosan nőtt, a grófnő új gazdasági épületeket emeltetett. 1770 táján egy új rezidenciát is építtetett, valószínűleg a férje által emelt régi kúria felhasználásával.

• *A földszintes épület egykor H-alaprajzú volt, egyszerű kialakítást kapott. Az archív kép tanúsága alapján a XX. század elején szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület volt, középrészét háromszög- oromzatos, lombfűrészdíszes, fából ácsolt veranda díszítette. A jobb oldali homlokzati szakaszon két ablak húzódott. Az épületet kisebb kert övezte.*

Az új majorsági udvart a Duna mentén futó főút mellett alakították ki. Az építkezéseket Bebo Károly irányította, akit először szobrászként alkalmazott a család, majd "udvari építész" lett.

A szőnyi építkezések anyagi fedezetének megteremtése közben Berényi Erzsébetnek még arra is volt pénze, hogy a budavári koronázótemplom restaurálását támogassa. A grófnő korának kiemelkedő személyisége volt, magánkönyvtárát a magyar egyetemi könyvtárnak adományozta, hogy minél szélesebb körben hasznosíthassák. Szőny is alatta élte fénykorát, az 1763-as nagy földrengés és az azt követő árvíz emlékére Szentháromság-szobrot emeltetett, mely jelenleg a - ma is álló - Solymosy-Gyürky-kastély parkjának az épület főhomlokzata előtt elterülő részén áll.

A grófnő 1796-os halála után a szőnyi uradalmat Zichy (II.) Pál ága örökölte, mely a gróf két fiúunokájával két főágazatra, a palotaira és az oroszvárira szakadt. Ezt az uradalmat (IV.) János gróf, a palotai főágazat megalapítója örökölte, akinek 1764-ben bekövetkezett halála után három fiára szálltak birtokai, melyet azok felosztottak maguk között. Ekkor a rendkívül kiterjedt Zichy família (nagy)lángi ágazatát megalapító (V.) János a kétharmad részét, a palotai ágazatát megalapító (I.) Miklós pedig az egyharmad részét kapta meg a szőnyi uradalomnak. (A harmadik fiútól, Zsigmondtól az adonyi ágazat származik.) Az előbbi uradalomrész neve ezután "lángi kétharmados uradalom" lett.

Zichy (I.) Miklós gróf 1815-ben egyik legkiválóbb klasszicista építészünkkel, Pollack Mihállyal új kastélytervet készíttetett a szőnyi birtok számára, ez azonban akkor nem valósult meg. (A kastélyt az eredeti tervek alapján 1923-ban - a Fejér vármegyei Vajtán - a família adonyi ágazata építtette fel.)

Zichy (V.) János 1778-ban hunyt el, ekkor az uradalomrészt fia, Zichy (VI.) János örökölte. Tőle 1830-ban fiára, Zichy János Györgyre szállt Szőny, akitől - törvényes utóda nem lévén - végrendelete alapján 1863-ban természetes fia, Vásonkeöy Imre örökölte a lángi kétharmados uradalmat. (Vásonkeöy anyja egy György Erzsébet nevű cselédlány volt, aki a kastélyban szolgált. János György gróf a tőle 1859. augusztus 21-én született fiút magáénak ismerte el, neki egyik nemesi előneve után a "Vásonkeöy" nevet adta, majd egyetlen örökösévé tette.)

Vásonkeöy Imre 1882-ben lett nagykorú, akkor vette át birtokának irányítását, melyet addig a megyei árvaszék kezelt. Az új birtokos irányítása alatt azonban hamarosan egyre jobban eladósodott az uradalom. Ezért Vásonkeöy érdekházasságot kötött egy pesti vállalkozó lányával, Eberling Amáliával, akinek apjáról csak az esküvőt követően derült ki, hogy szintén komoly adósságai vannak. A településen és a vármegyében rendkívül népszerű Vásonkeöy e feletti elkeseredésében a házasságkötést követő ötödik napon, 1887. január 2-án szőnyi kúriájában agyonlőtte magát. Az uradalom - melynek fele részét nászajándék címén már előtte a feleségére íratta -, végrendelete alapján teljes egészében özvegyére szállt. Eberling Amália a gyászév letelte után férjhez ment régi szerelméhez, apja üzlettársának fiához, Ádám Gézához.

Ők az uradalmat 1892. április 7-én egymillió forintért *loósi és egervári* Solymosy Lászlónak adták el. A *loósi és egervári* Solymosy család 1881-ben kapott magyar nemességet, majd 1895-ben magyar bárói rangot László és gyermekei személyében.

Már jóval a báró 1904-ben bekövetkezett halála előtt lánya, Solymosy Irma Olga bárónő kezelésében állt az itteni birtok és a kúria. Mivel a bárónő és férje, *losonczi* gróf Gyürky Viktor 1893-ban kötött házasságot, igen valószínű, hogy Solymosy - aki a nagylózsi kastélyban élt - ezt a birtokot kifejezetten a házaspár számára vásárolta.

A *losonczi* Gyürky família Nógrád vármegyei eredetű, a magyar grófi rangot 1867-ben kapta. 1907-ben még biztosan állt a kúria, akkor Gyürkynét említették tulajdonosaként, aki 1912-13-ban új kastélyt emeltetett a kúriával szemközt, az út túloldalán. Ekkoriban bontatta le Solymosy bárónő az épületet. (A kúria a ma is álló római katolikus templom mellett volt, helyén új épületet emeltek.)

Kömlőd-Felsőmihályipuszta
Mihályi-kúria

lebontva

A Felsőmihályipuszta nevű majorban a *rétalapi* Mihályi család építtette a kúriát, mely a birtokigazgatási központ szerepét is betöltötte. A *rétalapi* Mihályiak 1895-ben kaptak nemesi címet, Kömlőd kívül Csépen voltak birtokaik, valamint korábban Kocson bérelték a *galánthai* Esterházy grófok tatai uradalmának ottani birtoktestét.

1945 után lakásokat alakítottak ki a kisajátított épületben. A kúria állapota a karbantartás hiánya miatt folyamatosan romlott, végül az 1960-as években le kellett bontani.

(A hagyomány szerint Alsómihályipusztán is volt egy Mihályi-kúria, ez azonban gazdatiszti lakóház lehetett.)

Környe-Kistagyospuszta
(Huszár) - Szokoly - Novák (Hoffer)-kúria

lebontva

Tagyospuszta a XVIII. század első negyedében már a Konkoly Thege família tulajdonát képezte. Ennek kistagyosi részét 1719-ben Konkoly Thege Julianna férje, *verbói* Szluha Ferenc szerezte meg Bábolna- és Kajándpusztákkal együtt, mivel kölcsönt nyújtott a Konkoly Thegéknek.

Szluhát 1726-ban *"ikladi"* előnévvel bárói rangra emelték, majd 1728-ban királyi adományt is nyert Tagyospusztára. Szluha Ferenc udvari kancelláriai tanácsos 1729-ben hunyt el, özvegye 1737-ben *nagybaráthi* Huszár László huszárkapitányhoz ment feleségül. Konkoly Thege Julianna 1752-ben második férje kezére játszotta át Kistagyospusztát, az ügyletet fia - az 1743-ban grófi rangra emelt - *ikladi* gróf György perrel meg is támadta, viszont nem járt sikerrel.

A Hont vármegyei eredetű *nagybaráthi* Huszár família 1572-ben kapott nemességújító-levelet Huszár János és Ferenc testvérek révén, majd a család 1647-ben királyi adományt nyert Radványra és Lábatlanra, 1678-ban pedig Piszkére, Lábatlanra, Radványra és Virthre. Bars vármegye 1771-ben kiállított nemesi bizonyítványa alapján hirdették ki Huszár Márton nemességét 1804-ben Esztergom vármegyében, Komárom vármegye pedig 1832-ben állított ki a família részére nemesi bizonyítványt. A Huszár családnak Esztergom vármegye területén Karván és Únyban is voltak földbirtokai, Huszár Imrét 1702-ben, 1719-ben és 1722-ben Lábatlanon és Radványban említették birtokosként. Huszár Zsigmond 1846-48-ban Esztergom vármegye alispánjaként működött.

Huszár László egyik leszármazottja, Huszár Ferenc kistagyospusztai birtokos a reformkorban Komárom vármegye főszolgabírájaként majd alispánjaként működött, 1848-ban viszont meglehetősen dicstelen szerepet játszott. Először a függetlenség hívének mutatkozott és az országgyűlési képviselőválasztáson is indult. Miután ezen elbukott - és *nádasai* Sárközy József lett a képviselő -, a nemzetőrség parancsnokaként elszabotálta a nemzetőrség felállítását, majd a szabadságharc leverése után, 1850-től járásbírósági elnöki hivatalt vállalt Tatán a Bach-rendszerben. A családból később ő viselte a legmagasabb tisztséget, ugyanis alországbírónak nevezték ki.

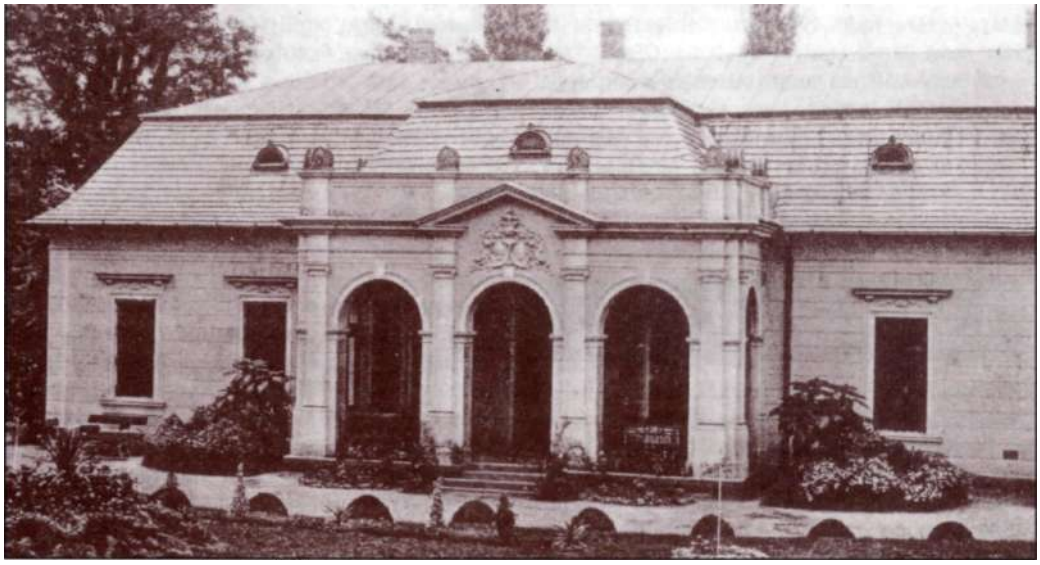

A kistagyospusztai kúriát *nagybaráthi* Huszár Ferenc emeltette a XIX. század első felében klasszicista stílusban. Halála után fia, Huszár Imre örökölte az épületet, aki 1869 és 1879 között országgyűlési képviselőként működött, valamint a képviselőház egyik jegyzőjének is megválasztották. Emellett hírlapíróként és műfordítóként is tevékenykedett.

A kúriát és a birtokot később a Szokoly család vásárolta meg. Szokoly Gyula a klasszicista kúria helyén - minden bizonnyal falai egy részének felhasználásával - 1889-ben új kúriát emeltetett historizáló (eklektikus) stílusban.

• *Szabadon álló, földszintes, téglalap alaprajzú épület volt. Főhomlokzatának osztása (2+3+2)+2 volt, a homlokzat középvonalától balra helyezkedett el a bejárati rész. Ennek három félköríves záródású árkádját négy - pilaszterekkel díszített - pillér tartotta, felettük kővázás posztamensekkel tagolt attika húzódott. Az ablakok erőteljes keretelést kaptak, egyenes szemöldök- és könyöklőpárkányokkal.*
A főhomlokzat jobb szélének két kisebb ablakát valószínűleg egy utólagos bővítményen helyezték el, amely az eredeti szimmetriát megbontotta. A kúriát manzárdtető fedte, az előrelépő bejárati rész fölött külön tetőrészt alakítottak ki.

A Szokolyak nemesi címét Szokoly Jakab, Baranya vármegye szolgabírája és nevelt fia, Chojan Zsigmond szerezte 1795-ben, utóbbi egyidejűleg Szokolyra változtatta a nevét. (Valószínűleg ennek a családnak a tagja volt Szokoly Viktor, akinek Tinynyén volt kúriája.)

A XX. század elején már özvegy Szokoly Gyulánét említették a kistagyospusztai kúria és a birtok tulajdonosaként, a földterület 500 katasztrális holdat tett ki; érdekesség, hogy Szokolynénak Olaszországban is voltak birtokai.

Az özvegytől a kúriát *szentmiklósi* Novák Ferenc vásárolta meg, biztosan 1910 előtt. (Az épülettől mintegy háromszáz méterre a *szentmiklósi* Novák család egy kisebb - ma is álló - kúriát emeltetett, melyet Novák Ervin lakott.) A birtokokat - és később minden bizonnyal a kúriát is - 1910-től 1937-ig Hoffer Aladár bérelte. 1935-ben Novák Ferenc budapesti lakosnak 366, Novák Kamill gyulai lakosnak 114 katasztrális holdas birtoka volt Kistagyospusztán.

Novák Kamill 1937-ben felmondta a bérletet, ekkortól ő gazdálkodott a birtokon. A másik birtokrész tulajdonosa, Novák Ferenc 1945-ben halt meg; parádés kocsisának, Szabó Lászlónak meghagyta, hogy a saját kezűleg készített koporsójában temesse el.

1949-ben a kúriát kisajátították, a Novák családot pedig kitelepítették Környére, ahonnan később Pestre költöztek. Az épület állami gazdasági tulajdonba került, és konyha működött falai között.

Az ÁG 1951-ben eladta a kúriát négy családnak, akik vállalták a lebontását. Az épület falait egy erőgéppel széttépték, a bontás során megtalálták az első Huszár-féle kúria légfűtési rendszerét. A használható anyagokat elvitték, a többit pedig a géppel egy halomba túrták össze, mely napjainkban is látszik. Az épület pincéje maradt csak meg.

Posztoczky saját erdőtagyosi csillagvizsgálóját 1910 körül hozta létre, melyhez minden bizonnyal Konkoly Thege csillagvizsgálója szolgáltatta a mintát, a két objektum felszerelése is igen hasonló volt. Amikor 1919-ben a Tanácsköztársaság idején kisajátították a földbirtokos obszervatóriumát, barátja, Kármán Tódor segített abban, hogy Posztoczky a birtokán maradhasson és a csillagvizsgáló igazgatója lehessen. A Tanácsköztársaság bukása után viszont ő segített Kármánnak a nyugatra menekülésben.

Erdőtagyost 1920-ban az országos megfigyelőhálózatba is bekapcsolták. Posztoczky itteni birtokának összterülete 1939-ben 525 katasztrális hold volt.

A II. világháború idején az állomás találatot kapott, de Posztoczky ezután is folytatta - akkor már csak - meteorológiai megfigyeléseit. Amikor 1949-ben megszervezték az agrometeorológiai hálózatot, annak része lett Erdőtagyos is. Az 1950-es évek elején egy telekkönyvi tévedés folytán a kúria és a csillagvizsgáló a Környei Állami Gazdaság tulajdonába került, de Posztoczky megnyerte az ÁG ellen indított pert, így tovább dolgozhatott, egészen 1962-ig. Ekkor a Komárom Megyei Tanács megvásárolta a csillagvizsgálót, és bár tatabányai amatőr csillagászok ezután is vállalták volna annak fenntartását, erre a hivatalos szervektől nem kaptak engedélyt. Így 1964-ben a csillagvizsgáló felszerelésének és műszereinek egy részét Tatára vitték, másik része a szombathelyi Gotthard Obszervatórium csillagászattörténeti anyagába került. (Posztoczky 1963-ban hunyt el Környén.)

Az 1960-as évek közepén a Környei Állami Gazdaság kezelésébe került kúria és obszervatórium már üresen állt; miután az épületek teljesen leromlott állapotba kerültek, 1967-ben lebontották őket, falaikat építőanyagnak hordták szét. Ma már csak a nyomai látszanak az egykori Erdőtagyospusztának.

Környe-Szentgyörgypuszta
Esterházy - (Gábor) - Rosenthal-kúria

lebontva

Szentgyörgypuszta nevét 1389-ben említették először, akkor a király "szolgálónépeinek" lakóhelyeként tüntették fel. A puszta a *galánthai* Esterházy grófok tatai uradalmához tartozott annak kialakulása, a XVIII. század második negyede óta. A kúriát minden bizonnyal az Esterházyak emeltették bérlőik számára.

A XX. század elejétől Gábor József bérelte Szentgyörgypuszta egy részét az uradalomtól, aki okleveles gazdászként több mint 35 évet gazdálkodott itt. Az 1050 katasztrális holdat kitevő földterületen főként állattenyésztésre rendezkedtek be, illetve az ezt szolgáló takarmánynövény-termesztésre. A szentgyörgypusztai gazdaságnak saját 3,5 kilométeres iparvasútja volt kitérő-állomással. A bérgazdaságot a kor legjobb mezőgazdasági gépeivel szerelték fel, melyek villanyárammal működtek.

A bérlőnek később fia, dr. Gábor Tamás segített a birtok irányításában, aki szintén okleveles gazdász volt. Bár Gábor Józsefnek még 1941-ben is voltak itt bérelt földjei, Szentgyörgypuszta és a kúria utolsó tulajdonosa a Rosenthal család volt.

Rosenthal Lajos már 1913-ban vásárolt környei és szentgyörgypusztai birtokokat, majd fokozatosan növelte földterületeit. Rosenthal gazdasági akadémiát végzett, korábban a Zemplén vármegyei Pácinban bérelt földeket.

Ideköltözése után mintagazdasággá fejlesztette birtokait, később fiai, Rosenthal László és Károly is segítették a gazdaság irányítását, akik szintén okleveles gazdák voltak. A család finanszírozta 1927-ben a környei római katolikus templom felújításának nagyobb részét. Rosenthal Lajosnak 1941-ben összesen 1100 katasztrális holdas földbirtoka volt Környén.

A kisajátított majorságot 1945 után a Dózsa Termelőszövetkezet kapta meg, a kúriában általános iskola, majd bolt működött. Az 1990-es évek elején bontották le a leromlott állapotú épületet. Az egykori gazdasági épületek, az istállók, és a magtárak ma is állnak.

Mogyorósbánya
Brzorar/Bezerédi - Scherczenlechner - Plesch - Goldberger - Dániel-kastély

lebontva

Mogyorós(bánya) falu 1732-ben már a klarissza apácarend budai kolostorának tulajdonában állt.

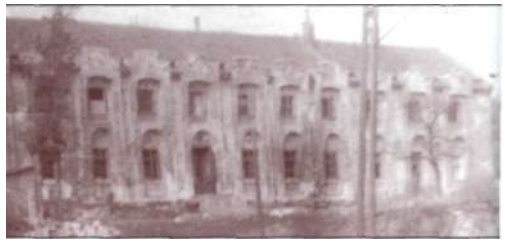

Amikor a rend működését II. József király megszüntette szekularizációs rendeletével, a birtok a Vallásalap kezelésébe került. Ennek köszönhetően 1848-ig a M. Kat. Vallásalap gyakorolta a településen a földesúri jogokat.
Brzorar Rezső (Rudolf) az 1860-as években szerzett birtokot Mogyoróson, a romantikus stílusú kastélyt 1862-ben emeltette, kialakítása egyedülálló volt a magyar kastélyépítészetben.

• *Szabadon, egy dombtetőn álló, egyemeletes, U-alaprajzú épület volt. A kastély minden homlokzata azonos kiképzést kapott: az ablakokat erősen bemélyedő falfülkékben helyezték el, melyek záródása a földszinten félköríves, az emeleten szegmensíves volt, minden tengely felett külön oromzat húzódott. Az ablakok alatt és felett romantikus díszítőmotívumokat helyeztek el, az oromzatokat emberfej-szobrok díszítették. A tengelyek között erősen bemélyedő falsávok húzódtak.*
Főhomlokzata az emeleten 8 osztású volt, a földszinti rész közepén félköríves záródású - két tengely szélességű - kocsiáthajtó nyílt. A bal oldali homlokzat 12 tengelyes volt, a jobb oldali szintén 12 osztású volt, de itt a földszinti részen három tengely szélességű, fából ácsolt, háromszög-oromzatos veranda húzódott.

A szárnyvégeken két-két vakablak volt melyek félköríves keretelést kaptak, háromszög-oromzatukban kör alakú világítóablak húzódott, alattuk két-két latin kereszt-motívumot helyeztek el. A szárnyvégek között négypilléres kapuzat húzódott.
A szárnyak belső (udvari) oldala 9 tengelyes volt, a hátsó homlokzat 4 osztású volt, középen a félköríves záródású kocsiáthajtó húzódott. Az épület kéményei is romantikus kiképzést kaptak.
Ma már csak az a támfal látható, amely a kastélydombot megtámasztotta, valamint a kapu maradványai. (A kastély ablakai alatt elhelyezett romantikus, terrakotta köténydíszek egy része szintén megvan még.)

Brzorar földbirtokos a hagyomány szerint felvidéki származású kisnemes volt. (A család neve igen sokféle alakban előfordult, például Brzorár, Brzorard, Brozorard, Brozorad stb. A leggyakrabban Brzorar néven említették a famíliát.)
A Brzorar testvéreknek kiterjedt, jól jövedelmező vállalkozásaik voltak a környéken, például az 1900-as évek elején jó minőségű szenet adó bányával rendelkeztek a Szarkás-hegyen, valamint szénrakodóval a Duna-parton.
Brzorar Rezső fia volt Brzorar, későbbi nevén Bezerédi Gyula hírneves szobrászművész, aki 1858-ban Mogyoróson született. 1873-tól a bécsi akadémián tanult, főleg zsánerfigurákat és emlékműveket alkotott. Ő készítette például a budapesti Washington-szobrot, de a Keleti pályaudvar főhomlokzatán és a Parlamentben is láthatók alkotásai. (A helyi általános iskola 1990 óta Bezerédi Gyula nevét viseli.)

A XX. század elején, 1908-ban már Scherczenlechner Borbála volt a kastély tulajdonosa. A település neve 1907-ig Mogyorós volt, akkor kapta egy belügyminiszteri rendelettel a Mogyorósbánya nevet.

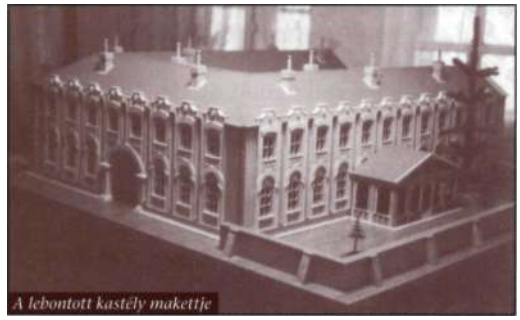

A lebontott kastély makettje

A helyi hagyomány szerint később Plesch Olga tulajdonába került az épület, majd a textil- és selyemgyáros *budai* Goldberger család szerezte meg. A családi vállalkozást Goldberger Ferenc alapította meg, aki 1785-ben Óbudán kékfestőműhelyt nyitott. Ezt fia, Sámuel fejlesztette fel korszerű nagyüzemmé, ahol a későbbiekben már nem csak textilnyomással foglalkoztak. Az itteni kastély tulajdonosa minden bizonnyal (Buday)-Goldberger Leó volt, aki a kelenföldi Goldberger-gyár elnök-vezérigazgatójaként és a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatójaként tevékenykedett, de ezeken kívül is számtalan gazdasági társaságban viselt vezető tisztséget. 1935-ben felsőházi tag lett, többek között a textilgyártás terén kifejtett érdemei elismeréseként. (A Goldberger család 1867-ben *"budai"* előnévvel kapott nemesi címet az Óbudán lakó özvegy Goldberger Sámuelné Adler Erzsébet és 16 gyermeke személyében.)
A kastély utolsó tulajdonosa - már 1945 után - Dániel Fülöp helyi jegyző volt. Az épületet 1948-ban kisajátították, ekkor a Vörös Csillag Termelőszövetkezet kapta meg kezelésbe. A kastélyt állattartás céljára és üzemként hasznosították. Ennek köszönhetően - a később a Táti tsz kezelésébe került épület - állapota fokozatosan leromlott, 1979-ben megkezdték melléképületeinek bontását. A hazánkban ritkaságnak számító kastélyt az 1980-as évek folyamán a tsz lebontotta, helyét a tanács felparcellázta és házhelyeknek osztotta ki.

Jelenleg a polgármesteri hivatal, a posta és három lakóház áll a kastély egykori helyén.

Nagyigmánd-Szőkepuszta (Csejthey) - Szőke-kúria

lebontva

A *kiscsejtei* Csejthey família 1732-ben még Komárom vármegye északi részében fekvő községekben volt birtokos, 1755-ben viszont már nagyigmándi földesúrként is említették a családot. Az 1754-55. évi nemesi összeírásban a família két István, két Ádám, valamint Zsigmond és János nevű tagját említették a vármegye nemeseinek sorában. (A Csejtheyek 1725-ben kaptak nemesi bizonyságlevelet Komárom vármegyétől.)
A Szentmihálypusztán a Csejthey famíliába való beházasodás révén birtokot szerző *szentkirályszabadjai* Szőke család Veszprém vármegyei eredetű, az 1600-as évek elején kapott címeres nemeslevelet. A família egyik ága a XVIII. században a Fejér vármegyei Felcsútra költözött át, ahol kúriát is építettek a XIX. század elején.
A család férfitagjai főleg a katonai pályán futottak be karriert, a família leghíresebb tagja *szentkirályszabadjai* Szőke Vince Pál 1848-49-es honvédőrnagy volt, aki 1849. május 21-én Budavár visszafoglalásánál súlyos haslövést kapott. Miután felépült, visszatért a szabadságharc előtt vásárolt - Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében fekvő - alsódabasi birtokán álló kúriájába és megnősült.
Ő vette feleségül *kiscsejtei* Csejthey Idát, akinek a kezével a Szőke család az itteni birtokokhoz hozzájutott. Fiuk, Szőke Lajos Miklós állandó jelleggel Alsódabason lakott, de komoly gondot fordított a szentmihálypusztai birtok kezelésére is. Szőke Pest vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, és az alsódabasi református egyház világi főgondnoka volt. Amikor 1937-ben elhunyt, a szőkepusztai birtokot fia, dr. Szőke Lajos örökölte, aki már 1919 óta irányította a major gazdálkodását.
Lehetséges, hogy a kúriát ő emeltette ideköltözése után, a XX. század első negyedében az akkorra már majorsággá szerveződött Szőkepusztán; valószínűbb azonban, hogy már régebb óta állt itt egy kúria, melyet még a Csejtheyek emeltettek a XIX. század első felében.

Dr. Szőke Lajos jogot végzett, majd a budapesti ítélőtábla tanácsjegyzőjeként működött a birtok vezetésének átvételéig. Szőke komoly szerepet játszott a helyi közéletben, a kisigmándi református egyház presbitere, a tatai református egyházmegye tanácsbírája és a vármegyei törvényhatósági bizottság tagja volt.
A mezőgazdaság fejlesztése terén is komoly érdemei voltak, ezért a kormányzó 1936-ban a m. kir.

gazdasági főtanácsosi címmel tüntette ki, 1940-ben pedig a johannita lovagrend választotta tagjai sorába. Szőke birtoka 1935-ben 965 katasztrális holdat tett ki, melyből 322 hold saját birtok, 643 hold pedig a Ghyczy Dénestől és Jenőtől bérelt föld volt. Az uradalomban főleg állattenyésztéssel és gabonatermesztéssel foglalkoztak.
A kúriát a II. világháború után kisajátították, majd termelőszövetkezeti tulajdonba került. A leromlott állagú épületet 1980 körül bontották le.

Neszmély
Berényi - Zichy - ágostonos kanonokrend kúriája

lebontva

Neszmély községet 1764-ben özvegy *zichi és vásonkeöi* gróf Zichy Miklósné *karancsberényi* Berényi Erzsébet grófnő kapta meg az udvari kamarától cserebirtok gyanánt. A hivatal ugyanis a grófnőtől akkor vette vissza az óbudai Zichy-uradalmat, melynek királyi adománylevelében kikötötték, hogy csak a Zichy família férfi leszármazottai között, és csak egyenes ágon öröklődhet. Mivel az 1758-ban elhunyt Miklós grófnak és feleségének nem volt örököse, a kamara vissza is váltotta az uradalmat, melyet időközben a házaspár mintagazdasággá fejlesztett, és amelynek óbudai központjában emeletes kastélyt is építtetett. Ezt a befektetett tőkét kompenzálta a kincstár az özvegy grófné másik, szőnyi uradalmához közel eső Neszmély és Dunaalmás községek átengedésével. (A *zichi és vásonkeöi* Zichy család 1655-ben kapott bárói, 1679-ben grófi címet.)
Zichy Miklósné építtette ki Neszmélyen a majorságot, melyhez a kúria is tartozott; ennek kialakításáról, nagyságáról semmilyen adat nem maradt fenn. Valószínűleg birtokigazgatási központként és az ispán lakóhelyeként szolgált, a grófné nem itt lakott.

Zichyné halála után a Zichy (II.) Pál által alapított Zichy-ág kezére került a neszmélyi birtok (ami akkor már a szőnyi uradalom részét képezte), mely ág (II.) Pál gróf két fiúunokájával két főágazatra, a palotaira és az oroszvárira szakadt. A szőnyi uradalom közülük (IV.) Jánosra, a palotai főágazat megalapítójára szállt, akinek 1764-ben bekövetkezett halála után fiai megosztoztak a birtokokon. A szőnyi uradalom kétharmad részét (V.) Jánosé, a (nagy)lángi ágazat megalapítója kapta, egyharmad részét pedig (I.) Miklós, a palotai ágazat megalapítója.

Zichy (I.) Miklós birtokához tartozott Neszmélyen kívül Füzitő és Dunaalmás is. A gróf 1794 végén a neszmélyi uradalmi épületek közül a postát, a vendégfogadót és a présházat eladta bátyja özvegyének, Zichy (V.) Jánosné *luzsnai és regliczei* Luzsénszky Terézia bárónőnek. Lehetséges, hogy a kúria épülete azonos valamelyik fent említett házzal, de az is lehet, hogy az a palotai ágazat kezén maradt.

(I.) Miklós gróf halála után gyermekei - Johanna, (II.) Miklós és Mária - örökölték vagyonát, az 1838. évi osztozkodás során Zichy (II.) Miklósé lett Neszmély is. Ó itteni uradalmában - Szőny mellett - új majort is építtetett, melyet 1825-ben született Béla nevű fiáról Bélapusztának nevezett el. Széchenyi István gróf eszméinek hatására intenzív gazdálkodásba kezdett, szeszgyárat és cukorgyárat létesített, repcét és cukorrépát termesztett, valamint birkahizlaldát üzemeltetett. Vállalkozásai azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

(A dunaalmási birtokrész területe közben zálogban volt, ez 1839-ben került vissza (II.) Miklós grófhoz, addig a família más tagjai, többek között Zichy György volt a zálogos bérlője.)
Zichy 1855. augusztus 9-én az összesen 16 000 holdat kitevő Dunaalmást, Neszmélyt és a Veszprém vármegyei Súrt eladta az ágostonos kanonokrend klosterneuburgi rendházának, az uradalomból megmaradt füzitői (és perjési) birtokrészt pedig bérbe adta.

Az ágostonos kanonokrend a Zichy családtól vásárolt birtokait egészen 1945-ig megtartotta, a rend neszmélyi birtokteste 1935-ben 2063, 1941-ben 1947 katasztrális hold területű volt, melyet házi kezelésben hasznosítottak. (Dunaalmáson 1047, Szőnyben 334, Naszályon 580 katasztrális holdas birtokkal rendelkezett a kanonokrend.)
A kúria sorsáról nincs adat, minden bizonnyal lebontották.

Neszmély-Meleges
Palugyay - Ziegler - Ipovicz-kúria

lebontva

Meleges a neszmélyi határ leghíresebb szőlőhegye, már a XIX. század elején is kiváló minőségű bort lehetett az itt termett szőlőből készíteni. Ezt az egyik híres bortermelő család, a Pozsonyban élő Palugyayak is felismerték, és a birtok megvásárlása után nagy kiterjedésű szőlőt létesítettek itt.

Az ő tevékenységüknek is köszönhetően később a "melegesi bor" híre országszerte elterjedt. A família minden bizonnyal az 1476-ban Mátyás királytól nemesi címet nyert *nagy- és kispalugyai* Palugyay családhoz tartozott.
A birtokot megvásároló Palugyay Jakab vendéglős és bornagykereskedő volt Pozsonyban, 1844-től ő üzemeltette az ottani Vasforrás vendéglőt, amely a pozsonyi országgyűlés követeinek egyik kedvelt törzshelye volt. 1848-ban átvette a pozsonyi Zöldfa Szálloda vezetését, a szabadságharc leverése után sok üldözöttet rejtegetett. A bornagykereskedést 1850-ben kezdte, 1864-ben már külföldre is szállított borokat, majd 1872-ben létrehozta később komoly hírnévre szert tett pincészetét is.

A XIX. század második felében a Palugyay család "kastélyszerű épületet" emeltetett a Meleges-hegyen. Alatta hatalmas pincék húzódtak a hegy gyomrában, melyek bolthajtásos alagútjai több száz boroshordót rejtettek magukban. A kúria mellett gazdasági melléképületek, istállók, és cselédlakások álltak.
Palugyay Jakab 1886-ban bekövetkezett halála után fia, Palugyay József vette át a cég vezetését, aki már - Ausztria, Németország és Svájc mellett - a tengerentúlra is szállított borokat. Nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar borokat (például a tokajit és a villányit) külföldön is egyre szélesebb körben megismerték.
A XX. század elején a Palugyay famíliától Ziegler Albert komáromi kereskedő vásárolta meg a kúriát és a szőlőbirtokot. Ezután Meleges hamarosan a komáromi értelmiség kedvenc kirándulóhelyévé vált, mivel Ziegler mint vendégszerető házigazda gyakran hívott meg hatalmas vendégsereget birtokára. Egy emlékkönyvet is nyitott a vendégek számára, melybe vendégei - akik a komáromi politikai, társadalmi és kulturális élet ismert szereplői voltak - igen sok bejegyzést készítettek.
Járt itt például Tuba János volt komáromi képviselő is, aki Klapka György 1848-49-es honvédtábornok koporsója felett a búcsúbeszédet mondta. Ő megemlékezett a kiváló melegesi bor mellett elfogyasztott sült kacsáról, libáról, csirkéről, valamint a híres neszmélyi halpaprikásról is.
A birtok 1945 előtti utolsó tulajdonosa a komáromi hajógyáros Ipovicz család volt. A kisajátítás után a Neszmélyi Állami Gazdaság kezelésébe került a majorság, ahol továbbra is elsősorban borászattal foglalkoztak.

Jelenleg a Neszmély-Hilltop Rt. telepe működik az egykori major helyén, a kúriát valószínűleg lebontották, de az is lehetséges, hogy falait valamelyik újonnan emelt épületbe építették be.

Oroszlány-Galambospuszta Konkoly Thege - Galambos-kúria

lebontva
A jelenleg Oroszlányhoz tartozó Galambospuszta hosszú időn keresztül Kecskéd községhez tartozott közigazgatásilag.
A terület minden bizonnyal Tagyospusztával egy időben került a Konkoly Thege család tulajdonába, a XIX. század végén Konkoly Thege Imrének 1200 katasztrális holdas birtoka volt Kecskéden. Konkoly Thege 1896-ban vármegyei bizottsági tag volt, de a helyi közéletben is tevékeny szerepet játszott, a Tata-Tóvárosi Takarékpénztár igazgatói posztját töltötte be, valamint 1912-ben a Nemzeti Munkapárt itteni újjáalapításában is részt vett.
Konkoly Thege Imre fia, aki a család legnevesebb tagjához, dr. Konkoly Thege Miklós csillagászhoz hasonlóan szintén a Miklós nevet viselte, először a katonai pályán kezdte karrierjét, a 7. honvédhuszárezred hadnagya volt. 1894-ben leszerelt, majd a magyaróvári gazdasági akadémia elvégzése után, 1899-től az idősebb Miklós igazgatása alatt álló Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet kalkulátora, asszisztense, majd főmeteorológusa lett. Konkoly Thege volt az Ács alatti (a családról elnevezett) puszta tulajdonosa is. (A Konkoly Thege család régi Komárom vármegyei família, ősét, Máté tárnokmestert már 1242-ben említették; a család a közeli Környe-Nagytagyospusztán öt kúriát emeltetett.)
A puszta később házasság útján a Galambos család tulajdonába került, az egyik környe-nagytagyospusztai kúriához hasonlóan. A Galambos famíliát az 1754-55. évi országos nemesi összeírás már Komárom vármegyei birtokosként említette. A XIX. század első felében Nemesócsán és Kistanypusztán voltak a családnak földterületei, Galambos Lajost 1906-ban a tatai járásbíróság albírójaként említették. Galambos Jánosné tatai lakosnak 1935-ben 761 katasztrális holdas birtoka terült el Kecskéd határában, dr. Galambos Miklóst 1941-ben 780 katasztrális holdnyi földterület tulajdonosaként tüntették fel. A Galambos család szeszgyárat is létesített a pusztán.
A kúria lebontásának időpontja ismeretlen, valószínűleg a II. világháború utáni évekre tehető.

Lábatlan-Ságodó Habsburg-vadászkastély

lebontva

A Ságodó-hegy oldalában Habsburg József Ágost osztrák főherceg és magyar királyi herceg, a Fejér vármegyei alcsúti uradalom és kastély tulajdonosa emeltette a vadászkastélyt.

A főherceg a katonai pályán futott be karriert: 1904-ben egy magyar honvédhuszárezred, később egy gyalogdandár parancsnoka lett, 1911-ben pedig altábornaggyá léptették elő. József Ágost részt vett az I. világháborúban, és személyes tehetsége folytán egyre komolyabb pozíciókat töltött be, majd 1918-ban tábornaggyá nevezték ki.

IV. Károly király 1918. október 27-én a főherceget bízta meg azzal, hogy tárgyaljon a magyar politikai elit tagjaival, ekkor ő nevezte ki *futaki* gróf Hadik Jánost miniszterelnöknek, aki mindössze egyetlen napig volt hivatalban. Az október 31-i forradalom után József Ágost Alcsútra vonult vissza. A Tanácsköztársaság bukását követően 1919. augusztus 23-ig egy rövid ideig az ország kormányzói posztját töltötte be, ő nevezte ki Friedrich Istvánt miniszterelnökké, valamint ő erősítette meg *nagybányai* Horthy Miklóst a nemzeti hadsereg parancsnoki tisztségében. Ezután ismét alcsúti birtokán élt; a főherceg 1944 őszén, a nyilas hatalomátvétel után hagyta el Magyarországot.

A főherceg egyik kedvenc vadászterülete volt a Gerecse, a vadászkastély lakomái híresek voltak. Az utolsó ságodói főhercegi fővadász neve is fennmaradt, ő Polgár Pál volt.

• *A földszintes vadászkastély megközelítően négyzet alaprajzú volt, T-alakú folyosó húzódott benne. Legnagyobb helyisége a vadászterem volt, melynek U-alakú asztala körül 80 ember fért el. Az épület mintegy 8-10 szobával rendelkezett, az egyikben zöld szemes majolikakályha állt. A bejárat előtt és a bal oldali oldalhomlokzaton fából ácsolt, lombfűrészdíszes veranda húzódott. A kastély tégláira az "ETC" és a "GEC" betűket nyomták.*

1945 után a Süttői Erdőgazdaság kapta meg a kisajátított épületet, majd szolgálati lakásokat és irodákat alakított ki falai között. Az 1970-es évek első felében bontották le a vadászkastélyt, építőanyagából Süttőn házak épültek.

Réde Esterházy-kastély

lebontva *(műemlék)*

Réde település a török hódoltság idején a cseszneki várhoz tartozó uradalom részét képezte, melyet 1636-37'-ben *galánthai* báró Esterházy (I.) Dániel, Esterházy Boldizsár és *lengyeltóthi* Lengyel János vásárolt meg részletekben a Csaby-Wathay-örökösöktől. A hét faluból és tizennégy pusztából álló uradalomra az új tulajdonosok királyi adománylevelet is szereztek, az adományozás indoka *agarai* Garai családdal - Csesznek korábbi tulajdonosával - fennálló vérrokonság, valamint a dinasztia iránti hűség volt.

1645-re az egész uradalom birtokosa Esterházy (I.) Dániel lett, aki a birtok utolsó idegen kézen lévő harmadát megvette *hosszútóthi* Hosszútóthy György pápai kapitánytól, majd birtokostársai részét is kifizette.

A *galánthai* Esterházy családnak három ága volt, melyet Esterházy (I.) Ferenc három fia alapított: a fraknói hercegi és grófi ág Esterházy (I.) Miklós nádortól, a cseszneki grófi ág Esterházy (I.) Dánieltől, míg a zólyomi grófi ág Esterházy Páltól származik. A cseszneki ágból 1683-ban (I.) János, 1715-ben Imre püspök és Gáspár, 1719-ben Péter és Imre sebenicói püspök, 1721-ben pedig László és (II.) János kapott grófi rangot.

A cseszneki uradalom (I.) Dániel 1654-es halála után fiaira, (I.) Jánosra, Zsigmondra, Mihályra és Imrére szállt. Esterházy Mihály 1686-ban Buda visszavételénél hősi halált halt, ezután idősebb fia, (II.) Dániel örökölte Csesznek egy részét, aki *felsővadászi* herceg II. Rákóczi Ferenc fejedelem altábornagya volt. Ő 1714-ben hunyt el, a birtokai fiára, (II.) János koronaőrre szálltak, akit 1721-ben grófi rangra emeltek. Az ő 1744-ben bekövetkezett halála után az uradalom és a hozzá tartozó falvak idősebb fia, (I.) Imre tulajdonába kerültek.

A kastély megmaradt kapuzata

Mivel Csesznek vára egyre kevésbé felelt meg a grófi család megnövekedett kényelmi igényeinek, a közeli Réde településen Esterházy (I.) Imre lovassági tábornok az 1780-as években klasszicizáló későbarokk (copf) stílusú kastélyt emeltetett. Az épület terveit minden bizonnyal az 1761-ben elhunyt Franz Anton Pilgram neves osztrák építész készítette, de valószínű, hogy az épület csak később épült fel.

A rezidencia építésére - a helyben élő hagyomány szerint - a gróf a győrszentmártoni (pannonhalmi) apátság építését végző, Csehországból áttelepült kőművesmestereket kérte fel. (Amikor az új kastély elkészült, az Esterházy család elköltözött Cseszneknél, és megkezdődött a vár épületeinek lassú pusztulása. Csak a levéltár maradt Cseszneken még egy ideig, a pincéket pedig uradalmi börtönnek használták.)

• *Szabadon álló, egyemeletes, megközelítően téglalap alaprajzú épület volt. Főhomlokzata 3+3+3+3+3 osztást kapott, a homlokzaton igen erősen előrelépő középrész húzódott, melynek oldalait két-két ablak díszítette. Kosáríves záródású bejárati kapujának két oldalán kettőzött oszlopok húzódtak, felette az Esterházy család grófi címerét helyezték el; a rozettákkal, fogazatos párkánnyal és füzérdíszekkel díszített kapuépítmény - melynek tetején szobrok álltak - "gerecsei vörös márványból" készült. Két oldalán félköríves záródású szoborfülkék kaptak helyet. A főhomlokzat két szélén oldalrizalitok húzódtak. Az ablakok a kastély minden részén egységes kialakítástkaptak: az emeleten szegmensíves, a földszinten egyenes záródást; a kastély ablakait mindenütt zsalugáter fedte. A földszinti falak a legtöbb helyen sávozottak voltak.*

A hátsó homlokzat 2+5+3+5+2 osztású volt; középrizalitjának kapuját "vörös márvány" keret díszítette, itt a földszinti ablakok szegmensíves, az emeleti ablakok félköríves lezárást kaptak, a rizalit felett timpanon húzódott, tükrében körablakkal. Az oldalhomlokzatok háromtengelyesek voltak. Az épület 32 szobával rendelkezett, belsejében "vörös márványból" készült lépcsőfeljáró húzódott. A XX. század első felében a földszinten egy kerevetekkel berendezett nappali szalon volt, melyet sok trópusi növény díszített, a falakon az ősök képei függtek. Ettől a teremtől balra (II.) Pál szobája húzódott, benne (I.) Imre tábornok képe függött, a gróf szobája mellett a legidősebb lány, Alice grófnő szobáját rendezték be, utána a többi gyerekszoba következett. A földszinten kapott helyet az ún. inasszoba is, melyben két-három inas állandóan a grófi család rendelkezésére állt.

Az emeleten a középrizalit mögött az ebédlő húzódott, melynek két oldalán a szalonok helyezkedtek el. A nagyszalonban a padozattól a mennyezetig érő üvegcsillár volt, melyet Lajos gróf készíttetett. Az emeleten volt a gróf és a grófné közös hálószobája is, ebből nyílt egy szoba a titkos csigalépcsővel. Ezután következett a könyvtár, mely egyúttal "pipázó"-ként is szolgált. Az emeleti részen ezen helyiségeken kívül több gyerekszoba és vendégszoba is helyet kapott, valamint a nevelőnői szobákat is itt helyezték el.

Réde település határának egy része a XVIII. század közepén még köznemesi családok birtokában állt, 1768-ban azonban Esterházy ezeket a területeket is megvásárolta.

Esterházy (I.) Imre a katonai pályán futott be karriert, előbb főstrázsamester volt a herceg Esterházy-ezredben, majd 28 éves korában tábornokká nevezték ki. A hétéves háború során, 1760. október 9-én csapataival elfoglalta Potsdamot, ahol megakadályozta, hogy a katonák kifosszák a Sanssouci-palotát. Ezért Nagy Frigyes porosz király állítólag 4 kisebb festménnyel ajándékozta meg, melyeket a tábornok utódai sokáig őriztek Rédén a kastélyban. A gróf 1763-ban altábornagy lett, majd kinevezték a 3. lovasezred parancsnokának. Később részt vett az orosz-lengyel háborúban, élete végén Borsod, majd Veszprém vármegye főispáni posztját töltötte be.

Esterházy (I.) Imre 1792-ben hunyt el, a rédei uradalmat fiatalabb fia, (II.) Imre örökölte, aki kezdetben őrnagyi rangban szolgált a hadseregben, és az utolsó török háború idején részt vett Belgrád visszafoglalásában 1789-ben. Ezután kilépett a seregből és birtokait irányította.

(II.) Imre gróf 1838-ban bekövetkezett halála után vagyonán fiai osztoztak: az idősebb (I.) Pálé lett a rédei uradalom és kastély, valamint az akkoriban vásárolt lovászpatonai uradalom és kastély. A fiatalabb (I.) László a (bakony)szombathelyi és a sárosdi birtoktesteket kapta meg, akkor már mindkét birtoktest központjában állt egy kisebb kastély.

Esterházy (I.) Pál leszerelése előtt kapitányként szolgált a hadseregben, majd az 1848-49-es szabadságharc őrnagya lett. Herceg Windisch-Graetz császári főparancsnok felszólítására azonban kilépett a honvédseregből, és birtokaira vonult vissza. A gróf 1857-ben halt meg Rédén, ekkor egyetlen fiára, (III.) Imrére szállt vagyona.

Esterházy (III.) Imre - a családi hagyományoknak megfelelően - fiatal korában szintén katonásko-

dott, részt vett az osztrák-szárd háborúban, majd mint a 14. ulánusezred főhadnagya kilépett a seregből. Rédén telepedett le, innen irányította birtokai gazdálkodását. A gróf 1918-ban bekövetkezett halála után fia, (II.) Pál örökölte Rédét, akit 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a vörös katonák túszként elhurcoltak, és a Margit körúti fegyházban tartottak fogva. Esterházyt - a hagyomány szerint - itt három napra befalazták.
A két világháború között, (II.) Pál gróf idejében a kastélyban komoly társasági élet folyt, vitéz *nagybányai* Horthy Miklós kormányzó is többször vendégeskedett itt. Esterházynak öt gyermeke született: Alice, József, András, Lajos és Margit. A visszaemlékezések szerint a grófi család sokat adott az etikettre, az étkezés mindig hagyományos szertartás szerint folyt, még akkor is, ha nem voltak vendégek a családnál. A reggelit az inasok legtöbbször a hálószobában szolgálták fel a família tagjainak.

Esterházy (II.) Pál kiterjedt birtokainak Csesznek, Réde, Lovászpatona, Bakonybánk, Bakonyszentlászló és Porva voltak az alközpontjai, a családnak - Rédén kívül - a Veszprém vármegyei Lovászpatonán is volt egy klasszicizáló későbarokk (copf) stílusú, emeletes kastélya, mely a rédeivel nagyjából azonos időben épült. Azt a rezidenciát csak a vadászatok alkalmával használták az Esterházyak, akkor viszont népes vendégsereg vette birtokba az épületet. A szintén Veszprém vármegyei bakonyszentlászlói kúria szintén (II.) Pál gróf tulajdonában állt. A famíliának Kelenföldön egy nagy tejüzeme is volt, ahová naponta szállították vasúton a tejet.
Esterházy (II.) Pál 1942-ben hunyt el, ezután gyermekei tulajdonát képezte az uradalom a kisajátításig. A grófi családnak Rédén is működött egy gyára, melyet (II.) Pál fia, Lajos gróf vezetett, aki műegyetemet végzett. Ő egészen az 1948-ban bekövetkezett államosításig ott dolgozott.
A kastély 1947 szeptemberében padlástűz miatt leégett, de az alsó szint akkor még lakható maradt. 1951-52-ben azonban a helyi tanács rendeletére lebontották az épületet, falait építőanyagnak hordták szét a környék lakói.
A kastély körül a XIX. század elején angol stílusú tájképi parkot alakítottak ki, amely beleolvad a környező erdőségekbe. A rajta keresztülfolyó patakon egykor fahidak és vízesések voltak. (A hidak karfáját sűrűn átmeszelték, hogy az éjszakai vadászatok alkalmával is jól látszódjanak.)
A park közepén - a kastélytól délnyugatra - egy tölgyfa állt, melyet a híres betyárról Savanyú Józsi fájának neveztek. A hatalmas tölgyfában ugyanis óriási odú volt - mely a földről nem volt látható, mert fenn, a fa elágazásánál volt a bejárata -, és itt bújt meg éjszakánként a betyár. A hagyomány szerint a grófi családtól gyakran kért ennivalót és ruhaneműt, amit ők mindig ki is raktak neki a fához, így a betyár nem is bántott senkit.
A hatalmas "ezeréves" tölgyfa mellett sziklakertet is létesítettek, ennek sziklái között egy kis tavacskában

nyáron aranyhalak úszkáltak. (A vizet Lajos gróf vezette a sziklakertbe egy csövön keresztül.) A fa körül "vörös márványból" faragott kőpadok álltak.
A parkban a kastélytól nyugatra állt a "babaház", amely kínai stílusban épült. Miután a grófi család gyerekei felnőttek ezt az épületet átalakították, és itt rendezték be a bárt, ahol vendégeiket fogadták.
Egykor a három üvegházon kívül egy galambház is állt a parkban, ugyanis híresek voltak Esterházy húsvét táján megrendezett galamblövő-versenyei, melyekre külföldről is érkeztek vendégek. A kastélyt a mellette elterülő kertészettől fenyősor és sövényfal választotta el.

Az egykori kastélypark megmaradt területe jelenleg 5,8 hektár, ez ma védettséget élvez, természetvédelmi terület. Több növényritkaság van benne napjainkban is: bokrétafa, nagylevelű hárs, kocsányos tölgy, szivarfa, boglárfa - közülük a legtöbb már több mint száz éves. A parkban - melyben 1945 után focipályát is kialakítottak - 1950 táján még megvoltak a cseszneki várból áthozott faragott kövek, melyek közül többön a Garai család címere volt látható, valamint itt volt a vár egykori vízköpőjének oroszlánfeje, és egy női körvonalat ábrázoló római kori kő is.

Az "ezeréves" tölgyfa ma már nincs meg, de a "vörös márvány" pihenőpadok egy része ma is látható. A kastélytól néhány száz méterre megmaradt a 24 fenyőből álló facsoport is, a kerítésen kívül, az utca mentén sorakozó vadgesztenyefákhoz hasonlóan. A kastély díszkapuja, melyet kovácsoltvas anyaga miatt "feketekapu"-nak neveznek, szintén látható napjainkban is. Ezen díszkapu mellett, a kastélypark szélén található a római katolikus templom, melyet 1767-ben emeltek, altemplomában az Esterházy család sírkövei láthatók.
A lerombolt kastély helyén a rendszerváltozás után egy kastélyszállót szerettek volna felépíteni, melyhez már a terveket is elkészítették, ezek azonban végül nem valósultak meg.
(A helyi hagyomány szerint a cseszneki várat és a rédei kastélyt egykor föld alatti alagút kötötte össze. Az 1950-es években Cseszneken állítólag találtak is egy alagutat a vár alatt, mely később beomlott. Sőt, a rédei kastély lebontása után - szintén az 1950-es évek elején - itt is látni véltek alagútlejáratra utaló nyomokat.)

Súr
(Zichy) - ágostonos kanonokrend kastélya

lebontva

Súr község valószínűleg a (vár)palotai uradalom részeként került 1650-ben *zichi és vásonkeöi* Zichy (I.) István birtokába, aki fiaival együtt 1655-ben magyar bárói, 1679-ben magyar grófi címet kapott. Zichy koronaőr és Moson vármegye főispánja volt, 1693-ban bekövetkezett halála után fia, (II.) Pál lett a palotai uradalom tulajdonosa, majd 1694-től unokája, (III.) János. 1716-ban ő és Zichy Imre telepítette újra szlovák családokkal a török hódoltság idején elnéptelenedett falut.
(III.) János gróf két fiával a Zichyek két főágazatra szakadtak, 1724-ben a palotai főágazatot megalapító (IV.) János lett Súr tulajdonosa. (Öccsétől, (II.) Istvántól az oroszvári főágazat származik.)
Zichy (IV.) János 1764-ben bekövetkezett halála után három fia örökölte birtokait: a (nagy)lángi ágazatot megalapító (V.) János, az adonyi ágazatot megalapító Zsigmond, és a palotai ágazatot megalapító (I.) Miklós. Az örökség felosztása után Súr (I.) Miklós - és a palotai ágazat - tulajdonába került, hiszen az 1784-87-es II. József-féle felmérés őt említette itt földesúrként, ekkor 211 ház állt a településen.
A gróf 1826-os halála után gyermekeire, Johannára, (II.) Miklósra és Máriára szálltak birtokai, Súr az 1838. évi vagyonmegosztás után Zichy (II.) Miklósé lett. Ő 1855. augusztus 9-én - az akkor Veszprém vármegyéhez tartozó - Súrt, valamint - a Komárom vármegyei - Dunaalmás és Neszmély falvakat eladta az ágostonos kanonokrend klosterneuburgi rendházának, a birtokok összterülete összesen 16 000 holdat tett ki. (Klosterneuburg rendháza Ausztriában, Bécstől nem messze áll.)
Az itteni kastélyt - vagy annak elődjét - elképzelhető, hogy a *zichi és vásonkeói* gróf Zichy család emeltette, valószínűbb azonban, hogy az építkezés már az új tulajdonoshoz, az ágostonos rendhez kötődik, a hagyomány szerint a historizáló (eklektikus) stílusú épületet 1858 táján emelték.
A szerzetesrend a Zichyektől vásárolt birtokait

egészen az 1945 utáni kisajátításig megtartotta, 1935-ben a súri birtok területe - mely főleg szőlőtermesztéssel foglalkozott - 3390 katasztrális holdat tett ki. (Balinkán, Dunaalmáson, Neszmélyben, Szőnyben és Naszályon rendelkezett még a kanonokrend birtoktestekkel.)

A súri uradalmat mindig a rend egyik tagja irányította jószágkormányzóként, ő lakott a kastélyban, mely egyúttal a birtokigazgatási központ szerepét is betöltötte. Az utolsó jószágkormányzó Trapper Róbert kanonok volt, aki a II. világháború idején tért vissza Súrról Klosterneuburgba.

Az üresen maradt kastélyt a nyilas hatalomátvétel után, 1944 őszén a nyilas hadvezetés 101. számú bevonulási központja, a Hungarista Halálfejes Légió tagjai szállták meg egy német SS-tiszt parancsnoksága alatt. Az uradalmat is irányításuk alá vonták, gazdatisztté Nagy Pál zászlóst nevezték ki. A II. világháború harcai 1945. március 21-én értek véget Súron.

• A kastély egykor szabadon álló, egyemeletes, U-alaprajzú épület volt. Főhomlokzata 4+3+4 tengelyes volt, középen jelzésszerűen előrelépő rizalit húzódott, melynek oromzatát a kanonokrend címere díszítette, alatta konzolokon nyugvó főpárkány futott végig. A földszint ablakai szegmensíves záródást kaptak, felettük hasonló kiképzésű szemöldökpárkány húzódott, a falak ezen a részen sávozottak voltak. (A kapu szintén szegmensíves záródást kapott.) Az emelet ablakai egyenes záródásúak voltak a rizalit ablakait kivéve, melyek félköríves kiképzést kaptak; felettük egyenes szemöldökpárkány húzódott.

A hátsó homlokzat öttengelyes volt, az ablakok kiképzése megegyezett a főhomlokzatéval, a hátranyúló szárnyak kétablakosak voltak.

A kastély mintegy harminc szobával rendelkezett, belsejében a kocsiáthajtó két oldalán lépcső indult az emeleti díszteremhez. Az udvari oldalon U-alakú folyosó futott végig, a jobb oldali szárnyban egykor kápolnát helyeztek el, melynek falait festmény díszítette. Az épület alatt pince húzódott.

A kastély 1945 és 1960 között a Kisbéri Állami Gazdaság kezelésében állt, 4-5 család lakott falai között, az alagsorban pedig baromfitelep működött. 1960-ban az akkor megalakult Súri Új Élet Termelőszövetkezet kapta meg az épületet, melynek állapota egyre jobban leromlott. Az 1970-es évek első felében a tsz - a falu lakosságának tiltakozása ellenére - lebontatta a kastélyt, anyagából új házakat építettek. Az épület helyén később szerelőműhely létesült. (A tsz 1977-ben egyesült az Ácsteszéri Táncsics Termelőszövetkezettel.)

A kastélyhoz vezető gesztenyefasort kivágták, a parkot felparcellázták, területén új lakóházakat emeltek. Mára csak három kereszt maradt meg, melyek egykor a kastélyparkban álltak.

Úny
Anrrássy - Haan-kúria

lebontva

A kúriát a tinnyei-únyi-jászfalui (egykori) Miskey-közbirtokosság leggazdagabb és legtekintélyesebb nemesi családja, az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy família emeltette. A család első ismert tagját 1671-ben említették, aki mind a Horváth, mind az Andrássy neveket viselte. Esztergom vármegyébe az ő unokája, Andrássy György költözött a XVIII. század első felében.

A kiterjedt família tagjai mindig komoly szerepet játszottak Esztergom vármegye igazgatásában és közéletében: Ferenc az 1809-es nemesi felkelősereg egyik vezetője, József udvari tanácsos, a vármegye főispáni helytartója és követe, (I.) Mihály királyi asztalnok és a herceg Grassalkovich-uradalmak jószágkormányzója, (II.) Mihály a vármegye országgyűlési követe, másod-, majd első alispánja, Gyula a vármegye szolgabírája, országgyűlési képviselő, (III.) Mihály országgyűlési képviselő, Gyula szintén országgyűlési képviselő, János királyi tanácsos, a vármegye főjegyzője, majd alispánja, (I.) József a vármegye alispánja, (II.) József csendőr százados volt.

A család különböző tagjai voltak a tulajdonosai az Úny belterületén elterülő ún. földesúri beltelkek egynegyedének, összesen négy kúriával és három házzal rendelkeztek a településen.

Ezen Andrássy-kúria építtetőjének a pontos nevét is ismerjük, ő *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy Mihály volt, aki 1809-ben kötött házasságot Csenkey Mihály lányával.

Azon a két beltelken amelyen a kúria felépült, korábban Csenkey két jobbágya élt, akiktől Andrássy már a házasságkötés évében elvette a "kibecsültetés" jogintézményével telkeiket, hogy kúriáját jó fekvésű beltelkeken tudja felépíteni.

Az épületet minden bizonnyal már a következő években felépíttette Andrássy, a korabeli leírások alapján megállapítható, hogy ez volt a legjelentékenyebb az únyi kúriák közül. A XIX. század első felében Andrássy Mihály volt a legnagyobb birtokos Únyban, földterülete 347 katasztrális holdat tett ki.

• *Utcasorban álló, földszintes, L-alaprajzú épület volt. Egyszerű kiképzésű utcai homlokzatán négy szalagkeretes ablak húzódott, a sarkokat sávozott falsávok díszítették. Udvari homlokzatán L-alakú, pilléreken nyugvó, mellvédes tornác futott végig.*

A kúria később Andrássy Nándoré lett, aki egy másik - szintén lebontott - kúriában lakott, amely a római katolikus templommal szemben állt (ez az Andrássy-Szűcs-kúria volt). Amikor Andrássy Nándor lányát, Szidóniát 1864-ben Haan Rezső feleségül vette, ez a kúria a Haan família kezére került.

A Haan család 1694-ben Haan András és József személyében kapott címeres nemeslevelet I. Lipót királytól. Ezt először Bars vármegyében hirdették ki, majd birtokosok lettek Hont, Nógrád, később Esztergom vármegyében is. A família több tagja viselt ezen vármegyékben szolgabírói, jegyzői, táblabírói tisztséget.

Az únyi birtokszerző, Haan Rezső is vármegyei hivatalnokként működött, 1861-ben Hont vármegye első aljegyzője, majd Esztergom vármegye főjegyzője és a központi választmány jegyzője lett. Ezenkívül az Esztergomi Újságot és az Esztergomi Közlönyt is ő szerkesztette. (A Haan családnak nyomdája is volt Esztergomban.)

Fia, dr. Haan Béla kúriai bíró volt, először Székelyudvarhelyen volt törvényszéki elnök, majd Trianon után a Pestvidéki Törvényszék másodelnöke lett. 1927-ben bekövetkezett halálakor lánya, Haan Ilona örökölte az únyi kúriát és az 1938-ban 250 katasztrális holdat kitevő birtokot. Ezen birtok a máriahalomi útelágazás két oldalán terült el, területe 1935-ben már csak 140 katasztrális hold volt.

Haan Ilonát - a helyi hagyomány szerint - a II. világháború idején a bevonuló orosz katonák lelőtték, amikor a kertjében dolgozott.

A kúriát 1953-ban bontották le, helyén 1961 és 1967 között orvosi rendelő és tűzoltószertár épült, majd utóbbit ifjúsági klubbá alakították át, végül óvodává bővítették ki.

Úny
Andrássy - Szűcs-kúria

lebontva

Ezt a kúriát is Uny legnagyobb birtokosa, az *egyházpakai (és érkeserűi)* Andrássy família emeltette, felépítésének időpontja ismeretlen. A XIX. század közepén Andrássy Nándor lakta az épületet.

Az 1870-es években már Szűcs Mihály tulajdonában állt a kúria, melyet 1880-ban 1080 forintért eladott a helyi római katolikus egyházközségnek. (A vételhez Simor János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 530 forinttal járult hozzá.) Ekkor a kiterjedt telken álló kúriát nagy, zsindelytetős épületként jellemezték.

A kúriát még a megvétel évében lebontották, és helyén a római katolikus iskolát építették fel, mely a tantermet és a tanítói lakot foglalta magában.

Vértestolna
Esterházy-vadászkastély

lebontva

Tolnapuszta területe a XVIII. század második negyedében már a tata-gesztesi Esterházy-uradalom részét képezte, ekkor a falut még igen kevesen lakták. Földesura, *galánthai* gróf Esterházy (I.) József 1733-ban katolikus német telepeseket hívott ide, így a század végére már jelentősen emelkedett a település lélekszáma.

Pontosan nem tudni mikor, de valószínűleg az 1730-as években emeltette Esterházy (I.) József a tolnai "úrilakot és vadászlakot". Az épület(ek) minden bizonnyal vadászkastély funkciót töltött(ek) be. A település a tatai - 1746-ban alapított - hitbizományi uradalom részeként annak sorsában osztozott, azaz 1748-től Esterházy (II.) József tábornoké, 1762-től (II.) Miklós testőrkapitányé, 1765-től (IV.) Ferenc nápolyi követé, 1811-től (III.) Miklósé, 1856-tól (IV) Miklósé, 1885-től Miklós Józsefé, 1897-től (V) Ferenc párizsi követé, 1909-től (VI.) Ferencé lett.

Tolnát 1875-ben szinte teljesen elpusztította egy hatalmas tűzvész, mely a települést szinte a föld színével tette egyenlővé. Ezt 1878-ban egy újabb tűzvész követte, mely az (újjáépült) falu házainak negyedét semmisítette meg. Könnyen elképzelhető, hogy ezek következtében pusztult el a vadászkastély is, melyről nem történt több említés.

1935-ben az Esterházy család tatai hitbizományának 1762 katasztrális holdnyi, 1941-ben pedig 1756 holdnyi földbirtoka volt Vértestolnán.

Térkép

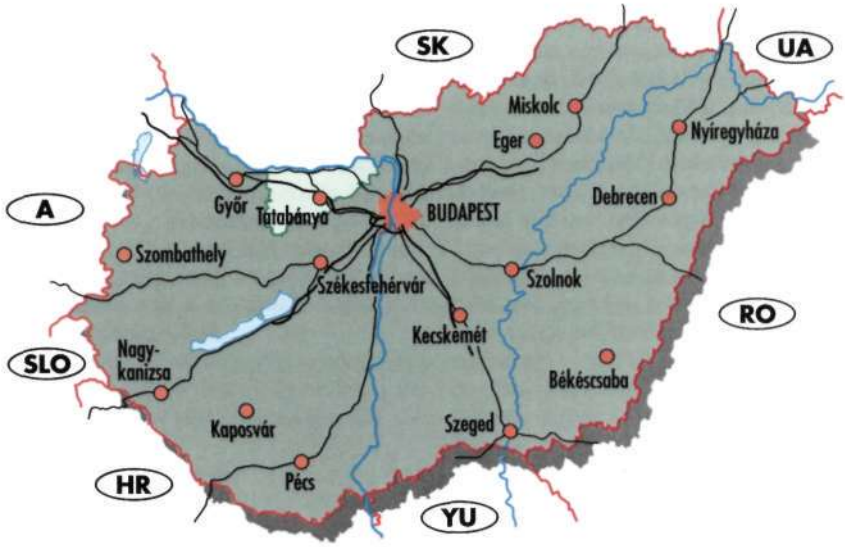
SK
UA
Miskolc
Eger
Nyíregyháza
Debrecen
A
Győr
Tatabánya
BUDAPEST
Szombathely
Székesfehérvár
Szolnok
RO
Kecskemét
SLO
Nagy-
kanizsa
Békéscsaba
Kaposvár
Szeged
HR
Pécs
YU

KOMÁRNO
(KOMÁROM)
STÚROVO
(PÁRKÁNY)
ESZTERG
NYERGESÚJFALU
Duna
KOPPÁNYMONOSTOR
KOMÁROM
SZŐNY
Almásfüzitő
Süttő
Lábatlan
Mogyorósbánya
Bajót
Tát
Tokod-
altáró
ESZTERGOM-
KERTVÁROS
DOROG
Keszt
Ács
Csép
Naszály
Duna-
almás
Neszmély
Dunaszentmiklós
Szomód
Pilisszentkereszt
Tokod
Annavölgy
Nagysáp
Sárisáp
Csolnok
Leányvár
Mocsa
TATA
AGOSTYÁN
Tardos
Héreg
Dág
Úny
Bana
Bábolna
Nagyigmánd
Kisigmánd
Baj
Vértestolna
Bajna
Epöl
KOMÁROM-ESZTERGOM
Máriahalom
Vértesszőlős
Tarján
Szomor
Gyermely
Tárkány
Kocs
TATABÁNYA
Csép
Szákszend
Kömlőd
Környe
Ete
Keréktelki
KISBÉR
Bársonyos
Ászár
Dad
Kecskéd
Környebánya
Szárliget
Vértessomló
Császár
Bokod
Majkpuszta
Bakony-
szombathely
Vértesketh
HÁNTA
OROSZLÁNY
Bakonybánk
Bakonysárkány
Réde
Ácsteszér
Aka
Csatka
Súr

Mellékletek

Oroszlány - Majkpuszta
kamalduli rendi - Esterházy - (Mauthner-Kadischa) - Liechtenstein - (Österreicher) - Esterházy-kastély

ALAPVETŐ IRODALOM

BSK = Borovszky Samu (szerk.): *Komárom vármegye.* (Magyarország vármegyéi és városai sor.) Országos Monográfia Társaság,

BSE = Borovszky Samu (szerk.): *Esztergom vármegye.* (Magyarország vármegyéi és városai sor.) Országos Monográfia Társaság,

GI1 = Genthon István: *Magyarország művészeti emlékei.* I. kötet. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1959.

GI = Genthon István: *Magyarország műemlékei.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.

MJ = *Magyarország Műemlékjegyzéke* II. kötet. Szerk.: **Ikafalvi Diénes** Virág. Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség, Budape

RJ = Rados Jenő: *Magyar kastélyok.* Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest, 1939.

KGY = Kelényi György: *Kastélyok, kúriák, villák.* Corvina Kiadó, Budapest, 1974.

KDÖH = Koppány Tibor - **Dercsényi** Balázs - **Örsi** Károly - **Hegyi** Gábor: *Magyar kastélyok.* Officina Nova, Budapest, 1990

DKK = Dercsényi Balázs - **Kaiser** Ottó - **Koppány** Tibor: *Magyar kastélyok.* Officina '96 Kiadó, Budapest, 1999.

Település	Kastély/kúria neve	Típusa	BSK	BSE	GI1	GI	MJ
Ács	Zichy-Liechtenstein-Esterházy	kastély	45		15		
Acs-Concóhátpuszta	Forster-Degenfeld-Schonburg	kastély	45				
Acs-Jegespuszta	(Zichy)-Auspitz-Jurcsek	kúria					
Ászár	(Esterházy) -Schwarzenberg-Burg	kúria					
Bábolna	Szapáry-M. Kir. Ménesbirtok	kastély	49				753
Bajna	Sándor-Metternich-Sándor	kastély		6	19	294	751
Bajót-Szarkáspuszta	(Brzorar/Bezerédi)-Zoltai	kastély					
Bakonybánk	Hunkár	kúria			21		
Bakonybánk	Stróbel	kúria					
Bakonybánk	Bezeréd]	kúria					
Bakonysárkány	Wagner	kúria					
Bakonysárkány-Vértesymajor	Vértesy-Than	kúria					
Bana	Milkovics-Benes-Ivánkay	kúria					

Település	Kastély/kúria neve	Típusa	BSK	BSE	GI1	GI	MJ
Bársonyos-Pervátpuszta	Jékey	kúria					
Csép	Thaly	kúria	52				754
Csép	Thaly-Mihályi	kúria	52				
Csép	Csapó-Pálffy	kúria	52		61		
Csép	Balogh (Ferenc)	kúria	52				
Csép	Micsky	kúria	52		61		
Csép	Bajza-Balogh (Zsigmond)	kúria	52				
Csép	Balogh (János)-(Glatz)-(Bárány)-Demény	kúria	52				
Dad	Esterházy-(Preszlényi)-Latzkó-Herczel-Dócza-Nováky	kúria	57				
Dág-Kiscsévpuszta	esztergomi főkáptalan	kúria					
Dorog	Schmidt	kastély/villa					
Esztergom	Bottyán-Kucklander	kúria		51/52	88	302	765
Esztergom-Kenyérmező	Fuchs-Megyery Krausz-(Eckstein-Szokop)-Dresdner	kúria					
Gyermely	Sándor-Metternich-Sándor	kúria	69				
Gyermely-Gyarmatpuszta	Sándor-Metternich-Sándor	vadászkastély	69			306	769
Kerékteleki-Nyeszkenyepuszta	Hunkár	kastély					
Kerékteleki-Szolgagyőrpuszta	Hunkár	kastély					
Kisbér	Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok	kastély	75		162	306	770
Kisigmánd	Bóday	kúria					
Kisigmánd	Ghyczy (Ignác)	kúria	76		163		
Kisigmánd	Kolosváry Lózert-Leopold-(Deutsch)	kúria					
Kisigmánd-Ujpuszta	Ghyczy (Pál)	kúria	76				
Kocs	Esterházy- (Mihályi) - (Győry)	kúria			166	306	772
Kocs-Kocsimajor	Esterházy- (Mihályi) - (Győry)	kúria			166		772
Komárom-Koppánmonostor	Lipthay	kúria					
Komárom-Szőny	Solymosy-Gyürky	kastély					
Komárom-Ujszálláspuszta	Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky	kúria			16		

Település	Kastély/kúria neve	Típusa	BSK	BSE	GI1	GI	MJ
Kömlőd	Pázmándy-(Schaffaliczky)-Hugonnai-Simontsits-Holitscher-László	kastély	92		169	307	773
Kömlőd	(Sárközy)-Perczel-Szemerey-Varju	kúria			169		774
Kömlőd	Mihályi	kúria					
Kömlőd-Virághtanya	Virágh	kúria					
Környe-Kistagyospuszta	Novák	kúria					
Környe-Környebánya	Magyar Altalános Kőszénbánya Rt-(Kristufek)	kúria					
Környe-Nagytagyospuszta	Konkoly Thege-Szabó	kúria					
Környe-Nagytagyospuszta	Konkoly Thege	kúria	93				
Környe-Nagytagyospuszta	Konkoly Thege-Galambos	kúria					
Környe-Nagytagyospuszta	Konkoly Thege-Asztalos	kúria					
Környe-Nagytagyospuszta	Konkoly Thege-Dinnyés	kúria					774
Környe-Patárpuszta	Esterházy- (Bíró)- (Andócsy)	kúria					
Lábatlan-Piszke	Nedeczky-Huszár-Gyulay-esztergomi főkáptalan- (Nedeczky)-Gerenday	kúriák		100			
Lábatlan-Piszke	Sziklay-Tulassay	kúria					
Mocsa-Boldogasszonypuszta	esztergomi érseki	kúria					
Mocsa-Tömördpuszta	bencés rendi	kúria			199		
Nagyigmánd-Bódaypuszta	Bóday	kúria					
Nagyigmánd-Ghyczypuszta	Ghyczy (Elemér)	kúria	76				
Nagyigmand-Milkovicspuszta	Milkovics-Ghyczy	kúria	76				
Nagyigmánd-Thalypuszta	Thaly	kúria	76				
Naszály-Billegpuszta	Balogh-Esterházy-(Fridrich)-(Csetke)-(Jurcsek)-(Vásárhelyi)	kastély	108				
Neszmély	Keleti	kúria/villa					
Neszmély-Gombásmajor	(Berényi)-Zichy-ágostonos kanonokrendi	kúria					
Oroszlány-Majkpuszta	kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-Liechtenstein (Österreichef)-F.sterházv	kastélv	112		230	308	777

Település	Kastély/kúria neve	Típusa	BSK	BSE	GI1	GI	MJ	I
Pilismarót	Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap	kúria			269	309	778	
Pilismarót	(Bozóky-Rézeky)-Pastinszky	kúria						
Réde	Esterházy	kiskastély						
Süttő	Müller	kúria						
Süttő-Bikolpuszta	Sissay-(Visontai Kovács)-(Wiezer)-Reviczky-Klein-Radvánszky	kúria		38	334	310	780	
Süttő-Pusztamarót	esztergomi érseki	kastély						
Székszend	Esterházy- (Richter) - (Szalay)	kúria						
Szomor	(Szily-Splényi-Guyon) -Kézdy-Vásárhelyi	kúria	124		373	310		
Tarján-Tornyópuszta	Hirsch-Erdélyi-Hohenlohe	kastély						
Tát	Eggenhoffer	kúria						
Tata	Esterházy	kastély	126/127		388	312	789	56
Tata	Balogh-Esterházy	kiskastély	126/127		388	312	789	
Tata	Esterházy	kiskastély			388	312	788	
Tata-Dióspuszta	Jaross-Magyar Lótenyésztő Rt.-Halász	kúria						
Tata-Remeteségpuszta	Esterházy	vadászkastély						
Uny	Bozzay-Friebeisz-Venturini-Kracker/Kapronczai	kúria						
Uny	Besenyői Szabó	kúria						
Uny	Andrássy-Chlebovits	kúria						
Uny	Andrássy-Valovits	kúria						
Uny	Venturini	kúria						
Uny	Miskey	kúria						
Vértessomló	Esterházy-Magyar Általános Kőszénbánya Rt.	kastély						

Lebontott épületek (*-al jelölve)

*Acs-Csillapuszta	Ghyczy-Zichy	kúria
*Aka	Fiáth	kúria
*Aka	Fiáth	kastély

gj	Település	Kastély/kúria neve	Típusa	BSK	BSE	GI1	GI	MJ
	*Almásfüzitő	Berényi-Zichy-(Saint Genois)-Feige-Tuzzla-Zweig-Kálmán-Világhy-Rach-(Laufer)	kúria	114				
	*Almásfüzitő-Perjéspuszta	Tuzzla-Zweig-Kálmán-Világhy-Rach-(Laufer)	kúria	114				
	*Bakonyszombathely	Esterházy-Szapáry	kastély					
	*Bana	Zámory-(Decsy)	kúria					
	*Csatka	Bálint-Lamm-(Pick)-(Vogl)-Major-Cseley	kúria					
	*Csém	esztergomi érseki	kúria					
	*Csép	Kiskeszi Kiss-Edelényi Szabó	kúria	52				
	*Csép	Csajághy	kúria	52				
	*Esztergom-Sátorkőpuszta	Jármy-Démusz	kúria/villa					
	*Kerékteleki-Tatcspuszta	M. Kir. Ménesbirtok	kastély					
	*Kisigmánd	Ghyczy (Ferenc)	kúria	76				
	*Komárom-Szőny	(Zichy)-Berényi-Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky	kúria	113				
	*Kömlőd-Felsőmihályipuszta	Mihályi	kúria					
	*Környe-Erdőtagyospuszta	Huszár-Posztoczky	kúria	93		170	307	
	*Környe-Kistagyospuszta	(Huszár)-Szokoly-Novák-(Hoffer)	kúria	93				
	*Környe-Szentgyörgypuszta	Esterházy-(Gábor)-Rosenthal	kúria					
	*Lábatlan-Szágodó	Habsburg	vadászkastély					
	'Mogyorósbánya	Brzorar/Bezerédi-Scherczenlechner Plesch-Goldberger-Dániel	kastély		30	199		
	*Nagyigmánd-Szőkepuszta	(Csejthey)-Szó'ke	kúria					
	*Neszmély	Berényi-Zichy-ágostonos kanonokrendi	kúria					
	*Neszmély-Meleges	Palugyay-Ziegler-Ipovicz	kúria					
	*Oroszlány-Galambospuszta	Konkoly Thege-Galambos	kúria					
	*Réde	Esterházy	kastély			281	309	779
	*Súr	(Zichy)-ágostonos kanonokrendi	kastély					
	*Uny	Andrássy-Szűcs	kúria					
	*Uny	Andrássy-Haan	kúria					
	*\/á¸for+nlrn	VctíarViá-7V	aHászkaitplv	17.8		42.S	314	

ADATSZOLGÁLTATÓK, HELYTÖRTÉNÉSZEK

Acs	Németh Gyula, dr. Alföldy Kálmán
Aka	Szontaghné Fiáth Mária Eugénia, Kokas István
Almásfüzitő	Rokolya Ferencné polgármester
Bábolna	Sárfy Péter, Szép László, Asbóth Zsolt
Bajna	Szabó Ferenc, Mészáros József
Bakonybánk	dr. Hunkár Dénes
Bakonysárkány	Willisits Vilmos, Vinkovics Lászlóné
Bakonyszombathely	Géringerné Ildikó
Bana	Ivánkay Gábor, Mészáros Béla, Mészáros Béla, Kovács Erzsébet
Bársonyos-Pervátpuszta	Szarvas Szilveszter
Csép	Széber József polgármester, Fülöpné Czunyi Andrea, Korn Mártonné, Gyüszi László
Dad	Baranya Dezsőné, János Emma, János Péterné
Dág-Kiscsévpuszta	Fűzi Bernadett, Németh Iván, Tabajdi Balázs, Horányi Balázs
Dorog	Csifféry Nándor, Pick József, Cserődy Attiláné
Esztergom	Wagenhoffer Vilmos
Esztergom-Sátorkőpuszta	dr. Monostori Imre, Wagenhoffer Vilmos, Pick József
Gyermely	Sáros György polgármester, Kókai Rita
Gyermely-Gyarmatpuszta	Áprily Róbert
Kerékteleki	dr. Hunkár Dénes, Hajdók Levente polgármester, Vaderna Miklósné Ratkovszky Ida
Kisbér	Riez Gyula, Hegedűs Pál
Kisigmánd	Angyal József, Ghyczy Gáspár
Kocs	Pálfy Imre polgármester, Bauer Ferencné, Bencze Elemér
Komárom	Számadó Emese
Komárom-Szőny	dr. Rigler András főorvos
Kömlőd	Madari Ferenc polgármester, Madari Piroska, Sölétormos Györgyné Varjú Margit
Környe	Glász József, dr. Körmendi Géza, Takács Gyula, Konkoly Thege Miklós, Konkoly Thege István
Lábatlan	Török István polgármester
Mocsa	Gútai István
Mogyorósbánya	Prohászka Tibor polgármester
Nagyigmánd	Ghyczy Gáspár, dr. Ghyczy Béláné, Nagy Klára, Nagy István, Szíj Ferencné polgármester, Pásztor Tiborné
Neszmély	Pató Bálint, Keleti József, Bokodi Sándor
Pilismarót	Ugron Ákos, Kecskésné Pastinszky Krisztina
Réde	Pölöskei József polgármester, Varga Sándor
Súr	ifj. és id. Sógorka Miklós, Kadlecsik Györgyi
Süttő-Bikolpuszta	Szebényi Lászlóné, Radvánszky György
Szákszend	Lang Károly
Szomor	Mihalovics Péterné, Terplán Zoltán, Földházi Teréz
Tarján-Tornyópuszta	Pataki Imre
Tát	Zombori Jánosné
Tata	dr. Körmendi Géza
Tata-Dióspuszta	Roskoványi Tamás
Úny	Varga László alpolgármester, Pósfai József polgármester, Wagenhoffer Vilmos, Kapronczai György
Vértessomló	Hartdegen József polgármester, Török Edit
Vértestolna	Sisa András, Markó Gyula

Nélkülözhetetlen segítségükért ezúton mondunk köszönetet.

VÁLOGATOTT IRODALOM

Alapi Gyula: *Komárom vármegye nemes családai.* Spitzer Sándor Könyvnyomda, Komárom, 1911.

Alapi Gyula: *Komárom vármegye kultúrtörténetéből.* Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat-Kernstok Alapítvány, Tatabánya, 2000.

Baji Etelka - **Csorba** László: *Kastélyok és mágnások. Az arisztokrácia világa a századvégi Magyarországon.* HG&Társa Kiadó, Budapest, 1994.

Balogh Kata - **Bárdos** István: *Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza.* Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézet, Tatabánya, 1993.

Bartha Éva (et al. szerk.): *Komárom Megyei Honismereti Füzet.* K. n., Tatabánya, 1986.

Békássy Jenő: *Komárom és Esztergom vármegyék újjáépítése Trianon után.* Viktoria Nyomda, Budapest, 1929.

Bél Mátyás: *Esztergom vármegye leírása.* Esztergom, 2001. (Reprint)

Bél Mátyás: *Komárom vármegye leírása.* Tatabánya, 1989. (Reprint)

Bohunka Mónika: *Tata és térsége.* In: dr. **Kasza** Sándor (szerk.) - **Huszár** Sándorné (szerk.): Magyarország kisrégiói (11/5). CEBA Kiadó, h. n., 2000.

Bölöny József: *Magyarország kormányai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1983.

Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1988.

Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49. évi szabadságharcban.*

I. kötet (A-GY) Heraldika Kiadó, Budapest, 1998.

II. kötet (H-Q) Heraldika Kiadó, Budapest, 1998.

III. kötet (R-ZS) Heraldika Kiadó, Budapest, 1999.

Borkayné Kállai Ilona: *Komárom megye műemléki helyzete.* In: Műemlékvédelem, 1971. 2.

Cházár László: *Kastélyaink.* Ohio, 1989.

E. **Nagy** Lajos (főszerk.): *Látnivalók Esztergomtól Komáromig.* (Vendégváró Útikönyvek) Well-Press, Miskolc, 1996.

Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526-1848.* Argumentum Kiadó, Budapest, 1994.

Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai.* Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Faller Miklós: *Komárom megye műemlékeinek irodalma 1958-1968.* (Válogatás) In: Műemlékvédelem, 1971. 2. sz.

Forster Gyula br. (szerk.): *Magyarország műemlékei* II. kötet: **Gerecze** Péter: *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma.* Budapest, 1906.

Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája.*

I. kötet Natura, Budapest, 1990.

II. kötet Tellér Kft. Budapest, 1993.

III. kötet Heraldika Kiadó, Budapest, 1998.

IV. kötet Heraldika Kiadó, Budapest, 1999.

V. kötet Heraldika Kiadó, Budapest, 1999.

Gudenus János József - **Szentirmay** László: *Összetört címerek.* Mozaik, Budapest, 1989.

Gyüszi László (szerk.) - **Tapolcainé Sáray Szabó** Éva (szerk): *Komárom-Esztergom megyei Honismereti Füzet 1992-1993.* Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület, Tatabánya, 1994.

Hamann, Brigitte: *Habsburg lexikon.* Uj Géniusz Kiadó, h. n. , é. n.

Honismereti Füzet 1992-1993. Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület, Tatabánya, 1994.

Horváth Hilda: *Régvolt magyar kastélyok.* Gemini Budapest Kiadó, Budapest, 1998.

Hunfalvy János - **Rohbock** Lajos: *Magyarország és Erdély eredeti képekben.* I—III. kötet. Darmstadt, 1856-1864. (Reprint Budapest, 1987.)

Kasza Sándor dr. (főszerk.) - **Fűrészné Molnár** Anikó (főszerk.): *Komárom-Esztergom megye kézikönyve.* (Magyarország megyei kézikönyvei 11.) Alfadat-CEBA, h. n., 1997.

Kempelen Béla: *Magyar nemesi almanach.* Pátria, Budapest, 1910.

Kempelen Béla: *Magyar nemes családok* I—II. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911-1932.

Kempelen Béla: *Magyar főrangú családok.* A szerző saját kiadása, Budapest, 1931.

Komárik Dénes: *A "félköríves" romantika építészete Magyarországon.* In: Építés - Építészettudomány 1984/1-2. 139-193. o.

Komárik Dénes: *A gótizáló romantika építészete Magyarországon.* In: Építés - Építészettudomány 1982/3-4. 275-319. o.

Komárik Dénes: *Romantikus kastélyépítészet kezdetei Magyarországon.* In: Építés - Építészettudomány 1975. 431-451. p.

Komárom-Esztergom vármegye évkönyve 1946. Készült a XI. Komárom Megyei Levéltári Napokra kézirat gyanánt. Esztergom, 1984.

Koppány Tibor: *A castellumtól a kastélyig.* In: Művészettörténeti Értesítő 1974. 285-299. o.

dr. Kovács Béla: *Kisbér és térsége.* In: dr. **Kasza** Sándor (szerk.) - **Bunovacz** Dezső (szerk.): Magyarország kisrégiói (11/4). CEBA Kiadó, h. n., 1999.

dr. Kovács Béla: *Tatabánya és térsége.* In: dr. **Kasza** Sándor (szerk.) - **Bunovacz** Dezső (szerk.): Magyarország kisrégiói (11/6). CEBA Kiadó, h. n., 2000.

Magyar Életrajzi Lexikon I-II. Főszerk.: **Kenyeres** Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967/1969.

Magyar Építőipar folyóirat, 1987. 9-10. Szám

Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár) az 1935. évi adatok alapján. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1937.

Mojzer Miklós: *Torony, kupola, kolonnád.* (Művészettörténeti Füzetek 1.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Műemlék Jegyzék. Az 1953. júniusi állapot szerint összeállította a Műemléki csoport. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1953.

Művészet, 1979. május. - Komárom megyei szám.

Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal* I—**XII.** Ráth Mór, Budapest, é. n. (1857-1868.)

csengerújfalusi **O'sváth** Andor (főszerk.): *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene.* (Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene 1.) Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, Budapest, 1938.

Örsi Károly: *A magyar történelmi kertek védelméről és jelenlegi helyzetéről.* In: Magyar Műemlékvédelem 1969-1970. Budapest, 1972. 303-314. o.

Örsi Károly: *Az elmúlt tíz év kertépítési eredményei a műemlékvédelemben.* In: Magyar Műemlékvédelem 1969-1970. Budapest, 1972. 387-405. o.

Petravich András: *Veszélyeztetett kastélyok és középületek helyreállítása. A kastélyprogram 1981-től 1989-ig.* In: Magyar Műemlékvédelem X. Budapest, 1996. 231-270. o.

Ráday Mihály: *Városvédőbeszédek* I—II. Széchenyi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Ráday Mihály: *Új városvédőbeszédek*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2001.

Rapaics Rajmund: *Magyar kertek*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.

revisnyei **Reviczky** István (szerk. biz. elnöke): *Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre*. (Vármegyei Évkönyvek) K. n., Sátoraljaújhely, 1941.

Rózsa György: *Városok, várak, kastélyok*. HG&Társa Kiadó, Budapest, 1995.

Sisa József: *Adalékok a magyarországi romantikus kastélyépítészethez*. In: Ars Hungarica 1980/1. 103-125. o.

Sisa József: *Kastélyépítészet a historizmusban*. In: *A historizmus művészete Magyarországon*. (Szerk.: **Zádor** Anna.) MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1993. 65-78. o.

Szabad György: *A tatai és gesztesi Eszterházy uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.

Számadó Emese: *Komárom és térsége*. In: **Bunovácz** Dezső (szerk.): Magyarország kisrégiói (11/3). CEBA Kiadó, h. n., 1998.

Védett kastélyok és kúriák jegyzéke. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1998.

Védett kastélyok hasznosítása Magyarországon. Interpress Kiadó, Budapest, 1987.

Wehner Tibor (szerk.): *Komárom megye természeti értékei*. Komárom Megyei Tanács, Tatabánya, 1981.

Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1956.

Zádor Anna - **Rados** Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943.

Zádor Anna: *A klasszicizmus és romantika építészete Magyarországon*. Magyar Helikon/Corvina, Budapest, 1981.

Zádor Anna: *Fellner Jakab (1722-1780)*. In: Tata Baráti Körének tájékoztatója 3. 1981. 30-38

HELYTÖRTÉNETI IRODALOM

AKA

Meszlényi Antal: Gr. Zichy Domonkos veszprémi püspök egyházlátogatásai. Veszprém, 1941.
Fiáth-kúria (lebontva) 22

ALMÁSFÜZITŐ

Hörömpöly Mihály: Almásfüzitő története az őskortól napjainkig.
Almásfüzitő Önkormányzata, Almásfüzitő, 1998.
Berényi-Zichy-(Saint Genois)-Feige-Tuzzla-Zweig-Kálmán-
Világhy-Rach-(Laufer)-kúria (lebontva) 77-83/85-92/100-105/158/159
Kállay Ödön: Adatok Szőny történelméhez. Szőny, 1944.
(Reprint: Komárom Város Önkormányzatának Szőnyi Részönkormányzata, h. n., é. **n.)**
Berényi-Zichy-(Saint Genois)-Feige-Tuzzla-Zweig-Kálmán-
Világhy-Rach-(Laufer)-kúria (lebontva) 153-156
Kovács Emil (főszerk.) - Bíró Endre (szerk.):
Tata története 2. kötet (Az őskortól 1727-ig) Tata Város Tanácsa, h. n., é. **n.**
Tuzzla-Zweig-Kálmán-Világhy-Rach-(Laufer)-kúria, Perjéspuszta (lebontva) 89/90

BÁBOLNA

Pusztai József: Bábolna. K. n., Bábolna, 2000.
Szapáry-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 16/17/21-29/33/48/84/85/97
Szluha Márton: A Szluha család története. Magánkiadás, h. n., 1996.
Szapáry-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 82/85/92/93

BAJNA

Tóth Krisztina: Bajna. (Száz magyar falu könyvesháza sorozat)
Száz magyar falu könyvesháza Kht., h. n., é. n. (2000.)
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 27/29/30-33/35-37/43/50/51/58/59/72/73/
91/94/95/107/126/139/141/160-181/188/189
Schönerné Pusztai Ilona - D. Mezey Alice:
A bajnai Sándor-Metternich kastély.
In: Valter Ilona (szerk.): Entz Géza nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok.
(Művészettörténet - Műemlékvédelem II.)
Országos Műemlékvédelmi Hivatal, (Budapest), 1993.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 179-189
Rados Jenő: Hild József, Pest nagy építőjének életműve. Budapest, 1958.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély
Zádor Anna - Rados Jenő: A klasszicizmus építészete Magyarországon. Budapest, 1943.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 118/166/179/197/378/380
Lestyán Sándor: Gróf Sándor Móric - Az ördöglovas. Dr. Vajna és Bokor, Budapest, 1942.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély
Kállay István: Metternich kancellár magyarországi örökösei. In: Dunántúl településtörténete. IV. (1867-1900). Veszprém, 1992.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 396-402
Kisbán Eszter: Bajna község monográfiája. Bajna, 1957. (kézirat)
Sándor-Metternich-Sándor-kastély
Fővárosi Lapok. 1877. 260. szám
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 1244-45
Wehner Tibor: A bajnai kastély. (Ismertető) Új Forrás, 1977. 3. sz.
Sándor-Metternich-Sándor-kastély 168

BAKONYBÁNK
Tóth Jenő (szerk.): Históriás Kalendárium 1989. Bakonybánk, Bakonyszombathely, Réde. Községi Közös Tanács, Bakonyszombathely, 1989.
Hunkár-kúria 28/29/32
Stróbel-kúria 29/31
Bezerédj-kúria 29/32
Hunkár Antal emlékiratai, Hadtörténelmi Okmánytár. In: Gyalókay Jenő (szerk.): Hadtörténeti Közlemények. 1926. évf. (XXVII. kötet) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1926.
Hunkár-kúria

BAKONYSÁRKÁNY
Vadász Géza: Bakonysárkány. In: Fejér Megye Történeti Évkönyve 13. Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1979.
Wagner-kúria 258/302-304/314
Vértesy-Than-kúria, Vértesymajor 272/271/277/278/307/312-314/335

BAKONYSZOMBATHELY
Tóth Jenő (szerk.): Históriás Kalendárium 1989. Bakonybánk, Bakonyszombathely, Réde. Községi Közös Tanács, Bakonyszombathely, 1989.
Esterházy-Szapáry-kastély (lebontva) 86-88/95/96

BANA
Id. Szinnyei József Komáromi históriái. Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, Tatabánya, 1997.
Zámory-(Decsy)-kúria (lebontva) 38

CSATKA
Csatka község története. 1959. (Kézirat)
Bálint-Lamm-(Pick)-(Vogl)-Major-Cseley-kúria (lebontva)

CSÉM
Körmendi Zoltán: Emlékképek, töredékek Csémről 1910-1950. (Kézirat)
esztergomi érseki kúria

CSÉP
Vachott Sándorné: Rajzok a múltból I—II.
Csapó-Pálffy-kúria és más csépi kúriák

DAD
Baranya Dezsőné: A mi falunk - Dad bemutatkozik. Dad Község Polgármesteri Hivatala, Oroszlány, 1996.
Esterházy-(Preszlényi)-Latzkó-Herczel-Dócza-Nováky-kúria 4-6/9/10
Kugler Géza - Szűcs Bálint: Dad története 1975. december 31-ig. Dad, 1975. (Kézirat)
Esterházy-(Preszlényi)-Latzkó-Herczel-Dócza-Nováky-kúria

DOROG
Budayné Mosonyi Klára: Dorogról a dorogiaknak. Dorog Nagyközségi Tanács VB, h. n., é. n. (1971.)
Schmidt-kastély/villa 126-128/130/134/135/154/157/179/180
Pick József: Dorogi emlékek I. - Dr. Schmidt Sándor élete és munkássága. Szerzői kiadás, Dorog, 1977.
Schmidt-kastély/villa 51/52/61/62/77-80/82/86

Pick József: Dorogi emlékek III. - Dorog és vonzáskörzete építészeti rajzemlékei.
Szerzői kiadás, Dorog, 1998.
Schmidt-kastély/villa 52/53 (26. dossziéban van a villa 16 tervrajza)
Pick József: Dorogi emlékek IV-V. - Dorog helytörténeti gyűjteménye.
Szerzői kiadás, Dorog, 1997.
Schmidt-kastély/villa
Gáthy Zoltán: Emlékiratok. Dorogi évek. (Dorogi Füzetek 8.)
Dorog Város Barátainak Egyesülete, (Dorog), 1994.
Schmidt-kastély/villa

ESZTERGOM
B. Wallon Emma: Az esztergomi Széchenyi tér.
(Műemlékeink) Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1963.
Bottyán-Kucklander-kúria 29/32/34
Pálinkás László: Esztergom XVIII. századi művészeti emlékei. K. n., Budapest, 1937.
Bottyán-Kuckländer-kúria 63-71
Padányi Lajos: Nyergesújfalu monográfiája.
Nyergesújfalu Város Önkormányzata, h. n., 2000.
Bottyán-Kucklander-kúria 77-79
Lalki Szabolcs: Esztergom, Barangolások a királyi városban.
Gran Tours Kft., Esztergom, 2000.
Bottyán-Kucklander-kúria 19/20
Vukov Konstantin: Az esztergomi Rozália kápolna és Bottyán ház felújítása.
In: Műemlékvédelem 30. 1986.
Bottyán-Kucklander-kúria 147/148
Tóth Gábor: Vak Bottyán kiszabadítása Kuckländer fogságából.
In: Új Forrás 1969. 3. **szám** Bottyán-Kucklander-kúria 71-74
Wagenhoffer Vilmos: Fejezetek Esztergom-Kertváros történetéből.
Esztergom-Kertváros Részönkormányzata, h. n., 2001.
Jármy-Démusz-kúria/villa, Sátorkó'puszta (lebontva) 86/87/88
Fuchs-Megyery Krausz-(Eckstein-Szokop)-Drezdner-kúria, Kenyérmezőpuszta 32/55/77/81-85/100
Pick József : Dorogi emlékek II. - Esztergom-Kertváros története.
Szerzői kiadás, Dorog, 1997.
Jármy-Démusz-kúria/villa, Sátorkőpuszta (lebontva)
Fuchs-Megyery Krausz-(Eckstein-Szokop)-Drezdner-kúria, Kenyérmezőpuszta
Monostori Imre: Németh László Sátorkőpusztán.
(Komárom Megyei Honismereti Kiskönyvtár Füzetei 14.) 1986.
Jármy-Démusz-kúria/villa, Sátorkőpuszta (lebontva)

GYERMELY
Béni Kornél (szerk.) - Viszló Levente (szerk.):
A Vértes hegység és környéke. Egy cseppnyi Magyarország.
Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, h. n., 1996.
Sándor-Sándor-Metternich-kúria 295
Tóth Krisztina: A gyermelyi református egyház története.
(Societas et Ecclesia 4.) MKPE, Budapest, 1999.
Sándor-Metternich-Sándor-kúria 13/16/17/23

KERÉKTELEKI
Id. Szinnyei József komáromi históriái.
Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, Tatabánya, 1997.
Hunkár-kastély, Szolgagyőrpuszta 41/42
Hegedűs Pál: Örökségünk - Kisbér történeti emlékei. Kisbér Város Önkormányzata, h. n., 2001.
M. Kir. Ménesbirtok kastélya, Tarcspuszta (lebontva) 227/226/221/204

Hunkár Antal emlékiratai, Hadtörténelmi Okmánytár.
In: Gyalókay Jenő (szerk.): Hadtörténeti Közlemények.
1926. évf. (XXVII. kötet) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1926.
Hunkár-kastély, Szolgagyőrpuszta
Hunkár-kastély, Nyeszkenyepuszta

KISBÉR
Hegedüs Pál: Örökségünk - Kisbér történeti emlékei.
Kisbér Város Önkormányzata, h. n., 2001.
Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 89/109-111/114/115/119-121/135/147/152/153/157-167/190/194/195/197-200/203-208
Ádám Éva - Balogh Attila: Kisbér 1277-1977.
Komárom Megyei Lapkiadó Vállalat, h. n., 1977.
Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 26-30/36-43/47/48/53/70/78/130-132/136
Szikra Éva - Örsi Károly: A kisbéri (volt Batthyány kastély) park története és rekonstrukciós javaslata. In: Zöldfelületgazdálkodás, tájrendezés és kertépítészet. 54. szám, 1984.
Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 28-34
Koncz József (szerk.):
Kisbéri honismereti füzetek 1. Kisbér Városi Tanács VB., h. n., 1988.
Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok kastélya 98
Fakász Tibor (szerk.): Kisbéri Emlékezők. Kisbér Város Önkormányzata, h. n., 1996.
Batthyány-M. Kir. Ménesbirtok kastélya

KOCS
Baranyay József: Kocs község és a kocsi. Komárom, 1942.
Esterházy-(Mihályi)-(Győry)-kúria
Kovács Emil (főszerk.) - Bíró Endre (szerk.):
Tata története 2. kötet (Az őskortól 1727-ig) Tata Város Tanácsa, h. n., é. **n.**
Esterházy-(Mihályi)-(Győry)-kúria 115

KOMÁROM-SZŐNY
Klujber László: Szőny múltjából. Gr. Zichy Miklósné
Berényi Erzsébet grófnő XVIII. századi gazdaságszervező munkájáról.
In: Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Füzet 1992-1993. Tatabánya, 1994.
(Zichy)-Berényi-Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky-kúria 55-68
Klujber László: Kórházépületünk, a szőnyi kastély históriája.
In: 50 éves a Selye János Kórház 1947-1997. K. n., Komárom, 1997.
Solymosy-Gyürky-kastély 5-8
Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezések a XVIII. századi Magyarországon.
(Művészettörténeti Füzetek 15.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
(Zichy)-Berényi-Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky-kúria 19
Kállay Ödön: Adatok Szőny történelméhez. Szőny, 1944.
(Reprint: Komárom Város Önkormányzatának Szőnyi Részönkormányzata, h. n., é. **n.)**
(Zichy)-Berényi-Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky-kúria 85-92/140
Solymosy-Gyürky-kastély 85-92/140
Kállay Ödön: Adatok Szőny község történetéhez. 1994. (Kézirat)
Solymosy-Gyürky-kastély 72
Kalács Krisztina: Múlt és jelen. In: Koppanmonostori Kalendárium 2000. Komárom, 1999.
Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky-kúria, Újszálláspuszta 156-159
Dr. Szénássy Zoltán: Neszmélyi Krónika. KT Kiadó, Komárom, 1998.
Zichy-Vásonkeöy-Eberling-Solymosy-Gyürky-kúria, Újszálláspuszta 164

KÖMLŐD

Id. Szinnyei József komáromi históriái.
Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, Tatabánya, 1997.

(Sárközy)-Perczel-Szemerey-Varju-kúria 64/65
Pázmándy-(Schaffaliczky)-Hugonnai-Simontsits-Holitscher-László-kastély 64/65

Varjú József: Kömlőd története. K. n., h. n., é. n.

(Sárközy)-Perczel-Szemerey-Varju-kúria
Pázmándy-(Schaffaliczky)-Hugonnai-Simontsits-Holitscher-László-kastély

KÖRNYE

Szluha Márton: A Szluha család története. Magánkiadás, h. n., 1996.

Konkoly Thege-kúria, Nagytagyospuszta 72/78/90/93/94
(Huszár)-Szokoly-Novák-(Hoffer)-kúria, Kistagyospuszta (lebontva) 72/78/92/94

Dr. Körmendi Géza: Tagyospuszta rövid története 1. In: Tatai harangszó, 1996. október

Konkoly Thege-kúria, Nagytagyospuszta
Konkoly Thege-Dinnyés-kúria, Nagytagyospuszta

Dr. Körmendi Géza: Tagyospuszta rövid története 2. In: Tatai harangszó, 1996. karácsony

(Huszár)-Szokoly-Novák-(Hoffer)-kúria, Kistagyospuszta (lebontva)
Novák-kúria, Kistagyospuszta
Huszár-Posztoczky-kúria, Erdó'tagyospuszta (lebontva)

Kovács Emil (foszerk.) - Bíró Endre (szerk.): Tata története 2. kötet (Az őskortól 1727-ig)
Tata Város Tanácsa, h. n., é. n.

Konkoly Thege-kúria, Nagytagyospuszta 89/108
(Huszár)-Szokoly-Novák-(Hoffer)-kúria, Kistagyospuszta (lebontva) 47

LÁBATLAN

Barakká Gábor: SédtőtóT-Süttőig. K. n., h. n., 2000.

Sziklay-Tulassay-kúria 122

Nedeczky Gáspár: A Nedeczky család története.
Hunyadi Mátyás Intézet, Budapest, 1891.

Nedeczky-Huszár-Gyulay-esztergomi káptalan-(Nedeczky)-Gerenday-kúria 420-422/432/455

MOCSA

Gutái István: Mocsai mozaikok. Fejezetek Mocsa község régebbi
és újabb kori történetéből 1209-1989. Búzakalász Mgtsz, Mocsa, 1989

esztergomi érseki kúria, Boldogasszonypuszta 32/93
bencés rend kúriája, Tömördpuszta 81/86

NAGYIGMÁND

Nagy István: Nagyigmánd. Töredék a múltból.
Nagyigmándi Önkormányzat Képviselőtestülete, Nagyigmánd, 1996.

Bóday-kúria, Bódaypuszta 28/60/155
Thaly-kúria, Thalypuszta 28/61/62
Ghyczy-kúria, Ghyczypuszta 28/56/60/144
Milkovics-Ghyczy-kúria, Milkovicspuszta 28/56/59/61/62
(Csejthey)-Szőke-kúria, Szőkepuszta (lebontva) 28

Id. Szinnyei József komáromi históriái.
Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, Tatabánya, 1997.

Milkovics-Ghyczy-kúria, Milkovicspuszta 38

Nagy Miklós: A Ghyczyek a magyar nemzet történetében. In: Turul, 1929

Ghyczy-kúria, Ghyczypuszta 11-37

Dr. Ghyczy Béla hagyatéka archív fotókkal

Ghyczy-kúria, Ghyczypuszta

Milkovics Zsigmond: Kisigmánd története. (Kézirat)
Ghyczy-kúria, Ghyczypuszta
Kállay Ödön: Adatok Szőny történelméhez. Szőny, 1944.
(Reprint: Komárom Város Önkormányzatának Szőnyi Részönkormányzata, h. n., é. **n.)**,
Thaly-kúria, Thalypuszta 119
Pócza Ferenc: História domus. A nagyigmandi római katolikus egyház krónikája.

NASZÁLY
Süveg Zoltán: Földközelben Naszályon II. Naszály a 2000. év küszöbén.
Naszály Község Önkormányzata, h. n., 2000.
Balogh-Esterházy-(Fridrich)-(Csetke)-(Jurcsek)-(Vásárhelyi)-kastély 114/116/118-120
Hörömpöly Mihály: Almásfüzitő története az őskortól napjainkig.
Almásfüzitő Önkormányzata, Almásfüzitő, 1998.
Balogh-Esterházy-(Fridrich)-(Csetke)-(Jurcsek)-(Vásárhelyi)-kastély 151/177/178

NESZMÉLY
Dr. Szénássy Zoltán: Neszmélyi Krónika. KT Kiadó, Komárom, 1998.
Berényi-Zichy-ágostonos kanonokrend kúriája (lebontva) 162-164/195/197/198
(Berényi)-Zichy-ágostonos kanonokrend kúriája, Gombásmajor 162-164/195/197/198
Palugyay-Ziegler-Ipovicz-kúria, Meleges (lebontva) 164/165
Keleti-kúria/villa 175-177

OROSZLÁNY-MAJKPUSZTA
Kulcsár Emil Miklós: Majk története. Hanex Kft., h. n., 1996.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély
Gyuszi László: Oroszlány a 18-19. században.
Oroszlány Városi Tanács, Tatabánya, 1988.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély
Haraszti Mihály - Kőbányai Ferenc - Kulcsár Emil Miklós:
Oroszlány. Oroszlány Város Önkormányzata, Oroszlány, 1994.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein- (Ö sterreicher) -Esterházy-kastély 4-17/20-29
Pál Voit: Franz Anton Pilgram (1699-1761).
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély 180-209
Voit Pál: A majki műemlékegyüttes.
In: Magyar Műemlékvédelem 1961-62. Budapest, 1966. 201-227
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein- (Ö sterreicher) -Esterházy-kastély
Beke Margit: A majki kamalduliak.
In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Majk és Grosbois.
(Kamalduli szerzetesek, Rákóczi és az Esterházyak.)
Oroszlány Város Önkormányzata, Oroszlány, 1998.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély 25-34/76-78/81-98/116/117/124/125
Koger Zsuzsa - Méhes Edit: Remeterendek - A kamalduli rend.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély 76-77
Béni Kornél (szerk.) - Viszló Levente (szerk.):
A Vértes hegység és környéke. Egy cseppnyi Magyarország.
Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, h. n., 1996.

kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély 180-183/153
Eszterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Budapest, 1901.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély
Végváriné Babirák Ilona:
Oroszlány, egy magyarországi falu legendája és igaz története.
Majki Népfőiskolai Társaság, Művelődési Központ és Könyvtár, Oroszlány, 1999.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély
Nitsch Árpád János: Majk, a Boldogságos Szűz Mária Premontrei Prépostságának,
majd a Nepomuki Szent Jánosról nevezett Kamalduli remeteségnek története.
Győregyházmegyei Nyomda, Győr, 1910.
kamalduli rendi-Esterházy-(Mauthner-Kadischa)-
Liechtenstein-(Österreicher)-Esterházy-kastély
Kovács Emil (főszerk.) - Bíró Endre (szerk.): Tata története 2. kötet (Az őskortól 1727-ig)
Tata Város Tanácsa, h. n., é. **n.**
Konkoly Thege-Galambos-kúria, Galambospuszta (lebontva) 108

PILISMARÓT
Pastinszky Miklós: Heckenast Gusztáv és Pilismarót.
In: Dunakanyar Tájékoztató, 1972. 1. sz.
Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap kúriája 129-133
Komarik Dénes: A pilismaróti Heckenast-villa.
In: Műemlékvédelem XXVIII. évf. 1984. 1. sz.
Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap kúriája 19-29
Dr. Heckenast Dezső: Könyv és hagyomány.
Megemlékezés Heckenast Gusztáv könyvkiadóról halálának
századik évfordulóján. In: Krónika, 1978. áprilisi szám
Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap kúriája 20-23
Lukácsné Varga Eszter: Pilismarót története I.
(Az őskortól a XIX. század elejéig.)
Pilismaróti Önkormányzat - Pilismarótért Alapítvány, Pilismarót, 1996.
Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap kúriája
Lukácsné Varga Eszter: Pilismarót története II.
(A XIX. század elejétől az I. világháború végéig.)
Pilismaróti Önkormányzat - Pilismarótért Alapítvány, Pilismarót, 2000.
Heckenast-Szladovich-Zichy-M. Kat. Vallásalap kúriája 86-93

RÉDE
Pál Voit: Franz Anton Pilgram (1699-1761).
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
Esterházy-kastély (lebontva) 12/249/261/262/271/422
Tóth Jenő (szerk.): Históriás Kalendárium 1989. Bakonybánk,
Bakonyszombathely, Réde. Községi Közös Tanács, Bakonyszombathely, 1989.
Esterházy-kastély (lebontva) 142-149
Lipták Gábor: Zirc és Csesznek.
Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal, h. n., é. n.
Esterházy-kastély (lebontva) 89/90/91/99/100
Wehner Tibor: A rédei kastélyrom. (Ismertető) In: Új Forrás. 1980. 5. szám. 80.
Esterházy-kastély (lebontva)

SVR

Negyven éve történt - Halálfejesek a súri kastélyban című cikk
(Zichy)-ágostonos kanonokrend kastélya

SÜTTŐ

Dr. Fábián Gábor: Isten kőmívese. Egy építész regénye. Budapest, 1940.
esztergomi érseki kastély, Pusztamarót
Barakka Gábor: Sédtőtől-Süttőig. K. n., h. n., 2000.
Sissay-(Visontai Kovács)-(Wiezer)-Reviczky-
Klein-Radvánszky-kúria, Bikolpuszta 60/65-67/86/108/124/132/180/181/188/203/234/235
Müller-kúria 68/78/79/83/94/109/122/174/176/268
Horváth István: A bikoli kastély. In: Új Forrás, 1979. október, 5. **szám**
Sissay-(Visontai Kovács)-(Wiezer)-Reviczky-
Klein-Radvánszky-kúria, Bikolpuszta 79-80

TARJÁN-TORNYÓPUSZTA

Jakab István László: Bicske története. K. n., Bicske, 1969.
Hirsch-Erdélyi-Hohenlohe-kastély 68/226/227/244/251/432/457/539/540

TÁT

Kátai Ferenc: Tát története 1181-1981.
Tát Nagyközségi Közös Tanács, h. n., 1981.
Eggenhoffer-kúria 46/48/50/54
Kátai Ferenc: Tát története. A kezdetektől 2000-ig.
Tát Nagyközség Önkormányzata, Tát, 2000.
Eggenhoffer-kúria 65/68/69/74/132

TATA

Szabad György: A tatai és gesztesi Eszterházy uradalom áttérése
a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
Esterházy-nagykastély
Dr. Rados Jenő: Tata. (Városképek - Műemlékek).
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1964.
Esterházy-nagykastély 42/44/46/48/50-53/181-186
Esterházy-kiskastély 79/80/89/169/170
Balogh-Esterházy-kiskastély 487/488/489
Körmendi Géza: Tata és Tóváros története a két világháború között (1920-39).
Tata Város Önkormányzata, Tata, 1998.
Esterházy-nagykastély 9/10/11-15/83
Körmendi Géza: Tata és Tóváros története 1939 és 1949 között.
Tata Város Önkormányzata, Tata, 2001.
Esterházy-nagykastély 10/142
Kovács Emil (főszerk.) - Bíró Endre (szerk.): Tata története 1. kötet (Az őskortól 1727-ig)
Tata Város Tanácsa, h. n., é. **n.**
Esterházy-nagykastély 200/213/214
Kovács Emil (főszerk.) - Bíró Endre (szerk.): Tata története 2. kötet
Tata Város Tanácsa, h. n., é. n.
Esterházy-nagykastély 7/9-11/36/46/81/88/89/93/94/111/130/131/168/169
Pál Voit: Franz Anton Pilgram (1699-1761).
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
Esterházy-nagykastély 216-222
Tóth Krisztina: A gyermelyi református egyház története.
(Societas et Ecclesia 4.) MKPE, Budapest, 1999.
Esterházy-nagykastély 13/16/17

Eszterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Budapest, 1901.
Esterházy-nagykastély
Kiss Miklós: Kétszáz éves a tatai angolpark.
(Tata Baráti Körének tájékoztatója 6.) 1984.
Esterházy-kiskastély 56-66
Streit Géza: A tatai angolpark múltja, jelene és jövője.
(Tata Baráti Körének tájékoztatója 7.) 1985.
Esterházy-kiskastély 130-140
Kazinczy Ferenc: Kazinczy útja Pannonhalmára,
Esztergomba, Váczra. Pest, 1831.
Esterházy-kiskastély 13-18
Bárdos Kornél: A tatai Esterházyak zenéje.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
Esterházy-nagykastély 9-11
Béni Kornél (szerk.) - Viszló Levente (szerk.):
A Vértes hegység és környéke. Egy cseppnyi Magyarország.
Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, h.n., 1996.
Esterházy-nagykastély 150/162
Tata-Tóváros írásban és képekben. (Kalauz) Özv. Kopasz Józsefné, Tata, 1888.
(Reprint: Móricz Zsigmond Városi Könyvtár, Tata, 1987.)
Esterházy-nagykastély 14/17-19/21/34/37
Varga Istvánné: Tata más szemmel. West End, Tata, 1998.
Esterházy-nagykastély 49/50/56-59
Hesp József: A dióspusztai ménes története. (Internet)
Jaross-Magyar Lótenyésztő' Rt.-Halász-kúria

ÚNY
Kiss Ákos: Egy nemesi közbirtokosság kúriaépítkezései (Úny, Tinnye).
In: Etnographia (1979.)
Miskey-kúria 354/355
Andrássy-Haan-kúria (lebontva) 360/365
Bozzay-Friebeisz-Venturini-Kracker/Kapronczai-kúria 365
Andrássy-Valovits-kúria 365
Kiss Ákos: Tinnye, Úny és Jászfalu közbirtokosságainak
és népének története a XVIII. században. Budapest, 1971.
Miskey-kúria
Kiss Ákos: Tinnye, Úny régebbi története - közbirtokosságának kezdetei (1526-1711).
Komárom Megyei Múzeumok, Budapest, 1977.
Miskey-kúria
Kiss Ákos: Tinnye, Úny és Jászfalu története. K. n., Tatabánya, 1982.
(Komárom Megyei Kiskönyvtár füzetei 9.)
Miskey-kúria
Wagenhoffer Vilmos: Úny története. Úny Község Önkormányzata, Úny, 2001.
Miskey-kúria 28/29/31-34/37/39/48/90/93/103/122/124/148
Venturini-kúria 34/35/37/39/90/116/148
Besenyői Szabó-kúria 34/35/37/39/48/90/122/123/275
Bozzay-Friebeisz-Venturini-Kracker/Kapronczai-kúria 34/35/37/39/90/116/122/123/148
Andrássy-Valovits-kúria 34/37/90/116/123/175
Andrássy-Chlebovits-kúria 37/122/133/142/158/159/214
Andrássy-Haan-kúria (lebontva) 34/35/37/39/90/116/122/123/175
Andrássy-Szűcs-kúria (lebontva) 274
Wagenhoffer Vilmos: Fejezetek a 800 éves Úny történetéből.
1193-1993. H. n., é. n., k. n.
Miskey-kúria

KASTÉLY ÉS KÚRIA ELHATÁROLÁSA

Mivel a magyar terminológiában a kastély és a kúria (mai) fogalmának nincsen egyértelmű definíciója, sok esetben problémák merülnek fel egy-egy épület besorolásánál, a két épülettípus közötti különbségek feltárásánál.
Az épületek besorolása azonban elengedhetetlen valamelyik kategóriába - már csak az elnevezés miatt is -, ezért az egyes objektumok megítélésére *Dercsényi Balázzsal* a következő szempontrendszert dolgoztuk ki, melyet ahol lehetett próbáltam a munka során betartani:

1. Az épület *alapterületének* nagysága, illetve az, hogy az épület ***emeletes*** vagy ***földszintes-e.*** *(A köznyelv általában kastélynak a nagyobb épületeket nevezi, míg kúriának a kisebbeket.)*

2. Az építtető társadalmi ***státusza,*** mely réteghez tartozik. *("Főnemesi - hercegi, grófi, bárói - kastély", "köznemesi kúria". Ez az eredetileg is csak nagy vonalaiban igaz kritérium azonban a polgári rétegek gazdagodásával érvényét vesztette.)*

3. Az épület *tipológiailag* mely típushoz kapcsolódik szervesebben. *(A **kúria** az egyik megközelítés szerint olyan épülettípus, melynél egy központi teremből néhány helyiség nyílik. Ez a kúriák azon típusánál igaz, melyek az építkezések fénykorában, a XIX. század első felében épültek.)*

4. A ***művészeti érték*** szempontjai. *(A kúriák két fő fajtája közül azok, amelyek őrzik az eredeti arányokat, egy kastély kicsinyített másainak tűnnek, ezeket néha **"kiskastélynak"** is nevezik. A népies stílusú épületek ezzel szemben - még ha kiterjedésre az előző típussal meg is egyeznek - inkább egy "felnagyított" parasztházhoz hasonlítanak.)*

5. *Agazdasági központként* betöltött szerep. *(Mivel az épület birtokigazgatási központként is működött, a kúria egy kisebb gazdasági egységre épülő kis- vagy középnemesi típus volt.)*

Ugyanakkor sokszor mindezeket a szempontokat keresztülhúzza az a tény, hogy a ***népnyelv által használt*** *elnevezés* annyira beépült a hivatalos listákba és felmérésekbe is, hogy annak terminológiai helyreigazítása az épület azonosítását veszélyeztetné.
Ez utóbbi szempont indokolta azt is, hogy az épület elnevezésében felsoroljam valamennyi (ismert) tulajdonos család nevét időrendben.

(A "kastély" és a "kúria" fogalmán - mint ahogy az a feldolgozott épületanyagból is kiderül - mindig a XVIII. századtól kezdődően állandósult épülettípus értendő.)

KASTÉLY- ES KÚRIATULAJDONOS CSALÁDOK KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYÉBEN

A *dőlt* betűvel szedett épületeket lebontották.

Családnév	Nemesi előnév/ Kettős családnév	Főnemesi rang	Település	Épület típusa
ágostonos kanonokrenc			Neszmély	*kúria*
ágostonos kanonokrenc			Neszmély-Gombásmajor	kúria
ágostonos kanonokrenc			Súr	*kastély*
Andócsy			Környe-Patárpuszta	kúria
Andrássy	egyházpakai (és érkeserűi)		Úny	2 kúria és *2 kúria*
Asztalos			Környe-Nagytagyospuszta	kúria
Auspitz	pusztapéteri		Ács-Jegespuszta	kúria
Bajza	árva-nagyfalusi		Csép	kúria
Bálint			Csatka	*kúria*
Balogh	galánthai (és nebojszai		Naszály-Billegpuszta	kastély
Balogh	galánthai (és nebojszai		Tata	kiskastély
Balogh	csöglei		Csép	3 kúria
Bárány			Csép	kúria
Batthyány	németújvári	gróf	Kisbér	kastély
bencés rend			Mocsa-Tömördpuszta	kúria
Benes			Bana	kúria
Berényi	karancsberényi	gróf	Almásfüzitő	*kúria*
Berényi	karancsberényi	gróf	Komárom-Szőny	*kúria*
Berényi	karancsberényi	gróf	Neszmély	*kúria*
Berényi	karancsberényi	gróf	Neszmély-Gombásmajor	kúria
Bezerédj	bezerédi		Bakonybánk	kúria
Bíró			Környe-Patárpuszta	kúria
Bóday			Kisigmánd	kúria
Bóday			Nagyigmánd-Bódaypuszta	kúria
Bottyán	esztergomi		Esztergom	kúria
Bozóky	bozóki		Pilismarót	kúria
Bozzay	bozzai		Úny	kúria
Brzorar/Bezerédi			Mogyorósbánya	*kastély*
Brzorar/Bezerédi			Bajót-Szarkáspuszta	kastély
Burg			Ászár	kúria
Chlebovits			Úny	kúria
Csajághy	csajági		Csép	*kúria*
Csapó			Csép	kúria
Csejthey	kiscsejtei		Nagyigmánd-Szőkepuszta	*kúria*
Cseley	márialigeti		Csatka	*kúria*
Csetke			Naszály-Billegpuszta	kastély
Dániel			Mogyorósbánya	*kastély*
Decsy			Bana	*kúria*
Degenfeld-Schonburg	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	Ács-Concóhátpuszta	kastély
Demény	nyáregyházi		Csép	kúria
Démusz			Esztergom-Sátorkőpuszta	*kúria/villa*
Deutsch			Kisigmánd	kúria
Dinnyés			Környe-Nagytagyospuszta	kúria
Dócza			Dad	kúria

Drezdner			Esztergom-Kenyérmező	kúria
Eberling			Komárom-Szőny	*kúria*
Eberling			Komárom-Újszálláspuszta	kúria
Eckstein-Szokop			Esztergom-Kenyérmező	kúria
Eggenhoffer			Tát	kúria
Erdélyi			Tarján-Tornyópuszta	kastély
Esterházy	galánthai	gróf	Szákszend	kúria
Esterházy	galánthai	gróf	Bakonyszombathely	*kastély*
Esterházy	galánthai	gróf	Kocs	2 kúria
Esterházy	galánthai	gróf	Környe-Szentgyörgypuszta	*kúria*
Esterházy	galánthai	gróf	Naszály-Billegpuszta	kastély
Esterházy	galánthai	gróf	Oroszlány-Majkpuszta	kastély
Esterházy	galánthai	gróf	Vértessomló	kastély
Esterházy	galánthai	gróf	Réde	*kastély* és kiskastély
Esterházy	galánthai	gróf	Ács	kastély
Esterházy	galánthai	gróf	Vértestolna	*vadászkastély*
Esterházy	galánthai	gróf	Ászár	kúria
Esterházy	galánthai	gróf	Dad	kúria
Esterházy	galánthai	gróf	Környe-Patárpuszta	kúria
Esterházy	galánthai	gróf	Tata	kastély és 2 kiskastély
Esterházy	galánthai	gróf	Tata-Remeteségpuszta	vadászkastély
esztergomi	érsekség		Mocsa-Boldogasszonypuszta	kúria
esztergomi	érsekség		Csém	*kúria*
esztergomi	érsekség		Süttő-Pusztamarót	kastély
esztergomi	főkáptalan		Dág-Kiscsévpuszta	kúria
esztergomi	főkáptalan		Lábatlan-Piszke	kúria
Feige			Almásfüzitő	*kúria*
Fiáth	eörményesi és karánsebesi	báró	Aka	*kastély és kúria*
Forster			Ács-Concóhátpuszta	kastély
Fridrich			Naszály-Billegpuszta	kastély
Friebeisz	rajkai		Úny	kúria
Fuchs			Esztergom-Kenyérmező	kúria
Gábor			Környe-Szentgyörgypuszta	*kúria*
Galambos			Környe-Nagytagyospuszta	kúria
Galambos			Oroszlány-Galambospuszta	*kúria*
Gerenday			Lábatlan-Piszke	kúria
Ghyczy	giczi, assa- és ablanczkürthi		Ács-Csillapuszta	*kúria*
Ghyczy	giczi, assa- és ablanczkürthi		Kisigmánd	kúria és *kúria/ház*
Ghyczy	giczi, assa- és ablanczkürthi		Kisigmánd-Újpuszta	kúria
Ghyczy	giczi, assa- és ablanczkürthi		Nagyigmánd-Ghyczypuszta	kúria
Ghyczy	giczi, assa- és ablanczkürthi		Nagyigmánd-Milkovicspuszta	kúria
Glatz			Csép	kúria
Goldberger	budai		Mogyorósbánya	*kastély*
Guyon			Szomor	kúria
Győry	felpéczi		Kocs	2 kúria
Gyulay	gyulai	gróf	Lábatlan-Piszke	kúria
Gyürky	losonczi	gróf	Komárom-Szőny	kastély és *kúria*
Gyürky	losonczi	gróf	Komárom-Újszálláspuszta	kúria
Haan			Úny	*kúria*
Habsburg	Lotharingiai	kir. herceg/ főherceg	Lábatlan-Szágodó	*vadászkastély*

Halász				Tata-Dióspuszta	kúria
Heckenast				Pilismarót	kúria
Herczel	pusztapéteri	báró		Dad	kúria
Hirsch				Tarján-Tornyópuszta	kastély
Hoffer				Környe-Kistagyospuszta	*kúria*
Hohenlohe	Langenburg	herceg		Tarján-Tornyópuszta	kastély
Holitscher				Kömlőd	kastély
Hugonnai	szentgyörgyi	gróf		Kömlőd	kastély
Hunkár	hajdenczi			Bakonybánk	kúria
Hunkár	hajdenczi			Kerékteleki-Nyeszkenyepuszta	kastély
Hunkár	hajdenczi			Kerékteleki-Szolgagyőrpuszta	kastély
Huszár	nagybaráthi			Lábatlan-Piszke	kúria
Huszár	nagybaráthi			Környe-Erdőtagyospuszta	*kúria*
Huszár	nagybaráthi			Környe-Kistagyospuszta	*kúria*
Ipovicz				Neszmély-Meleges	*kúria*
Ivánkay			s	Bana	kúria
Jármy	szolnoki és jármi			Esztergom-Sátorkőpuszta	*kúria/villa*
Jaross	nemesmiticzi és wezka			Tata-Dióspuszta	kúria
Jékey	bulyi és jékei			Bársonyos-Pervátpuszta	kúria
Jurcsek				Ács-Jegespuszta	kúria
Jurcsek				Naszály-Billegpuszta	kastély
Kálmán				Almásfüzitő	*kúria*
Kálmán				Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*
kamalduli rend				Oroszlány-Majkpuszta	kastély
Keleti				Neszmély	kúria/villa
Kézdy-Vásárhelyi	(kézdi-vásárhelyi)			Szomor	kúria
Kiss	Kiskeszi			Csép	*kúria*
Klein				Süttő-Bikolpuszta	kúria
Kolosváry Lózert				Kisigmánd	kúria
Konkoly Thege				Környe-Nagytagyospuszta	5 kúria
Konkoly Thege				Oroszlány-Galambospuszta	*kúria*
Kovács	Visontai			Süttő-Bikolpuszta	kúria
Kracker/Kapronczai				Úny	kúria
Kristufek				Környe-Környebánya	kúria
Kuckländer		báró		Esztergom	kúria
Lamm				Csatka	*kúria*
László				Kömlőd	kastély
Latzkó				Dad	kúria
Laufer				Almásfüzitő	*kúria*
Laufer				Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*
Leopold				Kisigmánd	kúria
Liechtenstein	nikolsburgi	herceg		Oroszlány-Majkpuszta	kastély
Liechtenstein	nikolsburgi	herceg		Ács	kastély
Lipthay	kisfaludi és lubellei	báró		Komárom-Koppánmonostor	kúria
M. Kat. Vallásalap				Pilismarót	kúria
M. Kir. Ménesbirtok				Kisbér	kastély
M. Kir. Ménesbirtok				Bábolna	kastély
M. Kir. Ménesbirtok				Kerékteleki-Tarcspuszta	*kastély*
Magyar Általános Kőszénbánya Rt.				Vértessomló	kastély
Magyar Általános Kőszénbánya Rt.				Környe-Környebánya	kúria
Magyar Lótenyésztő Rt				Tata-Dióspuszta	kúria
Major				Csatka	*kúria*
Mauthner-Kadischa				Oroszlány-Majkpuszta	kastély
Megyery (Krausz)	megyeri			Esztergom-Kenyérmező	kúria

Metternich-Sándor	(szlavniczai)	herceg
Metternich-Sándor	(szlavniczai)	herceg
Metternich-Sándor	(szlavniczai)	herceg
Mihályi	rétalapi	
Mihályi	rétalapi	
Mihályi	rétalapi	
Mihályi	rétalapi	
Milkovics	méhkerti	
Milkovics	méhkerti	
Miskey		
Micsky	kismányai	
Müller		
Nedeczky	nedeczei (és lábatlani)	
Novák	szentmiklósi	
Nováky		
Österreicher		
Pálffy	felsőcsicsói és szilasi	
Palugyay	nagy- és kispalugyai	
Pastinszky	pastinazávodai és pastini	
Pázmándy	szomori és somodori	
Perczel	bonyhádi	lovag
Pick		
Plesch		
Posztoczky		
Preszlényi		
Rach		
Rach		
Radvánszky	radványi és sajókazai	
Reviczky	revisnyei	
Rézeky		
Richter		
Rosenthal		
Saint-Genois	anneaucourti	gróf
Sándor	szlavniczai	gróf
Sándor	szlavniczai	gróf
Sándor	szlavniczai	gróf
Sárközy	nádasdi	
Schaffaliczky	murkodlei	báró
Scherczenlechner		
Schmidt		
Schwarzenberg		herceg
Simontsits	alsó- és felsőkorompai	
Sissay	megyercsi	
Solymosy	loósi és egervári	báró
Solymosy	loósi és egervári	báró
Splényi	miháldi	báró
Stróbel		
Szabó	Besenyői	
Szabó		
Szabó	Edelényi	
Szalay	eötsi	
Szapáry	muraszombathi,	

Bajna	kastély
Gyermely	kúria
Gyermely-Gyarmatpuszta	vadászkastély
Csép	kúria
Kocs	2 kúria
Kömlőd	kúria
Kömlőd-Felsőmihályipuszta	*kúria*
Bana	kúria
Nagyigmánd-Milkovicspuszta	kúria
Úny	kúria
Csép	kúria
Süttő	kúria
Lábatlan-Piszke	kúria
Környe-Kistagyospuszta	kúria és *kúria*
Dad	kúria
Oroszlány-Majkpuszta	kastély
Csép	kúria
Neszmély-Meleges	*kúria*
Pilismarót	kúria
Kömlőd	kastély
Kömlőd	kúria
Csatka	*kúria*
Mogyorósbánya	*kastély*
Környe-Erdőtagyospuszta	*kúria*
Dad	kúria
Almásfüzitő	*kúria*
Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*
Süttő-Bikolpuszta	kúria
Süttő-Bikolpuszta	kúria
Pilismarót	kúria
Szákszend	kúria
Környe-Szentgyörgypuszta	*kúria*
Almásfüzitő	*kúria*
Bajna	kastély
Gyermely	kúria
Gyermely-Gyarmatpuszta	vadászkastély
Kömlőd	kúria
Kömlőd	kastély
Mogyorósbánya	*kastély*
Dorog	kastély/villa
Ászár	kúria
Kömlőd	kastély
Süttő-Bikolpuszta	kúria
Komárom-Szőny	kastély és *kúria*
Komárom-Újszálláspuszta	kúria
Szomor	kúria
Bakonybánk	kúria
Úny	kúria
Környe-Nagytagyospuszta	kúria
Csép	*kúria*
Szákszend	kúria
Bakonyszombathely	*kastély*

Szapáry	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	Bábolna	kastély
Szemerey	répczeszemerei		Kömlőd	kúria
Sziklay			Lábatlan-Piszke	kúria
Szily	nagyszigethi		Szomor	kúria
Szladovich			Pilismarót	kúria
Szokoly			Környe-Kistagyospuszta	*kúria*
Szőke	szentkirályszabadjai		Nagyigmánd-Szőkepuszta	*kúria*
Szűcs			Úny	*kúria*
Thaly	széchy-szigeti		Csép	*2* kúria
Thaly	széchy-szigeti		Nagyigmánd-Thalypuszta	kúria
Than	nemesapáti	báró	Bakonysárkány-Vértesymajor	kúria
Tulassay			Lábatlan-Piszke	kúria
Tuzzla			Almásfüzitő	*kúria*
Tuzzla			Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*
Valovits	kálniczai		Úny	kúria
Varjú	vágúj helyi		Kömlőd	kúria
Vásárhelyi	kézdivásárhelyi		Naszály-Billegpuszta	kastély
Vásonkeöy			Komárom-Szőny	*kúria*
Vásonkeöy			Komárom-Újszálláspuszta	kúria
Venturini			Úny	2 kúria
Vértesy	vértesaljai		Bakonysárkány-Vértesymajor	kúria
Világhy	palotási		Almásfüzitő	*kúria*
Világhy	palotási		Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*
Virágh			Kömlőd-Virághtanya	kúria
Vogl			Csatka	*kúria*
Wagner			Bakonysárkány	kúria
Wiezer			Süttő-Bikolpuszta	kúria
Zámory	patkós-teszéri		Bana	*kúria*
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Almásfüzitő	*kúria*
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Neszmély	*kúria*
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Pilismarót	kúria
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Ács	kastély
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Ács-Csillapuszta	*kúria*
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Ács-Jegespuszta	kúria
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Komárom-Szőny	*kúria*
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Komárom-Újszálláspuszta	kúria
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Neszmély-Gombásmajor	kúria
Zichy	zichi és vásonkeöi	gróf	Súr	*kastély*
Ziegler			Neszmély-Meleges	*kúria*
Zoltai			Bajót-Szarkáspuszta	kastély
Zweig			Almásfüzitő	*kúria*
Zweig			Almásfüzitő-Perjéspuszta	*kúria*

A családok rangját és előnevelt az épület birtoklásának időpontjában használt formában adtuk meg.

NÉPNYELV ÁLTAL ILL. EGYES FORRÁSOKBAN KASTÉLYNAK/KÚRIÁNAK NEVEZETT ÉPÜLETEK

Település	Népnyelvi elnevezés	Épület tényleges típusa
Bábolna	kiskastély	igazgatósági épület
Baj	Esterházy-vadászkastély	vadászház
Baj	Olajos-villa	villa
Bajót-Péliföldszentkereszt	kastély	nazarénus-pálos-szalézi rendház
Bana	Pulay-kúria	lakóház
Csatka	Esterházy-kúria	uradalmi ház
Csép	Kardos-kúria	lakóház
Csép	Czegner-kúria	lakóház
Csép	Geöbel-kúria	lakóház
Dorog	Budai-kastély	villa
Dorog	bányafőtanácsosi kastély	villa
Dorog-Tömedékakna	Kompolthy-villa	villa
Dunaalmás	Bothmer-villa	villa
Dunaalmás	Tóth-Kurucz-villa	villa
Dunaalmás	Stix-villa	villa
Dunaalmás	Nagy-Kálózy-villa	villa
Esztergom	Sándor-Kamenszky-palota	palota
Esztergom	Török-palota	palota
Esztergom	Fogarassy-kúria	palota
Esztergom	Bolzay-kastély	lakóház
Esztergom-Sándormajor	Schalkház-kúria	uradalmi ház
Esztergom-Basaharc	Szeleczky-villa	villa
Esztergom-Búbánat	Knauz-villa	villa
Kerékteleki	Ratkovszky-kúria	lakóház
Kerékteleki	Jókai-Ratkó-ház	lakóház
Kerékteleki-Annamajor	Madarász-(Kasznár)-kúria	lakóház
Kisigmánd	Bóday (Béla)-kúria	lakóház
Kisigmánd	Bóday (Kálmán)-kúria	lakóház
Kisigmánd	Bóday (Árpád)-kúria	lakóház
Kocs-Paradicsompuszta	Esterházy- (Lusztig) -kúria	uradalmi ház
Komárom	kúria (Igmándi út)	ménesbirtok igazgatósági épülete
Komárom-Koppánmonostor	Tuba-villa	villa
Kömlőd	Pálóczi Horváth-kúria	lakóház
Kömlőd	Pálffy-kúria	lakóház
Kömlőd	Mészáros-kúria	lakóház
Környe	Feszty-kúria	lakóház
Környe-Fácánkert	Esterházy- (Kende) -kúria	lakóház
Környe-Környeimajor	Rosenthal-kúria	lakóház
Környe-Alsómihályipuszta	Mihályi-kúria	uradalmi ház
Nagyigmánd	Esterházy-kúria ("grófi ház")	uradalmi ház
Nagyigmánd-Fácánmajor	Esterházy-(Szalay) -kúria	uradalmi ház
Neszmély	Pató-villa	villa
Neszmély	Komáromi-villa	villa
Neszmély	Nagy-villa	villa
Neszmély	Répánszky-villa	villa
Neszmély	Cser-villa	villa
Neszmély	Czéh-villa	nyaraló

Neszmély	Doletska-villa	nyaraló
Nyergesújfalu	Ridly-villa	villa
Nyergesújfalu	Kernstok-villa	villa
Nyergesújfalu	Sátori-kastély	villa
Réde	jószágigazgatói kúria	uradalmi ház
Réde-Lesaljamajor	Esterházy-kúria	uradalmi ház
Süttő-Pusztamarót	kúria	uradalmi ház
Szomód-Betlehempuszta	vadászkastély	vadászház
Tát	esztergomi papnevelde "papi háza"	uradalmi ház
Tata-Paulamajor	kúria (Toldi u.)	lakóház
Tatabánya-Körtvélyespuszta	(Esterházy)-Lázár- kúria	uradalmi ház
Tatabánya-Síkvölgy	Állami Kőszénbánya Rt.	igazgatósági épület
Tokod-Csobántanya	Csobán-kastély	lakóház

NÉVMUTATÓ

Ádám Géza		70,162
Adami, Carlo		46
Albert király		100
Andócsy Károly		84
II. András király		32
III. András király		89, 122
Andrássy (I.) József	egyházpakai (és érkeserűi)	143
Andrássy (I.) Mihály	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy (II.) József	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy (II.) Mihály	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy (III.) Mihály	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy család	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 144, 176
Andrássy Ferenc	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy György	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy Gyula	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy Gyula	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy (I.) József	egyházpakai (és érkeserűi)	176
Andrássy János	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy János	egyházpakai (és érkeserűi)	143
Andrássy József	egyházpakai (és érkeserűi)	143, 176
Andrássy Mihály	egyházpakai (és érkeserűi)	176
Andrássy Nándor	egyházpakai (és érkeserűi)	176, 177
Andrássy Szidónia	egyházpakai (és érkeserűi)	176
Anonymus		31
Áprily család		117
Arany János		109
Árpád fejedelem		91
Asztalos család		82
Attila hun király		111
Auspitz család	pusztapéteri	10,11
Auspitz György	pusztapéteri	10
Auspitz György ifj.	pusztapéteri	11
Auspitz Pál	pusztapéteri	11
Auspitz Vilmos	pusztapéteri	11
Baditz család		74
Bajor Gizi		40, 108
Bajóti Bertrand		23
Bajóti Simon		23
Bajza család	árva-nagyfalusi	34,37
Bajza Jenő	árva-nagyfalusi	37
Bajza József	árva-nagyfalusi	33, 37, 109
Bajza Lenke	árva-nagyfalusi	37, 109
Bajza Mihály	árva-nagyfalusi	37
Bajza Pál	árva-nagyfalusi	37
Bakith Pál		65,91
Bakócz Tamás	erdődi	85
Bálint Mihály		156
Bálint Sándor		156
Balogh (I.) Zsigmond	csöglei	37
Balogh (II.) Zsigmond	csöglei	37
Balogh Ádám	csöglei	36

Balogh Bora	galánthai (és nebojszai)		91
Balogh család	csöglei		34, 36, 37
Balogh család	galánthai és nebojszai	nemes/báró/gróf	17, 91, 133
Balogh Erzsébet	(galánthai és) nebojszai		17
Balogh Ferenc	csöglei		36
Balogh Ferenc	galánthai (és nebojszai)		91
Balogh Ferenc	galánthai (és nebojszai)		97, 104, 128, 129, 133
Balogh Ferenc ifj.	csöglei		37
Balogh István	(galánthai és) nebojszai		103
Balogh János	csöglei		38
Balogh József ifj.	csöglei		37
Balogh József	csöglei		36
Balogh Margit	csöglei		38
Bánkházi Józsa János			25
Bánki (Lőwinger) Ignác			28
Bánki Donát			28
Bánki Márton			25
Bánki Mátyás			25
Barabás Miklós			111
Bárány család			38
Baranyay család	bodorfalvi		105
Barbarino Antal			46
Bárczy Gusztáv			73
Bárczy Judit			72,73
Baross Gábor	bellusi		46
Baschmann János		báró	106
Basztélyi András			16
Batthyány Ádám	németújvári	gróf	57, 124
Batthyány Antal	németújvári	gróf	55, 58, 124, 159
Batthyány Benedek	németújvári		65
Batthyány Gáspár	németújvári	báró	57
Batthyány György	németújvári	báró	57
Batthyány József	németújvári	gróf	19,89
Batthyány Kázmér	németújvári	gróf	55, 59, 60, 124, 159
Batthyány Lajos	némrtújvári	gróf	55 56, 57, 59, 124, 149, 159
Batthyány Tivadar (Tódor)	németújvári	gróf	53, 55, 57, 58, 124, 149, 159
Batthyány-Strattmann Gusztáv	németújvári	gróf, majd herceg	55, 59, 60, 124, 159
Batthyány-Strattmann Károly-József	németújvári	gróf, majd herceg	57
Batthyány-(Strattmann) család	németújvári	gróf/herceg	55, 56, 57, 61, 149
Bebo Károly			105
Bechich Sandrin	Kaszai		17
Bechich Tamás	Kaszai		17
III. Béla király			28, 126, 139
IV. Béla király			28, 44, 68, 114
Béla hun vezér			111
Bellesicz család			114
Bellesicz Teréz			114
Bem József			122
Bencs ispán			28
Benedek erdélyi vajda			23
Benes Jossina			31
Benes József			31
Beniczky Ferenc	beniczei és micsinyei		37
Beniczky Júlia	beniczei és micsinyei		74

Beniczky Mária	beniczei és micsinyei		74
Bercsényi Miklós	székesi	gróf	45,74
Bercsényi Zsuzsanna	székesi	grófnő	161
Bereczky család			34
Berényi család	karancsberényi	gróf	28, 105
Berényi Erzsébet	karancsberényi	grófnő	69, 100, 151, 152, 161, 162, 169
Berényi Györgyné Hochburg Anna Mária	karancsberényi	grófné	28
Berényi Mária	karancsberényi	grófnő	28
Berthóthi Farkas István			74
Berzsenyi Dániel	egyházasberzsenyi		109
Bessenyei család			16
Bethlen Gábor	iktári	herceg	122
Bethlen Jozefa	bethleni	grófnő	28
Bethlen József né Zichy Jozefa	bethleni	gróf	28
Bezerédi (Brzorar) Gyula			167
Bezerédi Gyula			24
Bezerédj család	bezerédi		25,26
Bezerédj Imre	bezerédi		26
Bezerédj István	bezerédi		26
Bíró Farkas			53
Bíróné			84
Bóday Aladár			62,95
Bóday család			95
Bóday Dénes			62,95
Bóday Ferenc			91
Bóday György			95
Bóday Imre			62
Bóday János			62,95
Bóday János			95
Bóday József			95
Bóday Lajos			95
Bóday László dr.			95
Bóday Mihály			62,95
Bóday Mihály ifj.			95
Bóday Sámuel			95
Bóday Vilmos			62,95
Bóday család			61, 62, 91
Boldog Sergius		herceg	104
Boldoghy Gyula			70
Borovszky Samu			34
Both András	bajnai		85
Both család	bajnai		12, 16, 17, 18, 61
Both Ferenc	bajnai		16
Both István	bajnai		16
Bottyán János (Vak Bottyán)	esztergomi		17, 44, 45, 46
Bozóky család	bozóki és pilismaróti		111
Bozóky Mihály	bozóki		111
Bozóky Veronika	bozóki		111
Bozzay (II.) László	bozzai		141
Bozzay család	bozzai		141
Bozzay János	bozzai		141
Bozzay László	bozzai		141
Bőhm Ferenc			134

Brzoiar család			23, 24, 167
Brzorar Rezső (Rudolf)			23, 24, 167
Brzorar testvérek			167
Buday-Goldberger Leó	budai		168
Burg Mária			12
Buzás család			34
Canevale, Isidore			129
Carili, Carlo			46
Castilion			39
Chlebovits család			143
Chlebovits István			143
Chojan Zsigmond			164
Corvin János		herceg	127
Cziráky család	cziráki és dénesfalvi	gróf	105
Csaby-Wathay-örökösök			112, 153, 171
Csajághy Antal	csajági		157
Csajághy Béla	csajági		157
Csaj ághy család	csajági		34, 37, 157
Csajághy Dénes	csajági		157
Csajághy János	csajági		157
Csajághy János	csajági		157
Csajághy József	csajági		157
Csajághy Julianna	csajági		37
Csajághy Károly	csajági		157
Csajághy Laura	csajági		37, 75, 157
Csajághy Sándor	csajági		157
Csajághy Sándor	csajági		157
Csák Máté			42
Csák nemzetség			49, 80, 114, 120
Csáky (I.) László	körösszeghi és adorjáni	gróf	39, 49, 80, 91, 103, 127
Csáky (II.) László	körösszeghi és adorjáni	gróf	39, 49, 127, 145
Csáky család	körösszeghi és adorjáni	gróf	103, 127, 145
Csapó család			34,35
Csapó Etelka			35
Csapó György			35
Csapó Mária			35
Csát nemzetség			39
Cseh József	vinári		74
Csejthey Ádám	kiscsejtei		168
Csejthey család	kiscsejtei		61, 168
Csejthey Ida	kiscsejtei		168
Csejthey István	kiscsejtei		168
Csejthey János	kiscsejtei		168
Csejthey Zsigmond	kiscsejtei		168
Csekonics János	zsombolyai és janovai	gróf	14
Csekonics József			13,14
Cseley család	márialigeti		156
Cseley János dr.	márialigeti		156
Cseley János ifj.	márialigeti		156
Csenkey Mihály			176
Csepy család			33
Csernoch János			43
Csetke Béla			98
Csokonai Vitéz Mihály			109

Csonka János			28
Csór nemzetség			114
Damkackl József			56, 57,158
Dániel Fülöp			168
Deák Ferenc	kehidai		77, 110, 157, 160
Decsy (Dechy) család			156
Decsy István			156
Degenfeld-Schonburg család	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg József	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg Kristóf	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg Mária Klára	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	grófnő	9
Degenfeld-Schonburg Nándor	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg Ottó	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg Ottó ifj.	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	gróf	9
Degenfeld-Schonburg Ottó Jankovich Marianne	hocheneybachi, dürnaui és neuhausi	grófné	9
Demény Elemér	nyáregyházi		38
Demény család	nyáregyházi		38
Demény Gyula	nyáregyházi		38
Démusz Ella			158
Démusz János			158
Deutsch Emil			65
Dietler Ferenc			145
Dinnyés (másnéven Sáska) János			81
Dinnyés (másnéven Sáska) Mihály			81
Dinnyés család			81,82
Dinnyés Lajos			81
Dinnyés Pál dr.			81
Dinnyés Zsigmond			81,82
Dócza Béla			40
Dóczy család			155
Dombay család			25
Domonkos Krisztina			76
Dó'ry Margit	jobaházi		150
Drezdner Iván			48
Dumleshauser Mihály			105
Eberling Amália			70, 72, 162
Eckstein Simon			48
Egerváry László	egervári		28
Egerváry család	egervári		145
Eggenhoffer Béla dr.			126
Eggenhoffer Dezső			126
Eggenhoffer Ernő			126
Eggenhoffer Gyula			126
Eggenhoffer Jenő			126
Eggenhoffer József			126

Eggenhoffer testvérek			126
Eggenhoffer Valéria			126
Egressy Béni			87
Eichele család			117
Eölbey család	eölbei		139
Eölbey Ilona	eölbei		140
Eölbey Márton	eölbei		90, 140
Eötvös család			61
Erdélyi Mihály			124
Erdey-Grúz Tibor			81
Erdődy család	monyorókeréki és monoszlói	gróf	105
Erzsébet királyné			42
Estei Hyppolit		herceg	118
Esterházy (I.) Dániel	galánthai	báró	112, 153, 154, 171
Esterházy (I.) Ferenc	galánthai	gróf	153, 171
Esterházy (I.) Imre	galánthai	gróf	112, 113, 154, 171, 172
Esterházy (I.) János	galánthai	gróf	112, 153, 154, 171
Esterházy (I.) József	galánthai	gróf	49, 50, 80, 97, 103, 127, 128, 133, 145, 146, 177
Esterházy (I.) László	galánthai	gróf	154, 172
Esterházy (I.) Miklós	galánthai	gróf	7, 12, 112, 153, 157, 171
Esterházy (I.) Pál	galánthai	gróf	113, 154, 172
Esterházy (II.) Dániel	galánthai	báró	112, 154, 171
Esterházy (II.) Ferenc	galánthai	gróf	7,12
Esterházy (II.) Imre	galánthai	gróf	113, 154, 172
Esterházy (II.) János	galánthai	gróf	112, 153, 154, 171
Esterházy (II.) József	galánthai	gróf	128, 146, 177
Esterházy (II.) László	galánthai	gróf	154
Esterházy (II.) Miklós	galánthai	gróf	39, 66, 98, 128, 129, 146, 177
Esterházy (II.) Pál	galánthai	gróf	113, 172, 173
Esterházy (III.) Ferenc	galánthai	gróf	39, 66, 128
Esterházy (III.) Imre	galánthai	gróf	113, 172
Esterházy (III.) László	galánthai	gróf	154
Esterházy (III.) Miklós	galánthai	gróf	39, i56, 67, 98, 106, 130, 131, 146, 160, 177
Esterházy (IV.) Ferenc	galánthai	gróf	39, 66, 98, 129, 130, 134, 146, 177
Esterházy (IV.) Miklós	galánthai	gróf	39, 66, 98, 124, 131, 136, 177
Esterházy (V.) Ferenc	galánthai	gróf	39, 66, 98, 131, 152, 177
Esterházy (V.) Miklós	galánthai	gróf	99, 132
Esterházy (VI.) Ferenc	galánthai	gróf	40, 66, 98, 131, 132, 177
Esterházy Alice	galánthai	grófnő	172, 173
Esterházy András	galánthai	gróf	173
Esterházy Béla	galánthai	gróf	154
Esterházy Boldizsár	galánthai	báró	112, 171
Esterházy család	galánthai	báró/gróf/herceg	7, 11, 12, 25, 35, 39, 49, 64, 65, 66, 67, 70, 79, 84, 91, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 120, 123, 124, 128, 129, 133, 136, 137, 153, 156, 163, 166, 172, 177
Esterházy Ferenc	galánthai	gróf	7,128
Esterházy Gáspár	galánthai	gróf	112, 153, 171
Esterházy Imre	galánthai	gróf	112, 153, 171

Esterházy Imre	galánthai	gróf	112, 153, 171
Esterházy János	galánthai	gróf	39, 130
Esterházy János	galánthai	gróf	106
Esterházy József	galánthai	gróf	173
Esterházy Károly	galánthai	gróf	10S
Esterházy Károly	galánthai	gróf	7
Esterházy Károly püspök	galánthai	gróf	7,128
Esterházy Lajos	galánthai	gróf	172, 173, 174
Esterházy László	galánthai	gróf	112, 153, 171
Esterházy László	galánthai	gróf	25
Esterházy Margit	galánthai	grófnő	173
Esterházy Mária	galánthai	grófnő	155
Esterházy Márton			108
Esterházy Mátyás dr.			108
Esterházy Mihály	galánthai	báró	112, 154, 171,
Esterházy Miklós József	galánthai	gróf	39, 66, 98, 124, 131, 177
Esterházy Miklós	galánthai	gróf	12, 106, 107, 120, 146
Esterházy Móric	galánthai	gróf	12, 40, 120, 124, 131, 146
Esterházy Móric Miklós	galánthai	gróf	106, 107, 146
Esterházy Móricné	galánthai	grófné	108
Esterházy Pál	galánthai	herceg	7,108
Esterházy Pál	galánthai	herceg	146
Esterházy Pál	galánthai	gróf	112, 153, 171
Esterházy Pál	galánthai	gróf	131
Esterházy Péter	galánthai	gróf	112, 153, 171
Esterházy Péter			108
Esterházy Sándor	galánthai	gróf	131
Esterházy Vince	galánthai	gróf	106
Esterházy Zsigmond	galánthai	báró	112, 171
Fábián Gábor dr.			118, 119
Fábry Zoltán			87
Fadrusz János			56
Falk László			70
Fancs fia László			120
Farkas Ágnes			74
Farkas András			90
Farkas család			17
Farkas Pál	hügyei		74
Fáy András	fáji		109
Feige Tódor			152
Fekete Ferenc			141
Fekete Pál			65
Fellner Jakab	fellenthali		39, 66, 97, 98, 104, 105, 128, 130, 133, 135
Fellner, Ferdinánd			70, 131
Fennena királyné			89
III. Ferdinánd király			114, 141, 127
V. Ferdinánd király			54
I. Ferenc király			59, 90, 130
I. Ferenc József király			15, 22, 40, 48, 50, 60, 66, 79, 98, 111, 131, 156, 159, 160
Ferenczy István			21
Ferentheil-Gruppenberg József dr.		lovag	132
Festetics György	tolnai	herceg	146

Feszi Frigyes			110, 111
Fesztely Gáspár János			57
Fiáth (I.) Ferenc	eörményesi és karánsebesi	báró	149, 150
Fiáth (I.) Pál	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Fiáth (II.) Ferenc	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Fiáth (II.) Pál	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Fiáth család	eörményesi és karánsebesi		149, 150
Fiáth Elemér	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Fiáth György	eörményesi és karánsebesi		149
Fiáth János	eörményesi és karánsebesi		149
Fiáth József	eörményesi és karánsebesi	báró	149
Fiáth Lázár	eörményesi és karánsebesi		149
Fiáth Miklós dr.	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Fiáth Miklós	eörményesi és karánsebesi	báró	150
Filipovics tábornok			77
Fodor Zsigmond			50
Forster Géza			9
Forster, Ludwig			20
Fördős család	abai		91
Freundt István			46
Fridrich család			98
Friebeisz Antal	rajkai		141
Friebeisz család	rajkai	nemes/báró	141
Friebeisz Imre	rajkai		141
Friedrich István			171
Frivaldszky család	frivaldi		114
Frivaldszky András	frivaldi		114
Fuchs Miksa			47,48
Fulkó hospes			126
Gábor József			166
Gábor Tamás dr.			166
Galambos család			83, 170
Galambos Jánosné			170
Galambos Lajos			83, 170
Galambos Miklós dr.			170
Galgóczy Istvánné Horváth Anna			114
Garai család	garai		112, 171
Gáthy család			34
Gáthy Zoltán			42
Géczy család			17
Gerenday Andor			87
Gerenday András			87
Gerenday Antal			87
Gerenday Béla			87
Gerenday család			87
Gerenday Dezső			87,88
Gerenday György			87
Gerenday József ifj.			87
Gerenday József			87
Gerenday Margit			87
Gerenday Mária			87
Gerenday Stefánia			87
Gerenday Tóth család			87
XVI. Gergely pápa			104

Germanecz család		25
Géza nagyfejedelem		44, 111
Ghyczy (II.) Pál	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy Béla	giczi, assa- és ablanczkürthi	160
Ghyczy család	giczi, assa- és ablanczkürthi	61, 62, 63, 64, 91, 93, 96, 149, 160
Ghyczy Dénes	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Dénes id.	giczi, assa- és ablanczkürthi	64
Ghyczy Dénes ifj.	giczi, assa- és ablanczkürthi	64,169
Ghyczy Elemér	giczi, assa- és ablanczkürthi	63, 91, 93
Ghyczy Faikas	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Ferenc	giczi, assa- és ablanczkürthi	160
Ghyczy Ferenc	giczi, assa- és ablanczkürthi	160
Ghyczy Ferenc	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Gáspár	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy Gergely	giczi, assa- és ablanczkürthi	91
Ghyczy György	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Ignác	giczi, assa- és ablanczkürthi	64
Ghyczy István	giczi, assa- és ablanczkürthi	91
Ghyczy István	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy István	giczi, assa- és ablanczkürthi	93
Ghyczy István	giczi, assa- és ablanczkürthi	93
Ghyczy János	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy János	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy János	giczi, assa- és ablanczkürthi	62
Ghyczy Jánosné	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy Jenő dr.	giczi, assa- és ablanczkürthi	63, 64,169
Ghyczy József	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy József	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy József	giczi, assa- és ablanczkürthi	93
Ghyczy Kálmán	giczi, assa- és ablanczkürthi	62, 92,160
Ghyczy Lénárt	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Máté	giczi, assa- és ablanczkürthi	91
Ghyczy Mihály	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Miklós	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Miklós	giczi, assa- és ablanczkürthi	92
Ghyczy Móric	giczi, assa- és ablanczkürthi	91,160
Ghyczy Pál	giczi, assa- és ablanczkürthi	62, 91, 92
Ghyczy Pál	giczi, assa- és ablanczkürthi	92,93
Ghyczy Péter	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Ghyczy Rafael	giczi, assa- és ablanczkürthi	62,92
Giacinto Jakab		114
Giczi (Ghyczy) Gergely		62
Giczi (Ghyczy) István		62
Giczi (Ghyczy) Máté		62
Glatz család		38
Glatz Sarolta		38
Goldberger család	budai	168
Goldberger Ferenc		168
Goldberger Sámuel		168
Goldberger Sámuelné Adler Erzsébet	budai	168
Görgey Artúr	görgői és toporczi	131
Grossmann József		39, 135
Guggenberger Krisztina		109
Gugy család		17

Gurgulics Ádám			114
Guyon Richárd			122
Gyarmathy Mária			158
György Erzsébet			162
György fia Márton ispán			12
Győry Vilmos	felpéczi		66,67
Gyulay (I.) Ferenc	gyulai	gróf	86, 151, 161
Gyulay (II.) Ferenc	gyulai	gróf	86
Gyulay család	gyulai	gróf	86, 105
Gyürky Ábrahám	losonczi	gróf	71
Gyürky Aladár	losonczi	gróf	71, 72, 73
Gyürky Alice	losonczi	grófnő	71,72
Gyürky család	losonczi	gróf	71
Gyürky Nicolette	losonczi	grófnő	73
Gyürky Viktor	losonczi	gróf	70, 72, 73, 163
Haan András			176
Haan Béla dr.			176
Haan család			176
Haan Ilona			176
Haan József			176
Haan Rezső			176
Habán Ilona			81
Habán Mária			81
Habsburg István		főherceg	64
Habsburg József Ágost		főherceg	171
Habsburg József		főherceg	64
Habsburg József nádor		főherceg	54, 57, 77
Hadik Ilona	futaki	grófnő	124
Hadik János	futaki	gróf	171
Hagymássy család			17, 140
Halász Béla			139
Halász család			34
Halász György dr.			139
Hartmann Antal			46
Hartwig család			105
Hathalmy család	hathalmi		7
Haynau, Julius Jakob		báró	91, 131
Heckenast család			108
Heckenast Gusztáv			37, 108, 109, 110
Heckenast Mária			110
Heckenast Miklós			109
Héderváry család			61,65
Héderváry Imre			91
Héderváry Miklós			91
Helmer, Herbert			70, 131
Herczel Manó dr.	pusztapéteri	báró	40
Hérics Anna			101
Hikisch Rezső			117
Hild József			19
Hirsch Géza			124
Hochburg (Haas) János		báró	28
Hochburg család		gróf	28, 103, 123
Hochburg Domonkos		gróf	28
Hochburger Lipótné özv.			127

Hoffer Aladár			164
Hohenlohe-Langenburg család		herceg	124, 125
Hohenlohe-Langenburg Albrecht		herceg	125
Hohenlohe-Langenburg Lajos		herceg	124, 125
Hohenlohe-Langenburg Sándor Gottfried		herceg	125
Hohenlohe-Oehringen család		herceg	125
Hohenlohe-Schillingsfürst-Breunner-Enkewoirth-Ratibor und Corvey Ferenc Albrecht		herceg	22
Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürs : család		herceg	125
Holitscher család			76
Holtzer Tamás			46
Hont-Pázmán nemzetség			41,42
Horthy Miklós	nagybányai		156, 171, 173
Horváth család			114
Horváth József	bélai		56
Horváth Józsefné Petrovszky Terézia	bélai		56,57
Horváth Miklós			144
Horváth Zsigmond	Szentgyörgyi	gróf	76
Hosref pasa			122
Hosszútóthy György	hosszútóthi		112, 171
Hugonnai Béla	szentgyörgyi	gróf	76
Hugonnai Vilma	szentgyörgyi	grófnő	76
Hugonnai Zsigmond	szentgyörgyi	gróf	76
Hugonnai család	szentgyörgyi	gróf	76
Hunkár (I.) József	hajdenczi		54
Hunkár (I.) Mihály	hajdenczi		54
Hunkár (II.) Antal	hajdenczi		25
Hunkár (II.) Mihály	hajdenczi		54
Hunkár (III.) Antal	hajdenczi		25, 53, 54
Hunkár (III.) László	hajdenczi		54
Hunkár (IV.) Antal	hajdenczi		25,54
Hunkár (V.) Antal	hajdenczi		25
Hunkár Ádám	hajdenczi		53
Hunkár Andor	hajdenczi		54,55
Hunkár Béla	hajdenczi		25,54
Hunkár Benjámin	hajdenczi		54
Hunkár család	hajdenczi		25, 53, 54, 55
Hunkár Dénes	hajdenczi		54,55
Hunkár István	hajdenczi		54
Hunkár János	hajdenczi		25
Hunkár József	hajdenczi		53
Hunkár Mihály	hajdenczi		25
Hunkár Sándor	hajdenczi		54
Hunyady család	kéthelyi	báró/gróf	105
Huszár család	nagybaráthi		34, 163, 165
Huszár Ferenc	nagybaráthi		163, 164
Huszár Ferenc	nagybaráthi		164, 165
Huszár Ilona	nagybaráthi		85,86
Huszár Imre	nagybaráthi		164, 165
Huszár Imre	nagybaráthi		163
Huszár János	nagybaráthi		163
Huszár László	nagybaráthi		80, 163
Huszár Márton	nagybaráthi		163
Huszár Zsigmond	nagybaráthi		163

Hübschl Erzsébet			117
Imre király			23, 156
III. Ince pápa			90
Ipovicz család			170
I. Szent István király			44,90
V. István király			141
Ivánkay Kálmán			31,32
Izabella királyné			121
Jankovich család	jeszeniczei		31, 155
Jankovich-Bésán Matild	pribéri, vuchini és dunaszekcsői		150
Jármy család	szolnoki és jármi		157
Jármy István dr.	szolnoki és jármi		157
Jaross család	nemesmiticzi és wezkai		138
Jaross János	nemesmiticzi és wezkai		138
Jaross Sándor	nemesmiticzi és wezkai		138
Jávor Pál			136
Jékey család	bulyi és jékei		32
Jékey Mária	bulyi és jékei		32
Jellasich, Josef	buzini	báró, majd gróf	28,60
Jeszenszky József	nagyjeszeni		127
Jób esztergomi érsek			156
Jókai Mór	Ásvay		31, 109
Jókainé Laborfalvy Róza			87
Jókuthy család	jókuthi és szomorfalvi		74
Józsa Pál			44
I. József király			17
II. József király			13, 14, 90, 98, 105, 108, 114, 156, 167, 174
Jurcsek Béla			11
Jurcsek Imre			11,99
Jurenák Stefánia			110
Kadischa Joachim			105, 106
Kálmán Imre			21
Kálmán Mihály			152,153
Kalmár Gergely			74
Kalmár László			136
Kanizsai család			12,23
Kanizsai László			28
Káposztás Mihály			74
Kapronczai (Kracker) Ödön			141
Kapronczai György			141
Kármán Tódor			165
Károly Róbert király			65,91
III. Károly király			17, 86, 151, 161
IV. Károly király			132, 171
Károlyi Gyula	nagykárolyi	gróf	107
Károlyi Sándor	nagykárolyi	gróf	86
Katapán nemzetség			13,68
Kazinczy Ferenc	kazinczi		130,135
Kégl Józsefné Vértesy Anna	csalai		29
Keleti József dr. ifj.			102
Keleti József dr.			101
Keleti Zoltán dr.			102
Kerekes Éva	szentgyörgyi		17

Kerekes Mihály	szentgyörgyi		17
Kerekes Pál			53
Kéry Ádám	ipolykéri	gróf	103
Kéry János			140
Kewe hun vezér			111
Kézdy-Vásárhelyi Árpád	(kézdi-vásárhelyi)		123
Kézdy-Vásárhelyi család	(kézdi-vásárhelyi)		121, 122
Kézdy-Vásárhelyi Csilla	(kézdi-vásárhelyi)		123
Kézdy-Vásárhelyi Imre dr.	(kézdi-vásárhelyi)		122, 123
Kézdy-Vásárhelyi Turánka	(kézdi-vásárhelyi)		123
Kézdy-Vásárhelyi Zolna	(kézdi-vásárhelyi)		123
Kincsy család			17,91
Kinti Orbán (Gindl Urbán)			49
Kirchhoffer András			46
Kisfaludy Károly	kisfaludi		109
Kisfaludy Sándor	kisfaludi		57
Kiss Ádám	Kiskeszi		157
Kiss család	Kiskeszi		34
Kiss Julianna	Kiskeszi		157
Kiss Lajos			90
Klapka György			35, 68, 170
Klein testvérek			115
Klieber, J.			58
Klimt, Gustav			131
Koditek Gyula			124
Kohn Mártonné özv.			152,153
Kokas László			28
Kolos család			7
Kolosváry Lózert Kálmán			64
Komáromy család			31, 155
Konkoly Thege Béla			80
Konkoly Thege család			13, 34, 80, 81, 82, 83, 163, 170
Konkoly Thege Elek			80
Konkoly Thege Ferenc			80
Konkoly Thege Imre			80, 170
Konkoly Thege István			80
Konkoly Thege István			80
Konkoly Thege Julianna			13, 163
Konkoly Thege Lajos			80
Konkoly Thege László			80
Konkoly Thege Mária			81
Konkoly Thege Miklós dr. id.			80, 81, 165, 166, 170
Konkoly Thege Miklós			81
Konkoly Thege Miklós ifj.			170
Konyorcsik János			110
Koppány Nándor			63
Kossuth Lajos	udvardi és kossuthi		59, 77, 140
Kovács család	Visontai		114
Kovács András	Visontai		114
Kovács János	Visontai		114
Kozma Ferenc			56
Kölcsey Ferenc	kölcsei		87, 109
Kracker (később Kapronczai) család			141
Kracker Henrik			141

Krapff család		báró	127, 145
Krapff Ferenc József		báró	49, 97, 103, 145
Krapff Gáspár		báró	103, 127, 145
Krausz Mayer	megyeri		48
Krausz Lajos	Megyeri		48
Kristóf Ferenc			84
Kristufek bányaigazgató			85
Kuckländer		báró	45,46
Kucklánderné		báróné	46
Kukorelly László			93
La Fontaine			111
Lábatlani Pál			85
Lakatos Judit			44
Laky István	alistáli		80
Lamberg Ferenc József	orteneggi és ottensteini	gróf	28
Lamm család			156
Landerer Lajos			109
IV. László király			56, 115, 122
V. László király			61
László Zsigmond dr.			76
Latzkó Gusztáv			40
Latzkó Klára			40
Laufer Nándor			152, 153
Lehmann, Johann			87
Lengyel család	lengyeltóthi		7,105
Lengyel János	lengyeltóthi		112, 153, 171
Leopold Gyula			65
Leopold testvérek			65
Liechtenstein Alajos	nikolsburgi	herceg	7, 11, 156
Liechtenstein család	nikolsburgi	herceg	149
Liechtenstein János	nikolsburgi	herceg	105, 106
Liechtenstein Mária Zsófia	nikolsburgi	hercegnő	106
I. Lipót király			17, 28, 45, 68, 103, 140, 160, 165, 176
II. Lipót király			141, 144
Lipthay Antal	kisfaludi és lubellei	báró	72,73
Lipthay család	kisfaludi és lubellei	báró	73
Lipthay Gáspár	kisfaludi		74
Lipthay Sándor	kisfaludi		74
Lipthay Zsigmond	kisfaludi		74
Lobkowicz Anna	raudnitzi és sternsteini	hercegnő	131
Lotharingiai Károly		herceg	126
Lózert Alojzia			35, 66, 79
Lörenthe nemzetség			26
Madán Teréz	szemerjai		43
Madarász Viktor			123
Major László			156
Marastoni József			111
Mária királyné			108
Mária királynő			86
Mária Ludovika királyné			59, 130
Mária Terézia királynő			9, 46, 86, 151, 161
Máté de terra Konkol			80, 170
Máthéffy család			34

Matocsányi család			61
Mátyás király			68, 100, 118, 127, 169
Maulbertsch, Franz Anton			105
Mauthner Ádám			105, 106
Mayer Jakab			46
Megyery (Krausz) Izidor dr.	megyeri		48
Megyery (Krausz) Izidorné	megyeri		48
Menner Bernát			131
Mészáros család			91
Metternich Antoinette	Winneburg	hercegnő	22,50
Metternich Leontine	Winneburg	hercegnő	19, 20, 53
Metternich Richárd	Winneburg	herceg	22, 50, 52
Metternich Zsófia	Winneburg	hercegnő	22,50
Metternich-Sándor család	(szlavniczai)	herceg	16, 20, 22, 50
Metternich-Sándor Klementine	(szlavniczai)	hercegnő	22, 50, 52
Metternich-Sándor Paulina	(szlavniczai)	hercegnő	22, 50, 52, 53
Metternich-Sándor-Ratibor und Corvey Albrecht		herceg	22
Micsky család	kismányai		33,38
Micsky István	kismányai		38
Micsky János	kismányai		38
Micsky József	kismányai		38
Micsky Lajos	kismányai		38
Micsky Sámuel	kismányai		38
Micsky Sándor	kismányai		38
Micsky Sándor	kismányai		38
Mihályi Andor	rétalapi		35
Mihályi család	rétalapi		35, 66, 67, 163
Mihályi Endre	rétalapi		79
Mihályi Ignác	rétalapi		35, 66, 79
Mihályi Ignácné	rétalapi		66
Mihályi Kálmán	rétalapi		79
Mihályi Lajos	rétalapi		35
Mihályi László	rétalapi		35,79
Mihályi Tamás	rétalapi		35
Miklós comes			100
I. Miksa király			62, 92, 160
Mikoviny Sámuel			161
I. Miksa király			62, 92, 160
Milkovics Antal	méhkerti		31,96
Milkovics család	méhkerti		31, 61, 91, 93, 96, 155
Milkovics György	méhkerti		96
Milkovics Imre	méhkerti		91
Milkovics Jakab	méhkerti		31,96
Milkovics János	méhkerti		31,96
Milkovics János ifj.	méhkerti		96
Milkovics Lajos	méhkerti		96
Milkovics Zsigmond	méhkerti		96
Mindszenty József			119
Miske Imre	magyarcsesztvei	báró	28
Miske József	magyarcsesztvei	báró	28
Miskey Antal			140
Miskey család			34, 139, 140, 141
Miskey Éva			140
Miskey Ferenc			140

Miskey Ferenc			140
Miskey Ferencné			141
Miskey István			140
Miskey István			140
Miskey János			140
Miskey József			140
Miskey József			140
Miskey Miklós			140, 141
Miskey Móric			140
Miskolczy Imre dr.			152
Modrovich család	(tergoveczi)		31, 155
Molnár család			91
Montecuccoli Alfonz		gróf	72
Moreau, Charles			134
Móricz Zsigmond			136
Mórocz István	beketfalvai		80
Müller Antal			117
Müller család			117
Müller Ernő			117
Müller József			117
Myke ispán			140
Nádasdy család	nádasdi és fogarasföldi	gróf	120
Nagy család			61
Nagy család			34
Nagy család	gyöngyösi		17, 121
Nagy Benedek			25
Nagy Frigyes porosz király			113, 172
I. (Nagy) Lajos király			122
I. (Nagy) Péter orosz cár			86
Nagy Géza			144
Nagy János	gyöngyösi		121
Nagy Jánosné Etyeky Barbara	gyöngyösi		17
Nagy Pál			175
I. Napóleon francia császár			14, 25, 31
Nedeczky (I.) Ferenc	nedeczei		86
Nedeczky (II.) Ferenc	nedeczei		86
Nedeczky (III.) Ferenc	nedeczei		80
Nedeczky András	nedeczei		86
Nedeczky Benedek	nedeczei		86
Nedeczky család	nedeczei		86, 87, 114
Nedeczky Ignác	nedeczei		87
Nedeczky János	nedeczei		86
Nedeczky Kálmán	nedeczei		86
Nedeczky Kristóf	nedeczei		86
Nedeczky László	nedeczei		86
Nedeczky Mihály	nedeczei		86
Nedeczky Pál	nedeczei		86
Nedeczky Péter	nedeczei		86
Nedeczky Sándor	nedeczei (és lábatlani)		85,86
Nedeczky Zsigmond	nedeczei		86
Neffczer János Jakab		báró	151, 161
Némai Jakab			31
Németh család			158
Németh László			158

Nepomuki Szent János			105
Neuenstein Nándor		báró	132
Novák család	szentmiklósi		84
Novák család	szentmiklósi		164
Novák Ervin	szentmiklósi		84, 164
Novák Ervin ifj.	szentmiklósi		84
Novák Ferenc	szentmiklósi		84, 164
Novák Kamill	szentmiklósi		164
Nováky György			40
Nováky Györgyné			40
Nozdroviczky Miklós	nozdroviczi		56, 57, 158
Nyáry család			34
Nyáry Pálné Enyingi Török Zsuzsanna	bedeghi		12
Obernyik Károly			74
Ördögh család			25
Österreicher Dávid			106
Pachl család			117
Páhy család			17
Pajor János			80
Pál mester			123
Pálffy Béla	felsőcsicsói és szilasi		36
Pálffy család	felsőcsicsói és szilasi		35,37
Pálffy Elek	felsőcsicsói és szilasi		35
Pálffy Elek dr. ifj.	felsőcsicsói és szilasi		36
Pálffy Sándor dr.	felsőcsicsói és szilasi		35
Pálffy család	tolnaszentgyörgy-bereghi		74
Pallavicini család		őrgróf	21
Pálóczi Horváth Ádám			74
Palugyay család	nagy- és kispalugyai		169, 170
Palugyay Jakab	nagy- és kispalugyai		170
Palugyay József	nagy- és kispalugyai		170
Pamhakel család			49
Pamhakel Mihály			50
Pastinszky család	pastinazávodai és pastini		111
Pastinszky Gergely	pastinazávodai és pastini		111
Pastinszky István dr.	pastinazávodai és pastini		111
Pastinszky János dr.	pastinazávodai és pastini		111
Paupera Ferenc			40
Pázmándy (I.) Dénes	szomori és somodori		75
Pázmándy (II.) Dénes	szomori és somodori		75
Pázmándy (III.) Dénes	szomori és somodori		75
Pázmándy család	szomori és somodori		33, 74, 75, 121
Pázmándy Ferenc			74
Pázmándy Ferenc			74
Pázmándy Gergely			33, 74, 121
Pázmándy Gergely	szomori és somodori		74
Pázmándy Géza	szomori és somodori		75
Pázmándy György			127
Pázmándy György			74
Pázmándy János	szomori és somodori		75
Pázmándy János			74
Pázmándy Pál	szomori és somodori		74
Pázmándy Péter	szomori és somodori		74
Pázmándy Sámuel	szomori és somodori		74

Perczel család	bonyhádi	lovag	77,78
Perczel Dénes		lovag	77
Perczel Etelka	bonyhádi	lovag	78
Perczel Ferenc	bonyhádi	lovag	77
Perczel Gábor	bonyhádi	lovag	77
Perczel János		lovag	77
Perczel József ifj.	bonyhádi	lovag	77
Perczel József	bonyhádi	lovag	77
Perczel László	bonyhádi	lovag	77, 78
Perczel Miklós	bonyhádi	lovag	77
Perczel Mór	bonyhádi	lovag	77
Perczel Pál	bonyhádi	lovag	77
Perczel Sándor ifj.	bonyhádi	lovag	77
Perczel Sándor	bonyhádi	lovag	77
Perczel Tamás		lovag	77
Petőfi Sándor			35
Philpps (Philips) Antal			101
Piazza, Maria			20
Pick család			156
Pilgram, Franz Anton			104, 105, 128, 172
Plesch Olga			168
Poglányi család			7
Poky család			65
Polgár Pál			171
Pollack Mihály			69, 162, 165
Pomotyi család			34
Porkoláb család			100
Posztoczky (I.) Károly			165
Posztoczky (II.) Károly			81, 165, 166
Posztoczky család			165
Pottyondy család	pottyondi és csáfordi		25
Prenner Antal			57
Prestel			21
Preszlényi			39
Prokopp János			53
Pulay család	nemespulai		31, 155
Rach Ernő			152, 153
Rach József né Pfeiffer Marianna			152, 153
Radossányi László			103, 104
Radvánszky György	radványi és sajókazai		115
Radvánszky család	radványi és sajókazai	nemes/báró	115
Raffaello Santi			20
II. Rákóczi Ferenc fejedelem	felsővadászi	herceg	26, 34, 44, 45, 104, 112, 154, 171
Raitzinger Tamás			46
Remete Szt. Antal			51
Remete Szt. Pál			51
Reviczky (I.) Károly	revisnyei		115
Reviczky (II.) Károly	revisnyei		115
Reviczky Ádám	revisnyei	gróf	115
Reviczky Béla	revisnyei		115
Reviczky család	revisnyei		115
Reviczky Gizella	revisnyei		115
Reviczky Hontimer	revisnyei		115

Reviczky István	revisnyei		115
Reviczky János	revisnyei	báró	115
Reviczky Károly (Imre)	revisnyei	báró	115
Reviczky Margit	revisnyei		115
Reviczky Marianne	revisnyei		115
Reviczky Sarolta	revisnyei		115
Rézeky János			111
Rézeky Jozefa			111
Richter család			120
Richter Frigyes			120
Ritter Ferenc			60
Road nemzetség			41
Rosenthal család			166
Rosenthal Károly			166
Rosenthal Lajos			166
Rosenthal László			166
Roth tábornok			77
Rozgonyi család			12, 28, 31, 39, 61, 145
Rudasich család			31, 155
Rudnay Sándor			44
Rudolf király			34, 77, 93
Sáfár család			41
Saint-Genois Móric	anneaucourti	gróf	151, 152
Sándor (I.) Mihály	szlavniczai		17
Sándor (II.) László	szlavniczai		17,50
Sándor (II.) Mihály	szlavniczai	báró	17, 18, 50, 51, 74, 121
Sándor Anna	szlavniczai	grófnő	19
Sándor Antal	szlavniczai	gróf	19, 22, 50, 51, 53
Sándor család	szlavniczai	gróf	16, 17, 21, 22, 49, 50, 51, 52, 53, 121
Sándor Eszter	szlavniczai	grófnő	19
Sándor Gáspár	szlavniczai	báró	17
Sándor Jozefa	szlavniczai	grófnő	19
Sándor Leó	szlavniczai	gróf	21,53
Sándor Menyhért	szlavniczai	báró	17, 18, 50, 51
Sándor Móric	szlavniczai	gróf	19, 20, 21, 22, 50, 51, 52, 53
Sándor Vince	szlavniczai	gróf	19, 50, 51
Sanquirico, Alessandro			20
Sárközy Albert	nádasdi		77
Sárközy Aurél	nádasdi		77
Sárközy család	nádasdi		74,77
Sárközy József	nádasdi		77, 163
Sárközy Julianna	nádasdi		77
Sárközy Kázmér	nádasdi		77
Sárközy Lídia	nádasdi		78
Schaden Lénárt			46
Schaffaliczky Frigyes	murkodlei	báró	76
Schaffaliczky Frigyes ifj.	murkodlei	báró	76
Schaffaliczky Julianna	murkodlei	báró	76
Schaffaliczky család	murkodlei	báró	74,76
Schalkház Ignác			157
Scherczenlechner Borbála			167
Schmidt család			42
Schmidt Sándor			42,43
Schwarzenberg Alajos		herceg	12

Schwarzenberg család		herceg	12
Schweiger Antal			134, 135
Sebessy család			140
Sebessy Judit			140
Sebessy Márton			140
Sebő család			31, 155
Serédi Jusztinián			118, 120, 156
Siey János			56
Simkó Józsefné özv.			157
Simontsits család	alsó- és felsőkorompai		76
Simontsits Izabella	alsó- és felsőkorompai		76
Simontsits János	alsó- és felsőkorompai		76
Simontsits Jenő	alsó- és felsőkorompai		76
Simontsits László	alsó- és felsőkorompai		76
Simor János			177
Sissay család	megyercsi		114
Sissay Dávid	megyercsi		114
Sissay János	megyercsi		114
Sissay József	megyercsi		114
Sissay Károly	megyercsi		114
Sissay Mihály	megyercsi		114
Sobri Jóska			54
Sokoray János			127
Solymosy család	loósi és egervári	báró	162
Solymosy Irma Olga	loósi és egervári	bárónő	70, 72, 73, 163
Solymosy László	loósi és egervári	báró	70, 72, 162
Somi család			12
Somody család			17
Somogyi család	endrédi		31, 155
Somogyi Erzsébet			136
Splényi Ignác	miháldi	báró	122
Splényi Mária	miháldi	bárónő	122
Stegner Mátyás			151, 161
Stróbel család			27
Stróbel Zoltán			27
Szabó család			74
Szabó család	Edelényi		157
Szabó (I.) Sándor	Besenyői		142
Szabó (II.) Sándor	Besenyői		142
Szabó család			83
Szabó család	Besenyői		142
Szabó család	Edelényi		34
Szabó Iván Imre	Besenyői		142
Szabó János	Edelényi		157
Szabó Julianna	Edelényi		157
Szabó Lajos ifj.	Edelényi		157
Szabó Lajos	Edelényi		157
Szabó László			164
Szabó Máté			142
Szabó Mihály	Besenyői		142
Szabó Sándor			83
Száki László			97
Szálasi Ferenc			119
Szalay Dezső	eötsi		120

Szalay Kázmér	eötsi		120
Szalay László			75
Szamuely Tibor			43
Szapáry (I.) János	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	13
Szapáry (I.) Péter	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	báró	13,25
Szapáry (II.) Péter	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	13
Szapáry András	muraszombathi, széchyszigeti és szapári		13, 25, 31
Szapáry család	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	13, 25, 155
Szapáry József	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	13,14
Szapáry Lajos dr.	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	155
Szapáry Mihály	muraszombathi, széchyszigeti és szapári		31
Szapáry Miklós	muraszombathi, széchyszigeti és szapári	gróf	13
Szapolyai család	szepesi		112
Szapolyai János király	(szepesi)		93
Szarka Dénes			91
Szathmáry család			34
Széchenyi István	sárvár-felsővidéki	gróf	14, 21, 100, 151, 169
Széchényi Péterné Esterházy Mária	sárvár-felsővidéki	grófné	124
Székely Mihály			48
Széli Kálmán	dukai és szentgyörgyvölgyi		157
Szemerey család	répczeszemerei		74,78
Szemerey János	répczeszemerei		78
Szemerey Jolán	répczeszemerei		78
Szent Romuald		herceg	104, 106
Sziklay család			88
Sziklay Erzsébet-Zsuzsanna			88
Sziklay Károly			88
Sziklay Lajos			88
Sziklay Stefánia			88
Szilágyi család			31
Szilágyi János			31
Szilágyi László			31
Szily István	nagyszigethi		121
Szily József	nagyszigethi		122
Szily Mária	nagyszigethi		122
Szladovich Ferdinánd			110
Szluha Ferenc	ikladi	báró	80, 163
Szluha György	ikladi	gróf	13, 163
Szluha László	ikladi	báró	13
Szokoly család			164
Szokoly Gyula			164
Szokoly Gyuláné			84, 164
Szokoly Jakab			164
Szokoly Viktor			164
Szokoly Zsigmond			164

Szokop			48
Szőke család	szentkirályszabadjai		61, 168
Szőke Lajos dr.	szentkirályszabadjai		64, 168, 169
Szőke Lajos Miklós	szentkirályszabadjai		168
Szőke Vince Pál	szentkirályszabadjai		168
Szörényi család	kisszörényi	(báró)	105
Sztupeczki János			105
Szulejmán szultán			111
Szűcs Mihály			177
Szűts Teréz	baracskai		75
Takács intéző			156
Takó István			53
Tamás csókakői várnagy			91
Tarchy János			90
Tathay Ilona	úriszentmihályi		74
Tathay Máté	úriszentmihályi		74
Tathay család	úriszentmihályi		74
Teleki család			53
Teleki Mária	széki	grófnő	150
Thaly (I.) Ferenc	széchy-szigeti		34,93
Thaly (I.) István	széchy-szigeti		34,93
Thaly (I.) János	széchy-szigeti		34,93
Thaly (I.) Lajos	széchy-szigeti		34
Thaly (I.) Zsigmond	széchy-szigeti		35,93
Thaly (II.) Ferenc	széchy-szigeti		34,93
Thaly (II.) István	széchy-szigeti		34, 35, 93
Thaly (II.) János	széchy-szigeti		34,93
Thaly (II.) Zsigmond	széchy-szigeti		35,93
Thaly (III.) Ferenc	széchy-szigeti		35,93
Thaly (III.) István	széchy-szigeti		34,35
Thaly (III.) Zsigmond	széchy-szigeti		35,95
Thaly (IV.) Zsigmond dr.	széchy-szigeti		95
Thaly (V) Ferenc	széchy-szigeti		35, 94, 95
Thaly András	széchy-szigeti		34,93
Thaly család	széchy-szigeti		33, 34, 35, 61, 91, 93
Thaly Ferenc	széchy-szigeti		91
Thaly Gergely	széchy-szigeti		34, 93
Thaly György	széchy-szigeti		93
Thaly Kálmán dr.	széchy-szigeti		33, 34
Thaly Márton	széchy-szigeti		34, 93
Than Albin	nemesapáti	báró	29
Than család	nemesapáti	báró	29,30
Than Ervin	nemesapáti	báró	29
Than Károly	nemesapáti		29
Than Károly ifj.	nemesapáti	báró	29
Than Mór	nemesapáti		29
Thököly Imre fejedelem	késmárki	gróf	17
Tost József			15
Tóth Béla			133
Tóth Márton			87
Tóth Mihály			87
Toussainet József Ferenc		báró	56, 57, 159
Török András			70
Török Bálint	Enyingi		66

Török család	Enyingi		12, 32, 65, 153
Török Imre	Enyingi		39
Török István	Enyingi		12, 56, 91
Trapper Róbert			175
Tressinszkyné			109
Tripsné Auersperg Mária Antónia		báróné	28
Tuba János			170
Tulassay József dr.			88
Tuzzla Tivadar			152, 153
Udvari család			117
Újlaki család			145
II. Ulászló király			77, 127
Vachott Sándor			33,35
Vajda János			109, 114
Valentinianus császár			68
Valovits (I.) József	kálniczai		144
Valovits (II.) József	kálniczai		144
Valovits (III.) József	kálniczai		144
Valovits Alajos	kálniczai		144
Valovits család	kálniczai		144
Vályi András			51
Varju család	vágújhelyi		78
Varju József dr.	vágújhelyi		78
Vásárhelyi család	kézdivásárhelyi		122, 143
Vásárhelyi Géza	kézdivásárhelyi		123
Vásárhelyi György	kézdivásárhelyi		122
Vásárhelyi István	kézdivásárhelyi		99
Vásárhelyi Márton	kézdivásárhelyi		122
Vásárhelyi Pál	kézdivásárhelyi		122
Vásárhelyi Sámuel	kézdivásárhelyi		122
Vásonkeöy Imre			69, 70, 72, 162
Vastagh György ifj.			16
Vaszary Kolos			89
Velzer József			46
Venturini Berta			141
Venturini család			141, 144
Venturini Hugó			145
Venturini János			144
Venturini Lajos			144
Venturini, Giovanni Antonio			144
Vértesy család	vértesaljai		29,30
Vértesy Ferenc dr.	vértesaljai		29
Vértesy Ferencné	vértesaljai		29
Vértesy György	vértesaljai		29
Vértesy László	vértesaljai		29
Vértesy Lujza	vértesaljai		29
Viczay Eszter	viczai, loósi és hédervári	grófnő	19
III. Viktor Emánuel olasz király			15
Világhy család	palotási		152
Világhy Gyula	palotási		152, 153
Világhy János	palotási		152
Világhy László	palotási		152
Világhy Mihály	palotási		152
Világhy Nándor	palotási		152

Világhy Tibor	palotási		152
II. Vilmos német császár			131
Virágh Zsigmond dr.			79
Vitéz János érsek			41,44
Vogel Gergely			104
Vogl család			156
Volkmann Róbert			110
Vorosilov marsall			84
Vörösmarty Béla			157
Vörösmarty család			34
Vörösmarty Ilona			157
Vörösmarty Mihály			33, 37, 75, 78, 87, 109, 157
Wagner Antal			30
Wagner család			30
Wagner Fülöp			30
Wagner István			30
Wagner János id.			30
Wagner János ifj.			30
Walla család			144
Wenckheim Béla		báró	56, 61
Werbőczy István			85
Wieland			111
Wiezer család			114
Wiezer Kálmán			114
Wigand Ottó			109
Wigman nemzetség			61
Wilsch család			117
Windisch-Graetz, Alfréd		herceg	131, 172
Winklehner János			42
Zámory Béla	patkós-teszéri		156
Zámory család	patkós-teszéri		31, 155
Zámory Elek	patkós-teszéri		154
Zámory György	patkós-teszéri		156
Zámory György	patkós-teszéri		155
Zámory Imre	patkós-teszéri		156
Zámory Kálmán	patkós-teszéri		156
Zámory Károly	patkós-teszéri		155
Zámory Miklós	patkós-teszéri		155
Zámory Mór	patkós-teszéri		155
Zichy (I.) Ernő	zichi és vásonkeöi	gróf	7, 8, 149
Zichy (I.) István	zichi és vásonkeöi	gróf	12, 68, 150, 160, 174
Zichy (I.) Miklós	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 100, 151, 162, 169, 174
Zichy (II.) Ernő	zichi és vásonkeöi	gróf	7, 149
Zichy (II.) Ernőné	zichi és vásonkeöi	grófné	11
Zichy (II.) István	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 150, 151, 161
Zichy (II.) Miklós	zichi és vásonkeöi	gróf	100, 101, 151, 169, 174
Zichy (II.) Pál	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 100, 150, 151, 161, 162, 169, 174
Zichy (III.) János	zichi és vásonkeöi	gróf	174
Zichy (IV.) Ádám	zichi és vásonkeöi	gróf	150, 161
Zichy (IV.) János	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 100, 151,162, 169, 174
Zichy (V.) János	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 151, 162, 169, 174
Zichy (V.) Jánosné Luzsénszky Terézia	zichi és vásonkeöi	grófné	169
Zichy (VI.) János	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 162

Zichy Béla	zichi és vásonkeöi	gróf	169
Zichy család	zichi és vásonkeöi	gróf	7, 8, 10, 68, 69, 70, 72, 100, 101, 150, 151, 160, 161, 162, 169, 174
Zichy Ferenc	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 97, 103, 145, 151, 161,
Zichy György	zichi és vásonkeöi	gróf	101, 169
Zichy Imre	zichi és vásonkeöi	gróf	174
Zichy János György	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 72, 162
Zichy János	zichi és vásonkeöi	gróf	28
Zichy Johanna	zichi és vásonkeöi	grófnő	169, 174
Zichy Mária	zichi és vásonkeöi	grófnő	100, 132, 169, 174
Zichy Miklós	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 100, 151, 161, 169
Zichy Miklósné Berényi Erzsébet	zichi és vásonkeöi	grófné	69, 100, 151, 152, 161, 162, 169
Zichy nővérek	zichi és vásonkeöi	grófnő	110
Zichy Péter	zichi és vásonkeöi	gróf	69, 150, 151, 161
Zichy Sándor	zichi és vásonkeöi	gróf	7
Zichy Zsigmond	zichi és vásonkeöi	gróf	151, 162, 174
Ziegler Albert			170
Zilahy Károly			109
Zita királyné			132
Zoltai család			24
Zoltai Lajos			24
Zovárd nemzetség			16,85
Zweig Nándorné			152
Zsigmond király			26, 28, 86, 114, 122, 127
Zsilka kőművesmester			62
Zsombolyay Sándor	zsombolyai		88

TARTALOMJEGYZÉK

Ács 7
Ászár 12
Bábolna 13
Bajna 16
Bajót 23
Bakonybánk 25
Bakonysárkány 28
Bana 31
Bársonyos 32
Csép 33
Dad 39
Dág 41
Dorog 42
Esztergom 44
Gyermely 49
Kerékteleki 53
Kisbér 56
Kisigmánd 61
Kocs 65
Komárom 69
Kömlőd 74
Környe 80
Lábatlan 85
Mocsa 89
Nagyigmánd 91
Naszály 97
Neszmély 100
Oroszlány 103
Pilismarót 108
Réde 112
Süttő 114
Szákszend 120
Szomor 121
Tarján 123
Tát 126
Tata 127
Úny 139
Vértessomló 145

Lebontott kastélyok és kúriák **147**
Ács 149
Aka 149
Almásfüzitő **150**
Bakonyszombathely 153
Bana 155
Csatka 156
Csém 156
Csép 157
Esztergom 157
Kerékteleki 158
Kisigmánd 160
Komárom 160
Kömlőd 163
Környe 163
Mogyorósbánya 166
Nagyigmánd 168
Neszmély 169
Oroszlány 170
Lábatlan 171
Réde 171
Súr 174
Úny 176
Vértestolna 177

Térkép **179**
Mellékletek **181**
Alapvető irodalom **182**
Adatszolgáltatók, helytörténészek **187**
Válogatott irodalom **188**
Helytörténeti irodalom **191**
Kastély és kúria elhatárolása **200**
Kastély- és kúriatulajdonos családok Komárom-Esztergom megyében **201**
Népnyelv által, illetve egyes forrásokban kastélynak/kúriának nevezett épületek **206**
Névmutató **208**
Tartalomjegyzék **233**
Jegyzetek **234**

archív

Batthyány Műemlékegyüttes
Védelmében Alapítvány

H-2870 Kisbér, Városház tér 1.
Pf. 53.

9 789632 068947